

סיכומי הלכות משלחן ערוך אבן העזר

מאת

שלמה לוי

בהתאם לתכנית הבחינה לטוענים רבניים

מטעם הרבנות הראשית לישראל

כל הזכויות שמורות לשלמה לוי,

מותר להעתיק עם ציון המקור, שלא למטרות מסחריות.

אתר דעת

אדר א' תשע"ט.

הקדמה: החומר המוגש הינו סיכום מפורט, לשינון החומר למבחן טוענים רבניים אה"ע מטעם הרבנות הראשית. חלק מהחומר חורג מחומר הבחינה (בעיקר בהערות השוליים), וגם יתכנו במבחן שאלות שאינן כלולות כאן.

אני רוצה להודות מקרב לב, לרב יאיר וסרטיל שהסכים שאצטט מספרו "יאיר השולחן", ככל הנדרש, לא הייתי מצליח לכתוב את הדברים כראוי מבלי להסתייע רבות בספרו.

עשיתי כל מאמץ שלא יפלו שגיאות, במידה ומצאתם שגיאות בחומר, נא לפנות אלי לכתובת smsyynn@yahoo.com או לפל. 050-6277146

שלמה לוי

;

תוכן העניינים

4.....	סימן א – דיני פריה ורביה, ושלא לעמוד בלא אשה
11.....	סימן ד' האסורים לבוא בקהל
26.....	סימן יא – אשה הנחשדת על אשת איש
30.....	סימן יג. גרושה או אלמנה, צריכה להמתין צ' ימים טרם שתנשא ושלא ישא מינקת ומעוברת חבירו
38.....	סימן מב. אין מקדשין אלא לרצון האשה ובפני שני עדים
47.....	סימן סט. במה מתחייב האדם לאשתו ולבניו
50.....	סימן ע. חיוב מזונות אשתו ובניו, ואם חייב להשכיר עצמו
59.....	סימן עא. החיוב לזון בניו ובנותיו כשהם קטנים
62.....	סימן עג. החיוב בכסות מדור וכלי בית לאשתו
64.....	סימן עה. חלוק הארצות לענין נשואין
69.....	סימן עז. דין מורד ומורדת, או אומרת מאיס עלי
78.....	סימן פ. מעשה ידיה שהיא חייבת לבעלה, ודיני מניקה ושאינה רוצה לעשות מלאכה
88.....	סימן פב. נדרה שלא להניק
92.....	סימן פה. דין נכסי מלוג וצאן ברזל
103.....	סימן צ. דין הבעל יורש את אשתו
119.....	סימן צג. דיני מזונות האלמנה
132.....	סימן קטו. דין היוצאת בלא כתובה
148.....	סימן קיז. דין כתובה באשה שאין לה וסת, או שאר מומין ודין קטלנית
156.....	סימן קלד. צריך שיבטל הבעל כל מודעות
162.....	סימן קנד. למי שכופין להוציא בגט
176.....	סימן קעח. הלכות סוטה

מפתח ראשי תיבות:

סמ"ג – ספר מצוות גדול	או"ז – אור זרוע
סמ"ק – ספר מצוות קטן	בה"ג – בעל הלכות גדולות
ערוה"ש – ערוך השולחן	ב"י – בית יוסף
פד"ר – פסקי דין רבניים	בעה"ת – בעל התרומות
פנ"י – פני יהושע	ברכ"י – ברכי יוסף
פנ"מ – פנים מאירות	גבו"א – גבורת אנשים (ש"ך)
פת"ש – פתחי תשובה	גדו"ת – גידולי תרומה
צ"צ – צמח צדק	דגמ"ר – דגול מרבה
רי"ו – רבינו ירוחם	ד"מ – דרכי משה
רעק"א – רבי עקיבא איגר	הגה"מ – הגהות מיימוניות
שבוי"י – שבות יעקב	הגמ"ר – הגהות מרדכי
ש"ג – שלטי גיבורים	הו"ד – הובא דברו
שו"ע – שולחן ערוך	חת"ס – חתם סופר
תרוה"ד – תרומת הדשן (מהרא"י)	ישוע"י – ישועות יעקב
	כנה"ג – כנסת הגדולה
	כס"מ – כסף משנה
	מהרי"ו – מהר"י וייל
	מל"מ – משנה למלך
	מ"כ – מצאתי כתוב
	נו"ב – נודע ביהודה
	נ"י – נמוקי יוסף

סימן א – דיני פריה ורביה, ושלא לעמוד בלא אשה

(סעיף א) חייב אדם לישא אשה, כדי לפרות ולרבות ומי שאינו עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים (שו"ע),¹ שרוי בלא ברכה,² ואינו נקרא אדם (רמ"א).

תדירות החיוב לבעול את אשתו:

כשלא קיים עדיין מצות פרו ורבו, גם אם אשתו מוחלת, חייב מדאורייתא בכל עונה (ב"ש ס"ק א).

כשקיים מצות פרו ורבו, ואשתו מוחלת, המחילה מועילה (רמב"ם, שו"ע, חש"ל),³ וחייב רק לעיתים רחוקות מדרבנן, מדין "בערב אל תנח ירך".⁴ אולם, אם אשתו אינה מוחלת, חייב מדאורייתא לבוא עליה כל עונה (פת"ש אות א).

(סעיף ב) מותר למכור ספר תורה רק כדי לישא אשה, וללמוד תורה (שו"ע).⁵

מוכרים ספר תורה כדי להשיא יתומים (ריב"ש), לדעת ח"מ (ס"ק א), נראה שמותר רק עבור יתום, החייב במצות פרו ורבו, אבל יתומה שאינה מחוייבת במצוה, לא. לעומת זאת, לדעת ב"ש (ס"ק ב), הדין יהיה תלוי במחלוקת הראשונים, האם אשה מצווה על "שבת",⁶ ולמ"ד שאשה מצווה על "שבת",⁷ מוכרים ספר תורה גם כדי להשיא יתומה.⁸

(סעיף ח) תנאים למכירת ספר תורה כדי לשאת אשה:

כדי לשאת אשה בת בנינים:

כשעדיין לא קיים מצות פרו ורבו: מוכר ספר תורה (לכל הדעות: רמב"ם שו"ע).

כדי לקיים "בערב אל תנח ירך" - כשכבר קיים מצות פרו ורבו:

¹ וממעט את הדמות וגורם לשכינה שתסתלק מישראל (שו"ע).

² בלא תורה, בלא טובה, בלא שמחה, בלא דירה, בלא חומה, בלא שלום ואם נשא אשה עוונותיו מפקפקין (נסתמים), (רמ"א).

³ המ"מ מוכיח זאת מהגמ' שהתלמידים יוצאים מביתם ברשות כרצונם, ב"ש דוחה, וכמו שהעמידו את הגמרא לאחר שקיימו מצות פרו ורבו, כך יש להעמידה באופן שאינו עובר על מצוה דרבנן של "בערב אל תנח ירך", כגון שיש לו אשה נוספת במקום שעליו הוא הולך. החש"ל דוחה את דבריו, כי אסור לאדם לישא אשה במקום אחד ואח"כ לישא אשה נוספת במדינה אחרת.

⁴ ברכ"י ביאר דברי הרמב"ם, שהחיוב של לערב אל תנח ירך, הוא שלא יניח לגמרי, ומספיק אפילו בעילה אחת לעיתים רחוקות (פת"ש אות א). גם אין כופין על כך, משום שזו אינה תקנה, אלא כעין יישוב דרך ארץ.

⁵ והוא הדין שאר ספרים (ב"ש ס"ק ב).

⁶ "לא תוהו בראה לשבת יצרה".

⁷ אחד מתירוצי תוס' (בבא בתרא יג, ב), וכן פסק הרד"ך

⁸ לעומת זאת, לפי תוס' בחגיגה, רמב"ם, ש"ג ומשמע ברמ"א, אשה אינה מצווה על "שבת". הרמב"ם, ש"ג (וגם הרמ"א בסעי' יג), כתבו שאשה לא תישב בלא בעל, משום חשד, מכאן דייק הב"ש שלדעתם אשה אינה מחוייבת ב"שבת".

הסוברים שאינו מוכר ס"ת - שו"ע (שסתם כדעה שאינו מוכר, אך י"א שמוכר), עפ"י גירסת הרי"ף - בדעה הראשונה ברא"ש.⁹

הסובר שמוכרים ס"ת - רמב"ן (במלחמות ה') ורא"ש בדעה השניה - עפ"י גירסת הרי"ף,¹⁰ ריטב"א, טור, ב"ש (ס"ק ב).

כדי לשאת אשה שאינה בת בנים - כדי לא לעמוד בלא אשה:

הסובר שמוכרים ס"ת: רמב"ן (במלחמות ה'), נ"י עפ"י ח"מ, ח"מ המביא לכך הוכחה, מדברי הרמ"א (להלן בסעיף ח), שמחשש קטטה רשאי להיפטר ממצות "אל תנח", אך אסור לו לעמוד בלא אשה, משמע שלעמוד בלא אשה חמור יותר. ב"ש דוחה, שאמנם לעמוד בלא אשה חמור יותר, אולם מכירת ספר תורה הותר רק כדי לקיים מצוות בדמי המכירה ולא כדי להינצל מעבירה.

הסוברים שאינו מוכר ס"ת: נ"י עפ"י הב"ח ומשמע מפשט דברי הנ"י. (ב"ש מביא את שתי הדעות).

(סעיף ג) מצוה לשאת אשה בגיל 18: (שו"ע),¹¹ בתחילת שנתו השמונה עשרה (ב"ש ס"ק ג, בשם המ"מ). **מצוה מן המובחר להקדים לגיל י"ג** (שו"ע). אולם, אין לעשות כן, כי בדורות אלו האנשים חלשים יותר (פת"ש אות ב). **לפני גיל י"ג, לא יקדים**, כי לא תיקנו לקטן נישואין ולכן הוי כזנות (רמב"ם, טור, שו"ע).¹² לעומת זאת לדעת רש"י, ותוס' (סנהדרין עז, ב), מצוה סמוך, עד שנה קודם (ח"מ ס"ק ג).¹³ ולדעת ב"ש (ס"ק ד והדרישה) גם בפחות מ"ג שנים מותר - כי חז"ל אמנם לא תיקנו נישואין, אך אין כאן זנות. בח"מ (ס"ק ג) הביא בשם אחרונים (ד"מ), שאפשר לפרש גם את הרמב"ם כדעת רש"י, שהאיסור הוא רק כשאינו סמוך לפרקו, אך סתימת לשון הטור והרמב"ם לא משמע הכי.

ולא יאחר לשאת אשה יותר מגיל 20, ובי"ד כופין על כך (שו"ע). אולם, נהגו כמה דורות שאין כופין על זה ואין מדקדקים בענייני זיווגים,¹⁴ אלא אם היא אסורה עליו מן הדין (רמ"א).¹⁵ ויש הסוברים שבית דין צריך לכפות ואין להשגיח במנהג (שלא לכפות), אלא רק אם רוצה, אלא שאינו מוצא זיווג נאה בעיניו (פת"ש אות ה; ביאור הגר"א אות י).

⁹ הרי"ף לא גרס "מתניתין דלא כרבי יהושע", כך שעל דברי המשנה, שמוכר ספר תורה כשאין לו בנים, משמע שר' יהושע מוסיף, שחייב לשאת אשה בת בנים גם כשיש לו בנים, אלא שאינו מוכר ספר תורה לשם כך.

¹⁰ הב"י כתב שהרא"ש לא הכריע. לעומת זאת הטור סובר שהרא"ש הכריע עפ"י הדעה השניה שהביא בסוף.

¹¹ המצוה נדחית, מגיל מצוות (13), כיון שצריך קודם ללמוד, ובן ט"ו לתלמוד (ח"מ ס"ק ב)

¹² ומה שמובא בגמרא (יבמות סב, ב), "המשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהליך..." , הכוונה סמוך - לאחר י"ג.

¹³ הב"ח מחלק בשנת י"ג, בין שנשא אשה לדעתו שנראה שעושה לשם זנות, לבין כשאביו משיאו, שהיקדושין תופסין מדרבנן וצריכה גט מדרבנן, ובב"ש (ס"ק ג), כתב שיש לדחות דבריו.

¹⁴ הריב"ש מסביר, שאם בתי הדין היו נוהגים עפ"י דין, הם היו צריכים לכפות את כולם, ותרבה הקטטה והמריבה, ולכן העלימו חכמי הדורות את עיניהם בענייני זיווגים.

¹⁵ ולכן בזמן הזה נהגו שלא לכוף על איחור בנישואין, כך גם אם נושא אשה שאינה יכולה ללדת, גם אם עדיין אין לו ילדים, והוא הדין אם היה נשוי עשר שנים בלא בנים, אין כופין אותו לגרש את אשתו.

עוסק בתורה, מותר לאחר את נשואיו, כדי שלא יצטרך לטרוח במזונותיו ויתבטל מן התורה (רמב"ם, רא"ש, שו"ע),¹⁶ ודווקא אם אין יצרו תקפו (ב"י, ב"ש ס"ק ה).

האם יש קצבה לאיחור נשואיו? אין קצבה (רמב"ם, שו"ע). יש קצבה אך אינו יודע מהו (רא"ש מובא בב"ש).¹⁷ הקצבה עד גיל כ"ד (מהרש"ל קידושין לא).

(סעיף ד) אינו נושא אשה כלל, כי חשקה נפשו בתורה כבן עזאי, אין בידו עוון (שו"ע).¹⁸ משמע שלכתחילה צריך לשאת אשה (ט"ז, נח"ל"צ), והלבוש חולק כי העוסק במצוה פטור מן המצוה.

(סעיף ה) קיום המצוה, ע"י שנולדו לו זכר ונקבה, ובתנאי שהם עצמם יכולים ללדת (שו"ע),¹⁹ ומשמע שהמצוה קוימה גם עם הם עצמם לא נישאו, או נישאו למי שאינו יכול ללדת (ח"מ ס"ק ו; ב"ש ס"ק ח). לעומת זאת, בפת"ש (אות ח בשם בני אהובה) כתב שצ"ע. **המצוה מתקיים גם בבן ממזר** (רשב"א), **חרש ושוטה** (רמ"א סעי' ו).²⁰ אולם, בספר חסידים מובא שבממזר אינו יוצא ידי חובת המצוה, כי הגמרא (יבמות עח, ב) אומרת שממזרים מתים, נמצא שלא יוליד. ואפשר שכונתו רק כשלא ידוע שהוא ממזר, כי הגמרא אומרת שממזרים שממזרותם ידועה, כן חיים (ב"ש סעי' ו, ס"ק יא).

התעברה שלא ע"י ביאה (סעי' ו), כגון התעברה באמבטיה (או הזרעה מלאכותית),²¹ הח"מ (ס"ק ח) מסתפק האם הבעל קיים מצות פריה ורביה. לעומת זאת, לדעת הב"ש קיים והולד נחשב כבנו.²²

(סעיף ו) כשמתו בניו בחייו, אך השאירו נכד ונכדה, שנולדו מבנו ומבתו, הרי זה קיים מצות פרו ורבו. אך אם הנכד והנכדה נולדו שניהם, מבנו או מבתו, לא קיים (רמב"ם, סמ"ג, שו"ע). ובתוס' (יבמות סב, ב) משמע שקיים גם בשני נכדים ובשלטי גיבורים כתב שקיים גם בשני נכדות (ח"מ ס"ק ז; ב"ש ס"ק ט).

¹⁶ דהעוסק במצוה פטור מן המצוה (רמב"ם).

¹⁷ כי דווקא לבן עזאי שחשקה נפשו בתורה מאוד, כמבואר להלן, הותר להתבטל כל ימיו ממצות פרו ורבו. לעומת זאת, ב"ש מבאר שהחילוק הוא, שלבן עזאי הותר להיבטל ממצות פרו ורבו, גם אם הייתה לו אפשרות להינשא ללא טרחת מזונות. ולשאר אנשים, הותר רק אם מתיירא שטרדת המזונות יבטלו מתלמודו.

¹⁸ כיצד בן עזאי נפתר ממצות פרו ורבו, הרי זו מצוה שאינה יכולה להיעשות ע"י אחרים? 1. מהר"ם שיק תירץ, שמהות המצוה היא משום לשבת יצרה, וזה יכול להיעשות ע"י אחרים. 2. ערוה"ש תירץ, שאם היה מתבטל מלימוד תורה, הוא היה מסתכן בנפשו. ויש גם תירוצים נוספים.
¹⁹ דהיינו, שלא יהיה הבן סריס והבת איילונית - אשה עם טבע של זכר (שו"ע).

²⁰ המקור לחרש ושוטה הוא במהרי"ל, וטעמן שלא גרע מהוליד כשהיה גוי ונתגיר, ולדעת הב"ש (ס"ק יב) המהרי"ל סובר כן אף אם בניו לא התגירו. ואף שהשו"ע בהמשך לא פסק כן, לגבי חרש ושוטה פסק הרמ"א כמהרי"ל מטעמים אחרים.

²¹ בלקוטי מהרי"ל מובא שבן-סירא נולד מבתו של ירמיהו הנביא, כשרחצה באמבטיה חמה לאחר אביה.
²² ראייה מדברי הב"ח (יו"ד קצה) שאשה לא תשכב על סדין שעליו שכב איש אחר, שלא תתעבר משכבת זרע שלו, ואח"כ בנה ישא אחותו מאביו. אם זאת, אגרות משה (אה"ע א, י) ושרידי אש (ח"א סי' עט) סוברים שאין כאן חשש לממזרות, ויש להוכיח כן גם מבן סירא. כן הוכיחו מהגהות סמ"ק (הו"ד בב"ח יו"ד קצה) כי ממזרות הוא רק מביאת איסור. לעומת זאת שו"ת ישכיל עבדי (ח"ה אה"ע סי' י, פרק ו) סובר שהוא ממזר או ספק ממזר. וציץ אליעזר הסתפק.

האם מותר מזרע בעלה? מהרש"ם, הר צבי, אגר"מ, מנחת יצחק, יביע אומר, גרשז"א - התירו. דברי מלכיאל, משפט עוזיאל, ישכיל עבדי - אסרו.

הבן הוליד נכדה ומת: ח"מ שם מסתפק, ובב"ש שם כתב שאינו מועיל.²³ **צירוף נכדים**, לא מועיל (ב"ש ס"ק י).²⁴

(סעיף ז) גוי שהתגייר עם בניו, קיים מצות פריה ורביה, כי זרעו של הגוי מיוחס אחריו, וכבר קיים את המצוה בהיותו גוי, אך עבד לא, כי אין זרעו מיוחס אחריו (ב"ש ס"ק יב).

אם התגייר ללא ילדיו, מחלוקת. לא קיים את המצוה (רמב"ם, רא"ש, שו"ע, מ"מ). קיים (שו"ת מהרי"ל, מהרש"ל, ומשמע בתוס', ראו הערה 20). (ב"ש ס"ק יב).

(סעיף ח) לעמוד בלא אשה, לאחר שכבר קיים מצות פרו ורבו, לדעת הרמב"ם הוא איסור מדרבנן, הרמב"ן מסתפק (ב"ש ס"ק יג), לדעת הרי"ף האיסור הוא מדאורייתא.²⁵

מדרבנן (ב"ש) **צריך לשאת אשה הראויה להוליד**, גם אם כבר קיים מצות פרו ורבו (שו"ע).

אולם כשאינו ראוי עוד להוליד, ישא אשה שאינה בת בנים (רמ"א).

מותר לו לישא אשה שאינה בת בנים, כשיש לו כבר בנים, אך **חושש מקטטה** בן בניו לאשתו השניה. אולם, אסור לו בגלל זה **לישב בלא אשה** (רמ"א עפ"י תרוה"ד). כי משום חשש קטטה מותר לו ליבטל ממצות פרו ורבו, אך אסור לו לעשות עבירה, ובלא אשה יש לחוש שיצרו יתגבר (ב"ש ס"ק יז).

(סעיף ט) מדין תורה אדם נושא כמה נשים, אם יכול לספק את כולם,²⁶ אבל חכמים נתנו עצה טובה שלא ישא יותר מארבע נשים, כדי שיגיע לכל אחת עונה בחודש (שו"ע). שעונת ת"ח הוא משבת לשבת (ח"מ ס"ק יד), ואינו חייב בעונה יותר מאשר אם היה לו רק אשה אחת (ב"ש ס"ק יט).

אסור לשא שני נשים בשני מקומות (רמ"א).

(סעיף י) רבינו גרשם החרים את הנושא אשה על אשתו, והמגרשה בעל כרחה.

ולא פשטה התקנה בכל הארצות (שו"ע), ודווקא כשידוע, אבל מן הסתם נוהג בכל מקום (רמ"א עפ"י ר"י מינ"ץ).

ולא החרים אלא עד סוף האלף החמישי (רשב"א, מהרי"ק, שו"ע), דהיינו הגזירה היתה משום צורך שעה. ויש הסוברים, שכיוון שעבר האלף החמישי אין כופין על כך – ואין נוהגים כן (רמ"א).²⁷ ואף השו"ע (בסעיף יא) כתב, שטוב לעשות תקנה בחרמות ונדויים על מי שישא אשה על אשתו.

אולם, ראשונים אחרים מתחילת המאה הששי סברו שהתקנה לא נועדה לזמן מוגבל, אלא כסיג השייך עד היום (פת"ש אות יט). ולדעת הרמ"א בימינו האיסור הוא רק מצד המנהג וכופים

²³ ולדעת התוס' שיוצא בשני נכדים, וודאי שמועיל (פת"ש אות ט בשם יד אפרים).

²⁴ דהיינו נולדו לו שני זכרים והם הולידו זכר ונקבה.

²⁵ מהפסוק, "לא טוב היות האדם לבדו".

²⁶ ואם מוחלת, ומתרצה לחיות חיי דוחק, מותר (ב"ש, ח"מ מדיוק ברמב"ם ובריב"ש). אבל ביבמה אם בי"ד רואים שאין לו כדי לפרנס, הם מחויבים ליעץ לה לא להינשא לו (ב"ש ס"ק יח).

²⁷ כך הנו"ב הביא פוסקים הסוברים שלאחר שכבר נשא, אין כופין לגרש, אלא קורים לו עברין ומחרימים אותו, אך הנו"ב עצמו סבור שכופין (פת"ש אות כ).

על כך בנדויים וחרמות (רמ"א),²⁸ וצריך לגרש את אשתו השניה, כיוון שנשא אותה באיסור, אלא אם הראשונה מסכימה להתגרש (ח"מ ס"ק י; ב"ש ס"ק כד).

במקום מחלוקת, המיקל לא הפסיד, כי טעם האיסור אינו משום דררא דאיסור אלא משום קטטה ומריבה בין הנשים. ובפרט, לאחר האלף החמישי שכבר אין חרם, אלא רק מנהג שנהגו להחמיר, לכן אם יש ספק מעמידים על דין תורה (ב"ש ס"ק כב).²⁹

במקום מצוה, כגון: ליבם, מחלוקת: רבינו גרשום לא גזר במקום מצוה (שו"ע, מרדכי, רשב"א, מהר"ם פדובה, דעה א' ברמ"א). רבינו גרשום גזר גם במקום מצוה (דעה ב' ברמ"א). כך נחלקו גם **במקום דיחוי מצוה**, כשאשתו הראשונה אינה בת גרושין, כגון שנשתתית, או ששהה עימה י' שנים ללא ולד, שמן הדין לגרשה, ואינה רוצה ליקח גט ממנו,³⁰ אך לדעת הרמ"א, כאן יש להקל ולהתיר לו לישא אחרת.

היתר מאה רבנים, במקרה הנ"ל, כשאינה בת גירושין, כגון שנשתתית, מובא בכל בו שאין להתיר אלא ע"י מאה אנשים משלש ארצות. החת"ס כתב שלא צריך דווקא רבנים היושבים על כסא הרבנות, שהרי לא יתכן שיהיו מאה רבנים בג' קהילות. אך לא מספיק סתם אנשים כי מדבריהם עולה שצריך שהדין יהיה להם מבורר ויסקימו עמו, לכן צריך שיהיו ראויים להוראה וכבר נהגו (נו"ב) לצרף מי שהסמיכוהו לסדר קידושין. כך בב"ח כתב שיש להציע העניין בפני הגדולים שבאותו הדור ויסקימו בהיתר מאה רבנים, וגם ישליש סך הכתובה ותוספת כתובה ונדוניה ביד ב"ד. ונראה שכן דעת הב"ש.³¹ כך גם החת"ס,³² וח"מ (ס"ק טז), כתבו שהמנהג להתיר רק ע"י מאה רבנים.

לעומת זאת בד"מ מובא שכיוון שכלה החרם ויש לכך תוקף רק מצד המנהג, אין צורך במאה אנשים.³³ וכשנשתתה או שוהה י' שנים ללא ולד, מעולם לא נגזר החרם וברור שאין צורך במאה אנשים (דעת הרמ"א עפ"י ב"ש). אולם, בשו"ת שב יעקב מובא שלדעת הרמ"א רק במקרים שהאשה עצמה פשעה ועברה על דת ישראל (סי' קטו סעי' ד), אין צורך במאה אנשים. אולם בנשתתה ושהה י' שנים גם לדעת הרמ"א צריך מאה אנשים.

כשפשעה, ועברה על דת ישראל, הרמ"א (קטו, ד) כתב שיכול לגרשה בעל כרחה, ולא הזכיר שיש שני דעות, כי לכו"ע במקרה שהאשה פשעה, רבינו גרשם לא גזר (שו"ת שב יעקב).³⁴

המירה אשתו את דתה, מזכה לה גט ע"י אחר ונושא אחרת (רמ"א כדמשמע בשו"ת הרשב"א).³⁵ לדעת תרוה"ד לא נוהגים כן, משום חרם דרבינו גרשום. לעומת זאת בד"מ כתב שעושים כן, שמא ימות הבעל ואשתו תתייבם, והרי נפסק (בסי' קעג, יא), שצרת מומרת חולצת ואינה מתייבמת, כדין צרת אשה שזינתה (ח"מ ס"ק יט),³⁶ לדעה זו במקום שלא נוהגים לייבם,

²⁸ גם במקומות שלא התפשט המנהג (שו"ע – סעי' יא).

²⁹ אוצר הפירושים הביא מי שסובר שזהו איסור דאורייתא, משום שיש כח לתקן חרמות.

³⁰ אף אם מסכימה להתגרש בעוד שנה או שנתיים (פת"ש אות יז)

³¹ שם, שכן הביא את הב"ח בסיום דבריו, וגם משמע מדבריו בסי' קיט סעי' ו.

³² כי כשיש פתרון של מאה איש, צריך ללכת על פיה.

³³ גם ברמ"א לא הזכיר מאה אנשים.

³⁴ השוו לדעות לעניין המירה דתה. והשוו לנו"ב בהמשך, לעניין גירושין בעל כרחה כשעברה על דת ישראל.

³⁵ כשהמירה דתה מאונס, לדעת הט"ז יכול לזכות לה גט ע"י אחר. לעומת זאת לדעת הצ"צ, אינו יכול לזכות לה גט ע"י אחר ואינו יכול לשאת אשה אחרת. והחת"ס כתב שגם באיסור דאורייתא יתירו לו ע"י מאה רבנים (פת"ש אות כא).

³⁶ מחמת מחלוקת הראשונים אם נחשבת כצרת ערוה.

(כמו בימינו), אין צורך לתת גט (ערוה"ש). ובמקום שאין מנהג, מותר לישא אשה אחרת גם ללא גט זיכוי (רמ"א). כי גם לסוברים שרבינו גרשום גזר חרם אף במקום מצוה, כאן לא גזר, משום שהיא אסורה עליו מדין זונה (פת"ש אות כב).

באירוסין, במהרי"ק מובא שהחרם אינו חל על אירוסין,³⁷ ויכול לישא אחרת על פניה (שו"ע), וכל שכן במקרה שהארוסה מסרבת להינשא או להיפטר ממנו (רמ"א). ב"ש חולק ואוסר לישא אחרת על פניה.

עד אחד, לדעת הב"ש (אות יד) בימינו יש להחמיר, ועד אחד אינו נאמן להעיד שאשתו מתה, שהרי הואיש מוחזק באיסור, ולכן עד אחד אינו נאמן. כך החמיר גם החת"ס באשה שנשתטה ועד אחד העיד שמתה, כיוון שאין כאן עיגון, ויכולים להתיר ע"י מאה רבנים ושיליש גיטה וכתובתה.

לעומת זאת פוסקים רבים סוברים שגם בימינו עד אחד נאמן, משום ד"הוי דבר דעבידא לגלויי", וגם הוא רק מילתא דרבנן, לכן המנהג הוא שמי שנודע לו, אפילו במכתב שאשתו מתה, נושא אשה אחרת ואין מוחין בידו.³⁸ הנו"ב כתב, שאיש שאשתו עזבה אותו יחד עם בנו ובתו מדוחק הפרנסה, ושמונה שנים לא שמע מהם, אין להתיר לו לישא אחרת. אולם אם יתירו לו מאה רבנים לא אמחה בידו, ומספיק עד אחד המעיד שאשתו מתה, כדי להתיר לו לשאת אשה אחרת. כך כתב על מי שהעיד על אשה שמתה, ואינו יודע מי בעלה, ושמע איש אחר והעיד שאשתו היא, יש להקל, כי כבר כלה זמן החרם, וגם איסורו הוא רק על פיו, שאמר שהיה נשוי. כמו"כ מי ששלח לאשתו גט ע"י שליח, והגיע מכתב משם שהשליח מסר את הגט, מותר לו לשאת אשה.

בן הנודע ביהודה כתב שאדם שאשתו נשתטה וברחה, וזה שבע שנים לא נשמע ממנה דבר, אם יסכימו שלשה רבנים, יש להקל ולהתיר לבעל לשאת אשה אחרת, עפ"י דעת הרמ"א, שבנשתטת לא גזר רבינו גרשום. וגם הב"ח שכתב שצריך היתר של מאה רבנים, לא כתב כן אלא כשהאשה וודאי בחיים, אבל כאן יש ספק שמא מתה, כי אם היא הייתה בחיים היה עליה לחזור לביתה.

מובא בשו"ת בית אפרים, שמי שהחזיק עצמו כנשוי כמה שנים עם בת, ושהם במקום אחר, ובא בפני רב וטוען ששיקר, ומעולם לא היה נשוי, ורוצה עכשיו לשאת אשה, אין להחמיר,³⁹ רק יציגו בפניו בבי"ד את חומרת החרם, ומותר לו לשאת אשה (פת"ש אות יד).

גירושין בעל כרחן:

במצוה נדחית: 1. ששה י' שנים ללא ולד, לדעת ב"ש (קטו, ז; קנד, כא), רשאי לגרשה בעל כרחה, כי במקרה כזה לא גזר רבינו גרשום, וגם תקנה זו נקבע רק עד סוף האלף החמישי, אך הנו"ב (ורעק"א) אוסרים (קנד, י; הו"ד בפת"ש אות טו) וסוברים שעדיף לשאת שתי נשים, לפי שנגמר זמן התקנה, אך האיסור לגרש אשה בעל כרחה, לא הוגבל בזמן.

³⁷ תשובות מיימוניות וחכם צבי חולקים על המהרי"ק. לעומת זאת, שו"ת שבות יעקב, מבי"ט, ושו"ת רשד"ם סוברים כדעת המהרי"ק.

³⁸ בספר ישועות יעקב, הביא מקרה באיש שנודע לו ע"י עד אחד שאשתו מתה, ובא לפני בי"ד ושאל אם מותר לו לשאת אשה אחרת, או את אחות אשתו. וכתב שמכיוון שהשאלה היא עד דין דאורייתא ודין דרבנן יחד, ואם נתיר לו לשאת אשה אחרת, דהוי זלזול דרבנן. אולם דבריו אינם מוכרחים, שהרי אם ישא אשה אחרת ממילא לא יוכל לשאת את אחותה, ואין כאן מקום לגזור.
³⁹ מכמה טעמים.

2. עלה לא"י ואשתו מסרבת לעלות עמו, ורצה לשאת אחרת, ישלח לה גט בעל כרחה וכשמסער שכבר הגיע לידה ישא אחרת (ר' משה מטראני). כנה"ג היקשה עליו כיצד לא חשש לחדר"ג, ותירץ שיש לדחוק, שעדיף לגרש בעל כרחה שעובר על החרם רק בשעת הגירושין, מאשר לשאת עוד אשה, שאז כל חייו עובר על החרם.

כשפשעה ועברה על דת ישראל,⁴⁰ נראה שלכל הדעות מותר לגרשה בעל כרחה (כך פסקו הח"מ וב"ש בס"י קיט סעי' ו, בשם המהר"ם פדובה; ב"ש קטו, ז; משמע בפת"ש קטו, ג). במקרה כזה אפילו הנו"ב סובר, שעדיף לגרש בעל כרחה, שמא תחזור למוטב, ויהיו לו שני נשים כשרות ללא היתר.

גירושין ע"י שליח, כשאינה בת גירושין, לדעת הב"ח, כשנשתטית יש לתת גט ביד שליח שאם תחזור להיות שפוייה מיד יתן לה כדי שלא יעבור על החרם. אולם, לדעת הגהת מל"מ, השליח אינו מועיל, לפי שכל דבר שאין המשלח יכול לעשותו כעת לא מועיל למנות על כך שליח שיעשה בעתיד (פת"ש אות טז).⁴¹

(סעיף יב) נשבע שלא ישא אשה על אשתו, ושהה י' שנים ולא ילדה, אינו נחשב כמתנה על מה שכתוב בתורה ושבועתו חלה, כי יכול לגרשה ואח"כ לשאת אשה אחרת (שו"ע). לפי זה אם התנה שלא יגרשנה, שבועתו מבוטלת.

(סעיף יג) אשה פטורה ממצות פריה ורביה (שו"ע). (רק) כעצה טובה (באר היטב אות כז), י"א שלא תעמוד בלא אשה משום חשד (רמ"א), שהרי הרמב"ם כתב בהל"א איסורי ביאה שרשות לאשה שלא תנשא לעולם (באר היטב שם). אולם רעק"א כתב שבכה"ג הרמב"ם מדבר במקום שאין חשד, כגון בעיר של נשים.

⁴⁰ כגון שהאכילה את בעלה שאינו מעושר, או האכילו אחד מכל האיסורים, או ששמשתו נדה, ונדע לו אח"כ וכו' (אה"ע ס"י קטו סעי' א).

⁴¹ המנהג לא לתת ביד שליח מטעם השגת המל"מ (ערוה"ש)

סימן ד' האסורים לבוא בקהל

האסורים לבוא בקהל¹ (סעי' א-ה):

הגדרת ממצר: מי שנולד מביאה עם אחת העריות, בין מחייבי מיתות בית דין ובין מחייבי כרת. חוץ מהבא על הנידה שהולד פגום,² אך מותרת לכהן (ח"מ ס"ק ז; ב"ש ס"ק יד).

האסורים לבוא בקהל, הם וצאציהם עד עולם: ממזרים, נתינים,³ עמונים ומואבים.

אסורים רק עד דור שלישי: מצריים ואדומים.

בדין שבע עממין שהתגיירו. הובאו 3 דעות:

- א. אין לחלק בין שבע עממין לאומות אחרות (רש"י, רמב"ם, בעל המאור).⁴
- ב. הם אסורים, אך בניהם שנולדו לאחר שהתגיירו מותרים (רמב"ן רשב"א).⁵
- ג. הם אסורים עד סוף כל הדורות (ר"ת).⁶

המותרים לבוא בקהל מיד כשהתגיירו: עמונית, מואבית,⁷ ושאר האומות.

ישראל הבא על גויה: דין הולד כדין הגויה.⁸ גר מצרית שנשא עמונית (להלן סעי' ז) הבן עמוני ולגירסא שלנו "הבת עמונית" ומותרת לכשתתגייר. אולם הב"ח והט"ז גורסים "שהבת מצרית", שהולכים אחר הפגום (ח"מ ס"ק ד; ב"ש ס"ק ז).

גוי הבא על בת ישראל: הולד מותר לבוא בקהל, גם אם הגוי עמוני, או מואבי.

האם הולד צריך גיור? לדעת רוב הפוסקים (רי"ף, רמב"ם, ט"ז, ש"ך ב"ש נו"ב, חמד"ש) הולד אינו צריך גיור. לעומת זאת בפת"ש (ס"ק א, בשם פסקי התוס' ויערות הדבש), מובא שכל עוד לא התגייר, הולד נחשב כגוי.⁹

נשואי הולד לכהן:

כשהולד בת, לדעת השו"ע והרא"ש היא פגומה ואסורה לכהן. הרמב"ם חולק, והרי"ף מסתפק.

¹ להינשא לישראל.

² פירוש פגום ומקולקל, ומעזי פנים, אינו מיוחס וראוי להרחיק מהם.

³ גבעונים שהתגיירו, ונתנם יהושע להיות חוטבי עצים ושואבי מים.

⁴ האיסור של "לא תתחתן בהם" אינו מבדיל בין שבע עממין לשאר אומות. דוד גזר על הנתינים, בגלל שביקשו להרוג ולתלות את שבעת בני שאול.

⁵ האיסור של "לא תתחתן בהם" מדבר על שבע עממין לאחר שהתגיירו, אך בניהם מותרים. דוד אסר את הנתינים איסור עולם.

⁶ דוד גזר אף על שעבוד הנתינים.

⁷ דרשת חז"ל: עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית.

⁸ שבישראל הייחוס הולך אחר האב, אך כשנישאים לגויה, התורה מפקירה את יחוסו, ממילא הולד מיוחס אחר אמו.

⁹ אמנם המהרש"א יישב, וביאר בדעת התוס' שהולד ישראל. ברש"י (קידושין סח,ב) בפשטות יש סתירה. אולם, שעה"מ יישב והסביר שכוונת דבריו שהוא גוי, הם רק להוי-אמינא שם. לדעת הגאון מליסא נחשב כגוי, אך לאחר שהתגייר נחשב כיהודי מתחילה ולא גר, כי הוא מיוחס אחר אמו כיהודי ולא אחר אביו כגוי.

להלכה: היא נחשבת לפגומה ולא תנשא לכהן, אך בדיעבד עם נשאה, אין כופין עליו לגרשה (ב"ש, ס"ק ב), כדי שלא יהיה גט מעושה (פת"ש, אות ג' בשם שער המלך). הולד שלהם יהיה ספק חלל (ח"מ ס"ק ג).

כשהולד בן: לדעת הרמב"ן, לסוברים שהוא פגום, הולד חלל ובתו אסורה לכהן, ורש"י חולק, מהשו"ע (ז, ז) משמע כרש"י.

(סעי' ו-ח) נשואין בין אסורין לבוא בקהל שהתגיירו, לבין ישראל, ובינם לבין עצמם: הולד הולך אחר הפסול.¹⁰ לכן גר עמונית שנישאת למצרי שני וילדו בת, היא כשרה לכהונה, כי מצד אחד היא מצרית שלישי, ומצד שני היא מועבית, לכן משני הצדדים היא מותרת לכהן. גר מצרי שנשא גיורת עמונית, הולד מצרי ואסור עד דור שלישי, כי הולכים אחר הפגום והעמונית מותרת (סעי' ח).

כששניהם התגיירו ומגיעים מאותו אומה: לדעת הרמב"ם הולכים אחר הפגום שביניהם, כי קובעים עפ"י האם והאב יחד. לעומת זאת לדעת הרא"ש הולכים אחר האם שהיא היולדת. לפיכך מצרי ראשון שנשא מצרית שניה, לדעת הרא"ש הולד מותר, אך לדעת הרמב"ם הולד שני.

(סעי' ז) נישואין בין גויים: באומות הולכים אחר הזכר.

(סעי' י) הדין בימינו: סנחריב עלה ובלבל את האומות זה בזה, ולכן בימינו גם עמוני ומואבי מותרים מיד לכשיתגיירו, כי "כל דפריש מרובה פריש".¹¹ אמנם בדין מצרים נחלקו הדעות. הרמב"ם אינו מחלק בינם לבין אומות אחרות. לעומת זאת הרא"ש סובר שהם חזרו לארצם ארבעים שנה לאחר שהוגלו, לכן לדעתו גם בימינו, מצרי שהתגייר, אסור עד דור שלישי.

(סעי' יא-יב) עבד ושפחה כנעניים (שהוטבלו לשם עבדות):

נשואי עבד: עבד ושפחה כנעניים אסורים להינשא לישראל.¹² לדעת אונקלוס וכמה פוסקים האיסור הוא מדאורייתא.¹³ לדעת הרמב"ם האיסור הוא מדברי סופרים.¹⁴

עבד ושפחה משוחררים: עבד כנעני שרבו כתב לו גט שחרור, דינו כישראל. מאידך אם רבו רק הפקירו, הניח לו תפילין, קרא לו לעלות לתורה או השיאו ישראלית, ויש מי שאומר גם אם נשא אשה לפני רבו,¹⁵ לדעת השו"ע והרמ"ה הוא אסור לבת ישראל, ואעפ"כ חוששין לקידושין, (והוי קידושי ספק. ולא כדעת הב"ח הסובר דהוי קידושין (ח"מ ס"ק ו)), וכל שכן בנשא שפחתו

¹⁰ שכשיש קידושין ויש עבירה, הולד הולך אחר הפסול (קידושין סו, ב). ראה להלן סעי' יז, בעמ' 5, בדין עבד שנישא לממזר, שהולד הולך אחר הפגום, גם כשאין עבירה. לעומת זאת, כשהקידושין אינן תופסין, לא הולכים אחר הפגום, אלא בישראל אחר האם, ובגוי, אחר האב. אולם, ראו לעיל בדין גר מצרי שנשא עמונית, שלדעת הב"ח והט"ז הולכים אחר הפגום.

¹¹ גם אם האשה הולכת לביתו של העמוני, שהכלל הוא "כל הקבוע כמחצה על מחצה", מכל מקום מותר להינשא לו. כי האיסור בתורה מתייחס רק לעמוני ומואבי וודאי ולא לעמוני ספק, לכן האיסור הוא רק מדרבנן ולא חוששין (ערוך השלחן). בפת"ש (אות ז, בשם שעה"מ) תירץ שמדאורייתא דין קבוע חל רק כשהאיסור ידוע במקומו, לפי זה, כלל אין מקום לקושיא.

¹² גם לא לשפחה הקנויה לו.

¹³ משום, "לא יהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קודש מבני ישראל"

¹⁴ והאיסור של "לא יהיה קדש", מתייחס לפנוי הבא על הפנויה (ביאור הגר"א אות יט).

¹⁵ דווקא כשרבו השיאו בפניו יצא לחרות, ולא כשנישא מעצמו (רי"ף, רא"ש, טור ורמ"א ביו"ד). לעומת זאת בטור כאן כתב שאף אם נישא מעצמו משוחרר וקידושיו תופסים. הב"י תמה ויישב שאולי כוונתו שכאן לעניין איסור אשת איש חוששים שלוליא שיחררו לא היה מניחו לעשות איסור, לכן קידושיו תופסין מספק, מ"מ אסור לו לשהות עמה עד שישחררנה.

חוששין לקידושיו (טור ורמ"א).¹⁶ לעומת זאת לדעת הרא"ש מותרת, משום שאדונו בוודאי זיכה לו גט שחרור ע"י אחר, אחרת לא היה מניח לו תפילין וכו' (ב"ש ס"ק יא).¹⁷

(סעי' יד-טו) אשה שילדה בעת היעדרות בעלה:

היעדרות של יותר מי"ב חודש: מובא ברמב"ם, שהולד ממזר, כי עובר אינו שווה במעי אמו יותר מי"ב חודש. לעומת זאת לדעת בה"ג (הו"ד ברא"ש יבמות פ,ב) הולד כשר, שמא בעלה בא בצנעה או ע"י שם,¹⁸ ושמשה.¹⁹ השו"ע סתם כרמב"ם וכתב שיש מי שסובר כדעת הבה"ג, לפיכך פסק שהולד ספק ממזר. **הספק הוא:** האם כשהבעל אינו כאן, עומדת לה חזקת כשרות, כי בעלה אינו מכחישה, או אולי האשה אינה נאמנת בדבר שאינו מצוי (ח"מ ס"ק ח-ט).

במחלוקת הרמב"ם והבה"ג, הועלו מספר אפשרויות:

1. אין מחלוקת (ב"י בסוף סי' קעח בשם התשב"ץ):

הרמב"ם, מדבר כשהבעל מכחיש. הבה"ג מדבר, כשהבעל אינו, והיא טוענת שחזר בצנעה ושימש.

2. לפי הקו"א, המחלוקת בין הרמב"ם לבה"ג הוא כאשר:

הבעל אינו לפנינו והאשה טוענת שהבעל בא בצנעה ושימש.

3. הח"מ כותב שדברי הקו"א אינם מוכרחים ונראה שנחלקו כאשר:

האשה שותקת או שאינה לפנינו (וגם הבעל אינו), ונחלקו האם כששותקת, תולים שהבעל בא בצנעה ושימש. כך נחלקו הרא"ש (קידושין ד,ז) והתוס' (קידושין עג,א לגבי אסופי), בשותקת. לדעת הרא"ש למרות ששותקת, תולים שהבעל בא ע"י שם, והולד כשר. לדעת התוס' כשאינה טוענת כן, אנו לא טוענים עבורו והולד ממזר.

4. אם טוענת שנתעברה מבעלה לפני שהלך לכו"ע אינה נאמנת. לעומת זאת אם גם בעלה מודה שבה בצנעה ושימש, לכו"ע הולד כשר (ח"מ ס"ק ח).

5. כשהבעל טוען שבא בסתר ושימש והאשה אינה מודה, נראה שגם לדעת הרמב"ם הבעל נאמן להכשיר את הולד (ח"מ ס"ק ט). למעשה צ"ע (ב"ש ס"ק טז).

היעדרות של פחות מי"ב חודש: לא הוי ממזר כי הולד יכול לשהות במעי אמו עד י"ב חודש (רמב"ם, רמ"א ושו"ע, כמעשה של רבה תוספאה ביבמות פ,ב).²⁰

ראו בא דבר מכוּעַר: גם אם עבר פחות מי"ב חודש, הולד ספק ממזר, ולא תולים באפשרות דחוקה זו, שהעובר השתהה כ"כ במעי אמו (רמ"א), אך בחודש העשירי נשים עדיין רגילות להוליד, והולד כשר (ח"מ ס"ק יא; ב"ש שם; ב"י ס"ס קעח).²¹ **רוב גויים:** כשראו בה דבר

¹⁶ שמא זיכה לו גט שחרור ע"י אחר (ב"ש ס"ק יג).

¹⁷ וצריך גט שחרור רק מפני שחוששין שמא יאמר האדון שלא שחררו.

¹⁸ ירושלמי (קידושין עג,א): "כי הוא עובדא דאבוה דשמואל שהלך למדינת הים ובא על-ידי שם ושימש והוליד את שמואל".

¹⁹ ולא כפרישה שכתב שלדעת הבה"ג הולד ספק ממזר (ב"ש ס"ק טז).

²⁰ ויש אומרים שגם עד י"ב חודשים שלשה ימים, שמא לא נקלט ההריון עד ג' ימים. וי"א שמונים י"ב חודש מיום שבעלה הלך (פת"ש אות יא). לעומת זאת, דעת התוס' (בדה לח,א) שהולד אינו שווה יותר מט' חודשים מלאים (271 יום כגימטריה של הריון) במעי אמו (ח"מ ס"ק י; ב"ש ס"ק יז).

²¹ בשו"ת יד אליהו כתב, שדווקא אם נולד לאחר י"ב חודשים הולד כשר, אבל אם נולד לאחר י' או י"א חודשים, הולד פסול, ורעק"א דחה דבריו (פת"ש אות טו).

מכוער, והאשה טוענת שהולד וודאי מבעלה, וגם רוב תושבי המקום גויים, כתב רעק"א שגם אם ילדה לאחר י"ב חודש, הולד כשר מספק ספיקא, ספק הולד מבעלה ואם לא ספק הוא מגויים (פת"ש אות טז). **מה נחשב כדבר מכוער:** לדעת רעק"א, משמע דווקא כיעור שאוסרה על בעלה.²² לפי זה, אם נתייחדה דרך איסור, שאינה אוסרה על בעלה (לפי בעל השאלות), הולד כשר. לעומת זאת, בב"ש (ס"ק יח) משמע שגם כשנתייחדה הולד ספק ממזר, ורק כשיש לאשה חזקת כשרות, אומרים שהולד השתהה (פתיחי תשובה אות יד). **האם מותרת לבעלה:** לדעת תשובות מיימוניות אוסרה לבעלה. אולם, הנודע ביהודה כתב שיש לדחות דבריו, כי אמנם הולד ממזר, אך האשה מותרת לבעלה מצד ספיק ספיקא, ספק שמא הולד השתהה, ואם לא ספק שמא נאנסה, שמותרת לבעלה.

פירסה נדה, לאחר שבעלה הלך למדינת הים וילדה. כתב רעק"א שעד שלא הוכר הולד, האשה אינה מסולקת דמים והולד כשר (פת"ש אות טו).

חודשים מקוטעים: תינוק שנולד לאחר ה' חודשים מלאים ועוד יומיים, יום אחד מהחודש הקודם, ויום אחד מהחודש הבא, דינו כנולד לז' חודשים והולד כשר, ש"שמות החודשים גורמים".²³ הוא הדין בהפילה לשלשה חודשים ויום אחד מהחודש הקודם ויום אחד מהחודש העוקב, ובכה ואח"כ מת. נחשב כה' חודשים, שיכול לבכות, ולא כג' חודשים שאינו יכול לבכות, ושהיינו צריכים לומר שהאשה התעברה קודם. הח"מ (ס"ק יג) תמה וכותב שזה רחוק מהשכל שולד כזה מסוגל לבכות.

להלן (סי' קנו), מבואר שבילדת לט' חודשים, לא אומרים שילדת למקוטעים, והתוספות (נדה לח,א) סוברים שגם בט' חודשים יש לידה למקוטעים.

שני לידות: אשה שילדה מיד אחרי שבעלה הלך למדינת הים, ולאחר ז' או ט' חודשים ילדה שוב, הולד השני וודאי ממזר, ולא תולים באפשרות שהתעברה וחזרה והתעברה כפי שרוצה "גן המלך" לומר. מאידך, אם האשה ילדה ולד לאחר ז' חודשים וולד נוסף לאחר י"ב חודש, יש מקום להכשיר את שני הולדות, שיתכן שהתעברה מתאומים, וילדה אחד לשבעה חודשים והשני לי"ב חודש (פת"ש אות יב).

(סעי' טו) אשת איש החשודה בפריצות:

אשת איש שיצא עליה קול שהיא מזנה והכל מרננים אחריה: בניה כשרים לכתחילה (שו"ע ורמב"ם),²⁴ ואפילו לירושה (פת"ש אות יט). משום שבעלה מצויה לה (ב"ש ס"ק כג), ורוב בעילות אחר הבעל - גם אם בעלה כעת במדינת הים (ח"מ ס"ק טו). וגם אם באו שני עדים שזינתה תחת בעלה (ח"מ ס"ק יד וב"ש).

כשאינו מצויה לה: כאשר היא ארוסה, אזי אפילו אם ידוע שהארוס בא עליה, אין תולים בארוס (ב"ש ס"ק כג), והוא הדין בבעל זקן (רעק"א בשם מהרש"ל).

²² הוא מסיק זאת מכך שהרמ"א נקט בלשון זה ולא פירש מהו "דבר מכוער".

²³ לדעה זו, הוא הדין גם בימי נערות הנמשכים ששה חודשים (ח"מ ס"ק יב).

²⁴ אך לדעת רש"י מותר רק כשאין לו אפשרות אחרת (ב"ש ס"ק כב).

אבל חוששים לה משום זונה: ולכן כהן חושש לה מדין תורה, וגם ישראל הרוצה להתרחק מן הכיעור (שו"ע).²⁵ **בדיעבד:** אם נשאה הכהן אין מוציאין אותה, והוא הדין בבניה (ב"ש ס"ק כד). אולם מובא בשו"ת שבות יעקב שרק ב"קלא דפסיק" אין מוציאין, אבל ב"קלא דלא פסיק", מוציאין אותה מהכהן, ובמעשה שהיה פסק שכופין על כך, כיוון שיש קול קודם הנישואין.

באשת כהן: חוששין שבניה חללים (רמ"א), כי אמנם רוב בעילות אחר הבעל, אך מספיק שזינתה פעם אחת, כדי לאוסרה על בעלה, ואם אח"כ נתעברה ממנו, הולד חלל (ח"מ ס"ק טו).

באשת ישראל, שזינתה במזיד **נחלקו הדעות,** לדעת הב"ש (ס"ק כה), הבנים שתלד אח"כ כשרים לכהונה. לדעת המהרש"ל הם פסולים לכהונה (פת"ש אות כ).

פרוצה ביותר: מחלוקת. לדעת רש"י ומהרא"י חוששים לממזרות, אף לבנים. לעומת זאת, לדעת בה"ג ומהרי"ו, גם כאן רוב בעילות אחר הבעל, וחוששים רק לכהונה, לכן בנותיה אסורות לכהן.

כשאומרת שבניה הם מבעלה: (לעולם) נאמנת על בניה להכשירם (רמ"א וח"מ ס"ק טז בביאור דעתו). לעומת זאת הט"ז (אות ח) סובר שלשיטה המובא בשו"ע לעיל, שבפרוצה ביותר הולד ספק ממזר, האשה אינה נאמנת להכשירם, ובניה ספק ממזרים.

הייתה פרוצה כשהייתה פנויה, ולאחר נשואיה לא הייתה פרוצה, אע"פ שראוה פעם אחת מנאפת, בניה כשרים (רמ"א).

(סעי' טז) שמעה שמת ונשאת לאחר וילדה ואח"כ בא בעלה: הולד ממזר גמור, ואם בעלה הראשון בא עליה בלי שהשני גירש אותה, וילדה. הולד ממזר מדרבנן, שקנסוה כדי שתדייק הרבה לפני שנישאת (ב"ש ס"ק כז). והולד אסור גם בספק ממזר דעלמא, שהוא ספק דאורייתא. ומותרת רק בממזר דרבנן כמוהו (ט"ז ס"ק י').

גרשה השני, לדעת הרמב"ם והשו"ע האשה מותרת לבעלה הראשון. כאן חכמים לא קנסוה, כי כשגרשה את השני ביטלה מעשיה האסור (הב"ש ס"ק כז). לעומת זאת, לדעת הר"ח (יבמות מט, ב) הקנס בעינו עומד, כדי שתדייק היטב לפני שנישאת, והוי ממזר דרבנן.

ח"מ (ס"ק יז) סובר שגם התוס' והרא"ש סוברים כדעת הר"ח. לעומת זאת, לדעת הב"ש הם סוברים כדעת הרמב"ם.

גרשה הראשון, וילדה מהשני לדעת הטור הוי ממזר מדרבנן, אך בתשובת מהרלב"ח כתב שלדעת הרמב"ם הולד כשר (ח"מ ס"ק יז). לעומת זאת הב"ש (ס"ק כז) סובר שלכל הדעות הולד ממזר, כי עדיין לא בטלו מעשיה האסור, והקנס בעינו עומד.

אם בעלה במדינת הים ויש קול שהתגרשה, ואח"כ נולדו לה ילדים, אין אומרים שעדיין נשואה לראשון, אלא ילדיה כשרים (או"ז, ד"מ, ב"ש ס"ק כז).

ישראלית שהמירה דתה ונישאה לגוי, ונולדו לה ילדים ואח"כ חזרה לדת ישראל, אין חוששין שזינתה עם ישראל, אלא ילדיה כשרים. שאם היא הוחזקה לפושעת, כל ישראל מי הוחזקו, ועוד שבעלה משמרה (פת"ש אות כג).

²⁵ המצב כאן של "הכל מרננים אחריה", חמור **מקול** ש"יצא לה שם מזנה בעיר" (להלן ו, טו), שלא חוששים ותולים שפריצות בעלמא ראו בה ולכן כשרה לכהן. ולא כדעת הב"ח שמחלק בין אשת איש שלא חוששין ופנויה שחוששין. הדרישה מחלק וכותב שאצלנו, הוחזק הקול בבי"ד ושם לא.

(סעי' כד) נשואי ממזר: מדין תורה, האיסור רק בממזר וודאי עם קהל וודאי (ב"ש ד, לח), אך בספק אין איסור. מדרבנן אסרו גם בספק ממזר וספק קהל, כי מעלה עשו ביוחסין (ב"ש ד, לח).

אסור לספק ממזר להינשא לספק ממזרת, שמא אחד ממזר והשני אינו ממזר.

מדאורייתא ספק ממזר יכול לשאת שתי נשים, האחת כשרה והשניה ממזרת, משום שהוא נחשב כקהל בפני עצמו (פת"ש אות כז). (לענ"ד בפשטות מותר, כי הוא לא נכלל באיסורים)

(סעי' יח-יט) ממזר או ממזרת שנשאו לישראל, הולכים אחר הפגום, והולדות ממזרים.

גוי ועבד שבאו על ממזרת: קידושין אינן תופסין, לכן הולכים לפי האם, ²⁶ והולד ממזר.

ממזר שבא על גויה (סעי' כ): קידושין אינן תופסין, לכן הולכים אחר האשה (ראו לעיל הערה 8), והולד גוי. ואם הולד התגייר, הרי הוא כישראל. והוא הדין גוי שבא על אמו (סעי' כא), דלא גרע משאר גוי (ח"מ ס"ק כא).

ממזר הבא על שפחה (שטבלה לשם עבדות): ²⁷ הולד עבד, ואם השתחרר, הרי הוא בן חורין. משום כך ממזר נושא שפחה לכתחילה, כדי להתיר בניו לאחר שישתחררו, ויהיו מותרים בישראל (שו"ע).

מדוע התירו לממזר לשאת שפחה?

לדעת הרמב"ם: האיסור להינשא לשפחה ולעבד, הוא מדברי סופרים, והם התירו במקום שיוכל להכשיר בניו. ולא התירו (לממזרת לשאת עבד), במקום שהולדות ישארו ממזרים.

לדעת ר"ת ור"ן: האיסור לשאת שפחה הוא מדאורייתא, אולם האיסור הוא רק לכשר, אך מי שיצירתו בעבירה כגון ממזר, מותר בשפחה ובעבד. ²⁸

(סי' יז) חציו עבד וחציו בן חורין שבא על אשת איש: לדעת הרמב"ם והשו"ע, אין לולד שנולד מהם תקנה, והוא אסור אף בשפחה. כי החצי בן חורין שבא על הממזר הוליד ממזר, והחצי עבד הוליד כשר, כי גוי ועבד הבא על ישראל הוליד כשר. לעומת זאת לדעת רש"י, רמ"ע מפאנו וח"מ (ס"ק יט) הולד ממזר גמור, ומותר בשפחה. ב"ש (ס"ק כח) כתב שדעת הרמב"ם תמוה, כי הרמב"ם סובר שהאיסור להינשא לשפחה, הוא רק מדברי סופרים, והם התירו במקום שיוכל להכשיר בניו, לכן לפי סברא זו, גם כאן הם היו צריכים להתיר לו להינשא לשפחה.

נשואי ספק ממזר בשפחה: מחלוקת. לדעת שו"ת רמב"ן ורדב"ז מותר. לדעת רשב"א, ר"ן ורש"ך, אסור. גדול אחד נתן פתרון שילדיו יהיו כשרים. שאדון השפחה ישחררנה על תנאי שתנשא לישראל. ואז אם הוא ממזר השפחה לא קיימה את התנאי והרי היא כשפחה שנישאת

²⁶ שנאמר "כי תהיינה...וילדו לו. יש קידושין, יש "וילדו לו". אין קידושין, אין "וילדו לו". והולד מתייחס אחר האשה (ב"ש ס"ק ל). ראו גם לעיל הערה 8.

²⁷ וקבלה עליה מצוות שחייבת בהם (שו"ע). שאם לא כן, הרי היא כגויה, ואסורה משום איסור לא תתחתן בהם (ב"י בשם רבינו ירוחם).

²⁸ לדעה זו, האיסור הוא משום "לא יהיה קדש" המתייחס רק לכשר, ולא למי שיצירתו בעבירה, שקדש ועומד.

לממזר שילדיה כשרים לאחר שישתחררו מעבדות. ואם הוא כשר, הרי השפחה משוחררת וממילא ילדיה כשרים (פת"ש או כד). וכן כתב רעק"א למעשה (בסעי' לו).

(סעיף כב) נישואי גר ועבד משוחררים לממזרת, ונישואי ממזר לגיורת ושפחה משוחררת, (סעי' כב). אולם הולד ממזר, כי האיסור על ממזרים, הוא לבוא בקהל, וגרים ועבדים משוחררים אינם נקראים קהל, מאידך הקידושין תופסים, ולכן למרות שאין עבירה (ראה לעיל הערה 10), הולכים אחר הפגום. עם זאת הב"ש (ס"ק לה) כותב שוודאי עדיף שלא יתחתנו עם ממזרים, משום שאסור להרבות ממזרים.

בגמרא (קידושין עד, ב) מובא גם דעה האוסר גר עם ממזרת, כי גר ראוי לבוא בקהל וממזר אינו ראוי.

נישואי גר עמוני עם ממזרת, אפילו לדעה שגר אסור בממזר, גר עמוני שאינו ראוי לבוא בקהל לכו"ע מותר בממזרת. והולד יהיה ממזר עמוני ומותר בשפחה.²⁹

עד מתי גרים מותרים להינשא לממזרים: לדעת הרא"ש עד עשרה דורות ולדעת הרמב"ם עד שישתקע שם גירות ממנו.

(סעי' כג) גר או גיורת שנישאו לישראל, לדעת הרמב"ם (וכן משמע קצת בגמרא), הולד ישראל לכל דבר ואסור בממזרת.³⁰ והר"ן תמה עליו, כי גוי הבא על בת ישראל הולד כשר ואסור בממזרת, כי אין כאן קידושין ויש כאן עבירה ולכן הוא אינו מתייחס לאביו, אלא לאמו היהודיה. אבל גר הבא על בת ישראל, יש קידושין ואין עבירה, לכן הולד מתייחס לאביו, ומותר בממזרת (ח"מ ס"ק כג). וכדי לבאר את דעת הרמב"ם אפשר לומר שהכלל שבמקום שיש קידושין ואין עבירה הולד הולך אחר הזכר, הוא רק בישראל ולא כשצד אחד הוא גר, וראיה גר מותר בממזרת ובכל זאת הולד ממזרת.

(סעיף כה) דין המתנת ג' חודשים קודם ייבום: צריך להמתין ג' חודשים בין מיתת הבעל לייבום, שמא האלמנה מעוברת מבעלה שנפטר, והיא אסורה על היבם מדין אשת איש. אם לא המתינה ויבמה תוך ג' חודשים וילדה, הולד ספק בן תשעה חודשים לבעלה שנפטר, ספק שבעה חודשים ליבם, וממילא הולד כשר. חזרה האשה וילדה שוב ליבם, הולד ספק ממזר, כי אם הבן הראשון הוא מהבעל שנפטר הרי שהאשה אסורה עליו והולד השני ממזר. לעומת זאת, אם הבן הראשון הוא מהיבם, הרי שיבם אותה בהיתר וגם הולד השני כשר.

(סעיף כו) פנויה שילדה:

1. כשהאשה אינה לפנינו או שהיא שוטה או אילמת (הולד נקרא שתוקי – שאין יודעין מי אביו): הולד ספק ממזר, כי חוששין שמא אביו ממזר.³¹

²⁹ אך יש להסתפק אם גר עמוני מותר בשפחה. נראה שהדין תלוי במחלוקת הרמב"ם ור"ת לעיל, לדעת הרמב"ם מותר כדי להכשיר את זרעו. לדעת ר"ת אסור, כי יצירת העמוני לא היתה בעבירה, וגר סתם אסור בשפחה, והגר העמוני מוזהר בכל המצוות (ב"ש ס"ק לה). אולם בתשובת "ברית אברהם" מובא, שאולי גם לדעת הרמב"ם אסור, כי בעמוני בניגוד לממזר, בנותיו וכל צאצאי בנותיו, מותרות לבוא בקהל, ואין צורך להכשירם ע"י נישואין לשפחה. לעומת זאת, הרמ"ע מפאנו ושער המלך בשם הרשב"א כתבו שמותר, אע"פ שאיסור נישואי ישראל לשפחה הוא מדאורייתא (פת"ש אות כה).

³⁰ שהרי אפילו גוי הבא על בת ישראל, הולד כשר ואסור בממזרת, וכל שכן גר הבא על בת ישראל (באר הגולה אות ו' בשם המגיד משנה).

³¹ אולם אם אין ממזר בעיר מותרת, ולא חוששין שמא ישא קרובים אסורים (ב"ש). נראה שדייק כן מאיסורי ביאה (טו, יא) שאם אומרת שלכשר נבעלתי הבן כשר ומשמע שלא חוששין שמא ישא קרובתו.

2. האשה נאמנת לומר שהולד כשר: שהרי גם ללא עדותה הולד ספק ומדין תורה מותר לבוא בקהל ולהינשא לישראל (ר"ן והרב המגיד).³² אך אינה נאמנת להעיד מי האבא (פת"ש ד, לב). על כן:

- א. כאשר פלוני מודה, הולד יורש אותו ונחשב לבנו לכל דבר.
 - ב. כאשר פלוני מכחיש שהתעברה ממנו, מובא בב"י שאינו יורש, אך קרוביו של פלוני אסורים עליו.
 - ג. כאשר פלוני מכחיש אך מודה שנבעלה לו והיא אינה חשודה שנבעלה לאחר, הרי הוא בנו לכל דבר (ח"מ ד, כו) ולא כדעת השו"ע כמובא בסעיף הקודם.
3. כשטוענת שנתעברה מפלוני ממזר: אינה נאמנת לפסול את הולד, לכן הולד ספק ממזר גם אם הוא מודה שנבעלה לו (רמב"ם ושו"ע),³³ כי אומרים שכשם שזינתה איתו, כך זינתה עם אחרים, ואם נאמין לה לפוסלו, הולד יהיה ממזר ודאי, ומותר לממזרת (מ"מ ור"ן).³⁴

נושאי הכלים נחלקו על אלו מצבים דיברו הרמב"ם והשו"ע

- א. הממזר מודה או ידוע שנבעלה לו, והאשה אינה חשודה שבאה על אחר: הסיבה שגם במקרה זה לא תולים בו הוא משום שחזקה שאשה בודקת עם מי היא מזנה (ח"מ).³⁵
 - ב. הממזר מודה או ידוע שנבעלה לו, והאשה חשודה שבאה על אחר: בהתאם ללישנא השניה ביבמות (ראו הערה 34, דעת הח"מ להלכה).
 - ג. הממזר מודה או ידוע שנבעלה לו, והאשה אינה חשודה שבאה על אחר ואינו מתקיים חזקה שבודקת קודם שמזנה כי היא מיוחדת לו: דעת הרמ"א לפי הח"מ, אך הוא כותב שצ"ע מהגמרא (הערה 34) ומשו"ת הרא"ש והרשב"א שכתבו במפורש שכשלא חשודה מעלמא תולים בממזר. לעומת זאת ב"ש סובר שהרמ"א מדבר רק על מקרה שהממזר אינו מודה שנבעלה לו, שאז הולד ספק ממזר גם אם היא מיוחדת לו.
4. התגרשה ואח"כ ילדה: הולד כשר, מספק ספיקא. ספק שמא זינתה לאחר הגירושין, וגם אם נאמר שזינתה קודם הגירושין, אולי זינתה מגוי, אך אם אומרת שזינתה קודם גירושין, הולד ספק ממזר.

אמנם בהמשך (סעי' לז) הרמב"ם והשו"ע כתבו ששתוקי שנשא אשה, ספק מקודשת שמא היא קרובתו ואין קידושין תופסים בה, אכן הב"ש שם תמה שלא חוששין לכך.

³² כאשר יש רוב פסולים בעיר והיא הלכה אליהם, אז הוי קבוע, והדין הוא שכל קבוע כמחצה ומחצה ולכן הוי ספק וכשר מדאורייתא. אולם, אם יש רוב פסולים והבועל בא אליה, יש מקום לומר שהולכים אחר הרוב.

³³ בב"ש מובא בשם הב"ח שהרמב"ם מחלק בין איסורי דאורייתא, שגם אם אינה חשודה מעלמא, חוששין שהולד יצא מאחר, והוי ספק ממזר, לבין איסורי דרבנן שלא חוששין ותולים בממזר. לעומת זאת, לדעת המהרי"ו אף באיסורי דרבנן חוששין והוי ספק. הב"ש דוחה את דברי הב"ח, שהרי גם אצלנו לפי הרמב"ם האיסור הוא רק מדרבנן, כי מדאורייתא, שניהם (ממזר וספק ממזר) מותרים בממזרת. ולענין נשיאת שפחה לדעת הרמב"ם האיסור הוא רק דרבנן. אולם, מכיוון שלכמה פוסקים, האיסור של ישראל לבוא על שפחה הוא מדאורייתא, לדעת הב"ש אצלנו הספק הוא מדין תורה לכן להלכה חוששין. אולם, כשהאיסור הוא רק מדרבנן לדעת הב"ש לא חוששין. רעק"א מחלק בין מקרה שבנוסף על כך שהממזר מודה, יש גם עדים, שאז הוא ודאי ממזר, למקרה שאין עדים, שחוששין ולכן הוי ספק ממזר.

³⁴ מקשה הב"ש הרי מדין תורה השתוקי מותרת גם לממזר וגם לישראל ומדוע לא נאמין לאם? מתרץ הפרישה שהסיבה היא כדי שלא ישא ממזרת וירבה ממזרים בישראל, אך הב"ש כתב שהוא דוחק. לעומת זאת נ"י (יבמות כג, ב) כתב שהאשה נאמנת להכשיר בגלל חזקת הגוף.

³⁵ אמנם לפי שני הלישונות ביבמות (ט, ב), ביחס לארוס וארוסה, כשלא נחשדה בעלמא, תולים בארוס. אולם, בארוס וארוסה, לא שייך ולכן גם אין חזקה שבודקת. לפי הלישנא הראשונה בגמרא תולים בארוס רק כשאינה חשודה מעלמא. לפי הלישנא השניה בגמרא תולים בארוס אפילו אם חשודה מעלמא.

5. תביעת מזונות: כשטוענת שילדה ממנו ותובעת מזונות, אך הוא מכחיש, פטור אפילו משבועה.
6. ראו ב"ש (שם ס"ק מג, בשם דרכי משה) שאם אין שם ממזר, הולד כשר.

(סעיף כז) ארוסה בבית אביה, שנתעברה, ואומרת שנתעברה מהארוס:

כשהארוס מודה: הולד כשר, ואם הוא כהן, כשר לכהונה. אם ימות הארוס האשה מותרת לכהן.

כשהארוס אינו לפנינו (או אינו זוכר, ר"ן ורמ"א), כנ"ל (שו"ע והח"מ). אולם, לדעת הב"ח והב"ש לכתחילה האשה אסורה לכהן.³⁶ **ויורשו** (רמ"א). אע"פ שהוא ספק בנו, ואחיו יכולים לומר לו, המוציא מחבירו עליו הראיה, כיוון שהאשה טוענת טענת ברי ואין מי שמכחישה, יש לה חזקת כשרות, הוא הדין הבן, שאם לא כן יש על הולד לעז שהוא ממזר (ח"מ ס"ק כח). אי אפשר לחלק ולומר שהוא בנו לענין כשרות ואינו בנו לענין ירושה (ב"ש ס"ק כח). **כשהארוס מכחישה,** הולד ממזר וודאי (שו"ע), כי מדין תורה, האב נאמן לומר שהולד אינו ממנו (ב"ש ס"ק מה). אולם, הארוס אינו נאמן יותר מהארוסה, לכן אפילו אם נישאת לכהן לא תצא (שו"ע), אף שלכתחילה לא תינשא לו, שהרי הולד ממזר וודאי (ב"ש ס"ק מו). אולם, אם הארוס כהן, היא אסורה עליו, דשויא אנפשיא חתיכה דאיסורה (שו"ע).³⁷ אולם, אם יש ידים מוכיחות שמשקר, כגון שטען כך כדי לא לשלם מזונות, לכאורה הדין תלוי במחלוקת שהביא המשנה למלך בדיון האם אומרים "שויא נפשיא חתיכה דאיסורה" כנגד שני עדים (פת"ש אות לג).

כשאינה יודעת, ממי נתעברה או שאינה לפנינו, הולד ספק ממזר (שו"ע), שמא נתעברה מגוי, לעומת זאת, לעיל שהבעל מכחישה הולד וודאי ממזר, כי אינה טוענת שהתעברה מגוי (ב"ש ס"ק מד בשם הפרישה).

(סעיף כח) כשהעם מרננים אחריה שזנתה אם ערוסה ואם אחרים: מחלוקת, רמב"ם ושו"ע פסקו כלישנא הראשונה בגמרא (יבמות סט, ב) **שגם כשיודעים שהארוס בא עליה,** הולד ספק ממזר, כי כשם שהפקירה עצמה לארוסה, כך הפקירה עצמה לאחרים (ע"כ). ודווקא אצל הבעל אומרים, "רוב בעילות אחר הבעל", ולא ביחס לארוס. כל זה דווקא כשמרננים עליה, שקרוב לוודאי שזינתה, אבל **בקול בעלמא,** הולד כשר (ב"ש ס"ק מט). לעומת זאת, שו"ת הרשב"א ושו"ת הרא"ש פסקו כלישנא השניה בגמרא, ואם ידוע שבא על הארוס, תולים בו והולד כשר (ב"ש ס"ק מח; ח"מ כט).

כשנבדקה ואמרה לארוס נבעלתי, נאמנת והולד כשר (שו"ע).

ידוע שהארוס בא עליה, ואין קול שזינתה עם אחרים, הולד כשר (רמ"א).

³⁶ כי מסקנת הגמרא (כתובות יג, ב) הוא כשמואל, שכיוון שהווי דיעבד, פוסקים כרבן גמליאל. לכן אע"פ שהרוב פסולין אצלה (כי הארוס הוא יחיד וכל האחרים שם אסורים לה), הארוסה והולד כשרים. נחלקו הדעות: האם דין דיעבד מתייחס רק לאם כדי שלא תאלץ לצאת מארוסיה (ראב"ד). רק לולד כדי שלא יהא ספק ממזר, שאין לו כמעט תקנה (ר"ן ב'). לשניהם, כי אם הולד יהיה ספק ממזר, ליבו של הארוס יהא נוקפו ויגרש את ארוסתו (ר"ן ב').

³⁷ אבל אם הארוס אינו כהן נחלקו הדעות, לדעת ערוך השלחן משמע שמותרת לו, כי מעמידים אותה על חזקת היתר, שמא נאנסה. לדעת הגר"א (אות סט) הספק שמא נאנסה אינו מספיק להתירה, כי ספיקא דאורייתא לחומרה.

(סעיף כט) אשת איש שאומרת שהעובר אינה מבעלה, אינה נאמנת לפוסלו (שו"ע) ויש לולד חזקת כשרות (רמ"א), גם אם ידוע שהאשה זינתה (ב"ש ס"ק נ).

ארוסה האומרת שבנה אינו מהארוס והוא ממזר: כשהארוס אומר שלא זזה ידו מידה והולד ממנו. יש אומרים שהולד ספק ממזר. ויש אומרים שהארוס נאמן (רמ"א ונ"י). בהתאם לדעה שהארוס נאמן, פסק הריטב"א (וב"ש ס"ק נא וח"מ), שהאשה אינה נאמנת לפסול את בנה כנגד האב, בין שטוענת שזינתה ברצון ובין טוענת שנאנסה (ח"מ ס"ק ל). וכשידוע שנבעלה לארוס ואינה נחשדת מאחרים לכו"ע האשה אינה נאמנת לפסול אותו (ב"ש ס"ק נא). **ואם הארוס אינו כאן,** הולד ספק ממזר, ואינה נאמנת לפוסלו בוודאי (ב"ש ס"ק נא).

האב נאמן לומר שהולד של אשתו אינו ממנו,³⁸ ונחלקו הדעות, האם חוששים שמא נבעלה לגוי והולד ספק ממזר (רמב"ם, פרישה, נו"ב, רעק"א, ב"מ) או אין חוששין לכך ואומרים שהולד ממזר ודאי, אלא עם היא עצמה טוענת שנבעלה לגוי (טור, שו"ע, ב"ש).³⁹ לדעת הנו"ב ורעק"א (באות לט), אין מחלוקת והטור מדבר על מקרה שהאשה מכחישה וטוענת שהתעברה מהאב, ולכן לא תולים בגוי (פת"ש אות לו). **כשהאשה טוענת שנבעלה לגוי,** שבד"כ הולד כשר, כי הבעל אינו יכול להכחישה (שו"ע). לדעת תרוה"ד רמ"א ונו"ב, הבעל נאמן לטעון שאשתו נבעלה לישראל ובמקרה כזה הולד ממזר, כי התורה האמינה לאדם על בן אשתו הנשואה לו, הועיל והוא בחזקת אביו, אע"פ שטוען שאינו אביו. לעומת זאת, לדעת רעק"א (מובא בפת"ש אות מ) כשטוען שהוא אינו האב, הריהו כאיש זר, ושוב אינו נאמן לטעון ממי נתעברה, אלא רק לומר שאינו ממנו, והיא תהיה נאמנת לומר שנבעלה לגוי.

כשיש לבנו בנים, אינו נאמן לפסול, אפילו את בנו (שו"ע). ואם מעיד שכל בניו ממזרים, ולחלקם יש כבר ילדים משל עצמם אינו נאמן גם על אלו שאין להם ילדים (פת"ש אות לט בשם מהר"ם פדואה).⁴⁰ **לאחר שכבר החזיקו ככשר,** כבר אינו נאמן לפסול, אלא רק בעדים (רמ"א), אבל הוחזק רק עפ"י אחרים רשאי לפסול (באור הגר"א אות יט). **בכיוון ההפוך,** ממזר לכשר, אם נתן אמתלא טובה רשאי (רמ"א בשם תה"ד). כגון שלא רצה לתת מזונות.

פנויה הטוענת שבנה מפלוני, וכשר, והלה טוען שהולד מאחר ממזר. אינו נאמן והאשה נאמנת להכשירו.

צירוף נסיבות להכשיר, במקרא שבא לפניו פסק רעק"א בצרוף שלש דעות מקילות שלא התקבלו להלכה:

1. דעת בה"ג (בהערה 37), שהאב נאמן לומר שבנו ממזר, רק כשמעיד על בן אחר צעיר ממנו שהוא הבכור, מדין "יכיר". 2. דעת תוס' רי"ד, הבעל נאמן לומר שאינו בנו, רק כאשר האשה אינה מכחישה אותו, כגון שמתה, אך אם היא מכחישה אותו אינו נאמן. שכאשר האשה מכחישה אותו. 3. דעת הרי"א ז, הנאמנות הוא רק כאב לפסול את בנו, אך כיוון שאומר שאינו בנו, כבר אינו נאמן לפוסלו, אלא רק לומר שאינו בנו.

(סעיף ל) האומר על עצמו שהוא ממזר, אסור על בת ישראל, אך גם אסור על ממזרת עד שיוודע וודאי שהוא ממזר (שו"ע). כי הוא קרוב אצל עצמו ולכן אינו נאמן להעיד על כך,

³⁸ לדעת הרמב"ם, ר"י ושו"ע, האב נאמן מדין "יכיר" לומר על בנו הקטן שהוא הבכור, ממילא הגדולים יותר ממזרים, ונאמן אף לומר ישירות על המוחזק כבנו, שאינו בנו. לעומת זאת, לדעת בה"ג ור"ת אינו נאמן לומר ישירות, ורק יכול לומר על אחד שהוא בכורו, וממילא הגדולים יותר יהיו ממזרים.

³⁹ הב"ש תמה לשיטה זו, מדוע כאשר טוענת שנבעלה לגוי נאמנת.

⁴⁰ כי דין "יכיר" מתייחס רק לבנו ולא כשיש לכך השלכות לאחרים.

אולם משום ד"שויא אנפשיה חתיכה דאיסורה", הוא אסור בבת ישראל (ב"ש ס"ק נג). ובנו כמותו, ואם לבנו יש בנים, נאמן רק על עצמו.

(סעיף לא) אסופי,⁴¹ כשאין הוכחה שלא הושלך כדי למות, הוי ספק ממזר. ואם יש הוכחה שלא הושלך למיתה,⁴² הרי הוא כשר, שלא הושלך אלא משום רעבון (שו"ע).

מדוע אסופי אינו ספק ממזר, כדין שתוקי:

לדעת הנוב"י בשתוקי האם לפנינו, ויש ספק שמא באה לבית הבעל, והוי קבוע וכמחצה על מחצה. אך באסופי, כשהאם אינה ידועה, הספק הוא רק ביחס לולד, והדין הוא דכל דפריש מרובה פריש. לפי זה אם בשתוקי האם מתה לפני שבית הדין נזקק לכך, הולד כשר. כי הדין מתייחס רק אליו ולא לאם. והרבה פוסקים חלקו על כך (פת"ש אות מא).

לדעת המהרי"ט, אכן אסופי פסול בדומה לשתוקי, מאידך באסופי האם נאמנת לבוא ולומר שהוא בנה ואז הוא כשר. לדעת ישועות יעקב וב"מ, בשתוקי בניגוד לאסופי, וודאי זינתה, ולכן חוששים.

(סעיף לב) באסופי נאמנים לומר בני הוא, כל עוד הולד מושלך בדרך, אך לא לאחר שכבר נלקח ע"י מישהו, הועיל וכבר יצא עליו שם אסופי. **אולם, בשני רעבון**, נאמנים, שמפני הרעב השליכוהו, ומכיוון שרוצים שאחרים יזונו אותו, שתקו עד שנאסף.

(סעיף לג) אסופי בעיר שיש בה גוים, בין רוב ובין מיעוט: הרי הוא ספק גוי, ואם קידש אשה צריכה גט מספק (שו"ע).⁴³ לעומת זאת לדעת רש"י (כתובות טו, ב) כשיש רוב גויים אינה צריכה גט.⁴⁴

נתגייר, גם כשהיו שם רוב גויים, לעניין יוחסין דינו כשאר אסופי, שאין הטבילה מועילה אלא להוציאו, שאינו גוי (רמב"ם ושו"ע). ואם יש שם "תרי רובא",⁴⁵ גם לדעת הרמב"ם כשר (ב"ש ס"ק נד).

לעומת זאת, לדעת הראב"ד, רש"י ומ"מ, כשיש שם רוב גויים, אין לו דין אסופי, כי "כל דפריש מרובה פריש".⁴⁶

האם ברוב גויים מותר לו להינשא לממזר ולישראל? לדעת הראב"ד לפי המ"מ מותר בבת ישראל, אך אסור בממזרת, ואילו לפי ב"ש (ס"ק נד) מותר, בין בממזרת ובין בישראל, והוא

⁴¹ תיבוק שנמצא בשוק, ולא יודעים מי הוריו.

⁴² כגון שהוא מהול, תלו לו קמיע ועוד, או שיש הוכחה מהמקום שמצאוהו, כגון שנמצא במקום שרבים מצויים שם, או שתלוי באילן סמוך לעיר, במקום שאין החיה מגיע לשם. או שנמצא בביהכ"נ, או בצדי רשות הרבים.

⁴³ אולם כשרובה גויים צריכה גט רק לחומרא, לכן אם קידשה ישראל לאחר שקידשה זה, צריכה מהשני גט מוודאי (פת"ש אות מב בשם קהילת יעקב).

⁴⁴ בגמרא (כתובות טו, ב) מובא: שלעניין להחיותו, "אם רוב גויים גוי, אם רוב ישראל ישראל", אך לעניין יוחסין, לא. לדעת רש"י כוונת הגמרא, שאם בת היא, אסורה לכהן, אפילו ברוב ישראל, כי מעלה עשו ביוחסין. לעומת זאת לדעת הרמב"ם והשו"ע כוונת הגמרא, שאם קידש אשה צריכה גט מספק, אפילו ברוב גויים.

⁴⁵ רוב יהודים שדרים בעיר ורוב יהודים שעוברים שם.

⁴⁶ ח"מ (ס"ק לא) תמה שלא הביאו דעתם.

הדין גם במחצה על מחצה.⁴⁷ לפי דעת הב"מ, לדעת רש"י מותר בממזרת, אך אסור לישראל, ואילו לפי מחצית השקל מותר בשתייהן (ב"ש ס"ק נד).

(סעיף לד) אסופי שלא התגייר: כשרוב העיר גויים, מאכילו מאכלות אסורות (שו"ע),⁴⁸ ומצווים להחיותו (היינו לפרנסו), (רמ"א). **היו רובן ישראל, מחזירים לו אבידתו כישראל (שו"ע).**⁴⁹ **מחצה על מחצה: מפקחין עליו את הגל בשבת (רמב"ם, שו"ע).** רמב"ן, רשב"א, טור ורמ"א חולקים על הרמב"ם,⁵⁰ וסוברים שמפקחין עליו את הגל בשבת, גם ברוב גויים, כי בפיקוח נפש אין הולכים אחר הרוב,⁵¹ ומצוה להחיותו כישראל.⁵² **בענייני נזיקין וספק ממון, המוציא מחבירו עליו הראייה (שו"ע).**⁵³

(סעיף לה) אשת כהן אשת לוי ואשת ממזר שילדו בבית אחד: המיילדת נאמנת לומר מי הכהן, מי הלוי ומי הממזר (שו"ע).⁵⁴ אולם אם יש מי שמערער וטוען שהיא משקרת, גם אם העד קרוב ופסול לעדות, וגם לאחר שהמיילדת כבר העידה.⁵⁵ המיילדת אינה נאמנת,

⁴⁷ המ"מ סובר: שלדעת הרמב"ם לא הולכים אחר הרוב משום דהוי קבוע וכל קבוע כמחצה מחצה. לעומת זאת לדעת הראב"ד הולכים אחר הרוב, כי גם על הצד שאמו מישראל, יש ספק אם הוא ממזר. וספק ממזר מדין תורה מותר. ולכן הוי ספיק ספיקא, דהיינו ספק אחד, האם האסופי הוא מהרוב שהם גויים, או שהוא מישראל, וגם אם הוא מישראל, ספק אם האסופי ממזר או לא. ובמקום שיש שני ספקות חז"ל לא גזרו על אסופי. ואסור בממזרת כי ספק ממזר אסור בממזרת מהתורה. ב"ש תמה על המ"מ, שהרי מבואר (בקיודושין עג,א) שספק ממזר מותר מהתורה.

לדעת הב"ש, הרמב"ם סובר שהולד אינו נחשב כקבוע אלא כפריש, וכל דפריש מרובה פריש, וטעם הרמב"ם שלא הולכים אחר הרוב אלא צריך "תרי רובא", משום מעלה עשו ביוחסין. לעומת זאת בדעת הראב"ד ורש"י בתחילה ביאר, שמספיק רוב אחד, משום שרק ליוחסי כהונה צריך "תרי רובא", בהמשך הוא מביא את טעמו של המ"מ, על פיו כתב שאף במחתה על מחצה, מותר גם בממזר וגם בישראל.⁴⁸ אין מחזירין לו אבידה, ואם שורו הזיק, משלם נזק שלם, גם בשור תם, כי אין לו חזקה כישראל (ב"ש ס"ק נה).

⁴⁹ ואם שור ישראל הזיק שור שלו, דעת התוס' (ולדעת הב"ח גם הרמב"ם), שמשלם לו נזק שלם (כדין ישראל). לעומת זאת, דעת הטור (ולדעת הח"מ כן דעת הרמב"ם וכך יש לדייק ברמ"א), שאינו משלם (כדין שור ישראל שהזיק שור גוי), דבממון אין הולכים אחר הרוב. אולם גם לדעה זו, באבידה הדין שונה ומחזירים לו אבידתו, כי למוצא האבידה אין חזקה בו (ב"ש ס"ק נו).

⁵⁰ בגמרא (יומא פד,ב) מבואר, שכאשר הם נמצאים במקומם הקבוע, גם תשעה נכרים וישראל אחד, כמחצה על מחצה דמי, ולכן מפקחים עליו את הגל. לעומת זאת כשפרשו מקצתם ממקומם ורובם נוכרים, אין מפקחים עליו את הגל. אולם, כשפירש אחד ממקומם הקבוע או שכולם עברו ממקומם הקבוע למקום אחר, שבד"כ הולכים אחר הרוב, שהרי הם פרשו וכבר אינם נחשבים לקבוע, לענין פיקוח נפש, הועיל וידוע שהיה שם ישראל, כי כולם עברו וניידו ממקומם הקבוע למקום אחר, כולל הישראל, מפקחים עליו את הגל ולא הולכים אחר הרוב (ב"ש ס"ק נח).

⁵¹ ולדעת רש"י ותוס' (יומא פד,ב ראו לעיל הערה 50), כל שכן שמצווים להחיותו (היינו לפרנסו), (ב"ש ס"ק נט).

⁵² אולם, לא מחזירים לו אבידה, כי הוא אינו יכול להביא ראייה שהוא ישראל.

⁵³ חוץ ממקרה שרובם שם גויים ושורו נגח שור ישראל, שאין אומרים "המוציא מחבירו עליו הראייה", דהיינו אין אומרים שהישראל צריך להוכיח שהאסופי הוא גוי, כדי לחייב אותו בנזק שלם אפילו בתם, כדין גוי (אלא מספיק רוב). הרמב"ן, הרשב"א וראשונים נוספים מסבירים, שרק בדיני ישראל אין הולכים בממון אחר הרוב, וכאן יש ספק אם הוא בכלל ישראל, לכן מכיוון שהרוב גויים הולכים אחר הרוב, והכלל לא יחול. גם באבידה לא הולכים אחר הרוב, כי המוצא אינו מוחזק.

⁵⁴ כשהחזקה המיילדת נאמנת ולא ערער עליה אדם (רמב"ם ושו"ע). ורש"י גרס שלא ערער אדם על הולד שהוא בנה של אשת הממזר.

⁵⁵ ב"ש (ס"ק ס) מעלה זאת כאפשרות לדעת הר"ן כמבואר בהמשך. בט"ז (ס"ק כ) שכתב "דלא בעינן עדות כשרים שהם שניים, ממילא אפילו קרוב יכול לערער". יצוין שגם המיילדת כאשה פסולה לעדות. לעומת זאת, מדברי המ"מ נראה שכאשר המיילדת קרובה של הולד, אינה נאמנת לומר עליו שהוא ממזר, בדומה לאם שאינה נאמנת לפסול את בנה (פתחי תשובה אות מד).

והבן כשר, אך אין לו יחוס (שו"ע).⁵⁶ כי אע"פ שידוע שאחד מהתינוקות בחדר ממזר, והוי קבוע, וכמחצה על מחצה דמי, ולכאורה הוי ספק ממזר (ח"מ ס"ק לג). כיוון שאין על אף אחד מהולדות חזקת פסול, עד אחד יכול להכשירו, אך לא לקבוע את יחוסו - או משום שהעד רק מכחיש את המילדת, אך אינו מצביע על האם, או משום שמדובר כאן גם ביחוס לכהונה ומעלה עשו ביחוסין. מאידך, העד נאמן להכשירו לבוא בקהל, כי מדאורייתא אפילו ספק ממזר מותר בבת ישראל (ב"ש ס"ק ס, סב).⁵⁷

יש להקשות, כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הריהו כשניים, וכיצד עד אחד מספיק להכחישה?

לדעת הרמב"ם, הכלל חל דווקא על עד כשר, ולא על אשה, שאינה כשרה לעדות.

לדעת הר"ן. עד אחד דינו כשני עדים, רק במקום שהסיבה שמספיק עד אחד הוא משום ד"הווי מילתא דעבידי לגלויי". אולם אצלנו, הכשירו עד אחד (המילדת), רק משום שאי אפשר בלא הכי, לכן עדות כזו אינה כשל שני עדים (ב"ש ס"ק ס).

1. לכאורה הר"ן חולק על הרמב"ם, אולם אפשר גם לומר שהר"ן סובר כדעת הרמב"ם, אלא מכיוון שהבין שאצלנו במילדת, גם קרוב או פסול נאמנים להכחישה, הרי שגם עדות המילדת וגם העדות המכחישה, נמצאים באותה דרגת כשרות כעדים, וכבר אי-אפשר לתלות בכך שהאשה פסולה לעדות, לכן הר"ן נדרש לנימוק אחר (ב"ש ס"ק ס).

2. מבואר בכמה מקומות שעד אחד נחשב כשניים, רק לאחר שבית דין כבר פסקו על-פי העדות. ואצלנו הכחשת העדות הוא קודם שבית דין פסקו, וממילא הקושיה נופלת, ומדוע נאלץ הר"ן לתרץ כפי שתירץ. אלא נראה שהר"ן סובר כדעת התוס' הסובר שעד אחד נחשב כשניים גם קודם פסיקת בי"ד (ב"ש ס"ק ס).

3. נדרש שהעדות יהיה "מילתא דעבידי לגלויי", רק כשהעד בא להוציא דבר מחזקתו, ואצלנו אין חזקה על התינוקות, אלא נראה שלדעת הר"ן נדרש התנאי "דעבידי לגלויי" כדי להוציא דבר מחזקתו, רק כאשר העד כשר. אולם, אצלנו שהעדות היא של המילדת שאינה כשרה, גם כשאין מוציאים דבר מחזקתו, צריך שיהיה "מילתא דעבידי לגלויי", אך צ"ע מנא ליה (ב"ש ס"ק ס).

(סעיף לו) נשואים בין ספק ממזרים, כגון שתוקי ואסופי, אסורים זה עם זה, ואם נשאו יתגרשו, והולד ספק כאבותיו (השתוקי או האסופי), ואין להם תקנה, אלא שישאו גרים, והולד ילך אחר הפגום.

כותי, דינו כגוי לכל דבר (רמב"ם, שו"ע). לעומת זאת לדעת הטור, הוא ספק ממזר. ומה שעשאו כגויים גמורים, הוא רק לחומרא, אך לא להקל ולהתירם להינשא לממזר (ח"מ ס"ק לד).

לעומת זאת, לדעת הפרישה, העד יכול להכחיש ולבטל את דברי המילדת, רק קודם שהעידה.⁵⁶ דהיינו שאין יודעים מי הוריו.

⁵⁷ בקידושין (עד,א) ובח"מ (סוף סי' רעז) נפסק שאשה שילדה תאומים, המילדת נאמנת לומר מי הבכור, ודווקא כשמעידה לאלתר. לדעת הפרישה המילדת שם הוכחה על-ידי האם, לכן היא נאמנת רק אם היא מעידה לאלתר. אבל אצלנו שלא הוכחה על-ידי האם, נאמנת לעולם. לעומת זאת, הט"ז סובר שלעולם מילדת אינה נאמנת כשהיא מוכחשת ע"י האב או האם, אלא החילוק הוא שבבכור מבין התאומים, המילדת נאמנת רק לאלתר, משום שבדרך כלל תאומים דומים ואם נמתין היא עלולה לטעות, לעומת זאת, במקרה שלנו הילדים נולדו מכמה נשים ואינם דומים, לכן נאמנת לעולם.

נתין, לדעת הרמב"ם מדאורייתא מותרים. לדעת רש"י גם מדאורייתא אסורים (ח"מ ס"ק לה).
לכן:

שתוקי עם נתין, לדעת הרמב"ם מותר, לדעת רש"י אסור (ח"מ ס"ק לה).

נתין עם שפחה, לדעת הרמב"ם מותר, ולדעת ר"ת אסור.

ממזר וודאי עם נתין, מותר, השו"ע השמיט דין זה (ח"מ ס"ק לה).

ממזר עם נתין, לא התגייר - אסור. התגייר - מותר. הולדות ממזרים.

ממזרת עם גר עמוני, הולדות ממזרים (ב"ש ס"ק סד).

(סעיף לז) שתוקי ואסופי (כשיש במדינה גויים), שנשאו אשה, ספק מקודשין,
(רמב"ם, שו"ע):

אסופי: אם בזמן ההריון, היה במדינה גויה או שפחה הראויים לילד, והוא ישא גיורת,⁵⁸ הרי זה ספק אשת איש, שאין קידושין תופסין בגוי או בעבד (שו"ע).

שתוקי: כשקיימת אפשרות שנושא אשה האסורה לו משום ערווה,⁵⁹ הרי זה ספק אשת איש, שאין קידושין תופסין בעריות (שו"ע).

צ"ע מדוע חוששים לעריות? הרי משמע לעיל ברמב"ם,⁶⁰ שלוליה החשש לממזרות, היה מותר לשתוקי לישא אשה, ולא חוששין שמא ישא אחותו, ומדוע כאן חוששים? (ב"ש ס"ק סו).

קראים: הם ספק ממזרים ואסור להתחתן איתם, ואין מקבלים אותם חזרה ליהדות (רמ"א וב"י בשם ר' שמשון).⁶¹ משום שמקדשין כדין, ומתגרשין שלא כדין (ט"ז). לעומת זאת, **גיור נתינים וז' אומות**, מותרת (רמ"א בשם ר' שמשון), ואין חוששין שמא יבואו להתחתן בהם (ב"ש ס"ק ז).

לעומת זאת, הנו"ב כתב, שיתכן שהרמ"א אסר דווקא אם נשאה אצלם, דהוי קבוע, וכמחצה על מחצה דמי. לעומת זאת, אם פירשה אחת מהן ממקום מושבם, כל דפריש מרובה פריש, ורובם אינם ברי גירושין (כי קידושיהן אינן תופסין) ולכן אם היא הייתה קטנה ולא בר דעת כשנסעה ופרשה מהם, מותרת לבעלה. אבל אם נסעה כשהייתה גדולה ובר דעת, אסור, משום שגם עליה כבר יש איסור להינשא לישראל,⁶² ולכן הספק עבורה נולד עוד בשעת קביעותה. וסיים למעשה שלכתחילה אין לישא, אך בדיעבד לא יוציא, אם פרשה שהייתה קטנה, וגם כשנישאה במקום קביעותה יש מן הקדמונים שהתירום שלא כדעת ר' שמשון, ולכן "אין אנו לא מן המתירין ולא מן האוסרין". (פת"ש אות מה).

⁵⁸ אפשרויות הנישואין הם: 1. כשאמו אמרה שנבעלה לכשר, אך לא אמרה למי. 2. לגיורת. 3. נישא באיסור (ח"מ ס"ק לז).

⁵⁹ דהיינו, אסור לו להינשא לאשה שאבא שלה או אח שלה היו קיימים וראויים לביאה, בזמן ההריון של השתוקי, ואסור לו להינשא לאשה שהתגרשה או התאלמנה. שמה האשה היא אשת אביו, או דודתו האסורה.

⁶⁰ ראו לעיל דברי ב"ש (בסוף סעיף כו, ס"ק מג בשם דרכי משה) שכשאין חשש לממזרות, והשתוקי כשר, מותר לו לישא אשה.

⁶¹ שמא יתערבו בישראל, ישאו נשים וירבו ממזרים (ב"ש ס"ק סז בשם נטרונאי גאון).
⁶² והיא ידעה בעצמה בעת פרישתה.

אנוסים, החוזרים לדת ישראל מותר להתחתן איתם, כמו בגר, משום שגם מקדשין וגם מתגרשין שלא כדין (ט"ז).⁶³

⁶³ הרדב"ז (ח"ב סי' ריט), סובר שבימיו הקראים כבר אינם ממזרים, ומסביר שר' שמשון לא התכוון ח"ו לומר שקידושיהן בעריהן כשרין. אלא שבזמנו הקראים היו מעט מזעיר, וקידושיהן היו בערי ישראל, לכן עדי הקידושין בד"כ היו כשרים מישראל. אולם, הגטין שלהן לא היו כתיקונן, ולכן גירושיהן לא היו גירושין. אולם ממשיך הרדב"ז, מאלו אין בארצות שלנו, והם הושמדו. לכן בזמננו ובמקומנו (מצרים), שיש מהם קהל גדול ולהם סופרים ועדים, וכל קידושיהן וגטיהן, הם עפ"י עדים שלהם, ברור אצלי שגם קידושיהן אינן קידושין, ולכן הבא על אחת מנשותיהן אינו כבא על אשת איש, ולפיכך לדעתי הם אינם ממזרים.

סימן יא – אשה הנחשדת על אשת איש

ביאור המושגים:

סתירה וקינוי (קנאה) – הזהרת אשה ע"י בעלה שלא תסתתר עם אדם מסויים, והסתרת האשה עם אותו אדם כשיעור זמן שיש לחשוד בה שזינתה עמו.

עדי טומאה – דהיינו עדים שעשתה מעשה.¹

עדי כיעור – דהיינו עדים שמצאו בא דבר מכוער.²

קלא – דהיינו שיצא קול שזינתה. יש שני סוגי קול:

קלא דלא פסיק, שיש קול בעיר,³ עליה שזינתה עם החשודה, והקול נמשך לפחות יום וחצי, ללא הפסקה, ויאמרו פלוני זנה עם פלונית, וכשלא לא היו לאחד מהם אויבים שמעבירים את הקול.

קלא דפסיק, כשלא מתקיימים כל התנאים הכלולים בקלא דלא פסיק.

נטען, הנחשד בביאה, להלן נחשד.

(סעיף א) מקרים בהם האשה נאסרת על בעלה ולמי שחשודה בו,

סוטה, כשהיה סתירה וקינוי, והאשה לא שתתה "מים המרים", אסורה על בעלה עד שתשתה. והוא הדין לאחר שנחרב ביהמ"ק, שלא שותים, ממילא היא אסורה לבעלה כיוון שכבר אין דרך לברר אם היא טהורה (ב"ש ס"ק ב).⁴ מפי השמועה למדנו,⁵ שאם נאסרה על בעלה בעתיו,⁶ הרי היא אסורה גם על הנחשד לעולם, כדרך שאסורה על בעלה.⁷ וגם אסורה לכהן (ח"מ ס"ק ב). עבר ונשאה לו, מוציאין אותה בגט, אפילו היו לה כמה בנים ממנו.

¹ עדי הטומאה והכיעור צריכים להיות כשרים (ב"ש ס"ק יב).

² כגון שנכנסו אחריו ומצאוה עומדת מעל המטה והיא לובשת המכנסים או חגורת אזורה, או שמצאו רק למעלה מהכלי (שו"ע) או שראו מקום המנעלים הפוכים (טור). או שהיו יוצאים ממקום אפל, או מעלים זה את זה מהבור וכיוצא בו, או שראוהו מנשק עפ"י חלוקה, או שראו אותם מנשקים זה את זה, או שנכנסו זה אחר זה והגיפו הדלתות (במנעול – ב"י בשם הרשב"א). וכיוצא בדברים אלו (לפי ראות עיני הדיינים).

הגפת דלתות – לדעת הרמב"ם גם יחוד רגיל היו כיעור (מהר"ם מלובלין). לדעת הב"מ רק נעילת דלתות היו כיעור, כדמוכח בסמ"ג.

³ גם אם הקול לא הוחזק בבי"ד (ב"ש ס"ק יב). אולם, קול שמקורו בעדי הכיעור, אינו נחשב (ב"ש ס"ק ט).

⁴ ולא כדעת רבינו ירוחם, שרק אם גם יש עד אחד כופין אותו לגרשה, ואם אין עד אחד אין כופין אותו לגרשה (ב"ש ס"ק א).

⁵ שכתוב "ונטמעה" שתי פעמים, ואחד לבעל ואחד לבעול.

⁶ וגם כשאין עדים, אך הוא יודע שבא עליה. הרי היא אסורה לו (שו"ת הרא"ש, ב"ש ס"ק ג). גם לאחר שבעלה כבר נאסר עליה, זינתה שוב עם אדם אחר, היא אסורה עליו (פת"ש אות א).

⁷ ותמוה מנין לרמב"ם דין זה, הרי הנחשד והאשה טוענים שלא זינו, והיא מוכנה לשתות מהמים המרים, רק שבעלה אינו רוצה להשקותה. ובמקרה כזה איך בעלה יכול לאסרה על הנחשד (ח"מ ס"ק א). הב"ש (ס"ק ב) מתרץ שמדין תורה הרי האשה אסורה על בעלה עד שתשתה מהמים המרים, אך אפשר שבי"ד כופין אותו להשקותה. ודעת המשנה למלך שבי"ד אינם כופים אותו, וגם הוא אינו יכול לחזור בו לאחר שהתנגד להשקותה (פת"ש אות ב).

כשלא היה קינוי, אך היו עדי כיעור,⁸ ובעלה גירשה, הרי היא אסורה לנחשד,⁹ אך אם עברה ונשאה לנחשד, נחלקו הפוסקים מתי מוציאים מהנחשד,¹⁰ ומתי מוציאים מבעלה.

לכל הדעות יוצאת מבעלה וכל שכן יוצאת מהנחשד **בעדי טומאה**, ובנוסף:

1. לדעת בה"ג, ר"ח, ב"י, ב"ש ברי"ף וברמב"ם, שו"ע:

מוציאים מהנחשד, לדעת הח"מ (ברא"ש) – כשיש עדי כיעור בצרוף קלא דלא פסיק.

ר"ו, טור, שו"ע וב"ש (ברא"ש) סוברים, שאם **יש לה בנים ממנו**, יוצאת רק בעדי טומאה.¹¹

2. לדעת השאילתות עפ"י המהר"ם:

מוציאים מבעלה ומהנחשד – בעדי כיעור, או קלא דלא פסיק ובנוסף גם כיעור על ידי ראיית הבעל, כי עדי כיעור נחשבים כעדי טומאה. **כשיש לה בנים** מבעלה או מהנחשד, צריך עדי כיעור.

3. לדעת השאילתות עפ"י הרא"ש:

מוציאים מבעלה ומהנחשד – בעדי כיעור וקלא דלא פסיק. **כשיש לה בנים** מבעלה או מהנחשד, מוציאים רק בעדי טומאה.¹²

4. לדעת ד"מ ברי"ף, רמ"א:

יוצאת מבעלה, עדי כיעור לבד אינם עילה מספקת, כי הם אינם נחשבים כעדי טומאה ממש. אולם, עדי כיעור בצרוף קלא דלא פסיק, נחשבים כעדי טומאה. למעשה, ביחס לבעל הוא מחמיר כדעת בעל שאילתות עפ"י הרא"ש. **כשיש לה בנים** מבעלה או מהנחשד – מוציאים רק בעדי טומאה.

נאסרת על הנחשד, כדעת בעל שאילתות עפ"י המהר"ם. שמספיק קלא דלא פסיק. אולם, בניגוד לדעת המהר"ם, אין צורך בראיית הכיעור ע"י הבעל. ועפ"י הטור, שכאשר **יש לה בנים**, צריך עדי כיעור.¹³

ב"ש חולק על ביאור הרמ"א ברי"ף, אולם מכריע כמותו להלכה. כי לדעת רוב הדעות מוציאים מהבעל רק בעדי טומאה ממש, לכן די אם נחמיר בעדי כיעור בצירוף קלא דלא פסיק,¹⁴ כשאין לה בנים ממנו.

⁸ ראו להלן, שאפילו בקלא דפסיק לכתחילה לא תינשא לו משום לעז. וראו גם נ"י ביבמות, שאם בעלה גירשה בגלל עדי כיעור או קלה דלא פסיק, לכתחילה לא יחזירנה. ואם היו שניהם (עדי כיעור וקדל"פ), מוציאים ממנו.

⁹ והוא הדין לחזור שוב לבעלה (ראו נ"י שם)

¹⁰ כשיש עדי כיעור, בעלה יכול להוציאה בעל כרחה, ואין צורך בהתרעה (מהרא"ם, ט"ז, ב"ש ס"ק ו). לעומת זאת לדעת המהרש"ל לאחר חדר"ג אינו יכול להוציאה בעל כרחה. וראו סי' א שלדעת הרמ"א בעוברת על דת יהודית מוציאה בעל כרחה.

¹¹ לדעה זו יש לפרש שדברי הגמרא (יבמות כד, ב) "יש לה בנים לא תצא" – כוונתם בנים מהנחשד, ולא מהבעל.

¹² אע"פ שנראה לומר שמספיק עדי כיעור עם קלא דלא פסיק.

¹³ הרמ"א עשה פשרה בין הדעות, כי לרוב הדעות בכל מקרה, אין מוציאים מהבעל אלא רק בעדי טומאה, לכן החמיר כדעת בעל השאילתות, דווקא שאין לה בנים.

¹⁴ תרתי לרעותא.

ביחס לנחשד, כיוון שלרוב הפוסקים מוציאים בעדי כיעור בצירוף קול דלא פסיק, לכן יש להחמיר אפילו באחד מהם, כשאין לה בנים ממנו.

קלא דפסיק, שלא מחמת איומים והפחדות, אם נישאת עמו, לא תצא, אפילו אם עד אחד מעיד שזינתה (שו"ע). אולם, משמע שלכתחילה לא תינשא, משום לעז (ח"מ ס"ק ד).

היו עדי כיעור, כשיודעים שלא היה מעשה, יש להסתפק האם חוששים שמא זינו בפעם אחרת (ח"מ ס"ק ג). ב"ש (ס"ק ד), מדייק מלשון הרמב"ם שאין חוששים.

רק התיחודה עמו, מזהירין אותה, אך אינה נאסרת לו או לבעלה, דקי"ל דאין אוסרים על ייחוד (שו"ת הרא"ש, ב"ש ס"ק ג).

אשת ישראל שנאנסה, מותרת לבעלה, ולכן אינה אסורה לאנס (תוס' בשבת; ח"מ ס"ק י; הרמ"א עפ"י ב"ש ס"ק ג). הב"ש (קנט"ט) כתב שאע"פ שמן הדין היא מותרת לו, יש לאוסרה עליו כקנס, אך אם נשאת לו, לא תצא. לעומת זאת, לדעת הירושלמי, עפ"י תוס' (סוטה כב), כשנאנסה, בכל מקרה אסורה לבעול, הגם שאינה נאסרת על בעלה, כיוון שהיה במזיד.¹⁵

אשת כהן שנאנסה, אסורה לאונס, גם אם הוא ישראל (רמ"א עפ"י ב"ש),¹⁶ מכיוון שהאונס גרם לכך שתהיה אסורה לבעלה (ב"ש ס"ק ג). אולם ח"מ (ס"ק י) הסתפק בכך, כשהאשה מכחישה (דגול מרבבה).

עד כיעור אחד, לאו כלום הוא (מרדכי בשם תשובת מהר"ם), אולם, שני **עדי כיעור מצטרפים**, אע"ג שראו זה אחר זה, בשני אירועים שונים (רמ"א).

כשבעלה כבר מת, אע"פ שבעת שזינתה, לא ידעה על כך. היא מותרת לבעול (פת"ש אות ג).

(סעיף ב) גירשה בעלה עפ"י עדי כיעור, נשאת לאחר והתגרשה ממנו, האיסור להינשא לנחשד במקומה עומדת, ואם בכל זאת נשאת לו, לא תצא, גם אם אין לה בנים ממנו. לדעת הרמב"ם גם עם היה קלא דלא פסיק, ולדעת החולקים רק אם היה קלא דפסיק.

כשהעידו שזינתה עימו, רק לאחר שהתגרשה מבעלה הראשון ונשאת לו, תצא, גם אם יש לה בנים ממנו.¹⁷

(סעיף ג) כל מקום שאמרו שיוצאת, יוצאת בלא כתובה.

(סעיף ד) האם העדים צריכים דרישה וחקירה? יש אומרים שצריכים (שו"ע), ואם העידו ללא דרישה וחקירה, יכולים לחזור בהם מעדותם (ב"ש ס"ק טז). אחרים חולקים (פת"ש אות טז).¹⁸

¹⁵ עפ"י התירוץ השני בגמרא (כתובות ט, א) שדוד לא נאסר לבת שבע, כיוון שאוריה נתן לה גט, ולא כתירוץ הראשון, שהיה באונס.

¹⁶ לשון הרמ"א: "הוא הדין אם נאסרה בשבילו לבעלה, אסורה לו". ובב"ש שם כתב ד"לכאורה תמוה מה חידש בזה על דברי המחבר ואפשר לדחוק ולישב, אבל נראה דהכי קאמר אם בעלה כהן וישראל בא עליה באונס".

¹⁷ אבל נאנסה לא, כי לא נאסרה לבעלה, ובאשת כהן יש לעיין, כיוון שנאסרה לבעלה (ח"מ ס"ק י'). וראו עוד לעיל.

¹⁸ בגמרא ביבמות (קכב, ב) מובא מחלוקת האם עדים המעידים שהבעל מת צריכים דרישה וחקירה, כי יש לעדותם השלכות על הכתובה, ובדיני ממונות אין דרישה וחקירה, כדי שלא תנעל דלת בפני לוויין. התוספות שם פסק להלכה שהעדים אינם צריכים דרישה וחקירה. לעומת זאת, תוס' בסנהדרין (ח, ב), שו"ת הרא"ש ושו"ע סוברים שבעדות על זנות נדרש דרישה וחקירה של העדים, שלא גרע מחבלות שצריך דרישה וחקירה, שלא שייך הטעם שלא תנעל דלת בפני לוויין. כך הרא"ש מחלק בין עדות שמת

צריך שהעדות תהיה בפני הבעל והאשה (רמ"א). ולא, לרוב הפוסקים, העדות אינה נחשבת.¹⁹ אולם, בפת"ש (אות יח) מביא כמה דעות שאם אי אפשר שהעדות תהיה בפניהם, או שהם אלימים והעדים מפחדים מהם, לכתחילה מקבלים את העדות שלא בפניהם. **עדות בפני הבעל**, נדרשת רק אם כבר נשאת לו (ח"מ ס"ק יא).

(סעיף ה) נחשד שבא על שפחה, או גויה, ונתגיירה או נשתחררה, לא יכנס, ואם כנס, לא יוציא (שו"ע). אפילו יודעים שבא עליה (ב"ש ס"ק יז בשם נ"י). גרשה, אסורה לחזור עליו, אלא אם היו לה בנים ממנו, כדי שלא יצא לעז על הבנים (לעיל י, ה) (רמ"א מב"י בשם הרשב"א).

(סעיף ו) גוי ועבד שבאו על בת ישראל, ונתגייר הגוי והשתחרר העבד, הרי זה לא ישאנה, ואם כנס, לא יוציא (שו"ע)

(סעיף ז) כל האסורים עליו לכנס, לא ידורו באותו מבוי, וכל שכן שלא תשמשנו (שו"ע)

(סעיף ח) התרו בו ועבר וכנס, לא מקרי דיעבד, ומוציאים אותו ממנה (שו"ע). לדעת הב"ח וב"ש (ס"ק יח) דווקא בנחשד באשת איש, שיש חשש איסור, מוציאים מבעלה, אך כשיש רק לזות שפתיים (כמו בסעי' ה בנחשד משפחה שאין מוציאים אותה), אינו חייב לגרשה. אולם, הח"מ (ס"ק יב) והט"ז כתבו שאין נראה כן, דאין להקל על פושעים.

המגרש אשה כדי שישאנה חבירו, אסור לשא אותה (לקמן קמג, טו) (רמ"א).

לעדות שזנתה, אך לא מנמק מה החילוק. ערוה"ש (סי' מב) מחלק שבעדות שזנתה, האשה מכחישה, ובכל מקרה שבעל הדין מכחיש, צריך דרישה וחקירה. ב"י (ח"מ ל) הבין שזו מחלוקת בין התוספות בסנהדרין לתוספות ביבמות, אמנם בעדי קידושין כתב שצריך דרישה וחקירה, הועיל ולארוסה אין כתובה, אולם בבדק הבית חזר והביא את שו"ת הרשב"א וריב"ש שאף בעדי קידושין לא צריך דרישה וחקירה, וכן פסק הרמ"א (מב, ד).

¹⁹ לדעת המהרש"ל, ב"ש, פנ"מ ועה"ג: אפילו בדיני ממונות לרוב הדעות העדות אינה מתקבלת של בפני בעלי הדין, גם לא בדיעבד, ואפילו למ"ד שבממונות העדות מתקבלת, כאן אינה מתקבלת, כי לאסור אשה על בעלה, דומה לנפשות.

לעומת זאת לדעת רעק"א וישוע"י, יש לחוש לדעת הראב"ן וסייעתו שבדיעבד העדות מתקבלת, ואולי גם לאסור אשה על בעלה. גם המאירי כתב שבאיסורים, מקבלים עדות שלא בפניו, הועיל ולאפרושי מאיסורא זכות הוא לו וכן דעת הרדב"ז כי בהפרשה מאיסורים, כל ישראל בעלי דיניו. ויתכן שכך סובר גם הרשב"א, הסובר שהחיוב שהעדות תהיה בפני בעלי הדין, הוא רק מדרבנן, ואולי באיסורא העמידו על דין תורה.

סימן יג. גרושה או אלמנה, צריכה להמתין צ' ימים טרם שתנשא ושלא ישא מינקת ומעוברת חבירו

(סעיף א) גרושה ואלמנה צריכים להמתין תשעים יום, חוץ מיום הגירושין והמיתה ויום האירוסים, כדי להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני (שו"ע).

טעם האיסור (ביבמות מב,א):

לדעת שמואל: נאמר "להיות לך לאלוקים ולזרעך אחרך" - להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני ופירש"י שאין שכינה שורה אלא על הוודאיים שזרעם מיוחס.

לדעת רבא: גזירה שמא ישא אחותו מאביו וכד'.

דרבנן או דאורייתא: נראה שהלכה כרבא, שזו גזירה דרבנן.¹ אולם, גם לדעת שמואל יתכן שהפסוק הוא רק אסמכתא והחייב מדרבנן (ב"ש ס"ק א).

מלשון הרמב"ם נראה שבאשה הראויה ללדת האיסור הוא מדאורייתא, וחכמים גזרו גם על שאינה ראויה ללדת.

להשתדך: בלי אירוסין מותר, רק שלא יכנוס אותה הביתה (רמ"א). וצריך הארוס לישבע שלא יכנס לבית (ח"מ ס"ק א).²

מונים מיום כתיבת הגט, אפילו ניתן רק לאחר זמן, או על תנאי. כיוון שאיסור הייחוד הוא מעת הכתיבה (שו"ע). יש אומרים שמונים מיום הנתינה, וכן ראוי להחמיר (רמ"א). וכך נהגו בכל אשכנז וצרפת (באר הגולה אות ה), אפילו אם כשנתן, ואמר "לא תתגרשי עד זמן עתידי פלוני" (רעק"א בשם הרשב"א).

אשה שוודאי לא הייתה מעוברת, גזירת חכמים שצריכה להמתין צ' יום, ואפילו בתולה מן האירוסין.

(סעיף ב) מת היבם, צריכה להמתין שלושה חודשים, ממיתת היבם, לפני שתנשא (שו"ע). מפני שהיא קרובה יותר לביאה מאשר ארוסה (ב"ש ס"ק ד). וגם בימינו שלא עושים ייבום, וממילא אינה קרובה לביאה, צריכה להמתין. כי על אף שבטל הטעם, לא בטלה התקנה (פת"ש אות ד). אבל אם כבר חלצה אינה צריכה להמתין, כי החליצה מוכיחה שלא בא עליה (ביאור הגר"א אות י).

(סעיף ג) אשה בהריון שהתגרשה נשאה לאחר וחזרה לבעלה, צריכה להמתין שלושה חודשים, על אף ששניהם מודים שהיא בהריון מהבעל הראשון (שו"ע). כי לא פלוג וגם בעת הגירושין הציבור אינו יודע שהיא בהריון (ח"מ ס"ק ג בשם הרא"ש). אולם, אינה צריכה להמתין כ"ד חודשים כדין מעוברת (ב"ש ס"ק ו). אבל סתם מחזיר גרושתו אינו צריך להמתין (שו"ע, סעיף ד).

¹ וכך סוברים: ברכ"י, שב"י ומל"מ, רדב"ז (עפ"י התוס').

² והוא הדין כשמשדך במינקת חבירו (ח"מ שם). הנודע ביהודה תמה על כך, אך כתב שכבר הורה זקן. לכן כתב שבמינקת, נראה שמספיק שישבע שיכנס לביתה רק עם שני שומרים. ובספר ישועות יעקב כתב שבמינקת גם אין צורך בשבועה (פת"ש אות ב).

(סעיף ה) עבדים שפחות וגרים שהשתחררו והתגיירו, גם עם היו נשואים והתגיירו ביחד צריכים להמתין צ' יום,³ כדי להבחין בין זרע הנזרע בקדשה לזרע שנזרע שלא בקדושה (שו"ע).

כשאינה יכולה ללדת, הח"מ (ס"ק ד) הסתפק, האם גזרו עליהם כמו שגזרו על קטנות וזקנות בישראל, או שכאן גזרו רק על אלו שראויות להוליד.

כשלא היו נשואות בגיותן, אינן צריכות להמתין (רא"ש, מ"מ ברמב"ם, שו"ע). דעה ב': צריכות להמתין (ב"י ברמב"ם, רדב"ז),⁴ (פת"ש אות ה).

(סעיף ו) מזנה, אנוסה (פנויה), מפותה ושבויה אינן צריכות להמתין, הלכה כרבי יוסי, שחכמים לא גזרו מפני שנזהרות שלא להתעבר (רי"ף, רמב"ם, רשב"א, שו"ע), וממאנת,⁵ כי חכמים גזרו רק בגרושה (שו"ע). דעה ב': הלכה כרבי יוסי רק בגיורת ובישראל קטנה, אבל ישראלית גדולה הראויה להתעבר צריכה להמתין, שמא לא נזהרה (רז"ה, רא"ש, רמ"א). לדעת הב"י ברמב"ם, בגיורת צריכה לחכות ובישראלית לא.

נשואה שנאנסה (תחת בעלה), אם לא נבעלה לבעלה בסמוך צריכה להמתין (או"ז, רמ"א), לפי הסוברים שאנוסה גדולה צריכה להמתין (ח"מ). דעה ב': גם לשיטת השו"ע, שפנויה גדולה אינה צריכה להמתין, כי הקילו בדין הבחנה שהוא חשש מדרבנן. כאן באשת איש, מודה שמחמירים וצריכה להמתין, כי יש חשש חמור של ממזרות (ביאור הגר"א אות יז).

אך גם לדעה זו אם נבעלה לבעלה בסמוך לאונס, אינה צריכה להמתין, כי ממילא אין הבחנה.

(סעיף ז) פילגש מיוחדת לאיש, צריכה להמתין שלושה חדשים.⁶ אך אם הייתה בהריון ונתקדשה לאחר והתגרשה וחזרה, אינה צריכה להמתין (ח"מ ס"ק ו). הפוסקים תמהו מדוע הדין שונה מדין נשואה, כאמור לעיל בסעיף ג' (פת"ש אות ט, בשם ישוע"י וב"מ). ערוה"ש (אות ז) מתרץ, שאם היא מיוחדת לו, הוי כידוע לכולם שהיא מעוברת ממנו.

(סעיף ח) נשאת למי שאסורה עליו, וכשנדע הוציאוהו בי"ד, צריכה להמתין שלשה חודשים.⁷ אולם, אם היא אינה ראויה ללדת,⁸ אינה צריכה להמתין. כי בדבר שאינו מצוי (ברוב) לא גזרו (שו"ע).

(סעיף ט) התגרשה ויצא קול פסול על הגט ונדרשה גט אחר מפני ה לעז, דעה א': צריכה להמתין מהגט השני (ר"י, רא"ש, רשב"א, שו"ע כיש אומרים). דעה ב': אינה צריכה להמתין אלא מהגט הראשון (ר"ת, שו"ע כ"א).⁹ ויש לחוש לכך (רמ"א, סברת הר"י והראש הו"ד בטור).¹⁰ וכן צריכה להמתין אם התגרשה מפני קול קדושין בעלמא (רמ"א, ב"י בשם

³ אולם, בדגול מרבבה כתב שבעל ואשה שהתגיירו ואינם ראויים להוליד, ודאי אינם צריכים להמתין, משום שאין כיוצא בזה בישראל. התוס' מוכיחים מכאן שמותר להם להישאר יחד, שלא כדעת האוסרים שמא ישובו לסורם (ב"ש ס"ק ז).

⁴ בלשון הרמב"ם אין חילוק בין נשואה לפנויה.

⁵ קטנה שאין לה אב, שהשיאוה אמה או אחיה, יכולה לבטל את הנישואין ללא צורך בגט, עד שתגדל.

⁶ גם לדעת הרמב"ם אין לה דין מזנה, אלא שהיא קרובה לדין אישות (ב"ש ס"ק יא).

⁷ כיוון שחשבה שהוא בעלה, אינה מתנגדת להתעבר (ב"ש ס"ק יב).

⁸ כגון קטנה (שו"ע).

⁹ דווקא שהגט היה כשר, והצריכה גט אחר לחומרא, ולא כדעת מהר"ם מלובלין שבשעת הדחק התיר גם כשהגט הראשון פסול (ח"מ ס"ק ז). והחת"ס הסביר שהמהר"ם מלובלין דיבר רק על טעות שאינה מצויה, שכאמור לעיל, בדבר שאינו מצוי לא גזרו חכמים (פת"ש אות י).

¹⁰ אלא אם מצטרפים לכך טעמים נוספים לכך שאינה יכולה להמתין (ב"ש ס"ק יג).

הרשב"א). אולם, אם בי"ד לא הצריכוהו לתת גט נוסף, ורק הוא נתן מעצמו, אינה צריכה להמתין (ב"ש ס"ק יד, בשם הרשב"א).

המירה דתה, ובעלה זיכה לה גט ע"י אחר, ואח"כ חזרה לדת ישראל, האם צריכה להמתין שלשה חדשים מקבלת הגט? חכם צבי הסתפק, ונראה להחמיר (פת"ש אות י).

(סעיף י) עבר וקידש בתוך צ' יום, מנדין אותו:

דעה א': משום שעבר על גזירת חכמים, אך לא כופים לגרשה (רמב"ם, שו"ת הר"ן, שו"ע). הב"ח דייק ברמב"ם, שגם אם כבר כנס, רק מפרישים אותו, אך לא מנדים, והב"ש דחה דבריו.

דעה ב': מנדים עד שיגרשה, או עד שיעברו צ' יום (רש"י, ראב"ד, רמב"ן רשב"א). לדעת הראב"ד, בנוסף גם כונסים אותו במספר הימים ששהה עמה, אך רמב"ן, רשב"א, תוספות (הו"ד ב"י) חולקים.

עבר במזיד – צריך לגרשה (או"ז מהרי"ו). לדעתם אם היא ישראל מחזירה לאחר ג' חודשים, אבל כהן לא יחזיר. יש הסוברים שבכהן לא צריך לגרשה (רמב"ם, ד"מ, רמ"א הערה 14 - עפ"י הרמב"ם).

עבר בשוגג – מפרישין אותה, אולם, אינו צריך לגרשה (או"ז, מהרי"ו, תרוה"ד לפי ח"מ) וי"א שאפילו בשוגג צריך לגרשה (תרוה"ד, בנימין זאב).¹¹ נראה שבכהן יש להקל ובישראל להחמיר (תרוה"ד ובנימין זאב לפי הבנת הרמ"א).¹²

מתי נקרא שוגג ומתי מזיד:

1. היודע שצריך להמתין, אך מחלק בפרטי הדין וטועה ומורה לעצמו היתר, אינו נחשב שוגג (תרוה"ד, ח"מ, ב"ש).

2. אם סמך על חכם גדול שטעה בדין והורה לו להתיר, נחשב כמזיד שהיה לו לדעת (ח"מ ס"ק ח). לעומת זאת רעק"א מביא את המשנה למלך שכתב, שאם ת"ח טעה בדין, אין לך שוגג גדול מזה.

3. אם הוא יודע מה הדין, אך טעה בחודש העיבור,¹³ נחשב כמזיד (ב"ש ס"ק טז). ולקמן כתב שבדיעבד אם לא המתין חדש העיבור אין מנדין ואין מפרישין אותו (ב"ש ס"ק כב). אולם, אם לא ידע את המציאות נחשב לשוגג (ח"מ ס"ק ח).

4. עם הארץ שלא יודע את הדין נחשב כשוגג (ח"מ ס"ק ח).

אינה ראויה ללדת, דעת קצת רבותי, שלא כופים לגרש ולא מנדים, אלא כופים להפריש עד שיעברו צ' יום (ריטב"א, נ"י). לעומת זאת, התוספות מגמגמים בכך, נראה שכך סובר גם הרמ"א שלא חילק (ב"ש).

¹¹ תרומת הדשן החמיר רק בוודאי עברו ג' חודשים, ולא בספק (ח"מ ס"ק ח).

¹² ב"ש (ס"ק יז) כתב שיש טעות סופר בדברי הרמ"א, וצריך להופיע כמו שכתב בדרכי משה, שבכהן במזיד, ובישראל בשוגג, לא יתגרשו, אלא יפרשו זה מזו. כדעת הרמב"ם בכהן.

¹³ לא ספר את החודשים נכון, כי טעה מתי השנה מעוברת, ראו להלן סעי יא.

אסורים לדור באותו מבוי, לאחר שגירשה (שו"ע) - באותו חצר מותר (ריצב"א). באותו חצר אסור (רא"ש, ריב"ש, רמ"א). ב"ש (ס"ק יח) מסביר שרק בשבוייה הקילו, אך בכל שאר האיסורים החמירו.

לא כפו אותו ב"ד עד שכבר עברו ג' חודשים, דעה א': אין כופין אותו, דכיוון שעברו עברו, ואע"פ שקידש בעבירה (מהר"ם, מרדכי, רמ"א). דעה ב': צריך לנדונו, כי הנידוי אינו כדי לגרשה, אלא מפני שעבר על גזירת חכמים (ד"מ וב"ש לדעת הרמב"ם).

בריחה: דעה א': אף לכתחילה אומרים לו לברוח ובכך להימנע מנידוי וגירושין (דיוק הרא"ש מרש"י, ר' יחיאל, רמ"א). דעה ב': אם ברח מעצמו נפטר, אך לכתחילה לא מציעים לו לברוח (או"ז).

מדוע בריחה מועילה? כיוון שבכך גילה דעתו שאינו רוצה לכונסה (רש"י). גלות מכפרת עוון, כאמור לשיטת הרמב"ם הנידוי הוא עונש ולא אמצעי כפייה (מ"מ וב"ש לדעת הרמב"ם).

בריחה לאחר שכבר כנס, דעה א': אינו מועיל ומנדים עד שיגרשה, כי הבריחה מועילה למי שרק קידש (רש"י). דעה ב': בדיעבד הבריחה מועילה גם לאחר שכנס (יש אומרים - הו"ד בני"י, מ"מ ברמב"ם, שו"ע בסעי' יב; ח"מ וב"ש שם - שזה רק בדיעבד).¹⁴

כמה צריך להתרחק? לדעת הרא"ש, מרחק של ג' חודשים.¹⁵ אולם, בדק הבית דחה דבריו כי כבר יש לו הרבה צער בכך שצריך להניח מלאכתו ועירו. גם השו"ע כתב שאין נראה כדברי הרא"ש משאר פוסקים, ומספיק שיתרחק לעיר אחרת (שו"ע, הגמ"ר).¹⁶ אולם, לדעת משכנות יעקב צריך להתרחק מהלך ב' או ג' ימים, ולהישבע שלא יבוא לעיר (פת"ש אות יב).

(סעיף יא) גזרו חכמים שאסור לאדם לשא או לקדש מעוברת או מינקת חבירו, עד שיהיה לולד כ"ד חודש,¹⁷ חוץ מיום שנולד ויום שנתקדשה, וחודש העבור נחשב במנין החדשים (שו"ע).¹⁸ וי"א שלכתחילה יחוש גם לחודש העיבור (תרוה"ד, רמ"א).¹⁹

טעם הגזירה, משום סכנת נפשות (ב"ש ס"ק כב). ואשה מניקה שתי שנים (ביאור הגר"א אות לד עפ"י גמרא בקידושין).

טעם הגזירה במעוברת: כי אח"כ תהיה מינקת, ויש סכנה שאם תתעבר שוב לא יהיה לו חלב, לפי טעם זה אם היא מצומקת דדים, מותרת לנשא (רי"ף, רא"ש).

משום דחק בזמן התשמיש, והוי סכנה לעובר, טעם זה תקף גם עם האשה מצומקת דדים (רמב"ם).

¹⁴ לשיטת הרמב"ם, שהבריחה היא כגלות המכפרת עוון. גם לדעת הי"א הסוברים כרש"י, גם אם ברח לאחר שכנס, כבר לא כופים עליו לגרשה.

¹⁵ כי לא מסתבר שיקדש בעיר זו ויברח לעיר אחרת.

¹⁶ לדעת הרמב"ם שהבריחה פוטרת מנידוי משום שהיא כגלות המכפרת עוון, וודאי אין צורך במרחק של ג' חודשים, ויש לתמוה על השו"ע הנוקט כדעת הרמב"ם, אך בחר כאן להזכיר את דעת הרא"ש (ב"ש).

¹⁷ לפי מנין החודשים מלאים וחסרים (רמ"א).

¹⁸ דהיינו החודש הנוסף של שנה מעוברת.

¹⁹ אבל אם כלו כ"ד חודשים בתחילת חודש העיבור עצמו, אין צריך להמתין עוד. וכן אם יש עוד צד להקל מצדדים, ואין צריך להמתין גם את חודש העיבור (ב"ש ס"ק כב). הנודע ביהודה כתב שזו חומרא גדולה ולא מצא לו חבר, לכן אם גמרה להניק לפני כן וודאי יש מקום להקל להתיר להנשא, ולא להמתין לחודש העיבור (פת"ש אות טז).

הגזרה חלה, על אלמנה וגרושה (שו"ע), סריס (ח"מ ס"ק ט).²⁰

לדעת ר' שמשון (הו"ד בתוס' וברא"ש גיטין צ,א), **בגרושה אינה צריכה להמתין**, כיוון שאינה משועבדת להניק, וגם אם התינוק כבר הכירה וינק ממנה, יש לתינוק אב שיכול למסמס לתינוק ביצים ולהאכילו ור"ת שם סתר את דבריו, ולא פוסקים כר' שמשון (ביאור הגר"א אות לה). לדעת התוס' ר' שמשון מתייחס רק למינקת.²¹ אולם, לדעת הרא"ש ר' שמשון מתייחס גם למעוברת (נו"ב בפת"ש אות יז).

מזנה, יש המקילין, ויש להקל במופקרת לזנות – כדי שבעלה ישמרנה (רמ"א).²²

הגדרת מופקרת לזנות, יש שסוברים פעמים ויש הסוברים שמופקרת לכל, לפחות שלוש פעמים (פת"ש אות יט).²³ אם שניהם מודים שהיא התעברה ממנו, אינם צריכים להמתין, ואין חוששין שזינתה עם אחר, כי זה דין דרבנן (ב"ש ס"ק כג).²⁴

נתנה למינקת, האיסור באינה עומדת, שמא תחזור בה ואפילו נשבעה המינקת או נדרה על דעת רבים, או לאדם גדול שלא תחזור בה,²⁵ ואפילו אם התינוק כבר נגמל.²⁶ (שו"ע) וי"א שאם המינקת נשבעה שלא תחזור בא, אם כנס לא יוציא (רמ"א).

מקרים שלא גזרו:

מת בנה, ואין חוששין שתהרגו בשביל זה (שו"ע).

גמלתו בחיי בעלה, או נתנה למינקת שלושה חודשים לפני מות בעלה (שו"ע), או שלושה חודשים לפני שהתגרשה, אפילו לאחר שנכתב הגט (פת"ש אות כה). והיא לא הניקה כלל בזמן זה (שו"ע).²⁷ פסק חלבה מסיבה כלשהיא, אפילו יום או יומיים קודם שמת בעלה, ונתנה בנה למינקת (ח"מ ס"ק י; ב"ש ס"ק כז). הרופאים קבעו והוחזקה שחלבה ארסי (באר היטב אות כא בשם החכם צבי).²⁸

²⁰ כי לא פלוג רבנן. וגם לקדש אסור. אולם יכול להשתדך וישבע שלא יכנס לביתה, כדין הבחנה (בין זרע לזרע).

²¹ ולדעת הנו"ב הסוגיא מוכחת כדעת ר' שמשון, ודווקא במינקת. בשו"ת גליא-מסכת, כתב שהכל תלוי במי מגדל את התינוק לאחר הגירושין, ואם האם מגדלת צריכים להמתין, ואם הבעל מגדל והוא עמוד שיכול לשלם למינקת, ויש מינקת בפנינו, אינה צריכה להמתין (פת"ש אות יז).

²² שהנישואין ימנעו ממנה לזנות, כי בעלה משמרה שלא תזנה, אחרת תמשיך לזנות ויש סכנה לולד.

²³ לדעת הנו"ב יש להקל במופקרת, רק לאחר הלידה כשתתן את הולד למינקת. וכן מצדדים קהילות יעקב ורעק"א, כשלא התחילה להניק ונתנה למינקת ונשבעה המינקת (שלא להפסיק). החת"ס מחמיר אא"כ יש חשש שהתינוק יצא לתרבות רעה (פת"ש אות יט).

²⁴ כשבתחילה מכחיש שהתעברה ממנו ואח"כ חוזר בו. הצמח צדק מסתפק אפילו כשנתן אמתלא, שמא לימדוהו לשקר. לעומת זאת, הנו"ב מצדד להתיר אפילו ללא אמתלא, ובוודאי כשיש אמתלא. וכן התיר החת"ס כשמסביר שבתחילה הכחיש מרוב בושה, שנאמן ומותר לשאתה מיד.

מעשה בזונה מעוברת שהסתירה עברה ונשאת, ואח"כ התגלה הדבר, ופסק החת"ס שכל עוד היא מעוברת בעלה צריך לפרוש ממנה, ולא יבוא לשכונתה. ולאחר שתלד אפשר לסמוך על המקילים ולהיות עמה, כיוון שנשאה בשוגג (פת"ש אות יח).

²⁵ גם אם נתנה משכון שלא תחזור בה. ואפילו לקחה שני מניקות (ב"ש ס"ק כד), וצ"ע האם בדיעבד, אם כנס לא יוציא (ב"ש ס"ק כה).

²⁶ כדי שלא תמהר לגמול אותו (באר הגולה אות ז).

²⁷ ומי שאינה מניקה כלל שלושה חודשים, דדיה צומקים וחלבה פוסק, משא"כ כשמניקה לפרקים (ביאור הגר"א אות מב-מג).

²⁸ לפעמים גם כשלא הוחזק החלב כארסי, אם הרופאים אומרים שהחלב מסוכן, יש מקום להקל בצירוף צדדים נוספים (חת"ס הו"ד בפת"ש אות ל).

אין לה חלב כלל, כגון שצמקו דדיה ושכרו מינקת בחיי בעלה (שו"ע). לגירסת הב"ח די באחד משני התנאים, ולא נראה כן מהפוסקים (ב"ש ס"ק נו).²⁹ בקרבן נתנאל כתב שבצמקו דדיה, אין צריך שישכרו מינקת (פת"ש אות כג).³⁰

קיצור ההמתנה לי"ח חודש, המהרש"ק בחכמת שלמה מצדד להקל ולהתיר להנשא לאחר י"ח חודש, לפי שהיום השתנו הטבעים, ואין מניקים זמן רב כל כך, בבחינת מיעוט שאינו מצוי, ובפרט שיש סניף נוסף להקל, כגון גרושה שלא התחילה להניק.

הר"מ פיינשטיין, מתיר לאחר כ"א חודשים, וכותב שאין למחות במתיר לאחר י"ח חודשים.

לעומת זאת, החת"ס (אה"ע חלק ג סי' לד), חולק ואינו מתיר מינקת להנשא בשום קולא בעולם, וגזרו על כל הנשים שלא תנשאו עד כ"ד חודשים, כי יש מיעוט שצריכים כ"ד חודש, וחששו לפיקוח נפש למיעוטא. ואם נבוא להקל לנשים שלא יתחילו להניק כלל, אם כן כולן לא יתחילו להניק כלל וקלקלנו הרוב משום מיעוט, והתינוק יצעק זעקת דם לפני ה', מפני תינוק אחד בסוף העולם אפסיד אני פרנסתי ומחיייתי... על כן שומר נפשו ירחק מהיתרים אלו. בדומה ערוה"ש (אות ל) מוסיף דירדו חכמים לדעת הנשים, שמפני תאוותן להנשא לא יחששו לתקנת הילד, ואם אתה אומר שבמשך קטן מותרת להנשא, תעשה כל תצדקי להראות שוולדה אין צריך לינק רק איזה חודשים.

(סעיף יב) עבר ונשא, מעוברת או מניקה בתוך הזמן, מנדין אותו עד שיוציא בגט, אפילו היה כהן.

וחייב לתת כתובתה אם תתבענו, וכשמחזירה צריך לכתוב לה כתובה אחרת (שו"ע עפ"י שו"ת הרא"ש).³¹ **נשא וברח**, אין מנדין אותו, ויכול לחזור לאחר כ"ד חודש (שו"ע), ודווקא בדיעבד, אבל לכתחילה צריך לגרשה ולא לברוח, אבל אם רק קידש, מלמדים אותו לברוח (רמ"א, ח"מ ס"ק יב, ב"ש).

הבריחה צריכה להיות למרחק, כ"ד חודש (ב"ש ס"ק לב). לכאורה זהו דעת הרא"ש, אבל המחבר לעיל בסעי' י' פסק שאין צריך לברוח כל כך רחוק, וצ"ע (פת"ש אות כח).

קידש מעוברת או מניקה (ולא כנסה), אין כופין אותו להוציא, אלא לא יכנס עד לאחר כ"ד חודש, ואז ישאנה (ר"י מאורלינס, רמב"ם, שו"ת הר"ן, שו"ע).³² דעה ב': גם כשרק קידש כופין לגרש (שאלתות, רא"ש, ריב"ש). הרמ"א (בדרכי משה) כתב שבכהן יש לסמוך על הרמב"ם ואפילו במזיד, רק מפרישים. בישראל – במזיד כופים ובשוגג רק מפרישים (ב"ש ס"ק לד).

השוואה לדין הבחנה (המתנה של צ' יום):

1. גם לדעת הרמב"ם שבדין הבחנה, סובר שרק מנדים, כאן חייב לגרשה.

²⁹ הב"ח גורס – "או שכרו מינקת", ודוחק לחלק בין שכרו מינקת בכסף לבין מניקה בחינם (ב"ש ס"ק נו).

³⁰ הנו"ב כתב שההיתר של שכירת מינקת, היא רק כאשר המינקת פנויה, אבל לא בנשואה שמא תתעבר ויופסד חלבה, וגם תשבע ברבים שלא תנשא עד לאחר כ"ד חודש. לעומת זאת לדעת רעק"א מותר גם מינקת נשואה, והבעל יכול להישבע על דעת רבים שלא יפר את ההתחייבות שלה, וכיוון שמקבל על כך שכר, וזהו רצונו ודינו כמו אב (פת"ש אות כב).

³¹ ב"י ביאר שכתובה ראשונה נמחל שיעבודה. ב"ש מבאר, שרק אם לא תבעה את הכתובה בעת הגירושין, אומרים שמסתמא מחלה (ב"ש).

³² הריב"ש כותב בדעת הרמב"ם שצריך לנדונו, כמו בדין הבחנה (בין זרע לזרע), משום שעבר על הגזירה. אולם, כותב הב"ש, שלפי דברי התוס' והרא"ש שדין הבחנה חמור מדין מניקה, אין כאן הוכחה.

2. לדעת הנ"י, בריחה מועילה רק בהבחנה, כיוון שמדובר בזמן קצר. אולם במעוברת ומניקה, בריחה אינה מועילה, כיוון שזמן ההמתנה ארוכה.³³ אולם הרא"ש, רמב"ם ושו"ע חולקים. וסוברים שדין בריחה בהבחנה כדין בריחה במעוברת ומניקה.
3. דעת הטור שדין מעוברת ומניקה קלה יותר מדין הבחנה, כיוון שיודעים ממי נולד.

(סעיף יג) אלמנה המניקה את בנה, יכולה לבקש על כך שכר,³⁴ ולבקש כתובתה לאלתה,³⁵ למרות שאסור לה עדיין להנשא (שו"ע).

אולם אלמנה, בין אם החלה להניק, ובין אם לא החלה להניק, **אם יש לה חלב וראויה להניק, צריכה להמתין כ"ד חודשים** (רמ"א; ח"מ ס"ק יד בהסבר דברי הרמ"א).³⁶ כי אלמנה ניזונת מנכסי היתומים ומעשי ידיה שלהם, ובכלל מעשי ידיה נכלל גם חובת ההנקה. אולם, אם אמרה, איני ניזונת ואיני עושה, או תבעה כתובתה, מעשי ידיה שלה ואינה חייבת להניק, ואעפ"כ עדיין חייבת להמתין כ"ד חודש (ביאור הגר"א אות נא, בדעת הרמ"א).

(סעיף יד) נתנה למינקת קודם שהתינוק מכירה, והתגרשה:

1. לדעת שו"ת הרשב"א, הב"ח, ומובא בשו"ע (כי"א), בגרושה אינה צריכה להמתין, באלמנה צריכה להמתין.³⁷ ובב"י כתב שראה מורי הוראה הנוהגים כדעה זו ולא מיחה בידם כי יש להם אילן גדול להיתלות עליו (ח"מ ס"ק יז).

2. לדעת ריב"ש, ט"ז ומובא בשו"ע (כי"א), באלמנה ובגרושה צריכה להמתין. אמנם לדעת הט"ז, בדיעבד אם נישאת לא תצא, לדעתו הרשב"א סובר כר' שמשון, ואין הלכה כמותו. הב"ש מביא את שני הדעות, אך נראה שנוטה לדעת הט"ז, שכן לדעתו התוס' והרא"ש חולקים על הרשב"א (ב"ש מסתפק, האם נחלקו, לעיל בסעיף יא, ר' שמשון ור"ת כשהתינוק אינו מכיר את אמו,³⁸ אך כשהתינוק מכיר את אמו גם ר' שמשון מודה לר"ת, לפי זה הרשב"א סובר כדעת ר' שמשון, והתוספות והרא"ש חולקים על הרשב"א. או שנאמר שר' שמשון ור"ת נחלקו במכירה, ובשאינו מכירה יתכן שיודו לרשב"א וכך הבין מהר"י מינץ. מסקנת הב"ש שהתוספות והרא"ש אוסרים גם כשלא מכירה.^{39 40})

3. לדעת הנו"ב מלשון המחבר שכתב יש מי שאומר על שתי הדעות, נראה שפסק שאם החלה להניק, אפילו אם הולד עדיין אינו מכירה, צריכה להמתין. לעומת זאת, אם עדיין לא החלה להניק, אינה צריכה להמתין כ"ד חודשים.⁴¹

³³ דעת המ"מ שאם בדין הבחנה לא מועיל בריחה, כל שכן שכאן לא תועיל.
³⁴ אבל אם מקבלת שכר, חייבת להניק (ח"מ ס"ק יג). ואם התינוק מכירה באופן שאינו רוצה להניק מאשה אחרת כופים אותה להניק (ערוה"ש אות כ).
³⁵ ואם תבעה כתובתה, שוב אין לה מזונות, ואינה חייבת להניק (ב"ש ס"ק לה).
³⁶ וחייבת להמתין, גם אם אינה רוצה להניק, וכל שכן כשהייתה מעוברת בעת מיתת בעלה (ב"ש ס"ק לו).

³⁷ ובשו"ת אמונת שמואל, פסק כדעת הרשב"א.
³⁸ דהיינו שהתינוק מחובר אל אמו לצורך הנקה, ואז היא מחויבת להניק אותו.
³⁹ לפי זה, ר' שמשון סובר שאינה צריכה להמתין רק כשאינו מכירה, או בשניהם (מכירה ולא מכירה).
⁴⁰ יש להעיר שהרשב"א גם חולק על ר' שמשון, והביא מהתוס' את הראיה מכך שלומדים סתם מינקת, אך בכל זאת כתב שכל זה במכירה, אך בגרושה שאינה מכירה, אין צריך להמתין.
⁴¹ לכן פסק להקל, בגרושה שלא רצתה להתחיל להניק, בתנאי שאבי האשה שהיה עשיר ותקיף גדול, יתחייב לדאוג לכל צרכי הולד. ושהמינקת שישכור תהיה אלמנה או גרושה, ושהמינקת תישבע על דעת רבים שלא תנשא בזמן ההנקה ושלא תחזור בה מלהניק. וצריכה להמתין ג' חודשים לאחר הלידה, משום שעד ג' חודשים עדיין יש לה חלב, והיא עדיין בכלל מינקת חבירו.

אלמנה שאינה משועבדת (להניק): עשירה או שאמרה איני ניזונת ואיני עושה:

לדעת אמונת שמואל, דינה כדעת הרשב"א בגרושה, שאם נתנה למינקת, אינה צריכה להמתין. ועפ"י זה התיר לאלמנה עשירה להנשא. אולם בפת"ש (אות ל) הביא בשם הנו"ב שההיתר כאן היה רק מפני שהאשה היתה מופקרת לזנות, והאמונת שמואל לא רצה לפרסם זאת, משום כבוד בית אביה, שהיתה ממשפחה של אנשים עשירים וחשובים.

כך, לדעת ב"ש ונו"ב אשה זו צריכה להמתין. כי צריך לחלק בין גרושה לאלמנה: 1. אלמנה בד"כ חייבת להניק. לעומת זאת, גרושה לעולם אינה חייבת להניק, כל עוד הולד עדיין אינו מכירה ואין עליה שם מניקה. 2. בגרושה אביה קיים ויכול למסמס ביצים עבור התינוק.⁴² (ב"ש ס"ק לז).

הב"ש בסוף דבריו מביא את הט"ז, שבדיעבד אם נשאת לא תצא, כי יש לסמוך על הרשב"א. אך יש להקשות הרי הרשב"א דיבר על גרושה וכאמור רק בגרושה יש נימוקים להקל, ולא באלמנה.

וכן פסק בתשובת ברית אברהם בגרושה שעדיין לא החלה להניק ונשאת, שבדיעבד מותרת לבעלה, אם עברו ג' חודשים מהלידה, ונתנו את הולד למינקת פנויה. אולם אין לאדם לפסוק לעצמו בזה, אלא לשאול מורה הוראה.

לעומת זאת, כאמור לעיל החת"ס מחמיר בדינים אלו (פת"ש אות כט).⁴² כך הגמרא התירה לאלמנות של בית ריש גלותא, רק מטעם שהיו מפורסמים ולא משום שהיו עשירים.

סימן מב. אין מקדשין אלא לרצון האשה ובפני שני עדים

(סעיף א) אין האשה מתקדש אלא לרצונה, קדשה בעל כרחה אינה מקודשת (שו"ע).¹ אמנם מעיקר הדין הקידושין תופסים, אלא שכל המקדש, על דעת חכמים מקדש, ולפי שלא עשה כהוגן, חכמים הפקיעו את קידושיו (ב"ש ס"ק א).

אנסו את האיש וקדש בעל כרחו, הרי זה מקודשת (רמב"ם, רשב"א). ויש אומרים שאינה מקודשת (רי"ף, עיטור) הילכך הווי לה ספק (שו"ע). השו"ע סבר העיקר כרמב"ם, אך חשש לדעת הרי"ף (פת"ש נ,ו).

באיש לא הפקיעו את הקידושין, כי ממילא הוא יכול אח"כ לגרשה בעל כרחה. אולם, לכאורה לאחר תקנת רבנו גרשום, שאסור לגרש אשה בעל כרחה, גם באיש שקידש בעל כרחו, יופקעו הקידושין. אך מסיים הט"ז שאולי באנסוהו לא תיקן רבנו גרשום (ב"ש עפ"י הט"ז).

כשאנסוהו, דעה א': רק **כשאמר רוצה אני**, מקודשת (ראב"ד). דעה ב': אפילו כשלא אמר רוצה אני, מקודשת, שכל שעושה מעשה בידיים אין צריך לומר רוצה אני (מ"מ).

אנסוהו לקנות (או למכור) חפץ:

דעה א': לא קנה, ורק באנסוהו למכור הווי מכר (עיטור, רמ"א חו"מ סי' רה סעי' יב, נתיבות, חת"ס). לדעה זו, כמו בקניית חפץ, כך גם באנסוהו לקדש, דהווי קניין, אינה מקודשת.

דעה ב': כשאנסוהו, בין במכירה ובין בקניה, המקח קיים (רי"ף, רשב"א). לכן, לדעת הרי"ף, שבאנסוהו, אינה מקודשת, צריך לומר שבקידושין חכמים עשו תקנה מיוחדת להפקיע את הקידושין (ח"מ). בביאור הגר"א פסק שהעיקר כדעת הרמב"ם והרשב"א שאין לחלק בין קנה למכר.

החת"ס הוכיח כדעת הרמ"א שבאנסוהו לקנות, המקח בטל, ואעפ"כ פסק במקרה שבא לפניו, שיכולים לכוף עליו לקדשה, כי המקדש קיבל עליו בחרם וקנס שלא יחזור בו, ודינו כמי שחייב קורבן, ואינו רוצה להביא, שכופים אותו עד שיאמר רוצה אני, משום דניחא ליה דליהו ליה כפרה, ובמקדש אשה אין צריך לומר רוצה אני, דכל זמן שהוא עושה את המעשה, אנו אומרים שמרצונו עשה (פת"ש אות ב).

אמרה האשה קדשני, זרק הבעל המעות לחיקה וקידשה, ומיד השליכה את (חפץ) הקידושין,² ואומרת שמלכתחילה לא התכוונה אלא לשחוק בעלמא, מקודשת, ואין הולכים בקידושין אחר אומדנות והוכחות המוכיחות שלא כיוונה לשם קידושין (מהר"ם, רמ"א).

האם יכול לזרוק את החפץ שמקדש בה, או שצריך לתת לידה,

1. **כשאומרת "קדשני" זרק לה:** לדעת ט"ז וב"ש (ס"ק ב). מקודשת. לדעת הב"ח ספק מקודשת.

2. **כשאומרת "תן הקידושין בידי", זרק לה:** אינה מקודשת (ט"ז).

דיבר איתה על קידושין, ולקח את ידה בחזקה שלא ברצונה וקידש, והיא לא זרקה את הקידושין, אע"פ שבתחילה היה באונס, ונתן לה סתם ולא אמר לה כלום. מקודשת, הועיל ובתחילה דיבר עמה מקידושין (הג' מרדכי, רמ"א).

¹ אע"פ שבאנסוהו למכור חפץ, המקח קיים. באנסוהו לקנות ראו מחלוקת להלן.
² תוך כדי דיבור.

מלשון הרמ"א נראה שמקודשת ודאי. **אולם בתשובה שם נראה שהוא ספק קידושין**³. ותימה!! ולעיל (כח,ד) הביא בשם הרמ"ה, שכשזרק כסף הקידושין לחיקה, אינה מקודשת, כי לא גילתה בדעתה שרוצה להתקדש, ולכן לא ראתה צורך למחות, ולכן היא רק מקודשת מספק לחומרא (ח"מ ס"ק ב).⁴ לעומת זאת, לדעת ב"ש (ס"ק ג), האשה כאן הסכימה להנשא, ורק אח"כ חזרה בה, לכן היא הייתה צריכה לזרוק מייד את הקידושין, ומשלא עשתה כן, נראה ששוב הסכימה להתקדש כבתחילה, **ולכן היא מקודשת**. ובדומה כתב הבאר היטב (אות ד) שהדברים שייכים למקרה לעיל, שהאשה אמרה קדשני.

היה חייב כסף לאשה, וכשתבעה חובה, נתן לה וקידשה בהם, וזרקה המעות, אינן קידושין (רמ"א, טור בשם שו"ת הרא"ש). כי כאן לא התרצתה בתחילה, ואינה חפצה בכך (ח"מ ס"ק ג), אבל אם לא זרקה מקודשת (ב"ש ס"ק ד).

קידש מנומנם, מקודשת (ב"ש ס"ק א בשם הרשב"ץ).

עד אחד, בדבר שבערוה דלא איתחזק איסורא. בנו"ב משמע שנאמן. ברא"ש, ר"ן, נ"י משמע שלא.

(סעיף ב) המקדש בעד אחד,⁵ דעה א': אינה מקודשת (רי"ף, רמב"ם, רא"ש, רשב"א, מהרי"ק שו"ע).⁶ דעה ב': חוששים לקידושין (סמ"ג, רא"ם, תרוה"ד).⁷

לדעת הרמ"א חוששין, אך במקום עיגון ודחק יש להקל. לכן אם המקדש הלך למקום רחוק, הוי מקום דחק ועיגון, ועדיף שלא יבקשו ממנו לשלוח גט, כי אם הוא לא ירצה לשלוח, יתחזק הקול שהיא מקודשת.

כשהבעל או האשה מכחישים את העד, לכו"ע אינה מקודשת (רשב"ץ, רמ"א, נו"ב).⁸ מהם פרטי המקרה?

1. המכחיש טוען "לא היו דברים מעולם", המכחיש עצמו אינו צריך לחוש, אך בן זוגו צריך לחוש לקידושין לחומרא, וגם אסור בקרובי המכחיש, כי "שויא אנפשיה חתיכה דאיסורה".

2. כשהמכחיש טוען, משתה הייתי בך, דעה א': שניהם אינם צריכים לחוש, במיגו (ב"ח).⁹ דעה ב': הדין הוא כמו שטוען להד"ם, שהשני צריך לחוש (ב"ש).¹⁰ דעה ג': שניהם צריכים לחוש, כי דברים שבלב אינם דברים (ח"מ).¹¹ דעה ד': מחלקים בין אם המכחיש הוא הבעל או

³ שכתב שם ש"מאחר ולא זרקה הקידושין, הרי היא צריכה גט", ומשמע שזה לחומרא בעלמא (ח"מ ס"ק ב).

⁴ כמבואר לעיל (אה"ע כח,ה), וכן משמע בגמ"ר. הב"ח תירץ ששם (לעיל כח,ד), זרקה מיד את כסף הקידושין, אך לא משמע כן.

⁵ קידש בפני עד אחד ואח"כ קידש בפני עד אחר אין מצרפים (שו"ע). דהיינו קידש פעמיים בפני עד אחד.

⁶ כדעת ר' נחמן בקידושין (סה,א).

⁷ כדעת רב פפא שם. והרשב"א כתב שהסמ"ג החושש לקידושין, הוא דעת יחיד, וכל הפוסקים חולקים עליו, ואין מי שחושש לשיטתו (ביאור הגר"א אות ט).

⁸ מהר"ם פדובה, חשב להחמיר. לדעת הב"ש וח"מ הוא חזר בו מכך. ולדעת החכם צבי, הוא לא חזר בו.

⁹ אמנם כנגד שני עדים לא טוענים השטאה, אך כנגד עד אחד טוענים, והוא נאמן במיגו שהיה יכול להכחיש את העד, אם רק רצה.

¹⁰ אפילו כנגד עד אחד לא טוענים השטאה, ולא אומרים מיגו.

¹¹ אולם ראו שו"ת רעק"א (תניינא סי' מה), שכתב שיש לדחות, כי הרוצה לקדש מסתמא מקדש כדין בפני שני עדים, לכן אם הוא מקדש בפני עד אחד, ברור לכולם שלצחוק התכוונו.

האשה. **כשהאיש מכחיש**, כאמור (לדעת הח"מ) שניהם צריכים לחוש לקידושין. **כשהאשה מכחישה**, אין לראותם כדברים שבלב, כי מראש היא הייתה צריכה להיות פתי להסכים לקידושין שכאלו, כי הבעל יכול עכשיו להכחיש את העד והיא תישאר עגונה לעולם. לכן מראש ניכר שהיא לא הסכימה לקידושין הללו, ומכיוון שכך שניהם אינם צריכים לחשוש.

עד האומר שהתקדשה בפניו ובפני חברו:

1. **כשחבירו מכחישו**, דעה א': לדעת הרמב"ן לא חוששין ולדעת הרא"ש חוששין, לפיכך לעניין קידושין יש להחמיר (תרוה"ד). דעה ב': לא חוששין ומעמידים אותה על חזקתה כפנויה, ומותרת להנשא כרצונה (שו"ת רשב"א, ב"י, רמ"א).

אולם כשאין לאשה חזקת פנויה, חוששים (תוס' כתובות כג, א).¹²

2. אין הבדל בין שטוען שהיו עדים רבים שנסעו ונשאר רק אחד המכחיש, למצב שמראש יש רק עד אחד (ב"י ומשמע בשו"ת הרשב"א).

3. **כשחבירו אינו כאן**, גם לדעה ב' לעיל, חיישינן לעדותו, ולכתחילה לא תנשא לאחר, אבל אם נשאת לא תצא, כי אין שני עדים שהתקדשה (ב"ש ס"ק ז).

בנוסף, אפילו **העד האחר מכחיש, אך הוא טוען שהיו גם עדים נוספים, אך הם נסעו ואי אפשר לשאול אותם**, גם חוששים.

התקדשה בפני והיו במקום עוד נוכחים, אין בכך כלום. אולם **כשהעד אומר שנתקדשו בפני עד נוסף**, והעד הנוסף מודה שהם התאספו כדי להיות עדי קידושין, אך למעשה הוא לא ראה את הקידושין עצמם. הדין שאתרע חזקתה כפנויה, ולכתחילה לא תנשא לאחר, ואם נשאת לא תצא. ואם בנוסף **הבעל או האשה מודים שהיו שני עדים**, הרי "שויא נפשיה חתיכה דאיסורה" (ח"מ ס"ק ה).

4. זרק את חפץ הקידושין בפניה, ועד אחד אומר שהחפץ קרוב יותר אליה, והשני אומר **שהחפץ קרוב יותר אליו**, אורעה חזקתה, ולכתחילה לא תנשא לאחר, ואם נשאת לא תצא, כי אין כאן שני עדים שהתקדשה.

קידשה בפני שניים ואחד מהם קרוב,¹³ דינו כהתקדש בפני עד אחד (רמ"א). **יש כמה אפשרויות להסביר מדוע העדות אינה נפסלת מדין "נמצא אחד מהם קרוב או פסול, עדות כולם בטילה"?**

1. העדות כולה נפסלת, רק אם התכוון להעיד בשעת הראייה (רא"ש).

2. כאשר העד הכשר נאמן לומר שלא ידע מהקירבה, העד הפסול אינו פוסל את כל העדות (רי"ף, רמב"ם, בח"מ ס"ק ו).

3. ב"ש (ס"ק ח) כתב שעפ"י דעת רא"ש שגם אם העד הקרוב התכוון להעיד, העדות אינה נפסלת, כי העדות נפסלת רק לעניין שבי"ד אינם פוסקים על פיהם, כי בי"ד אינו יכול לסמוך על עדותם. מכאן שלדעת הרא"ש הקידושין יחולו, משום שבשעת הראייה, עדיין לא בטלה העדות, ושוב גם אם יבואו להעיד לא יתבטל עדותם.

¹² כי חוששים רק במקום שדברי עד אחד באיסורים היו מתקבלים.

¹³ אפילו אם הוא רק קרוב לאביה של האשה, במקרה שמקבל את הקידושין עבורה (ב"ש ס"ק ח).

קידש בפני שלושה, ושניים מתוכם קרובים, לפי דברי הרמ"א, שבשני עדים קרובים דינם כעד אחד, כאן דינו כמקדש בפני שנים כשרים. מאידך, אולי גם כאן יש מקום להקל במקום עיגון ודוחק ולומר שכל העדות כולה פסולה. אך אם לא ידעו מהקירבה כדעת הרי"ף לעיל, ובפרט כשהם אינם קרובים למתקדשים, אלא ביניהם. אין לפסול עדותם. גם יש לחוש לנימוק להכשיר שהביא הב"ש (פת"ש אות ח).

קידש בפני שנים ואח"כ התברר שאחד מהם היה נשוי לדודה של הכלה,¹⁴ והשני לא ידע מכך. הנו"ב דן בכך באריכות, ומסקנתו, אפילו לסוברים שבעד אחד אינה מקודשת, כאן מקודשת, כי לדעת הרמב"ם, לחלק מהפוסקים, קרובי האם פסולים רק מדרבנן, ואפילו החולקים, היינו דווקא בקרובי האם גופייהו, אבל כאן הפסול הוא מדרבנן. נמצא שמדאורייתא, העדים כשרים, והאשה מקודשת ואפילו במקום דחק ועיגון. ואין לה תקנה אלא שתנשא לו שוב, או תקבל גט, או תשאר עגונה (פת"ש אות ט).

(סעיף ג) צריך שהמקדש והמקדשת יראו את העדים, ואם לא ראו את העדים, אינם צריכים גט (רשב"א, שו"ע).¹⁵ כי יכולים לטעון שידענו שאין קידושין בלא עד, וחשבנו שאין עדים, ולשחוק התכוונו. לפי זה עם הם מכחישים את עצם המעשה, והעדים מעידים שראו, אינו נאמנים לומר לשחוק התכוונו, והוי קידושין (מהר"ם פדובה, רמ"א).

והדברים תמוהים, שכן כל עוד אינה יודעת שהיו עדים, אינה מקודשת, אפילו שמעו העדים שכוונתם לקידושין, כי אכן סהדי שאומר סתם, וכל עוד לא ראו את העדים אינה מקודשת (ח"מ ס"ק ז-ח). וכשלא ידעו שיש עדים, התורה הפקיעה את הקידושין (מהרי"ט).

נפק"מ בין המהרי"ט לח"מ, שקידשה בפני שני עדים פסולים, ולא ידעו שהם פסולים, ובצד עמדו שני עדים כשרים, שראו את בני הזוג אך לא נראו על ידם, לדעת הח"מ מקודשת, כיוון שלקידושין נתכוונו,¹⁶ אך לדעת המהרי"ט, אינה מקודשת, לפי שהתורה הפקיעה את הקידושין (ב"ש ס"ק יא).

לסיכום: לא ראו את העדים, אך מודים שכיוונו לקידושין, דעה א': מקודשת (מהר"ם פדובה, רמ"א). דעה ב': אינה מקודשת, כי אכן סהדי שלא התכוונו לקידושין (ח"מ). דעה ג' אינה מקודשת, אפילו כשכיוונו לקידושין (מהרי"ט).

(סעיף ד) קידש בפני שני עדים, אפילו לא אמר, אתם עדים, מקודשת (שו"ע). ואפילו לא נתכוונו להעיד אלא לראות, וכן משמע ברשב"א וכן עיקר להלכה, ולא כת"י וכפנ"מ (ב"מ).

מנהג קדום לכתחילה לייחד עדים לקידושין:

1. משום שבד"כ עומדים שם גם קרובים, ויש לחוש (לדעת הריטב"א בשם מורו), שבקידושין גם אם לא התכוונו להעיד, אלא רק לראות, הרי הם עדים, ופוסלים את כל העדות (חת"ס).¹⁷

¹⁴ אחות אם הכלה.

¹⁵ כי כדי שהקידושין יחולו צריך שיהיו עדים, לעומת דיני ממונות, שעדים אינם אלא לשקרנים (ב"ש ס"ק ט).

¹⁶ לדעת האבני מילואים ורעק"א, גם לשיטת הח"מ אינה מקודשת, משום שהווי כייחדה עדים אלו ונמצאו פסולים.

¹⁷ כדין עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה

2. מחשש לשיטת רש"י שאם יש שם קרובים שכיוונו להעיד, פוסלים את כל העדות, גם אם לא העידו בפועל (ריטב"א, ב"מ),¹⁸

3. לפעמים העולם עומדים רחוק ואינם שומעים ואינם רואים (ב"מ, פת"ש אות יא).

על אף שייחד עדים, יכולים אחרים שראו את המעשה להעיד (ריב"ש, רמ"א).¹⁹ שהרי לא צריך לייחד עדים (ביאור הגר"א אות טו).²⁰

נמצאו העדים פסולים, האם ניתן להסתמך גם על מי שנכח בחופה?

דעה א': אינה מקודשת, למד זאת מדברי הרא"ש (מכות ו,א) שנוהגים לייחד עדים, כדי שהקרובים הנמצאים במעמד החופה, לא יפסלו את עדות הכשרים, ומשמע שהשאר אינם נחשבים כעדים (מהרי"ו).

דעה ב': הנוכחים האחרים יכולים להעיד, גם אם לא יחדם כעדים. ייחוד העדים רק גורם לכך שהאחרים אינם מצטרפים לעדותם, וממילא לא אומרים שכיוון שנמצא קרוב כל העדות פסולה (מהרי"ב בר-לב ומשמע מהרמ"א והריב"ש בהערה 19).²¹

לדעת החת"ס (מובא פת"ש), מהיות טוב, יש לקדש שנית, אולם:

1. כאמור בדעה ב' מעיקר הדין אינם צריכים לקדש שוב, כי הנוכחים האחרים יכולים להעיד.

2. כדעת חידושו של הב"ש בסעיף ב בדעת הרא"ש.

3. גם לדעת הרי"ף והרמב"ם הסוברים שהעדות נפסלת כבר בראייה, כך הדין בדיני ממונות ונפשות, אבל בקידושין שתחילת עשייתן מצריכה עדים, דעת הבעלים הוא רק על העדים הכשרים. ובפת"ש כתב עוד שהרי"ף והרמב"ם פסלו בשעת ראייה, רק כאשר העדים הכשרים ידעו מפסולו של העד הפסול. אולם כשלא ידעו, כלל אין צריך לקדש שנית, והחת"ס עסק במקרה זה ובכ"ז לא כתב כן.

4. כשמקדש בפומבי, אגן סהדי שהיא מקודשת, ובאגן סהדי העדות אינה נפסלת מצירוף הפסולים, שהרי בכל אגן סהדי יש גם כשרים וגם פסולים לעדות.

האם עדי הקידושין צריכים לראות, את נתינת הקידושין, לידה או לרשותה של האשה,²²

דעה א': לא מספיק לראות הרבה אומדנות המוכיחות. אלא צריך גם עדות ראייה ממש (רשב"א, מהר"ם, רמ"א).²³

¹⁸ כדין עדות שבטלה מקצתה, בטלה כולה.

¹⁹ ולכאורה הם עוסקים במקרה שיש שם גם קרובים, ולמרות זאת אין בכך כדי לפסול את עדות הנוכחים שלא יוחדו כעדים, לכן משמע שהם חולקים על דעת מהרי"ו בהמשך.

²⁰ אך יש לחלק בין אם באו להעיד זמן מועט אחר המעשה, דהוו עדים אפילו לא כיוונו לעדות, אבל אם באו להעיד זמן רב אח"כ להעיד בדבר ההוא אין מקבלין עדותן (חת"ס).

²¹ בתחילה החוות יאיר חוכך להחמיר הועיל והפסולים שייחד פוסלים את שאר העדות, אך בסוף דבריו כותב שאם יש עד נוסף כשר מלבד מסדר הקידושין, לא צריך להחמיר לקדש שנית. והפת"ש תמה על כך.

²² ולא מספיק ששמעוהו אומר התקדשי לי, גם אם אח"כ ראו את חפץ הקידושין יוצא מתחת ידה.

²³ בביאה, לא צריך עדות ראייה ממש. שהרי אי אפשר, ועוד "אש בנעורת ואינו שורפה?"

דעה ב': לראשונים הסוברים שבקידושין לא צריך דרישה וחקירה דדמיה לדיני ממונות, גם **בקידושין יועיל עדות ידיעה בלא ראייה כבדיני ממונות** (ב"ש ס"ק יב, עפ"י המרדכי).

דעה ג': אין מחלוקת בין הרשב"א למרדכי. אלא שהרשב"א מדבר על מקרה שאין ידיעה ברורה ומוכחת, אך גם הוא סובר שאם העדים ראו את האיש מחזיק טבעת, ואומר לאשה "הרי את מקודשת לי בטבעת זו...", ומיד אח"כ ראו את הטבעת על ידה, פשיטא שגם לדעת הרשב"א, יש כאן אומדנא דמוכח, הדומה לראיה ממש (חוות-יאיר, המקנה וחת"ס, בפת"ש אות יב).

הושיטה ידה דרך חור צר בכותל, ובא אחר ונתן לה קידושין, אם היא מודה שקיבלה לשם קידושין ויודעת שמעבר לכותל יש עדים, הרי זו מקודשת.

ויש להקשות הרי הרשב"א והרמ"א מצריכים ראיית הנתינה ממש?

ב"ש (ס"ק יג), מבאר שהעדים רואים את מעשה הנתינה לידה, אלא שלא ראו כעת את פניה וכן לא ראו שהיא שמעה שמקדשה. ח"מ (ס"ק יט) מבאר שהועיל וידעה שהעדים שם, ושמעה קולם והם ראוה קודם וכעת שמעו קולה, השמיעה נחשבת כראייה. כמו עדי ביאה, המעידים רק על הייחוד (ראו הערה 23).

אולם, אם האשה אומרת שלא שמעה שקידשה, נאמנת, במיגו שיכולה לומר שלא הייתה זו ידה בצד השני של הכותל, אלא יד אחרת.²⁴ אולם אם יש עדים שהיד שלה, אינה נאמנת (רשב"א, רמ"א).

כשהעדים אינם מכירים את האשה והיא מכחישה, וטוענת שלא התקדשה,

דעה א': האשה ספק מקודשת (באר היטב אות י"ב בדעת מהר"י בר לב).

דעה ב': האשה אינה מקודשת (דעת רש"ך).

דעה ג': אם העדים לא הכירוהו בעת הקידושין, אינה מקודשת (דעת הרמ"ט). אולם הרדב"ז, נתיבות, וישוע"י חולקים על הרמ"ט, וסוברים שאין צורך שהעדים יכירו את האשה, וכתבו שחלילה לסמוך על הרמ"ט, אפילו כסניף להיתר (פת"ש אות יג).

כל עדות שלא נחקר בבי"ד, לא נקרא עדות לענין קידושין (מרדכי). לכן העדים יכולים לחזור בהם כל עוד עדיין לא העידו כבר בבי"ד (רמ"א).²⁵

עדי קידושין אינם צריכים דרישה וחקירה, אם לא בדבר שנראה שיש בו רמאות (רמב"ן, רשב"א, ריב"ש, רמ"א).²⁶ אולם כדי לאסור אשה על בעלה צריך דרישה וחקירה, או משום שהאשה מכחישה, או משום עיגון. לעומת זאת, בספר משאת בנימין פסק ההפך, שלקידושין צריכים דרישה וחקירה, כיוון שהם אוסרים את האשה על כל העולם, אבל עדי גירושין שמתירים אותה לכל העולם, אינם צריכים דרישה וחקירה (ב"ש ס"ק יד).²⁷

²⁴ ואין כאן מיגו במקום עדים, כיוון שגם העדים מסופקים (ביאור הגר"א אות יז).

²⁵ ועדי הקידושין צריכים להעיד בפני האשה, ואפילו לכתחילה אינם חייבים להעיד בפני הבעל (פת"ש אות יד בשם החת"ס).

²⁶ קשה מדברי הרמ"א לעיל שכל עדות קידושין שלא נחקרה בבי"ד אינה עדות. הגר"א יישב שמדובר בדין מרומה. והב"ש כתב שזה דוחק ונשאר בצ"ע.

²⁷ כך עדים המעידים על פנויה שהתקדשה אינם צריכים דרישה וחקירה. לעומת זאת, אם הם מעידים על אשת איש שזינתה, גם ללא התרעה, צריך דרישה וחקירה כי גוף העבירה הוא בדיני נפשות, (פת"ש אות יד בשם נו"ב).

שטר שכתוב עליו, פלוני קידש פלונית, ועדים חתומים בו (רמ"א).

דעה א': רק לשטר קידושין שקידשו בו, יש תוקף. אולם, אם קידשה בכסף, וכתבו שטר ראיה לקידושין, אין לשטר כל תוקף (דגול מרבבה).

דעה ב': גם שטר ראיה של קידושין, שכתוב בו שהאשה אמרה לכתוב שטר זה ולתת לבעל לראיה שקידשה, הוא שטר גמור, לפי שנכתב מדעת שני הצדדים. אולם, אם לא כתוב בו שהוא על דעת האשה, הוא כפנקס בעלמא (רשב"א, ב"ש).

דעה ג': גם כשלא כתוב בשטר הראיה לקידושין שנכתב מדעת האשה, יש לו תוקף (משמע מלשון הרמ"א, והב"ש היקשה על כך).

כשהשטר אינו מקויים, והאיש או האשה טוענים שהוא מזויף:

דעה א': השטר צריך קיום מדאורייתא,²⁸ לכן אין לחוש לקידושין (הגמ"ר, רמ"א, ב"ש).²⁹

דעה ב': השטר צריך קיום רק מדרבנן, לכן יש לחוש לקידושין (רשב"א, ש"ך).

דעה ג': כדעה ב', ואפילו עם העדים עצמם טוענים לזיוף (מהרי"ק).³⁰

טוען שקידשה בפני שני עדים, והיום או מחר הם יבואו ויעידו על כך, אין משגיחים בו (ב"ש ס"ק טו). בשו"ת הריב"ש משמע כך, רק כשהגיע זמנה להנשא, אך אם אינה מפסידה מכך כלום, צריכה להמתין (פת"ש אות טו).

(סעיף ה) המקדש בפסולי עדות מדאורייתא - אינם קידושין

המקדש בפסולי עדות דרבנן – צריך לחזור ולקדשה,³¹ או לגרשה מספק.³²

קרובים מן האם או דרך אישות:³³

דעה א': פסולים מהתורה (רמב"ן, רשב"א).

דעה ב': פסולים רק מדברי סופרים (רמב"ם, הרמ"א בי"א). לדעת התשב"ץ גם לדעת הרמב"ם פסול מהתורה, וכוונתו רק שאינו במניין המצוות. לדעת הב"י, אם טרם נשאת לאחר, יש לחוש לדעת הרמב"ם.

רעק"א כותב, שדברי הרמ"א שיש אומרים שקרובי האם אסורים רק מדרבנן, הוא רק לחומרא שלא בשעת הדחק, אך במקום דחק לדעתו יש לסמוך להקל כדעת רוב הפוסקים, ולא לחשוש לקידושין (פת"ש אות כ).

²⁸ ב"ש מוכיח כן מדברי הרמב"ם ופוסקים נוספים.

²⁹ הגמ"ר כותב, שהגם שלשטר עדות לקידושין, אין תוקף, אא"כ קידשו בה, הרי שגם על הצד שיש בה תוקף, מכל מקום כשהשטר אינו מקויים וטוענים שמזויף אין לחוש לשטר.

³⁰ הש"ך הסתפק בכך והח"מ כתב שזה נגד המושכל.

³¹ בפני עדים כשרים (שו"ע), ואין צריך לברך (ב"ש ס"ק יז).

³² ואפילו אם האשה מכחישה ואומרת שלא קידשה כלל, כופים אותו לתת לה גט (שו"ע), וכופין אותה לקבל גט (רמב"ם), כשרוצים להתגרש (ב"ש ס"ק יח).

³³ קרוב מן האם, כגון דודו מאמו. דרך אישות, כגון גיסו מצד אשתו.

פסולי דרבנן: דעה א': אינה מקודשת כלל, כי כל המקדש על דעת רבנן מקדש (רי"ף). דעה ב' מקודשת לחומרא וצריכה גט (רמב"ם, שו"ע).³⁴ **לא גירשה, ועמד אחר וקידשה,** הרי היא מקודשת לשני מספק, וצריכה גט משניהם, או גט מהראשון, והשני ישאנה, אבל אסור לה לגרש את השני ולשאת את הראשון (שו"ע), שלא יאמרו שהוא מחזיר גרושתו (באר הגולה אות ל).

משמע שרק בקידושי ספק, הקידושין לשני תופסים בלי לגרש קודם את הראשון, מספק. אבל בפסולי עדות מדרבנן, קידושי השני אינם תופסים, משום שמדאורייתא, קידושי הראשון הוו קידושין.

לעומת זאת, הב"י הביא תשובה, שבכל קידושין שאינם כשרים כדן, קידושי האחר תופסים, שכל המקדש על דעת רבנן מקדש (ב"ש ס"ק יט).

וי"א שכל זה שחוששין לקידושין זה בקידושי דאורייתא, אבל בקידושי דרבנן ועדים פסולים דרבנן, אין חוששין לקידושין כלל (רמ"א), כגון אדם שקידש קטנה שלא בפני אביה, ובפני עדים פסולים מדרבנן (ח"מ ס"ק יח).³⁵

עד החשוד בעריות: לדעת רב ששת (סנהדרין כו, ב) הוא פסול לכל עדות.³⁶ לדעה זו, נחלקו הפוסקים **מתי נחשב כחשוד על העריות:**

דעה א': אפילו חשוד בעלמא, אבל אז רק מדרבנן (תוס', רא"ש, רמ"א).

דעה ב': רק כשיש עדים שבא על הערוה, מדאורייתא (רי"ף, ר"ת, רש"י).

לדעת רב נחמן שם החולק רב ששת, הובאו שתי דעות:

דעה א': גם כשיש עדים שבא על הערוה, פסול רק לעדות אשה,³⁷ כי יצרו תקפו,³⁸ ולכן אינו נקרא רשע דחמס,³⁹ והפסול הוא רק דרבנן (רש"י, רי"ף).

דעה ב': הבא על הערוה ממש פסול לכל עדות. אולם, כשרק נחשד בכך,⁴⁰ פסול רק לעדות אשה, מדרבנן (בעל המאור, תוספות).

דעת רוב הפוסקים כרב ששת,⁴¹ אך יש שפסקו כרב נחמן.

³⁴ אך בקידושי דרבנן, כגון קטנה שלא בפני אביה, כשהעדים פסולים מדרבנן, לא חוששים כלל (תשב"ץ, רמ"א).

³⁵ בשו"ת שב יעקב כתב, שהמקדש בכסף בפני עדים הקרובים מאם, ממה נפשך אינה מקודשת. או כי העדים פסולים מדאורייתא, ואם נאמר שהם פסולים רק מדרבנן, כדעת הרמב"ם, הרי לדעת הרמב"ם קדושי כסף הם גם כן רק מדרבנן. אבל רעק"א דחה וכתב שקידושי כסף הם ודאי מהתורה (פת"ש אות כה).

³⁶ כי אף שאינו רשע דחמס (דהיינו חשוד על הממון), מכל מקום מכיוון שהוא רשע וחייב מלקות, יש לפסולו לכל עדות.

³⁷ שהחשוד על דבר, אינו נאמן להעיד עליו (יד רמה שם).

³⁸ לגירסת הרי"ף. אולם לגרסתנו שהמילים "יצרו תקפו" אינו מופיע וא"כ רב נחמן אינו עונה לרב ששת, והסיבה שלדעת רב נחמן מותר לו להעיד, הוא מכיוון שאינו רשע דחמס, דהיינו שהוא אינו חשוד להעיד שקר משום חמדת ממון.

³⁹ הפסול מלהעיד גם על דיני ממונות.

⁴⁰ דהיינו כשיש קול בלתי פוסק, שבא על הערוה.

⁴¹ אמנם בשלטי גיבורים כתב שהפסול מדאורייתא יהיה פסול רק לאותו עניין שחשוד בו, אך לפי זה, אם קידש בפני שני גזלנים, חוששין לקידושין, אך כאמור אין נראה כן מדברי הפוסקים (ב"ש ס"ק יט). והנו"ב כתב שכוונת השלטי גיבורים, הוא רק למצב שברור לנו שהם אינם משקרים, כגון שהתקדשה בפניהם (פת"ש אות כ). כך ברד"ך מובא שפסולי עדות שברור שאינם משקרים – אינם קידושין גמורים,

פסול גם לקידושין וגם לגירושין (רמ"א).⁴² אולם, כשר להעיד שמת בעלה, ולרש"י פסול גם לזה (ח"מ ס"ק טו).

המחבק ומנשק לחייבי כריתות ומיתות ב"ד – דינו כבא על הערוה. ואם רק חשוד או מתיחד – פסול רק מדרבנן (ב"ש ס"ק כ).

דין המקדש בפני רשעים ואנוסים:

דעה א' מחלוקת: לדעת ר"י מינץ, חוששין לקידושין שמא חזרו בתשובה.⁴³ לעומת זאת, לדעת המהר"ם פדובה וב"י: לא חוששין קידושין – כי לא חוששין שמא חזרו בתשובה (רמ"א).

דעה ב': אין מחלוקת, לדעת שניהם לא חוששין לקידושין, והר"י מינץ שחושש, עוסק במקרה שחזרו לבסוף בתשובה, לכן חוששים שליבם היה תמיד לשמים (ב"ש, ח"מ).⁴⁴

האנוסים שהוצרכו להמיר דתם מכח היראה, ואינם יכולים להימלט על נפשם, ובצנעה מקיימים מצוות - כשרים לעדות (רמ"א). אך ביכולים להימלט, לא (ח"מ ס"ק טז).

קידוש בפני עדים פסולים, צריך לחזור ולקדש בלי ברכה וכתובה, ואם נתייחד עמה בפני עדים וקיימו יחסים, אינו צריך לחזור ולקדשה (מהרי"ו ומובא בבאר היטב אות יד).

עדים פסולים מדאורייתא: שני אחים, גוי, נטלו שוחד, הבעל גויה (באר היטב אות יד).

קירבה של שלישי בראשון – צריכה גט ולקדשה מחדש, אך שלישי בשני, מקודשת.⁴⁵

קידושי קטנה, והעדים קרובים לאביה – אינה מקודשת, כי כסף קידושיה לאביה. הפוך, דהיינו, קרובים לה ולא לאביה – מסתפק (כנה"ג). ובגדולה והעדים קרובים לאביה – מקודשת.

עדי כתובה הקרובים לאב, במקום שנוהגים כתקנת שו"ם, שאם האשה מתה ללא זרע, כסף הכתובה חוזר לאביה, גם בגדולה – העדים פסולים (כנה"ג).

השותה סתם יינם, וגבינות גויים – פסולים מדרבנן (מהרשד"ם מובא בבאר היטב)

כדי שהעדות תהיה כשרה, העדים צריכים להיות כשרים גם בזמן מתן העדות (ריב"ש, רש"ך, ב"י).

הנוטל שכר להעיד, פסול מדרבנן (ר"ן), ואם נוטל יותר משכר רגיל, יש להסתפק שמא פסול מדאורייתא (מהריב"ל).

כדי להיפסל מעדות, צריך שידע שהמעשה אסור, ואם אינם יודעים, כגון המגלחים בתער, שהתפשט בהרבה מקומות, וההמון חושב שמוותר, כשרים לעדות (פת"ש אות יח).

ופסולי עדות המעידים שהתקדשה בפני עדים כשרים, אם האשה מכחישה, אינם נאמנים (באר היטב אות יד).

⁴² **פסולים לגרש אך כשרים לקדש** (גרסתנו בגמרא ובעל העיטור). **פסולים לגרש ולקדש** (גרסת הרי"ף, רמב"ם, רא"ש, רמ"א) – בדעת רב נחמן.

הסיבה לחלק בין גירושין לנישואין, הוא כמבואר בגמרא, מפני שרק בפעולה שתוציא אותה מבעלה, בין בגירושין ובין ע"י מות הבעל. הוא חשוד לשקר, כדי שתהיה פנויה ומצויה לו.

⁴³ וכתב "אנוסים פירוש שאנסום בתחילה וכעת אפשר להם להימלט ובכל זאת עושים ברצון".

⁴⁴ ואינו דומה למקדש על מנת שהוא צדיק, שחוששים שהרהר בתשובה, הועיל ושם בגלל שהתנה כך יש רגליים שהרהר בתשובה.

⁴⁵ ראשון הוא האדם עצמו. שני הוא הרחקה של מקום אחד (אח, אב וכד'). שלישי הוא הרחקה אחת נוספת, כגון אחיין.

סימן סט. במה מתחייב האדם לאשתו ולבניו

(סעיף א-ב) כשנושא אדם אשה, מתחייב לה בעשרה דברים וזוכה בה בד' דברים, גם אם לא נכתבו (בכתובה) (רמב"ם, שו"ע).

עשרת הדברים שמתחייב לה: מזונות, כסות, עונה, עיקר כתובה,¹ רפואתה, לפדותה אם נשבית, קבורתה,² להיות נזונת מנכסיו ויושבת בביתו אחר מותו כל זמן אלמנותה, להיות בנותיו ניזונות אחר מותו עד שיתארסו, ולהיות בניה הזכרים ממנו יורשים כתובתה יותר על חלקם בירושה עם אחיהם (רמב"ם, שו"ע).³

(סעיף ג) ואלו הארבעה שזוכה בה: מעשה ידיה, מציאתה, פירות נכסי מלוג, ירושתה.

מקור חובותיו:

דעה א': מזונות (שערה), כסותה, עונתה מהתורה, חובותיו האחרים מדרבנן (רמב"ם, רשב"א, טור).

דעה ב': רק כסותה ועונתה הם מהתורה (רא"ש, מ"מ).

דעה ג': רק עונתה הם מהתורה (רמב"ן, ר"ן).

(סעיף ד) מעשי ידיה הם כנגד מזונותיה, לפיכך אם אמרה איני נזונת ואיני עושה שומעין לה, אך הבעל אינו יכול לומר כן לאשתו (שו"ע).⁴

ממה האשה פוטרת את עצמה:

דעה א': האשה יכולה להפקיע את עצמה רק מטוויית צמר, אך לא מצרכי הבית כמו לטחון ולאפות (ח"מ מדייק מדעת הרמ"א).

דעה ב': האשה יכולה להפקיע את עצמה גם ממלאכות הבית (תוס', רא"ש). הפטור ממלאכות הבית הוא רק מספק (ח"מ, ב"ש).

ממה הבעל נפטר: לדעת הר"ן ממזונות וכסות.⁵ לדעת הרמב"ם והרא"ש רק ממזונות.⁶

האם הבעל נפטר גם מרפואתה? לא, הועיל ומשמשתו (ריטב"א). אולם בב"ש נראה שהוא חלק מהמזונות ופטור.

האם יכולה לחזור בה מאמירתה?

דעה א': אינה יכולה, כי אז תשנה דעתה כל פעם בהתאם למצבה התעסוקתית, ולקתה מידת הדין (רא"ה, ר"ן).

¹ מאתיים לבתולה ומנה לאלמנה. ובתנאי שלא מתה בחיי בעלה (ח"מ ס"ק ב).

² אך אם מת קודם, יורשיה קוברים אותה (ח"מ ס"ק ב).

³ רק כשמתה לפניו (ח"מ ס"ק ב).

⁴ כי המזונות הוא עיקר התקנה וכנגדם תיקנו מעשי ידיה (כתובות נח, ב) והתקנה תוקנה לטובת האשה (באר הגולה אות ל).

⁵ לשיטתו, ששניהם מדרבנן, ושניהם נתקנו כנגד מעשי ידיה (ב"ש ס"ק א).

⁶ כי מחוייב בכסות מדאורייתא (ב"ש ס"ק א).

דעה ב': יכולה לחזור בה (תוס', רא"ש, רי"ו).⁷ מסתפקים אם יכולה להפקיע מעשיה ולהתנות לעולם (תוס', רא"ש).

הרמ"א הביא את שתי הדעות.⁸

צאי מעשי ידיך במזונותיך,⁹ ואם יחסר אני אשלים (רמ"א). ודווקא כשאמר מראש, אבל לאחר מעשה אינו יכול לומר כן כיוון שכבר משועבד לתת מזונותיה (ח"מ ס"ק ז בשם הר"ן).

האם יכול לומר כן בעל כרחה:

דעה א': יכול לומר לה בעל כרחה, ובתנאי שישלים החסר (ר"ן, רמ"א).

דעה ב': אינו יכול לומר לה בעל כרחה, גם כשמשלים החסר (רש"י, מרדכי, ב"ש). ב"ש מדייק שכן דעת הרמב"ם והטור.¹⁰

רק **כשנוסע למדינת הים**, ויש חשש שבעתיד לא יוכל להשלים ולספק כל צרכיה, אינו יכול לומר כן בעל כרחה (ב"מ בפת"ש אות ב).

(סעיף ה) אינה יכולה לומר, אל תפדני ואל תאכל פירות מנכסי מלוג,¹¹ כדי שלא תתערב בין הגויים (שו"ע), וכן בגלל שפדיונה הוא גם לטובת הבעל, שיהיה לו לשמשו (ר"ן).

להתנות על פדיונה קודם הנשואין: דעה א': אינו מועיל (תוס', ב"ש). דעה ב': מועיל (רשב"ם, ומשמע משו"ע בסעי' הבא).

הבעל או האשה אינם יכולים לומר איני קובר ואיני יורש,¹² כי הם תוקנו לטובת שניהם, ולא בעיקר עבור אחד מהם (ח"מ ס"ק ט).

(סעיף ו) כל תנאי שהבעל והאשה עושים ביניהם תקף, חוץ משלושה דברים בהם התנאי אינו מועיל, והם:

1. עונתה, כי המתנה על מה שכתוב בתורה, בדבר שאינו ממון, תנאו בטל (רש"י, תוס', רמב"ם, שו"ע). ויש החולק, וסובר שהתנאי מועיל, דנחשב כדבר שבממון, שיכול לפייסה בממון, ותתוצה לו (ר"ת, הביאו ב"ש).

2. עיקר כתובתה, כי חכמים עשו חיזוק לדבריהם. המרדכי חולק וסובר שאמנם אסור להשהות אשתו ללא כתובה, אך אם עשו תנאי בכתב, התנאי קיים (ח"מ ס"ק יא).¹³

⁷ כי יש חוק קצוב למעשה ידיה לכל שבוע, ומזונות עיקר ונעשה לטובתה, לכן יכולה כל שבוע להחליט מחדש (ח"מ ס"ק ו).

⁸ הר"ן לשיטתו, שגם כסות תיקנו תחת מעשי ידיה, ובניגוד למזון המתחלק כל שבוע בנפרד, ולכן ניתן לקצוב את זמנו כנגד מעשי ידיה. כסות שאין לו עונה נפרדת, אין אפשרות לקצוב זמן כנגדה. באופן שמעשי ידיה יהיו שלה כנגד הכסות, לכן לדעת הר"ן אינה יכולה לחזור בה (ב"ש). אמנם הרמ"א בהמשך פסק שאין לה כסות, בלי לציין שיש בכך מחלוקת, ומשמע שלא תלה את הדינים זה בזה.

⁹ דהיינו, פרנסי את עצמך מעבודתך.

¹⁰ השו"ע כתב "בעל שאמר טלי מעשי ידיך למזונותיך ושתקה", משמע לכאורה שסובר כרש"י, שדווקא בגלל ששתקה מחלה, אך אינו יכול לכוף אותה על כך. אולם, הח"מ יישב ששם מדובר שמעשי ידיה לא סיפקו את כל צרכיה ובעלה לא השלים לה אותם. לעומת זאת, הב"ש מבאר שמדובר גם בסיפקה כל צרכיה.

¹¹ תיקנו פירות נכסי מלוג תחת פדיונה.

¹² תיקנו ירושתה תחת קבורתה.

¹³ אולם לדעה זו בעילתו הוי בעילת זנות (לעיל סי' טו סעי' ט ובח"מ שם ס"ק לה).

3. ירושתה.

עשו קנין על התנאי, מובא בסמ"ע שגם בשלושה אלו, התנאי קיים. לעומת זאת, לדעת הב"מ אינו מועיל משום דהוי "קנין דברים", ולדעת הרשב"א שמועיל "קנין אתן", אם עשה קנין שלא ירש אותה הקנין יחול (פת"ש אות ג).

(סעיף ז) תנאי מועיל להסתלק מירושה, רק כשנעשה בעודה ארוסה.¹⁴ (רי"ף, רמב"ם, רא"ש, רמב"ן, שו"ע), כי קודם לאירוסין אין לו שייכות לירושה ולכן אינו יכול להסתלק ממנו, וגם לאחר הנישואין, כיוון שכבר עכשיו ראוי לירש, אבל בזמן אירוסיה, היא כבר אגודה בו, אבל הוא עדיין אינו יורש אותה (ח"מ ס"ק יב). לעומת זאת ר"ת ור"י חולקים.¹⁵

אין לך כשרה בנשים, אלא אשה שעושה רצון בעלה (רמ"א).

¹⁴ אך לא קודם לאירוסין, ולא לאחר הנישואין.

¹⁵ כפשטות הירושלמי שהתנאי בטל, כמו שבן אינו יכול להתנות שלא לירש את אביו.

סימן ע. חיוב מזונות אשתו ובניו, ואם חייב להשכיר עצמו

(סעיף א-ב) חיוב אדם במזונות אשתו, לפחות בהתאם למה שרגיל לאכול בעצמו, אולם הכלל הוא שעולה עמו ואינה יורדת עמו. לכן בנוסף על כך:

1. חיוב במזונות אשתו בהתאם לרמת החיים המקובל של בני משפחתה באופן פרופרציונלי להכנסתו. לדוגמא, כמו בני משפחתה המרוויחים כמוהו.
2. חיוב לזון אותה, לכל הפחות כמו הפחות שבבני משפחתה.¹

האם מותר לבעל לאכול באופן קבוע בנפרד מאשתו: דעה א': רשאי בימי החול ללא הסכמתה, אך לא בליל שבת (רמב"ם, שו"ע). דעה ב': אינו רשאי כלל,² אלא אם האשה מסכימה לכך (ירושלמי, ראב"ד, רמב"ן, רמ"א).

כשאינה אוכלת עמו, ללא הסכמתה,³ חייב לזון אותה כפי שהורגלה בבית אביה.⁴ ואם הסכימה לכך, מחלוקת: לדעת הב"ח, יכולה לומר שנתרצתה רק על דעת שיתן לה כפי שהורגלה בבית אביה. לדעת הב"ש בדעת טור (ס"ק א),⁵ ומשמע בח"מ (ס"ק ב), שכשנתרצתה אינו חייב בכך.

יולדת, התובעת מבעלה שיתן לה מאכלים טובים, במשך ג-ד שבועות לאחר הלידה וישכור לה משרתת, בעלה חייב לתת לה, ואף כופים עליו, כי בתקופה זו היולדות רגילות לשכב במיטה (מהרש"ל, באר היטב אות א).

(סעיף ג) המזונות שהבעל, חייב לתת לאשתו, אפילו הוא עני בישראל (מינימום):⁶

1. לחם, מזון שתי סעודות ליום.
2. קטניות או ירקות ללפת את הפת.
3. שמן לאכילה ולהדלקת הנר.
4. מעט יין במקום שנוהגים כן (שו"ע). ומינקת גם במקום שלא נוהגות הנשים לשתות יין (רמ"א).⁷
5. מעה כסף, כנגד מותר מעשי ידיה.⁸ ויכולה האשה לומר, איני נוטלת מעה כסף, ואיני נותן מותר מעשה ידי, אך הבעל אינו יכול לומר כן כי התקנה תוקנה לטובת האשה (ח"מ ס"ק ז).
6. כלי בישול (רמ"א). וכלי אכילה (ח"מ ס"ק ח).

¹ בהתאם למובא בשו"ע שם: אם כל בני משפחתה רגילים בגדולות, צריך להנהיגה כן.

² ואם עושה כן, יש לו דין מורד.

³ עפ"י הדעות שאינו צריך את הסכמתה. ובנוסף על חובתיו כמובא לעיל.

⁴ אפילו אם אחיה שאינם עשירים ניזונים בפחות.

⁵ הב"ש מביא את שתי הדעות.

⁶ אבל עשיר חייב לתת לפי עשרו (שו"ע), כמבואר לעיל.

⁷ וגם למינקת אין לתת יותר מכוס ליום (ח"מ ס"ק ה) מחשש לתאוות זנות. ב"ש (ס"ק ה) חולק וסובר שבאשה מינקת אין לחשוש לתאוות זנות, ומניקות צריכות יין.

⁸ אשה העושה מלאכה ומרוויחה מעבר לשיעור שמחויבת בה, בלשון חז"ל "העדפה", הרווחים מאותו המלאכה שייכים לבעל, כתמורה ל"מעה" כסף שהאשה מקבלת מבעלה לצרכיה הקטנים.

7. בשבת, שלוש סעודות ובשר או דגים (רמב"ם). ולדעת הב"ח בכל סעודה צריך לתת לה בשר או דגים.

מתי הבעל חייב לנהוג כן, לכאורה משמע שחייב בכל אלו רק כשהאשה אוכלת לבדה, אבל אם היא אוכלת עמו והוא עני מרוד, אינו חייב בכל זה. אולם מהרמב"ם משמע שגם כשאוכלת עמו והוא עצמו אוכל רק פת חריבה, חייב בכל אלו, כי צריך לכבד את אשתו יותר מגופו (ח"מ ס"ק ג).

לעומת זאת לדעת הב"ש יש ד' דרגות:

1. יש לו, ואינו עימו – חייב לתת לה כפי שהורגלה בבית אביה.
 2. יש לו, והיא עימו – חייב לתת לה כבני משפחתה שכמותו.
 3. אין לו ואינה עימו – חייב לתת לה בהתאם לרשימה כאן.
 4. אין לו והיא עימו – חייב רק בלחם שתי סעודות. (ולפי הח"מ צריך לתת לפי הרשימה).
- צמצמה האשה ממצונותיה והותירה**, מה שהותירה שייך לבעל. ודווקא כשקנתה בזול, או שמטבעה אינה אוכלת הרבה. אולם, דחקה עצמה, לא אכלה כדי שובעה והותירה, נחלקו הדעות. לדעת הטור משמע ששייך לבעל, אולם בדגול מרבבה כתב ששייך לאשה, וכך נפסק להלכה.⁹

עני מרוד, שאין לו אפילו לחם לתת לאשתו,

דעה א': כופין אותו להוציאה (רמב"ם, שו"ע, ב"מ),¹⁰ ואפילו יש לה ממון כדי לפרנס את עצמה, מכיוון שאינו עומד בהתחייבותיו (פת"ש אות ב).

דעה ב': אין כופין אותו להוציאה, מאחר שאין לו (ר"ת, רמ"א כיש אומרים). ורק כשיכול להשתכר ואינו רוצה, כופים עליו להוציאה (חת"ס, ב"מ, פת"ש אות ב).

דעה ג': לדעת הכנה"ג כוונת השו"ע אינו רק ללחם, אלא לכל הדברים השנויים כאן (רעק"א אות א').

אולם, **כשיש לו לתת לה רק לחם**, כבר אין כופים עליו לגרשה (ח"מ, ב"ש).

האם הבעל חייב להשכיר את עצמו כדי לזון את אשתו,

דעה א': חייב (ר' אליהו בתוס' כתובות סג, מהר"ם, רמ"א, ט"ז¹¹) ואפילו כשיכול לזון אותה בצמצום, חייב להשכיר עצמו עד שיזון אותה לפי כבודה (ח"מ, ב"ש). וכן נהוג בימינו.

דעה ב': בכל אופן אינו חייב להשכיר את עצמו (ר"ת, רמ"ה). וכן דעת רוב הפוסקים (ביאור הגר"א אות ט).

אין לו אלא מזונות כדי יום אחד, צריך לזונה או לאכול ביחד איתה.

⁹ בית מאיר (אה"ע ע,ג); בעל-הנתיבות (בית-יעקב אה"ע ע,ג); אגרות משה (אה"ע ח"א סי' קו); פד"ר ח"ב מעמ' 230 ו-290, ח"א מעמ' 196. ובב"מ ובית יעקב כתבו שאף הפירות שלה.

¹⁰ ותהא כתובתה עליה חוב, עד שימצא ויתן (טור בשם הרמב"ם, רמ"א).

¹¹ בשם המהר"ם, שכתב שכל רבותינו בצרפת נוהגין לפסוק כר' אליהו.

היו לה קרקעות, האשה יכולה לקחת את מזונותיה מהפירות, או מגוף הקרקע (רמ"א), אם הפירות אינם מספיקים (רשב"א, ח"מ ס"ק יג).

(סעיף ד) הנושא אשה ואח"כ נשתטית, חייב לזונה ולרפאה (רשב"א, רמ"א, שו"ע), הייתה שוטה כבר כשנשאו, פטור, כיוון שלא תקנו לה נשואין (ח"מ ס"ק יד). כתב לה כתובה, חייב בכל תנאי הכתובה (ב"ש ס"ק ט). ואינו חייב במה שלא כתב בכתובה (ב"מ, פת"ש אות ו).

ולקמן (קיטו) שהשו"ע כתב ההיפך, ח"מ מיישב, ששם נתן כתובתה ולכן כבר אינו חייב לזונה ולרפאותה. ב"ש יישב ששם מדובר בשוטה שיודעת לשמור גיטה, שרק מדרבנן גזרו שאינה מגורשת¹², ולא תיקנו על חיובי ממון¹³, ולכן אינו חייב לזונה, וכאן שאינה יודעת לשמור גיטה, גם מדאורייתא אינה מגורשת, ולכן חייב לזונה.

(סעיף ה) מי שהלך בעלה למדינת הים, ובאה אשתו לבי"ד לתבוע מזונותיה,

ג' חודשים ראשונים מיום הליכתו אין פוסקים לה מזונות שחזקה אין אדם מניח ביתו ריקן, מכאן ואילך פוסקים לה מזונות (שו"ע).¹⁴ אולם אם ידוע שהלך לזמן קצר, ואח"כ נאלץ להאריך את שהייתו, פוסקין לה מזונות מייד (ריטב"א, ח"מ ס"ק טז).

יצא למקום קרוב ונשתקע שם, מקבלת אפילו תוך שלושה חודשים (ריטב"א, ב"י, ח"מ, ב"ש). המרדכי חולק וסובר שגם למקום קרוב צריכה להמתין (ד"מ, מרדכי), ב"ש כתב שאין כאן מחלוקת, והמרדכי עוסק בעניין אחר.

תביעה על העבר, דעה א': דינה כאלמנה, שעד שלוש שנים אחורנית יכולה לתבוע ולא אומרים שמחלה (מרדכי). דעה ב': לא מדמים לאלמנה, לכן יכולה לתבוע רק מכאן ולהבא (רמב"ן, ר"ן, רמ"א).

גם אם הכתובה אינה בידה, פוסקים לה מזונות (רמב"ם, רא"ש, שו"ע), כי המוחלת כתובתה לבעלה הפסידה רק את מזונותיה שלאחר מיתה (אה"ע צג, ט) ולא כדעת הרמב"ם (ח"מ ס"ק יח), אך יש מהגאונים שכתבו שלא פוסקים לה מזונות, שמא מחלה כתובתה. אולם, לא נותנים לה קישוטי נשים, שהרי בעלה איננו ולכן אין לה צורך להתקשט.

ואם היו לו נכסים בי"ד יורדים לנכסיו, ומוכרים למזונותיה (שו"ע).¹⁵

האם מחשבים ומקזזים מול מעשי ידיה?

דעה א': לא מקזזים, ונותנים לה כל צרכיה מנכסי בעלה, בלי לקזז ממעשי ידיה (רי"ף, רמב"ם, רמב"ן, רשב"א, שו"ע).

דעה ב': מתחשבים במעשי ידיה, כי אין נפרעים מנכסי אדם שלא בפניו, וראוי שיהפכו בזכותו (רא"ש, הר"ן תמה על הרמב"ם בדעה א', אך כתב שאין לנו כח לחלוק על אבות עולם, ביאור הגר"א כתב שיש לתקן את הגרסא ברמב"ם ובשו"ע כך שהם סוברים כדעה ב').¹⁶

¹² כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר.

¹³ כיוון שרוצה לגרשה, אלא שהוא אנוס מתקנת חז"ל.

¹⁴ ולא כדעת המרדכי שפוסקים לה מזונות רק כששמעו שמת (ב"ש ס"ק יד).

¹⁵ אפילו לא שמעו בו שמת (שו"ע).

¹⁶ במקום שיכתב "הרי אלו שלה" היה צריך לתקן ולכתוב "הרי אלו שלי".

ח"מ תמחה, שכן להלן בסעי' י', הרמ"א מביא את דעת הרא"ש שכאשר לוותר ואכלה, הבעל יכול לטעון שהאשה יכלה להסתפק במעשה ידיה, ומדוע כאן לא השיג? ב"ש (ס"ק טז) תירץ, שאע"פ שבי"ד אינם מתחשבים עמה, מכל מקום הבעל יכול לטעון כן כלפי המלווה, אא"כ הוא הלווה עפ"י בי"ד.

מכרה מנכסי בעלה על דעת עצמה, מבלי ליטול רשות מבי"ד, מכרה קיים.¹⁷ ואין צורך בהכרזה (רמב"ם, שו"ע).¹⁸

כשנטלה על דעת עצמה, האם צריכה שבועה? לדעת הרמב"ם ושו"ע, כשיבוא בעלה ויטען כנגדה, צריכה להישבע, או כשגובה כתובתה לאחר מותו (רש"י).¹⁹

כשהבעל טוען שהאשה יכלה להתפרנס ממעשה ידיה, לפי הרא"ש נראה שטענתו טענה. ולפי הרמב"ן והר"ן נראה שלא (ח"מ ס"ק כב). אולם, גם לדעת הרא"ש אין מוציאין מהאשה מה שמכרה (ב"ש ס"ק יח).

שתקה, ותבעה רק אחר כך באיחור, אין פוסקין לה למפרע,²⁰ אלא רק מעת התביעה (ר"ן, רמ"א).²¹

נפרד ממנה בקטטה, ורוצה לעגנה, פוסקין מזונותיה לאלתר (רמ"א כיש אומרים).

(סעיף ו) מי שנשתטה או נתחרש, פוסקין לאשתו תכשיטין (שו"ע):

1. שאע"פ שאין לה צורך להתקשט בפני בעלה, היא אינה חייבת להיות כל חייה ללא תכשיטים (ח"מ ס"ק יט).

2. מפני שהבעל נחשב "כיצא שלא לדעת",²² ומסתמא ניחא ליה וכוונתו היה שאשתו תתקשט (ט"ז אות ז).

וגם **מפרנסין את אשתו מנכסיו** (רמ"א).

(סעיף ז) אם לפני שהלך למדינת הים, הפקיד או השאיל כלים ביד אחד (הנפקד), מוציאין מיד הנפקד למזונות אשתו (שו"ע), כיוון שנחשב כרשות הבעלים (ב"ש ס"ק יט). אולם, אם היה שואל, אין מוציאין מידו (שו"ע), כיוון שהכלי משועבד לו למשך כל תקופת השאלה, ואין נפרעים למזונות האשה מנכסיו משועבדים (ב"ש ס"ק יט). ואפילו צוה הבעל לנפקד שלא ליתן (ר"ן, רמ"א), דלאו כל הימנו (ביאור הגר"א אות כד). ואם הנפקד החזיר את הכלים לבעל, לאחר שהאשה כבר תבעה אותו בדיון, חייב לשלם לה (רמ"א).²³ ואין מוציאין מנכסיו שהם ביד אחרים, כל זמן שיש נכסים אחרים בני חורין (רמ"א).²⁴ אולם, סתם פקדון נחשב כנכסים

¹⁷ הרמב"ם למד דינים אלו מאלמנה שיכולה למכור בעצמה ואינה צריכה הכרזה בבי"ד, ופסק שהוא הדין ביוזר למדינת הים.

¹⁸ דהיינו שבי"ד יכריזו על כך, כאין מכירה פומבית.

¹⁹ כשבעלה מת, חייבת להישבע שלא קיבלה כבר את כתובתה, ואז מגלגלים עליה גם את השבועה שמכרה מנכסי בעלה רק למזונותיה.

²⁰ אבל אלמנה יכולה לתבוע למפרע עד שלוש שנים (להלן צג, ד), והמרדכי חולק (ב"ש ס"ק יב).

²¹ גם כאשר בי"ד התעכבו עוד, עד שדנו בכך (ר"ן, רמ"א).

²² דהיינו מדמים זאת למי שיצא מבלי שחשב, או התכוון לעשות כן, ולכן לא נתן את דעתו לצרכי אשתו. אך אם "יצא לדעת" ולא הניח כלום, כאמור לעיל, נותנים לה מזונות, אך לא קישוטי נשים.

²³ כשאין לבעל ממה לשלם, מדין מזיק שעבודו של חברו (חו"מ פו, ה).

²⁴ דהיינו נכסים שאינם משועבדים.

בני חורין שאפשר להוציאו מהנפקד גם כשיש נכסים אחרים, והכוונה כאן הוא **רק לנכסים שיש לאחרים טענה עליהם** (רשב"א, ח"מ, ב"ש).

אופן ההוצאה: כשמוציאים מהנפקד אין מוציאים אלא רק כדי מזונות האשה לששה חודשים, ולא יותר מכך, גם אם הנפקד רוצה בכך (רמ"א), שמא האשה תתארס או תתבע כתובתה (ח"מ סי' צג ס"ק מט).²⁵ ולא נותנים לאשה את כל הכסף בבת אחת, אלא כל פעם רק מזון לשלושים יום (להלן צג, ל), אך יש האומרים שכל זה רק במכירת קרקעות, אך מטלטלין מוכרים בכל פעם פריט אחד, שאין מטריחים את בית הדין לבצע מכירה בכל חודש (ח"מ שם). ובביאור הגר"א (סי' צג אות נה), כתב שלא שייך למכור קרקע של שטח קטן המספק מזון רק לחודש אחד.

(סעיף ח) לותה האשה ואכלה, חייב לשלם (שו"ע), המלוה תובע את האשה והאשה תובעת את בעלה (רמ"א). ודווקא כשלוותה בעדים, אפילו אם לוותה סתם מבלי לנמק, כל עוד היא טוענת עכשיו שלוותה לצורך מזונותיה ובעלה מודה שלא השאיר לה מזונות (ח"מ סי' ק כו).

לוותה מבלי שקיבלה לכך רשות מבית הדין:

דעה א': טוענים עבורו, שיכלה להצטמצם במעשה ידיה (תוספות).

דעה ב': לא טוענים עבורו, אמנם אם הוא יטען זאת, טענתו יתקבל (רא"ש, רמב"ם עפ"י ב"ש). ח"מ (ס"ק כב) סובר שהוא הדין גם בנכסי הבעל שכבר מכרה, והב"ש חולק.

דעה ג': לא טוענים עבורו, וגם הוא אינו יכול לטעון כן (רמב"ן).

ממי המלוה גובה:

דעה א': עיקר החיוב הוא על הבעל, ולכן הוא גובה ישירות ממנו, ורק כשאינו יכול לגבות מהבעל, גובה מהאשה כיוון שגם היא משועבדת (רא"ה).

דעה ב': עיקר הגבייה מהאשה, אמנם כשאינו יכול לגבות מהאשה, גובה מהבעל, מדין "שעבודא דרב נתן" (ח"מ סי' כז; ב"ש סי' ק כג).²⁶

אם אין האשה כאן המלוה תובע את הבעל (ר"ן, רמ"א). **אולם אם בנוסף על כך האשה גם מחלה לבעל, אין למלוה כלום** (מרדכי, רמ"א). **והרי מדין שעבודא דר' נתן האשה אינה יכולה למחול** (ח"מ סי' ק כז)?

תירוץ א': מדובר שמחלה כשהייתה עדיין כאן והיו לה נכסים משלה,²⁷ ורק אח"כ הלכה (ב"ש סי' ק כג).

תירוץ ב': גם כשיש לאשה נכסים חל שדר"נ ואי אפשר למחול, אלא שכאן מחלה עוד לפני שלוותה (ש"ך פו, יב).

תירוץ ג': יש הסוברים שאפשר למחול גם במקרים שיש שעבודא דר' נתן, והרש"ך אף פסק שאפשר לומר קים ליה כדעות אלו (ב"ש בדעת המרדכי).

²⁵ והרי מאותו רגע, האשה הפסידה מזונותיה.

²⁶ שעבודה דר' נתן - היינו שאם ראובן הלווה לשמעון ושמעון הלווה ללוי, הרי שראובן משועבד ללוי מדין שעבודה דרב נתן.

²⁷ שאז לא חל שעבודא דר' נתן.

תירוץ ד': המרדכי מסתפק אם הלכה כרב נתן, ודבריו כאן נאמרו על הצד שלא קי"ל כר' נתן. אולם, מאחר דקי"ל כר' נתן, לכן לא סבירא לן הכי והלווה אינו יכול למחול למלווה (ח"מ ס"ק כז).²⁸

פסקו לה בי"ד מזונות וצוו לאחד לפרנסה ולגבות מנכסי בעלה, ומת הבעל, אין לו עליה כלום (רמ"א), משום שעיקר שעבודו הוא על הבעל (ביאור הגרא אות לב), אבל אם אמרו סתם להלוות לה, אם מת הבעל או שאין לו איך לשלם, המלווה יכול לגבות ממנה, אם היא יכולה לשלם, וכגון שנפל לה ירושה (רשב"א, ב"י, רמ"א).

מה הדין, כשאדם אחר מפרנסה מעצמו?

דעה א': אם הוא מפרש שנותן לה מחמת מזונות שבעלה חייב לה, איבד מעותיו. אולם, אם נותן לאשה סתם מבלי לפרש מדוע, גובה (רשב"א), מהבעל ולא מהאשה (ריב"ש).²⁹

דעה ב': המפרנסה איבד מעותיו (גאונים, ר"ן, שו"ע), ואינו דומה "ליורד לנכסי חבירו שלא ברשות" שצריך לשלם שווי התועלת, אלא דומה ל"מבריא ארי מנכסי חבירו", שאינו מביא לחבירו שום תועלת, אלא רק מסלק ממנו נזק, ופטור מלשלם על כך (ב"ש ס"ק כו). בדומה, הפודה אשת חבירו מן השבי, בעלה אינו חייב לשלם לו (פת"ש אות ט).

אין חילוק בין אם אביה מפרנסה, או אדם אחר (רמ"א), דבירושלמי נחלקו האם בניגוד לאדם אחר, האב המפרנס את בתו גובה מהבעל, וכיוון דפלוגתא, מספיקא לא מפקינן ממונא (מרדכי, ר"ן, ביאור הגר"א אות לד). וכל זה רק כשפרנסה משל עצמו, אך אם לקחו מנכסי הבעל ופרנסו את אשתו, מבלי להודיעו תחלה, פטורים מלשלם (ח"מ אות ל).

מיהו אם היו חייבים לבעל, מנכין להם מהחוב (מרדכי, רמ"א), כי כאן וודאי כוונתם הייתה לזונה מהמעות שהם חייבים לבעל. ומשמע אפילו לא הגיע זמן הפרעון, וצ"ע (פת"ש אות י).

עמד אביה ופרנס בתו עם חתנו, האם החתן חייב לשלם עבור מזונותיו?

דעה א': החתן חייב לשלם (תרוה"ד, רמ"א כאן ובחו"מ רמו"ז), כדין "האומר לחבירו אכול עמי", דחייב לשלם לו, והוא הדין כשנתן לו מזונות בסתם חייב לשלם (ב"ש ס"ק כח).

דעה ב': התשב"ץ והרמ"א (חו"מ סי' שסג) פסקו שהאומר דור בחצרי, אינו צריך לשלם עבור השכירות. לכן יש כאן מחלוקת,³⁰ ומכיוון דהוי ספיקא דדינא, אין מן צאיין מן המוחזק, והחתן פטור מלשלם (ב"ח, ש"ך).

דעה ג': כאמור בדעה ב' זו מחלוקת, אך העיקר להלכה, שהחתן צריך לשלם (ב"ש ס"ק כח).

האם החתן חייב לשלם עבור מזונות הבת (אשתו)?

דעה א': הבעל פטור מלשלם עבור המזונות שהאב נתן לאשתו (תרוה"ד, רמ"א).

²⁸ וגם "אין לחלק בין חוב דעלמא, לחוב דמזונות אשה שהוא מדרבנן...חדא דהא הרמב"ם ושאר פוסקים פסקו דמזונות הוי דאורייתא...ועד דלמה כתב המרדכי דלא אתברר אי הלכה כר' נתן, הא אף אי הלכה בעלמא כר' נתן, איכא לפלוגי הכי, אלא ודאי שאין חילוק בין חוב מזונות לחוב דעלמא".

²⁹ ואינו נחשב כמלווה, אלא כ"יורד לשדה חבירו שלא ברשות", שבא לתועלת חבירו.

³⁰ שהרי לעיל אמרנו, ש"האומר לחבירו אכול עמי", חייב לשלם לו.

דעה ב': מסתפק (ח"מ ס"ק לא).³¹

מכרה נכסיה ופרנסה את עצמה, אינה יכולה לתבוע את בעלה, **אולם מעשה ידיה שלה** (רמב"ן, ר"ן, רמ"א). באיזה אופן מדובר?

דעה א': מדובר באשה בת מלאכה, שאם הייתה מצטמצמת לא הייתה צריכה למכור מנכסיה. אולם, אם מעשה ידיה אינם מספיקים, או שאינה בת מלאכה, אינה מפסידה, ויכולה לתבוע את בעלה על הפרשים (ח"מ ס"ק לב).

דעה ב': אם מכרה נכסיה מסתמא מחלה לבעלה, כי דרכן של נשים לגלגל עם בעליהן (רמב"ן), והוא הדין גם כשאינה בת מלאכה, אלא אם אמרה בפני עדים שאינה מוחלת (ב"ש ס"ק כט).

דעה ג': מסתפק בדעת הרמב"ן שבדעה ב' (הר"ן).

(סעיף י) בי"ד פסקו לה מזונות, ונמכרו נכסי (קרקעות) הבעל, ובא הבעל ואומר הנחתי לה מזונות,³² הרי זו נשבעת בנקיטת חפץ (שבועת המשנה), שלא הניח לה מזונות, ופטורה מלשלם (שו"ע). ואינו יכולה להיפטר בשבועת היסת משום שקרקע בחזקת בעלים עומדת.³⁴

לא תבעה בבי"ד, אלא מעצמה מכרה מטלטלין של בעלה, ואומרת למזונות מכרתי, והוא אומר הנחתי לך מזונותיך, נשבעת שבועת היסת שלא הניח, ונפטרת (שו"ע). נשבעת רק שבועת היסת, ולא צריכה להישבע בנקיטת חפץ, משום שכופרת בכל (ב"ש ס"ק לא). לעומת זאת לדעת המ"מ נשבעת בהיסת במיגו שיכלה להכחיש ולומר שלא מכרה כלום, שאז הייתה חייבת רק בשבועת היסת (באר הגולה אות ט).³⁵

ואם אומרת לווייתי מזה ונתפרנסתי מכך, הבעל נשבע שבועת היסת שהניח לה ונפטר, וישאר החוב עליה (רמב"ם, שו"ע).³⁶ וחייב רק בשבועת היסת כי הוא כופר בהכל (ב"ש ס"ק לא).

³¹ הערה זו חורג מהחומר למבחן, והוכן מבלי ללמוד את הסוגיא לעומק כנדרש, לכן המטרה הוא רק לצורך הבנה כללית של הסוגיא: תרומת הדשן פסק שהחתן פטור מלשלם, (כדעת חנן בגמרא) והוסיף שם "ואפשר יש לחלק לפי סברת ר"ת ור"ח דמוקי הא דפורע חובו דווקא במזונות אשת. הח"מ מסתפק, האם כוונת תרוה"ד שדווקא עפ"י דעת ר"ת יש לחלק בין חובות אחרים שחייב לשלם, למזונות אשתו שפטור מלשלם, כי הבעל יכול לטעון שאם הוא היה מזין אותה ולא האב, היא הייתה מצטמצמת, וכשאביה יכול לזונה וודאי שלא תצטמצם. וסברת החולקים (לפי סברת הירושלמי) הוא שלגבי כל מלווה יכול הלווה לטעון שהייתי מפייסו, וכשאביה יכול לזונה וודאי לא הייתה מתפייסת. לפי זה קשה מדוע הרמ"א פסק כך, שהרי אנו לא פוסקים כר"ת. או אולי כוונת תרוה"ד שלפי ר"ת אין לפטור אותו ממזונות אשתו, והוא סובר כדעת הפוסקים האחרים, החולקים על ר"ת, וכדברי התוס' שדין האב כדין אחר הזן את אשתו, ואשתו לא עדיפה מכל בעל חוב אחר, ויש לכך דין של מבריה ארי מנכסי חבירו, שרק מסלק הימנו נזק וממילא פטור מלשלם על כך. לעומת מזונות שהוא עצמו מקבל, הדומה לדין יורד לנכסי חבירו שלא ברשות שיש לו תועלת מכך וחייב לשלם את שווי התועלת. ולפי זה קשה על הסמ"ע (ח"מ ס' קכח) שפסק כר"ת, ולא השיג (בסי' רמו) על הרמ"א.

³² או על ידי בי"ד, או על ידה.

³³ או שטוען שאמר לה "צאי מעשה ידיך במזונותיך" והיא שתקה (ח"מ ס"ק לה).

³⁴ ולכן גם לאחר המכירה, הבעל נחשב כמוחזק, והאשה כמי שמוציאה ממנו.

³⁵ לפי זה אם ידוע שמכרה, שאז אינה יכולה לטעון "מיגו", צריכה להישבע בנקיטת חפץ (ב"ש ס"ק לא).

³⁶ אבל האיש אינו נאמן לומר שנתן לה על העתיד (ר"ן, רמ"א), שאין אדם נאמן לומר "פרעתי תוך זמני" (ח"מ ס"ק לח). אמנם בביאור הגר"א (אות מב) הניח בצ"ע, שהרי אמרו (כתובות קז,א), "אימא צרי אתפסה".

לעומת זאת לדעת רש"י, ורא"ש, הבעל תמיד נאמן בשבועה להוציא ממנה, גם מה שכבר פסקו ב"ד, ואפילו עבור הנכסים שמכרה, ולא רק כשלוותה (ח"מ ס"ק לו).³⁷

טוען, היה לך להצטמצם, ולהוציא מעשה ידיך במזונותיך (ראו לעיל סעי' ח),

דעה א': לוותה שלא עפ"י ב"ד, טוענים עבורו (תוספות).

דעה ב': לוותה שלא עפ"י ב"ד, אין טוענים עבורו, אך הוא יכול לטעון כן, אפילו אם מעשה ידיה מספיקים רק לדברים גדולים ואינם מספיקים לדברים קטנים (רמ"א). משום שקודם שטורחת לבי"ד היא דוחקת עצמה ומצטמצמת (ב"ש ס"ק לג). אולם, כשלוותה עפ"י בי"ד יכול לטעון כן רק אם מעשה ידיה מספיקים גם לדברים קטנים (רא"ש, רמ"א), כי כיוון שבאה לבי"ד, הרי בכך גילתה דעתה שאינה רוצה לדחוק את עצמה (ב"ש ס"ק לג).³⁸ ויכול אפילו להוציא ממנה אם כבר מכרה (ח"מ ס"ק כב), והב"ש שם חולק.

דעה ג': הוא אינו יכול לטעון כן, למרות שיכלה (והייתה אמורה) להסתפק ממעשה ידיה, משלא עשתה כן הפסיד (רמב"ן).

דעה ד': נאמן לטעון שבשעה שיצא אמר לה כן, ונתרצתה (רמב"ם). **האם הרמב"ם מודה לרא"ש?**

דעה 1: יש להסתפק אם הרמב"ם מודה לרא"ש, או שמא בגלל שנפסק שיעקר התקנה הוא המזונות,³⁹ לכן אע"פ שלכתחילה צריכה לפרנס את עצמה ממעשה ידיה, משלא עשתה כן הפסיד. דעה 2: המ"מ סובר שהרמב"ם חולק על הרא"ש (ח"מ).⁴⁰

דעה 3: הרמב"ם מודה לרא"ש, שהרי כתב שהבעל יכול לטעון כן,⁴¹ ואפילו כשהלוו לאשה עפ"י בי"ד (ב"ש).

יש לתמוה על הרמ"א שהביא כאן את דברי הרא"ש, ולא הביא את הדעות החולקות (ח"מ ס"ק מ). ואילו לעיל בסעי' ה' ו-ח' לא השיג על השו"ע שהביא רק את דעת הרמב"ם והרמב"ן החולקים על הרא"ש (ח"מ ס"ק לט). הב"ש (ס"ק לב) תירץ, שדין זה אינו סותר את דעת המחבר בסעי' ח, העוסק במקרה שהבעל אינו טוען כך, ואנו לא טוענים כן עבורו. וראו בסעיף ה' שהב"ש חילק, שכאן הבעל יכול לטעון כלפי המלווה (כשהוא לא פעל בהנחיית בי"ד).

(סעיף יא) דחקה עצמה ביום ובלילה ועשתה ואכלה, אין לה מבעלה כלום (שו"ע), דהיינו היא אינה יכולה לתבוע ממנו מעה כסף כנגד מותר מעשה ידיה (ראו לעיל הערה 8), מפני שאנו אומרים שהיא ויתרה לבעלה (ח"מ ס"ק מא). **מנגד, מותר מעשה ידיה,⁴² שייכים לה (רמב"ן, רשב"א, שו"ע).** מכיוון שהבעל אינו ממלא אחר חובתו ואינו נותן לה מזונות.

(סעיף יב) אין האיש חייב במזונות אשתו, אלא כשהיא עמו (רמ"א), גם כאשר האשה הלכה לבית אחר, כגון שהייתה לה קטטה עם בעלה, והמניעה ממנו (רמ"א), או מחמת טענה שהוא גר בשכונה שיוציאו עליה שם רע וכיוצא בזה,⁴³ חייב לזונה במקומה, אם תבעה

³⁷ בתנאי שיש לה מהיכן לשלם, ואם לא התשלום יישאר עליה כחוב.

³⁸ במידה והיא אכן בת מלאכה. כדעת הרא"ש שבי"ד מתחשב במעשה ידיה בשעה שפוסק לה מזונות.

³⁹ מזוני עיקר, ולא מעשה ידיה.

⁴⁰ המ"מ כתב, שאין בי"ד מחשבים מעשה ידיה, אלא נותנים לה את כל מזונותיה, וכנפסק כבר לעיל

בסעי' ה.

⁴¹ אע"פ שאנו לא טוענים לו.

⁴² דהיינו הרווח ממעשה ידיה שנשאר בידה לאחר כל הוצאותיה.

⁴³ וביררו, וטענתה נמצאת נכונה (ח"מ ס"ק מב).

מזונות.⁴⁴ אולם, אם לא תבעה, מחלה על המזונות דלשעבר (ריטב"א, שו"ע). אבל אם המניעה היא ממנה, אין צריך לשלם (רמ"א).⁴⁵

אבל עם בעלה אינו בעיר, תמיד חייב במזונותיה, בין שגרה בביתו ובין שלא.

אולם, אם אין לו כעת מי שיעשה עבורו את מלאכות הבית, אם היא חולה ואינה בת מלאכה, פשיטא שהוא חייב בכך. אולם, אם היא אינה חולה, מנכה לה ממזונותיה, כפי מה שצריך לשכור מי שיעשה לו המלאכות הקטנות שבבית. אולם, היא אינה מפסידה בגלל זה את מזונותיה (רשב"א, ב"י, רמ"א).⁴⁶ וכל זה לכתחילה, אבל אם לא עשתה מלאכה, ולוותה לצורך מזונותיה לדעת הרמב"ם והרבה פוסקים משלם מה שלוותה ואינו מנקה לה מה שלא עשתה מלאכה (ח"מ ס"ק מד).

כשחייב לה מזונות, ובעלה הכריז שלא ילווה לה אף אדם,⁴⁷ ולוותה, חייב הבעל לשלם, דלאו כל כמיניה. והוא דלא ספקה במעשה ידיה (רשב"א, רמ"א). אבל אם יכולה להסתפק במעשה ידיה, פטור. שהכרזתו הוא כאילו אמר, "צאי מעשה ידיך במזונותיך" (ח"מ ס"ק מה). וכיוון ששתקה בעת ההכרזה, בוודאי נתרצתה, ולשיטות הרא"ש אם ספקה,⁴⁸ אפילו ללא הכרזה, פטור, שהיה לה לצמצם ולא ללוות (ח"מ ס"ק לה).

⁴⁴ כל זה מוכח מכך שהיורשים חייבים לזון את האלמנה, רק אם היא עימם. אולם, אם יש לה טענה טובה, כגון שילדה חייבים לזון אותה גם בבית אביה. וחובת ההוכחה עליה, וצריכה להביא עדים שאינה יכולה לדור עם בעלה ושהמניעה נובעת ממנו (מרדכי, עפ"י כתובות קג,א).

⁴⁵ גם אם אינה מורדת מתשמיש, אלא אומרת שתבוא בזמן תשמיש, מכל מקום היא משועבדת כעת לדברים אחרים, ומפסידה מזונותיה (ח"מ ס"ק מב).

⁴⁶ אלא רק כנגד מעשה ידיה, אם היא בת מלאכה (רשב"א, ב"י, רמ"א).

⁴⁷ והוא בעיר ולא תבעתו בדיון (רמ"א).

⁴⁸ כלומר מעשה ידיה מספיקים לצרכי מזונותיה.

סימן עא. החיוב לזון בניו ובנותיו כשהם קטנים

(סעיף א) עד גיל שש האב מחוייב לזון את בניו ובנותיו, בחיוב גמור מתקנת חכמים שלא מדין צדקה.¹ גם כשיש להם נכסים משל עצמם (מהר"ם, רא"ש, שו"ע).²

לאחר גיל שש, זן אותם מתקנת חכמים מדין צדקה (רמב"ם, שו"ע).³ לכן אם יש להם משל עצמם אינו חייב לפרנסם (ב"ש ס"ק ב).

לא רצה לזון עד גיל שש, כשאינו עמוד:⁴ גוערין בו ומכלימין אותו,⁵ אך לא כופין עליו. **כשהוא עמוד:** מוציאים ממנו בעל כרחו, ויורדים לנכסיו בפניו (ב"ש, פרישה), משום צדקה, עד שיגדלו (שו"ע).⁶

לא רצה לזון לאחר גיל שש, פטור כי יכולים להתפרנס ממעשה ידיהם (פרישה). ברי"ו משמע שחייב לזונם מדין צדקה, אלא שאין להם עדיפות על קרובים אחרים (ב"ש ס"ק ג).

מקור החיוב, לדעת הר"ן הוא נובע מחובת המזונות של הבעל לאשתו, וילדיו נגררים אחר אימו, לכן אם האם אינה קיימת פטור מלזונם.⁷ רא"ש, ריב"ש, שו"ע, חולקים ולא סוברים כר"ן.⁸

נשואין: מצוה לתן לבתו נדוניה ראויה, אבל לא כופין על כך, רק שחייב להשיאה (מרדכי, רמ"א). ועל כך כופין (ב"ש ס"ק ד). לכן אם יכול למצוא חתן בלי לתת דבר, רשאי (ח"מ ס"ק ב).

קרובים אחרים, החובה מוטלת דווקא על בניו ולא נכדיו. אחי האב מחוייב יותר מאבי האם, כיוון שהוא היורש (פת"ש אות א).

שיעור המזונות: יש להסתפק אם צריך לזון אותם כפי שזן את אשתו, או שדי במזונות כלשהם, ומכל מקום אינו צריך לזון אותם כפי עושרו, אלא כפי צרכם.⁹ ולשיטת הר"ן משמע קצת שצריך לזונם כאשתו (ח"מ).

¹ ואפילו אם אין לו כדי לפרנסם (ט"ז).

² לדעת הרשב"א כשיש להם נכסים משל עצמם, אינו חייב לפרנסם, גם אם הם קטנים משש. באוצה"פ הביא מחלוקת האחרונים האם יכול לומר קים לי כרשב"א, לפי שלא הובא בב"י, ואם היה רואהו לא היה פוסק בפשטות כדעת הרא"ש.

³ מתקנת אושא (כתובות מט, ב), מוטלת על כל אדם חובה עצמאית, שאינה חלק ממצות צדקה, לדאוג לצרכי ילדיו עד הגיעם למצוות. מהפוסקים נראה שתקנה זו לא נתקבלה למעשה (רש"י, כתובות מט, ב; אבנ"מ עא, א). לעומת זאת, בב"ש (ס"ק ב) כתב שחייב לפרנסם מתקנת אושא מדין צדקה.

⁴ דהיינו, שיש לו ממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם (שו"ע).

⁵ ופוצרין בו, ואם לא רצה מכריזין עליו בציבור ואומרים: פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון את בניו, והרי הוא פחות מעוף טמע שהוא זן אפרוחיו (שו"ע).

⁶ דהיינו עד גיל שש.

⁷ אמנם הר"ן מציין שהוא לא ראה ראשונים האומרים כן.

⁸ בגמרא (כתובות סד, ב) מובא שמדין מזונות אשתו, הבעל מחוייב לתת עבור "ארחי פרחי", דהיינו אורחים מזדמנים של אשתו, שכן הוצאה זו נחשבת כהוצאה בסיסית של האשה (ולדעת האגר"מ אם בפרנסת "ארחי פרחי" הבעל חייב מדין מזונות אשתו, קל וחומר שהוא חייב לזון את בניו הגדולים מדין מזונות אשתו), מהמשך הגמרא (כתובות סה, ב) מובן שאף החובה לזון את ילדיו עד גיל שש נובע מדין מזונות אשתו. שכן רש"י ביאר על דברי הגמרא שקטן עד שש יוצא בעירוב אמו, "כשם שהבעל זן אותה, כך זן אותה עמה".

לעומת זאת אחרים הקשו שלהלכה נפסק (שו"ע אה"ע עא, ד), שהאב חייב בפרנסת ילדיו מפנויה, הגם שאינו מחוייב במזונותיה. האגר"מ מתרץ ומסביר שחיוב האב לפרנס את ילדיו נובע מאחריותו ללידתם, ובפנויה מאחר ומוטל על האשה לפרנסם, הרי הוא כמזק בידים.

⁹ כפי שנפסק בסי' עג סעי' ו לגבי כסות.

לאחר מותו, החיוב הוא רק בחיי האב, לכן לאחר מותו, מחלקים את נכסיו בשווה, ולא יפרישו קודם למזונות הקטנים (מהר"ם מלובלין, ב"ש)

(סעיף ב) הלך למדינת הים, והניח בניו, מוכרין מנכסיו לפרנסתם, עד שהיו בני שש,

מגיל שש ומעלה:

דעה א': אין זנים אותם מנכסיו, אפילו הוא אמוד, כיוון שלא יורדים לנכסיו שלא בפניו (רמב"ם, טור, שו"ע, ב"ש).¹⁰

דעה ב': אם הוא אמוד זנים אותו גם מעל גיל שש, ואם אינו אמוד אין זנים אותו (ר"ן, רמ"א).

ג' חודשים ראשונים:

דעה א': חייב לזונם, כי הם אינם יכולים לפרנס את עצמם, ואינם דומים לאשה היכולה להתפרנס ממעשה ידיה (פרישה). לפי זה אם האשה חולה ואינה בת מלאכה, פוסקים לה מזונות גם בג' חודשים הראשונים, בניגוד למשמעות הדין לעיל בסי' ע' סעי' ה' (ב"ש ס"ק ה).

דעה ב': אינו חייב, בדיוק כמו אצל אשה, כי אין אדם מניח ביתו ריקם (ב"ש).

זן את ילדיו לאחר גיל שש, ונסע:

דעה א': ממשיכים לזון אותם מנכסיו, לפי שוודאי נוח לו בכך (תוס' א', רמ"א).

דעה ב': לא זנים אותם (ר"י, הו"ד בב"ש).¹¹

(סעיף ג) מי שנשתטה, מפרנסים מנכסיו את בניו ובנותיו אפילו הן יתרון על שש, עד שיגדלו:

דעה א': מפרנסים מנכסיו את ילדיו, הגדולים מגיל שש,¹² אפילו אינו אמוד, כי מסתמא ניחא לו (ר"ן, טור, שו"ע).

דעה ב': מעל גיל שש לא מפרנסים את ילדיו מנכסיו, שמא לא ניחא לו (רמב"ם). דווקא כשאינו אמוד, אבל באמוד מפרנסים אותם מדין צדקה (ר"ן, מ"מ בדעת הרמב"ם).¹³

(סעיף ד) הבא על הפנויה וילדה ממנו,

דעה א': חייב לזונו (רא"ש, שו"ע).

¹⁰ כן דעת רוב הפוסקים ואף הר"ן לא החליט דבריו (ב"ש).

¹¹ הגמרא חילקה בין הלך למדינת הים, שלא זנים לשוטה שזנים, כי מסתמא בשוטה ניחא ליה, ואם הסוגיא עוסקת במי שעד עתה לא זן את ילדיו (הגדולים משש), אין סברא לומר שבשוטה ניחא ליה לזונם, אם מקודם הוא לא זן אותם.
¹² כפשט הגמרא כתובות (מח, א).

¹³ כך המ"מ יישב את הקושי בהבנת הגמרא, המחלקת בין מי שהלך למדינת הים, היוצא לדעת ולא יורדים לנכסיו כדי לפרנס את בניו ובנותיו היתרים על שש, לנשטתה הנחשב כיוצא שלא לדעת, שיורדים לנכסיו כדי לפרנס את בניו ובנותיו היתרון על שש.

סיכומי הלכות מאבן העזר, לבחינות לטוענים רבניים - שלמה לוי - אתר דעת תשע"ט

דעה ב': רק אם הוא מודה שהולד ממנו, חייב לזונו (ריב"ש, שו"ע). אחרת פטור, אפילו אם היא טוענת ברי והוא טוען שמא¹⁴ (ריב"ש, ח"מ, ב"ש).¹⁵

¹⁴ דהיינו שאולי הולד אינו ממנו.

¹⁵ לשיטת הר"ן שנגררים אחר אימו, גם כשמודה פטור, שהרי אינו חייב במזונות אימן (ד"מ). ובאגר"מ כתב שיתכן שהר"ן יודה, משום שהוי כהתנו שאם יולד בן הוא יספק את מזונותיו, ובאנוסה יתחייב מטעם מזיק.

סימן עג. החיוב בכסות מדור וכלי בית לאשתו

כסות: ¹ בגדי חורף, קיץ, רדיד ליציאה לשוק, ²

כלי בית: מיטה מוצעת, מחצלת, ³ כלי אכילה ושתייה, ⁴

מדור: בית ד' על ד' אמות, רחבה חיצונית (חצר) ובית כסא בחוץ.

תכשיטים: כגון בגדי צבעונים להקיף על ראשה ופדחתה, איפור. ⁵ (שו"ע).

מהו שיעור החיוב?

עני שבישראל - בהתאם למינימום הנהוג במקום (שו"ע).

עשיר - חייב לתת בהתאם לעושרו (שו"ע). ⁶ אפילו אביה עני מרוד, שכן עולה עמו ואינה יורדת ומכבדה יותר מגופו (ח"מ ס"ק ג, ו).

בגדיה המשומשים שהתבלו, שייכים לאשה (טור, ב"ש, ח"מ). ⁷

אשה לא תרגיל עצמה לצאת הרבה, שאין יופי לאשה אלא לישוב בזויות ביתה (רמ"א). ותצא רק למקומות ראויים. כגון, בית האבל ובית המשתה (ח"מ ס"ק ב).

(סעיף ה) ואם אין לו לתת, אפילו כדי שיעור עני שבישראל, כופין עליו להוציאה (שו"ע), והכתובה תהיה עליו לחוב עד שיעשיר (רמ"א). וראה לעיל (סי' ע סעי' ג) שר"ת חולק וסובר שאם אין לו כלום לתת למזונות אשתו אין כופים עליו לגרשה והוא הדין בכסות (ח"מ ס"ק ד).

(סעיף ו) חייב ליתן לבניו ולבנותיו עד בני שש, כסות וכלי תשמיש ומדור. אולם, צריך לתת רק בהתאם לצרכיהם. ⁸

(סעיף ז-ח) כל החייב במזונות אשתו חייב גם בכסות. ⁹ והוא הדין גם לעניין מכירת נכסיו לכיסוי הוצאות אלו. ¹⁰ ולעניין טענות הצדדים בעניינים אלו (לעיל ע, י).

(סעיף ט) מי שמשכן כסות אשתו, אינה יכולה להוציא מידו בלא כלום (שו"ע).

שני נימוקים לכך: 1. כי יתכן שהיא נתנה לו רשות למשכן. 2. משום "תקנת השוק", ¹¹ (רשב"א). הנימוק של "תקנת השוק" שייך רק במקרה שהלוו על המשכון, ולא כשהמשכון ניתן מאוחר

¹ כלי בית ומדור, הם בכלל הכסות שהוא חייב ליתן לה (שו"ע)

² אם באותו מקום אין דרך אשה לצאת לשוק עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה (שו"ע).

³ מפץ לישוב עליו.

⁴ כגון קדירה, קערה, פח, נר, כוס, בקבוק וכיוצא בהן (שו"ע).

⁵ פוך - כחל שחר (רמ"א). שרק - צמר גפנים שצובעים אותו בחריע ומעבירין אותו על פני כלות שתתראנה אדומות (ערוך, רמ"א).

⁶ ואפילו בגדי משי, רקמה וכלי זהב (ח"מ ס"ק ג).

⁷ להתכסות בהם בימי נדותה.

⁸ ואינו חייב לתת לפי עושרו.

⁹ כאמור בהערה 1, החובות האחרים הם בכלל הכסות.

¹⁰ בין בחייו ובין אחר מותו (שו"ע).

¹¹ דהיינו כדי שאנשים לא יחששו לעשות עסקים ביניהם.

סיכומי הלכות מאבן העזר, לבחינות לטוענים רבניים - שלמה לוי - אתר דעת תשע"ט

יותר, וההלוואה בוצעה ללא משכון.¹² (ח"מ, ב"ש). לפי שני הנימוקים, אם המלווה מודה שהבעל נתן את המשכון ללא רשות אשתו, חייב להחזיר לה את הכסות בחינם (ח"מ ס"ק ז).

¹² ולכן במקרה כזה, האשה יכולה להוציא את כסותה מהלווה בחינם.

סימן עה. חלוק הארצות לענין נשואין

מפתח מינוחים:

מלכות – שלטון, או מדינה בימינו

ארץ – איזור (או מחוז) במדינה עם מאפייני שפה יחודיים.

מדינה, כרך – עיר, מקום ישוב גדול, שאפשר לקנות שם הכל, אבל גרים בצפיפות ואין גנים ופרדסים.

עיר – כפר (עיריה?), גרים שם בריווח ויש גנים ופרדסים, אך אפשרויות הקניה מוגבלות (ח"מ סק ה).

נוה – מקום מגורים.

כל מקום שכתוב: לעבור מכרך לכפר, הכוונה היא גם לעבור מכפר לכרך.

כל מקום שכתוב: לעבור מכרך לכרך, הכוונה היא גם לעבור מכפר לכפר.

חילוק ארצות לפי לשונות:

ארץ ישראל מחולקת לשלשה ארצות לענין נשואין: יהודה, עבר הירדן והגליל (שו"ע).¹ החלוקה של מלכויות לארצות, הוא רק כשחלוקים בלשונם,² (מהר"ם). לא צריך שידברו שפה אחרת לגמרי, אלא מספיק שינוי לשון, אך יש לתלות גם בגודל המדינה (ח"מ). שינוי מלכות הוא כשינוי ארץ (ריב"ש). שינוי בלשון, או במלכות, נחשב כארץ אחרת, ללא תלות בגודל השטח (ב"ש).³

מעבר בין הארצות לאחר נשואין:

דעה א':⁵ האיש יכול לכוף את האשה ללכת למקום מגוריו, אפילו כשנשאו במקום מגוריה, גם כשנדרשת לשם כך לעבור מכרך לכפר. אולם, הוא אינו יכול לכוף אותה לצאת ממקום מגוריו,⁶

¹ וכל הישוב הוא ארצות, כגון ארץ כנען וארץ מצרים וארץ תימן (שו"ע). שחלוקים בלשונם (מהר"ם, רמ"א).

² אחרת ארץ ישראל היתה מחולקת להרבה יותר מג' ארצות (מהר"ם).

³ הריב"ש לא בא לחלוק, אלא להוסיף שגם שינוי מלכות יוצרת חלוקה (ב"ש). יתכן שאין מחלוקת בין הח"מ לב"ש בהבנת הריב"ש.

⁴ תוספתא: שלש ארצות לנשואין יהודה ועבר הירדן והגליל. אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל לא מעיר לכרך ולא מכרך לעיר. מוציאין מנוה הרעה לנוה היפה אבל לא מנוה היפה לנוה הרעה. רשב"ג אומר אף לא מנוה רעה לנוה יפה, מפני שהנוה היפה בודק.

בירושלמי: מתני כשהיה ביהודה ונשא אשה מגליל, מגליל ונשא אשה מיהודה, אבל אם היה מיהודה ונשא אשה מיהודה מגליל ונשא אשה מגליל כופין אותה לצאת. אני פלוני שמיהודה ונשאתי אשה מיהודה כופין אותה לצאת. מגליל אין כופין אותה לצאת.

לכאורה הירושלמי סותר את התוספתא. אולם המהר"ם מבאר שאינם סותרים. אלא בתוספתא מדובר שרוצה לכפותה ללכת לגליל, ונאמר שאינו יכול אם הוא מיהודה וגם נשאה ביהודה (אפילו אם היא מהגליל), ובירושלמי מדובר שרוצה לכפותה ללכת ליהודה, ונאמר שאינו יכול אם הנישואין היו בגליל. עדיין יש חילוק שלפי התוספתא משמע שאם נשאה במקום מגוריה יכול לכוף ללכת למקום מגוריו ובירושלמי משמע שלא. הב"ש מבאר שהמהר"ם מחלק בין אירסה במקום מגוריה שיכול לכוף לבין נשאה במקום מגוריה שאינו יכול לכוף.

⁵ פסקו לפי התוספתא, והבינו על-פיו שיד האיש עדיף מיד האשה.

⁶ בין אם נשאו שם ובין אם נשאו במקום אחר.

אפילו כדי ללכת למקום מגוריה (ב"ש). בתוך ארץ מגוריהם, יכול לכופ אותה לעבור מכרך לכרך, כשהן שוות, אך לא מכרך לכפר,⁷ (רי"ף, רמב"ם, שו"ע).⁸

דעה ב':⁹ האיש יכול לכופ את האשה ללכת למקום מגוריו רק כשלא נישאו במקום מגוריה.¹⁰ ב"ש מביא כאפשרות שהטור הבין בדעת המהר"ם, שהכוונה הוא רק כשאירסה ונשאה במקום מגוריה, אז אינו יכול לכופה לעבור למקום מגוריו. אך אם אירסה במקום אחר, יכול לכופה (מהר"ם).¹¹

דעה ג':¹² 1. האשה כופה על האיש להישאר במקום מגוריה, ואפילו כשצריכה לעבור מכרך לכפר, בתנאי שגם נישאו שם.¹³ אבל אם שניהם מארץ אחת, האשה כופה עליו לעבור מכרך לכרך, אבל לא מכרך לכפר.¹⁴ 3. אם שניהם מארץ אחת ונישאו במקום אחר,¹⁵ האשה כופה על בעלה לחזור למקום מגוריה, אפילו מכרך לכפר. 4. נישאו במקום מגוריו, היא אינה יכולה לכופ אותו לעבור למקום מגוריה (טור בשם ר"ת, רמ"א ביש אומרים).¹⁶

דעה ד': כיוון שזו מחלוקת, הולכים לחומרא לשני הצדדים, ושניהם אינם יכולים לכופ זה את זה (מהר"ם, ד"מ).¹⁷

במקום שיכול הבעל לכופ את אשתו והיא מסרבת, (דינה כמורדת), ויוצאת בלא כתובה ובלא תוספת כתובה,¹⁸ שעל מנת כן נשאה, אע"פ שלא פירש (שו"ע).

היה גר עמה בעירו ולא הסתדרו, ונסע עמה לעירה דרך מקרה וגם לא הסתדרו, יכול לחזור ולהוציאה חזרה למקומו (ריב"ש, רמ"א). כי מקום הנישואין קובע (ביאור הגר"א אות ה), וכשמוציאה יכול לקבוע לעבור לאן שירצה (ריב"ש, ב"ש ס"ק ח).

הלכו לגור בארצה, אינו יכול לכופ אותה לעבור מכרך לכפר (ר"ן, רמ"א). יש להסתפק באופן ההפוך, שהיא רוצה לכופ אותו ללכת למקומו, כיוון שעל דעת כן נישאה (ח"מ), אך לדעת ב"ש, כיוון שלא כופים עליו, אלא עליה, וודאי אינה יכולה לכופ אותו, ובפרט כשהתנו ביניהם שגם לדעת ר"ת אינה יכולה לכופ אותו.

כשאינו יכול לפרנס עצמו, דעה א': כופה את אשתו שתלך עמו למקום אחר (תרוה"ד, רמ"א כיש אומרים). ודווקא כשנשאה סתם, אבל אם התנו במפורש לדור שם, אינו יכול לשנות (נו"ב).

⁷ כששניהם מגיעים ממקום דומה. אולם, אם הוא בא מכפר והיא מכרך, או להיפך, יכול להוציאה (ח"מ ס"ק ה).

⁸ הב"י כתב שבמקום הרמב"ם, רש"י וכל הגאונים לא חוששים לדעת ר"ת.

⁹ יד האיש עדיף מיד האשה.

¹⁰ ויכול לכופה אפילו אם אירסה במקום מגוריה.

¹¹ לדעת הב"ח, רק כששהה במקומה אחר הנישואין, אינה צריכה לבוא אחריו, ואין נראה כן ברא"ש ובטור.

¹² יד האשה עדיפה מיד הבעל. והדיון היא על אימתי היא יכולה לכפותו.

¹³ ומשמע שאינה יכולה לכופ אותו לעבור למקום מגוריו.

¹⁴ הואיל והם שווים.

¹⁵ וכל שכן כשנשאו בארץ מגוריהם.

¹⁶ ר"ת מנמק זאת בכך, שמכיוון שהשיירות אינן מצויות ביניהן, אינו יכול תמיד לחקור ולדעת מנהג אנשי מולדתו. אמנם באותו איזור יד האשה עדיפה ויכולה לכופו ללכת לעירה, משום שעולה עמו ואינה יורדת. ועוד שהוא יכול ללכת ולראות את אוהביו, והיא אינה יכולה.

¹⁷ ואיך לא נחוש לדעת ר"ת מאחר והמהר"ם חשש לדבריו (ד"מ).

¹⁸ בהגה"מ הביא מחלוקת ר"ח ור"ת, האם בכל מקום שיוצאת בלא כתובה, מפסידה גם תוספת כתובה (ב"ש).

דעה ב': אינו יכול לכופה (ריב"ש, ב"י, רמ"א כיש חולקין).

אולם לכל הדעות, אינו יכול לכופף אותה לנדוד עמו ממקום למקום (ריב"ש, ח"מ, ב"ש).

כשחלה, גם אם יש חשש סכנה לחייו, לכו"ע אינו יכול לכופה לעבור למקום אחר, כי רק במקרה של דוחק עניות, שגם היא הופכת לעניה, נוח לה ללכת למקום אחר, וגם כשאינה רוצה, בטלה דעתה, ויכול לטעון שנשאה על דעת סתם נשים. אבל כאן שרק הוא סובל מכאבים, מה איכפת לה, ואין לכופף, לא אותה וגם לא אותו (נו"ב). פת"ש מפקפק, שהרי במכאובים מסתמא גם לא יוכל להשתכר. אולם אם התנו במפורש משמע שמודה לנו"ב.

מי שיש לו אשה במדינה אחרת, והלך ונשא אשה נוספת במדינה אחרת, צריכה לילך עמו לעירו דודאי נשאה לשוב לביתו (ב"י בשם הרשב"ץ, רמ"א).¹⁹

(סעיף ב) ²⁰הבעל אינו יכול להוציא את אשתו מנוה יפה לנוה רע, ומנוה רע לנוה יפה (שו"ע).²¹ ודווקא ששניהם ממקום אחד, אבל אם האשה מגיעה מארץ אחרת, יכול להוציאה גם מנוה יפה לנוה רע (ח"מ ס"ק יא). והב"ח כתב בשם המהרש"ל שבתוך אותה העיר יכול להוציאה מנוה יפה לנוה רע (ב"ש ס"ק יא).

ואסור להוציאה ממקום שרובה ישראל למקום שרובו גויים, אבל הפוך תמיד מוציאים (שו"ע) - אפילו מנוה יפה לנוה רע (ח"מ ס"ק יב).

אסור להוציא ממקום שהמושל טוב למקום שהמושל רע (הגה"מ, רמ"א).²²

אסור להוציאה ממקום שיש רופא ודברים אחרים שצריכים בעיר, למקום שהדברים הללו אינם (מהרי"ט, באר היטב אות יט).

קודם שכנסה ונשאה, אינו יכול להוציאה ממקומה, וצריך לכנסה במקומה,²³ אלא אם התנה עימה במפורש,²⁴ ואם יש אמתלאות וטעמים לדבריו צריכה לילך אחריו (הגה"מ, רמ"א).

האיש טוען שהיתנה עמה שינשאו במקומו, והאשה מכחישה, והשדכן מעיד לטובת האיש. לדעת מהר"מ אלשיך תשבע, אך בספר ישועות-יעקב מסתפק, כיוון שאין כאן תביעת ממון, ואין נשבעין אלא על תביעת ממון (פת"ש אות ה).

¹⁹ במקרה כזה גם ר"ת יודה שהבעל יכול לכופה (ב"ש). לעומת זאת לדעת הח"מ, הרשב"ץ ביאר דין זה לפי כל הפוסקים האחרים, והביא דין זה כתוספת אף שכבר נפסק שהאיש יכול לכופף את האשה ללכת למקומו, לכן תימה מדוע הרמ"א מביא דין זה, ואם הדין נכתב לדעת ר"ת, מנא ליה לרשב"ץ שבמקרה כזה ר"ת יודה.

²⁰ כשמוציאה מעיר לעיר ומכפר לכפר בתוך הארץ,

²¹ כי גופו של האדם נבדק לפי מקומו, ואם הוא רגיל לנוה הרע ועובר לנוה יפה, הוא עלול לחלות (באר הגולה אות ח).

²² מדברי הרמ"א משמע אפילו למקום שרובו ישראל. אבל בהגה"מ מיימוניות משמע שמקום שרובו ישראל עדיף, אפילו כשיש שם מושל רע (ח"מ ס"ק יג).

²³ כי עדיין אין לו חובות כלפיה (לרפאה, לפדותה וכו'), לכן כיוון שהדרכים בחזקת סכנה, אינו יכול לכופה (ח"מ).

²⁴ התנה עם אמה, לאו כלום הוא (רמ"א) והרשב"ץ חולק על הרמ"א. אולם גם לדעת הרמ"א, כשהאשה יתומה, והתנה מדעתה ומרצונה, וגם הסכימה ומודה על כך, התנאי יחול ותלך עמו (ח"מ ס"ק טו).

(סעיף ג) ²⁵מחוצה לארץ לארץ ישראל כופין אותה (או אותו ח"מ), לעלות, אפילו מנוה יפה לנוה הרע, ואפילו ממקום שרובו ישראל למקום שרובו גויים, ואין מוציאין מארץ ישראל לחוץ לארץ ואפילו מנוה רע לנוה יפה וממקום שרובו גויים למקום שרובו ישראל (שו"ע).

היתנה עם האשה שלא יעלו לארץ ישראל, אינו יכול לכפותה לעלות. לעומת זאת, אם רק נשבע שלא יוציא אותה ממקומו, מבלי להזכיר את ארץ ישראל, יכול לכפותה (מהר"ם גלאנטי, באר היטב אות טז).

(סעיף ד) אמר האיש לעלות לארץ ישראל, והיא אינה רוצה, תצא בלא כתובה (שו"ע). ²⁶ ודינה דומה לדין מורדת (ב"ש ס"ק יח). אולם, אם לאחר כמה שנים הוא חזר לחוץ לארץ, צריך לשלם את כתובתה, לה או ליורשיה (רמ"א).

חזר לחו"ל לאחר שגירשה, דעה א': אין לו שום חיוב כלפיה (ח"מ ס"ק כ). דעה ב': צריך לשלם לה, או ליורשיה את כתובתה, כי עכשיו התברר שהייתה כאן רמאות (ב"ש ס"ק יט). כך גם במוציאה מארץ לארץ ומכרך לכפר ואח"כ חזר, שלדעת הח"מ ברגע שסירבה, הפסידה כתובתה, ולדעת הב"ש אם אח"כ חזר, התברר שהייתה זו רמאות.

ביחס לנכסי צאן ונכסי מלוג, דינם כדין מורדת (ב"ש ס"ק יח), כדלהלן:

כשהנכסים קיימים: האשה נוטלת (רמ"א), שהרי אפילו זינתה, לא הפסידה את הקיים (ח"מ ס"ק יט).

כשהנכסים אינם קיימים, מפני שהפסידם:

נכסי צאן ברזל, האשה הפסידה, מפני שהוציאם ברשות (רמ"א).

נכסי מלוג, צריך לשלם לאשה, מפני שהוציאם שלא ברשות (רמ"א).

כשהנכסים אינם קיימים מפני שהם נגנבו או נאבדו: ²⁷

נכסי מלוג, האשה הפסידה, מפני שאינם באחריותו (רמ"א).

נכסי צאן ברזל, צריך לשלם לאשה, מפני שהם באחריותו (רמ"א).

אמרה היא לעלות, והוא אינו רוצה, יוציא ויתן כתובה, והוא הדין לכל מקום מארץ ישראל לירושלים. שהכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין משם, הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין משם (שו"ע).

(סעיף ה) יש מי שאומר דהא דכופין לעלות לא"י, היינו בדאפשר בלא סכנה. ²⁸ ואם סוחרים הולכים בדרך זו, לא חשיב סכנה וכופין לעלות (פת"ש אות ו).

²⁵ כל הדינים שהובאו עד כאן מתייחסים למעבר מארץ אחת לשניה בחוץ לארץ, או מארץ לארץ (יהודה, גליל ועבר הירדן) בארץ ישראל.

²⁶ וכאמור לעיל, הוא הדין בכל מקום שיכול להוציאה למקום אחר והיא מסרבת (ח"מ ס"ק י"ח). ²⁷ יש להקשות בדינא דמתיבתא (שבזמן הגאונים תיקנו שאשה המואסת בבעלה, ומביאה לכך אמתלה מבוארת), האשה מפסידה נכסי מלוג אבל צריך לשלם לה נכסי צאן ברזל. אלא יש לתרץ שדינא דמתיבתא עוסק בנגנב ואבד, ואילו הגמרא (כתובות קא, א) עוסקת כשהנכסים כלו, מחמת שהשתמש בהם, לכן צריך לשלם על נכסי מלוג, לפי שאסור להשתמש בהם, ופטור מנכסי צאן ברזל לפי שהשתמש ברשות (מרדכי, רמ"א).

²⁸ הילכך מסוף המערב עד נוא אמון אין כופין לעלות, ומנוא אמון ולמעלה כופין לעלות דרך יבשה, וגם דרך ים בימות החמה, אם אין שם לסטים (רשב"ש, שו"ע).

כופין על האשה לעלות לא"י ולא על האיש (ירושלמי). כי בזמנינו שביהמ"ק אינו קיים, רק האיש מצווה לטרוח במצוות הנהוגות בארץ (מרדכי, ביאור הגר"א אות יז, ב"ש ס"ק כ).²⁹ אך הרמב"ם והשו"ע לא חילקו בכך.

מצות ישיבה בארץ ישראל, נוהגת גם היום (רמב"ן, רא"ש, אגודה, תרוה"ד, נתיה"מ) וכן משמע מכל הפוסקים ראשונים ואחרונים. אמנם בתוס' בשם ר' חיים מובא שבזמן הזה אין מצוה לעלות לא"י, אך במהרי"ט כתב שתלמיד טועה כתבו ואין לסמוך על דעה זו. לכן גם בזמנינו כופין לעלות לא"י (פת"ש).

²⁹ ורק בזמן ביהמ"ק, גם האשה הייתה מצווה לטרוח במצוות הנהוגות בארץ (ביאור הגר"א אות יז).

סימן עז. דין מורד ומורדת, או אומרת מאיס עלי

(סעיף א) המורד על אשתו ואומר הריני זן ומפרנס, אבל איני בא עליה מפני ששנאתיה, מוסיפין על כתובתה משקל ל"ו שעורים כסף כל שבוע,³³⁰ וממשיך לשבת עמה בלי לשמש,³³¹ כל זמן שתירצה. ואע"פ שכתובתה הולכת ונוספת, הרי הוא עובר בל"ת שנאמר ולא יגרע. ואם היא רוצה כופין אותו מיד להוציאה וליתן כתובתה (שו"ע).

מורד במזנות, דעה א': אין לו דין מורד (רמב"ם, שו"ע), וכן סוברים רוב הפוסקים (ב"ח). דעה ב': יש לבעל דין מורד (תוספות, רא"ש, טור). אמנם לאשה יש דין מורדת רק בתשמיש, כי במזנות היא יכולה לומר "איני ניזונת ואיני עושה", אך ביחס לבעל שאינו יכול לומר כן נחשב כמורד גם במזנות.

יש אומרים, דאם רוצה לגרשה מיד וליתן כתובתה, אין מוסיפין לה (רמ"א כדמשמע ברמב"ם), ונראה שאם עושה כן, אף אינו עובר על לאו דלא יגרע (רמ"א).

שאלה: יש לדון לאחר חדר"ג,³³² שלא לגרש את אשתו בעל כרחיה. לדעת הרמב"ם והרמ"א, אם הבעל רוצה לגרשה מיד, והאשה אינה מסכימה, האם מוסיפים על כתובתה, והאם חייב בעונתה.

צדדי השאלה: ח"מ (ס"ק ג) הסתפק אם הרמ"א עוסק אף לאחר חדר"ג, שהרי הרמב"ם לא נהג על פיו, ועפ"י דין הגמרא פשיטא שיכול לגרשה בעל כרחיה. לכן ממה נפשך יש להקשות, אם דברי הרמ"א מתייחסים ללפני חדר"ג פשיטא, ואם אחרי, אין להביא הוכחה מהרמב"ם שלא נהג על-פי חדר"ג. לעומת זאת, ב"ש (ס"ק ו; נו"ב) הבין שדברי הרמ"א מתייחסים גם לאחר חדר"ג, ומתרץ את קושיית הח"מ, בכך שגם לפני חדר"ג, בזיווג ראשון אסור לגרשה בעל כרחיה אם לא מצא בה ערוות דבר, ואעפ"כ לפי הרמב"ם לא יחשב לעניינינו כמורד, כל שכן לאחר חדר"ג ורוצה לגרשה מיד לא יחשב כמורד. אולם צ"ע כי הרמ"א (ק"ז, יא) פסק כמהרי"ק שרק במאוסה כתב כן. **הדעות השונות:**

דעה א': כשרוצה לגרש מיד והאשה מסרבת, חייב בעונה ויש לו דין מורד (מהרי"ק, ח"מ, כנה"ג). כאמור לעיל, אם יש לה מומים ומאוסה בעיניו, פטור מעונתה (מהרי"ק, רמ"א ק"ז, א).

כך יש לדייק מתשובת הרא"ש המובא בשו"ע (ק"ז, יא), שרק באשה שנכפית ומן הדין כופין אותה לקבל גט, כשמסרבת הבעל מונע ממנה מזנות ועונה, אבל כשלא כופין עליה להתגרש, אינו יכול למנוע ממנה מזנות ועונה (ח"מ).³³³ אולם, לדעת הב"ש אין הוכחה מהרא"ש, ולדעתו בנכפית יכול למנוע ממנה הכל, ובשאר נשים יכול למנוע רק עונה.

דעה ב': כשרוצה לגרש מיד והאשה מסרבת, פטור מעונה ואין לו דין מורד (ש"ג, ב"ח, ב"ש, נו"ב). פטור מעונה, משום שאין כופין עליו להוליד בני שנאה (ב"ש ק"ז, כד).

דעה ג': פטור ממזנות (רא"ם, והב"ח למד שהוא הדין שפטור מעונה), בשו"ת מהר"א בן ששון נפסק, שהבעל יכול לומר קים לי כרא"ם עפ"י הב"ח. ח"מ דוחה את דברי הרא"ם ויתכן שאף

³³⁰ שהם שלוש דינרי מדינה. ואינו נותן לה עכשיו, אלא הם חוב עליו כשתקבל את כתובתה (ב"ש).
³³¹ לא כופים אותו לשמש כי אסור לשמש בכפיה, וצריכים דעתו ודעתה, ואם שימש בכפיה נחשב כמורד (ב"ש).
³³² חרם דרבינו גרשום.

³³³ שיש באשה מום, ונכפית (כופין עליה להתגרש), אם נמאנת מאבדת שאר, כסות ועונה, ומשמע שבמומים אחרים אם מאוסה עליו, לא כופים עליו עונה, אבל אם אין לה מומים כלל ומסרבת להתגרש חייב בעונתה.

הוא כתב כן רק ביחס מזונות ולא על עונה.³³⁴ לעומת זאת כל הפוסקים האחרים חולקים ומחייבים אותו במזונות (רא"ש, מהרי"ק, ח"מ, ב"ש).

דין ירושה, של אשה שכופים עליו לגרשה, ומתה לפני שגרשה. דעה א': מורד אינו יורש את אשתו (ש"ג, רמ"א). דעה ב': יורש (ב"ש, רא"ם).

(סעיף ב) אשה שמנעה תשמיש מבעלה הנקראת מורדת,³³⁵ רקע:

תקנת המשנה: המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה ז' דינרין בשבת.

תקנת הגמרא: מכריזים עליה ד' שבתות, ואח"כ מפסידה כתובתה.

נחלקו הפוסקים האם תקנת הגמרא מחליפה, או מתווספת לתקנת המשנה.³³⁶

בגמרא מובא גם שמשנים אותו י"ב חודש לפני שמגרשה, ודינים נוספים. נחלקו הפוסקים האם הדינים אלו ודיני המשנה והגמרא לעיל, מתייחסים רק למורדת כדי לצערו,³³⁷ או גם כשטוענת "מאיס עלי", במקרה כזה **הרי"ף מביא שהגאונים חזרו ותיקנו, "דינא דמתיבתא",** שיגרשוהו לאלתר - ונחלקו הפוסקים האם תקנה זו נתקבלה להלכה. ולאחר חדר"ג,³³⁸ דנו הראשונים, האם יש לשנות את התקנה, כדי שלא לעגן את הבעל.

כללים:

1. דין מאיס עלי מותנה בכך שמבקשת להתגרש מיד ואינה מבקשת כתובה, אחרת דינה כמורדת כדי לצערו - "בעינא ליה ומצערנא ליה" (רמ"א).³³⁹

2. מדינא דגמרא (כתובות סד, א) בעלה פטור מכסות ומזונות כל ימי מרידתה.³⁴⁰

3. **נכסי מלוג:** מובא ברמ"א שיש אומרים שרק מה שתפסה שייכים לה (אך בסעי' ג' חזר וכתב שהכל שייך לאשה), בח"מ כתב שלא ידוע מי סובר כך, ובב"ש (ס"ק יא) הביא דעת

³³⁴ הרא"ם למד כן מתחילת כתובות, שאם הגיע זמן ומעכבת אותו ולא נישאו, אין לה מזונות, אם כן וודאי גם תקנת רבינו גרשום הייתה רק שלא לגרשה בעל כרחו, אבל יכול למנוע ממנה מזונות עד שתתגרש להתגרש. אולם הח"מ דחה כי אין לדמות סוף דינה לתחילתה, בדיוק כפי שבנשואה שחלתה חייב במזונותיה, אע"פ שבנידחו הנישואין מחמת שחלתה אינו חייב.

³³⁵ וכן כשנמנעת מלטבול (אגרת הרמב"ם). אולם אינה חייבת להיבעל לו בכל שעה שירצה, אלא לפי העונה האמורה בתורה, לפי שאינה שבוית חרב שלו (מהרי"ט, באר היטב אות ז).

³³⁶ לדעת הר"ן תקנת הגמרא מתווספת על תקנת המשנה, ולכן בנוסף על ההכרזה, פוחתין לה מכתובתה כל שבוע ז' דינרים. לדעת הגאון (הו"ד בר"ן) בד' שבועות של הכרזה אין פוחתין לה מכתובתה, ולא חוששין שתבוא להערים ולחזור בה, כי מצרפים הכל לחשבון ד' שבועות, ומשמע שכן דעת הגה"מ והרמ"א (ב"ש).

³³⁷ שאומרת, הריני מצערת אותו בכך, מפני שעשה לי כך וכך, או מפני שקללני, או מפני שעשה עמי מריבה וכיוצא בדברים אלו (שו"ע).

³³⁸ שאסור לשאת אשה נוספת.

³³⁹ כשמבקשת כתובה, חיישין שמא נתנה עיניה באחר, ולכן יש לה דין מורדת כדי לצערו (רמ"א).

כפי שיובא להלן, לדעת הרמב"ם (אישות יד, ט-י) אומרת מאיס עלי, אינה נחשבת כמורדת. אולם לפי כל הדעות האחרות להלן, דין מורדת נאמר בעיקר באופן שאומרת "מאיס עלי", ונראה שכן הוא העיקר לדינא (אבני אפוד ס"ק ג; שו"ת שואל ונשאל ח"א יד, ג; ומשמע בב"ש סו"ס עז).

³⁴⁰ מלאחר ד' שבועות של הכרזה, ואפילו מעוברת, אינו חייב במזונותיה, ולכן כשתלד פטורה מלהניק. ולדעת הר"ן שלא תיקנו הנקה כנגד מזונות חייבת גם להניק.

מהרלב"ח,³⁴¹ והוא כנגד כל המפרשים ובטלה דעתו (ביאור הגר"א).³⁴² אבל מה שאבד מנכסי מלוג הפסידה (ח"מ ס"ק כד).

סיכום הדעות:

דעת הרמב"ם ושו"ע:

מורדת כדי לצערו:

מכריזים עליה: במשך ד' שבועות בכל יום.³⁴³

נמלכים בה: בי"ד שולחים לה שליח בתחילת ובסוף ההכרזות, ומתרים בה, ואם עמדה במרדה, נמלכין בה ומפסידה כתובתה.

מפסידה כתובתה ותנאי כתובתה: לאחר ד' שבועות.

נתינת גט: רק לאחר י"ב חודש.³⁴⁴

נכסי צאן ברזל: מה שתפסה שלה,³⁴⁵ ומה שלא תפסה הפסידה.³⁴⁶

אומרת מאיס עלי:

נתינת גט: כופים את הבעל, ונותן לה גט מיד.³⁴⁷ והשו"ע פסק, שאין כופים עליו לגרשה.

נכסי צאן ברזל: כל מה שקיים שלה.

דעת הרא"ש:

מורדת כדי לצערו, או מפני שמאיס עליה (אין כמעט חילוק),

מכריזים עליה: אם היא מורדת: במשך ד' שבועות בכל יום. באומרת מאיס עלי: לא מכריזים.

מפסידה כתובתה ותנאי כתובתה: לאחר י"ב חודש.

³⁴¹ שבאומרת "מאיס עלי" מועילה תפיסה רק בנכסי מלוג.

³⁴² כן מובא ברשב"א ובמ"מ שנכסי מלוג שלה (ח"מ ס"ק ח).

³⁴³ יש אומרים שלא מכריזים בכל יום (תוספתא, רש"י, תוספות, ר"ן, טור), אלא רק בשבתות, וכן עיקר (רמ"א).

³⁴⁴ מבקשים ממנו שלא יגרשה אלא לאחר י"ב חודש, לפי שגנאי לבנות ישראל שמתגרשות מחמת קטטה, אבל אם רצה יכול לגרשה מיד (מ"מ; ח"מ ס"ק י; ב"ש ס"ק יג).

³⁴⁵ ואם תפסה מפתח, או שתפסה על ידי שליח, אינה מועיל (ב"ש ס"ק ח). וגם אינה יכולה לתפוס כנגדם מנכסי הבעל (כנה"ג, באר היטב אות כח).

³⁴⁶ ואם אבדו אין הבעל חייב לה כלום (שו"ע).

³⁴⁷ רק לדעת הרמב"ם והרשב"ם כופים אותו לגרשה, ובהגה"מ, כתב שאמרו כן רק כשנותנת אמתלא וטענה הנראית. אבל אין נוהגים כדעתם, וחוששים שמא סיבת הגירושין הוא מפני שנתנה עיניה באחר, ולא משום מאיס, והגט מעושה ופסול, ונבוא להרבות ממזרים. לכן כל גדולי אשכנז מתרחקים עד הקצה האחרון, מכפיית האיש לגרש בעסק מרידת האשה (רא"ש). אם בכל זאת נישאת בגט כזה, לדעת הרא"ש, בדיעבד לא תצא. לדעת המ"מ, תצא (ח"מ ס"ק ה).

נתינת גט: רק לאחר י"ב חודש.³⁴⁸ וכן דעת הרמ"א.³⁴⁹

נכסי צאן ברזל: הקרקעות שלה,³⁵⁰ מטלטלין רק מה שתפסה ומוחזקת שלה. וכן דעת הרמ"א עפ"י ב"ש.³⁵¹

דעת רמב"ן ורשב"א:

מורדת כדי לצערו:

מכריזים עליה: במשך ד' שבועות. אומרת מאיס עלי: לא מכריזים.

מפסידה כתובתה ותנאי כתובתה: לאחר ד' שבועות.

נתינת גט: לאחר ד' שבועות.

נכסי צאן ברזל: מפסידה.

מורדת, ואומרת מאיס עלי:

נתינת גט: רק לאחר י"ב חודש.

מפסידה כתובתה ותנאי כתובתה: לאחר י"ב חודש בעת הגירושין.

נכסי צאן ברזל: מה שתפסה שלה, ומה שלא הפסידה. וכן דעת הרמ"א עפ"י ח"מ.

דעת הר"ן:

מורדת כדי לצערו:

מכריזים עליה: במשך ד' שבועות. רק בשבת.

נמלכים בה: בי"ד עצמם נמלכים, ללא שליח. לא חזרה בה, מפסידה כתובתה.³⁵²

³⁴⁸ התקנה תוקנה בימי האמוראים האחרונים, כשראו שגבהו בנות ישראל ודעתם זחה עליהם, וכאשר כעסו על בעליהן, היו אומרות לא בעינא ליה, ובעליהן גרשום מיד, ופתרום ללא כתובה, ושוב היו מתחרטות. ולדעת הרשב"א אין זו תקנה חדשה, אלא מראש נהגו כן, שמא יסור המיאוס מליבה (רא"ש).
³⁴⁹ ובד"מ כתב כן גם בשם הרשב"א והר"ן. והרמ"א לא כתב דבריו ב"יש אומרים" ונראה שלכאורה הבין כך גם בדעת הרמב"ם והשו"ע (אף שקשה לדחוק כן בלשונם). ומשמע שסובר שגם לדעת הרא"ש מכריזים ד' שבתות, ואין כאן סתירה אלא הכוונה היא שמכריזים ואומרים לה שתאבד כתובתה, אך את הכתובה לא תאבד מייד, אלא רק לאחר י"ב חודש. לפי זה גם לאחר תקנת י"ב חודש, נשאר עדיין תקנת "הכרזה" אך בטל התקנה של "ביטול כתובתה". הב"ש לא הבין כך ולכן תמה מדוע הרמ"א פסק כרא"ש נגד כל שאר הפוסקים, ואף לדעת הרא"ש אין הדבר ברור ורק הטור כתב כן בשמו. המציין ברמ"א, מביא כמקור לדבריו את הרשב"א, ודחה את דעת הב"ש, שהרשב"א כתב כן רק ביחס למאיס, אבל במורד מוציאה לאחר ד' שבועות.

³⁵⁰ כיוון שהיא נחשבת למוחזקת.

³⁵¹ נחלקו הפוסקים בדעת הרמ"א. בסעיף ב' בדין מאיס עלי, כתב כדעת הרשב"א, אבל בסעיף ג', במורדת לא סבר כן, ואם תרצה לומר שלדעת הרמ"א תמיד הולכים אחר המוחזק, עדיין קשה מדוע לדעת הרמ"א קרקע של נכסי צאן ברזל נחשבים בחזקת האשה, והבעל אינו יכול לומר קים לי כהרשב"א והוא המוחזק (ח"מ ס"ק כג). ב"ש (ס"ק כו) מבאר שהרמ"א פוסק כדעת הרוב. במאיס פסק שמועיל תפיסתו, כרמב"ן, רשב"א, רא"ש ורש"י נגד הרמב"ם והר"ן, ובמורדת פסק מועיל תפיסתו כדעת הרמב"ם, ר"ן, רא"ש, מהר"ם וש"ג כנגד, הרמב"ן והרשב"א. לעומת זאת, הח"מ כתב שהרמ"א סובר כדעת הרשב"א וסמך לומר כן על דברי הרמ"א בדין מתיבתא, שכתב שאם יש ערמה בדבר, תפיסתה אינה מועילה, כדעת הרשב"א. והב"ש מחלק שכשמשקרת דינה חמור יותר.
³⁵² ואולי לכך התכוון גם הרמב"ם (ר"ן, ב"ש).

מפסידה כתובתה ותנאי כתובתה: לאחר ד' שבועות.³⁵³

נתינת גט: רק לאחר י"ב חודש.

נכסי צאן ברזל: מה שתפסה שלה, ומה שלא הפסידה. (ראו רמב"ם)

מורדת, ואומרת מאיס עלי:

מפסידה כתובתה ותנאי כתובתה: לאחר י"ב חודש, בעת הגירושין. (ראו רא"ש)

נתינת גט: רק לאחר י"ב חודש.

נכסי צאן ברזל: כל מה שקיים שלה. (ראו רמב"ם).

שאר המחוייבויות בתוך י"ב חודש:

לשיטת הרמב"ם ושו"ע, הסוברים שמפסידה כתובתה:

דעה א': מכיוון שהכתובה בטילה, הוא הדין שאר תנאי הכתובה, חוץ מהירושה, **לכן אין לבעל פירות נכסי מלוג ואינו חייב בפדיונה**. אולם מכיוון שירושה **יש להסתפק אם חייב בקבורתה** (ח"מ).³⁵⁴

דעה ב': כיוון שמרדה, היא הפסידה ולא הוא, **לכן יש לבעל פירות וירושה ואינו חייב בפדיונה ובקבורתה**. אמנם אם תפסה נכסי צאן ברזל חייב בקבורתה כנגדם.³⁵⁵ ובאומרת "מאיס עלי" **חייב בקבורתה גם אם לא תפסה נצ"ב**, משום שמוציאים ממון מספק ספיקא (ב"ש ס"ק יז).³⁵⁶

לשיטת הרא"ש, ורמ"א³⁵⁷: מעשה ידיה שייכים לה, ³⁵⁸ אך שאר המחוייבויות והכתובה, במקומן עומדות, לכן הבעל אוכל פירות, ירושה, וחייב בפדיונה ובקבורתה.³⁵⁹

לאחר י"ב חודש, אין להם כלום אחד על השני (רמ"א): אין לה כתובה ולכן אינו חייב בפדיונה ובקבורתה (ב"ש ס"ק טז), אך כל עוד לא נתן לה גט, ירושה (רמב"ם, רא"ש, שו"ע).³⁶⁰ ואינו יכול לכוף אותה (רמ"א). **פירות נכסי מלוג:** דעה א': אינו אוכל פירות נכסי מלוג (רא"ש, ד"מ).³⁶¹ דעה ב': אוכל פירות נכסי מלוג (רשב"א).

³⁵³ אם לאחר שבי"ד נמלך בה, חזרה לבעלה, מובא בר"ן מחלוקת אם הפסידה ז' דינרים מכתובתה על כל שבוע שמרדה, או שאינה מפסידה (ח"מ ס"ק ט).

³⁵⁴ והב"ח כתב שפטור מקבורתה, אף אם תפסה נכסי צאן ברזל, למרות שקבורתה נתקנה כנגד נכסי צאן ברזל, וכיוון שזוכה בנצ"ב רק מכח ספק, לכן כשמתה גם מקבורתה נפטר מספק (ב"ש ס"ק טז).
³⁵⁵ קבורתה תחת כתובתה, ומפורש ברש"י ובתוס' דנדוניא שהיא נכסי צאן ברזל, נקרא כתובתה (ב"ש ס"ק יב).

³⁵⁶ ספק בגמרא אם זכתה בנצ"ב, ואם נאמר שלא זכתה, ספק אם הלכה כרמב"ם לעיל, שדיני מורדת אינו חלים כשאומרת "מאיס עלי", ולכן לדעת הרמב"ם וודאי זכתה בנצ"ב, וחייב בקבורתה.

³⁵⁷ הרמ"א לא כתב דבריו ב"יש אומרים", לכאורה נראה שהבין כן גם בדעת הרמב"ם והשו"ע (ולא רק בדעת הרא"ש). אולם לדעת הרמב"ם אינו חייב בפדיונה (ח"מ).

³⁵⁸ הבאים כנגד מזונותיה שהפסידה. במאיס - מיד, במורדת - לאחר ד' שבועות.

³⁵⁹ כתובות מז, ב: "תיקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה וקבורתה תחת כתובתה".

³⁶⁰ גם במקום שכופים עליו לגרשה, דאין ירושתה נפקעת אלא בגירושין (טור בשם גאון).

³⁶¹ וב"ש (ס"ק טו) כתב שלא מובן שהרי הוא זוכה בירושה, אלא אם נאמר שירושת הבעל דאורייתא, ואז אפשר לחלק ולהסביר מדוע ירושה אך לא אוכל פירות.

האם הבעל יכול למחות כשנותנת משלה לאחרים, בגלל אפשרות להפסד ירושה?

דעה א': אף שאין לו פירות נכסי מלוג, רשאי למחות (מהרי"ו, רמ"א סעיף ג).³⁶²
דעה ב': כשאינו אוכל פירות, הוי כאילו אין אישות ביניהם, לכן הוא יורש אותה בתורת קרוב, ואינו יכול למחות בה (רלב"ח).

לדינא: לכתחילה יכול למחות, ובדיעבד אם כבר נתנה צ"ע (ב"ש ס"ק כט).

חזרה בא לאחר י"ב חודש, צריך לכתוב לה כתובה חדשה, אבל בתוך י"ב חודש אינו צריך, ואם הבעל מת תוך י"ב חודש תגבה כתובתה מהיורשים (רמ"א).

לאחר חדר"ג שאין נושאים שתי נשים, ורוצה לגרשה,

דעה א': יכול לגרשה בעל כרחיה מיד, או לשאת אשה נוספת (ראב"ן), אפילו תוך ד' שבועות, הועיל ואינו יכול לשהות אפילו עונה אחת ללא אשה (ח"מ).

דעה ב': אינו רשאי לשאת אחרת (רשב"א, מהרי"ק, רמ"א). אבל בארוסה מותר,³⁶³ וכן לאחר י"ב חודש מותר לגרשה בעל כרחיה, או לשאת אחרת על פניה, דאין כח ביד האשה לעגנו לעולם (רמ"א). הוא הדין (קודם י"ב חודש) כשב"ד רואים שאוותר עליו ואין חשש שמחפש תואנה, משום שנתן עיניו באחרת (ב"ש). בדיעבד, אם נשא אשה נוספת תוך י"ב חודש, אינו צריך לגרש מי מהם (מהרי"ק, רמ"א).

בעלה מלח (יורד ים), שעונתו ששה חודשים ומסרבת לו, נחשבת כמורדת.³⁶⁴

ארוסה שהגיע זמנה לינשא ומרדה כדי לצערו ולא נישאת, נחשבת כמורדת (שו"ע).³⁶⁵

החלה למרוד כשהייתה חולה (רמ"א) והוא הדין כשהייתה נידה (ח"מ ס"ק יח).³⁶⁶

דעה א': אינה נחשבת מורדת (ירושלמי, ר"ן, ראבי"ה, ש"ג).

דעה ב': נחשבת כמורדת (רמב"ם, רא"ש, מהר"ם, שו"ע). הרמב"ם והרא"ש חלקו על הירושלמי, כי משמעות הבבלי אינה כירושלמי. הרא"ש ביאר שלבבלי נידה נחשבת כפיתו בסלו ולירושלמי לא.

הרמ"א, הביא את המהר"ם (דעה ב') ואת דעה א' כיש אומרים, ומשמע שסובר שהעיקר כדעה ב' (ב"ש).

יבמה שמרדה, לדעת הרי"ף והרמב"ם מצות ייבום קודמת לחליצה, לכן יש לה דין מורדת. לדעת ר"ת והרא"ש שמצות חליצה קודמת, אין לה דין מורדת (ח"מ ס"ק כא).

³⁶² מצאנו יסוד זה במשנה (עח,א), בנכסים שאינם ידועים, שאסור לה למכור אותם. ה"ר"ן (עט,א), מבאר הטעם מפני שירשה, וכן מובא בטור (צ, סעי' ט בשו"ע) – מובא ספר יאיר השולחן, הרב יאיר וסרטייל.

³⁶³ והגה"מ אוסר אף בארוסה.

³⁶⁴ אפילו אומרת לו שכשיחזור לא תשמש איתו, ופשיטא שגם אם רוצה לקרב עונתו והיא מסרבת (ח"מ ס"ק יט). ואפילו יש לו אשה אחרת (שו"ע).

³⁶⁵ אפילו לא אמרה מאיס עלי (ב"ש ס"ק כד).

³⁶⁶ בירושלמי מובא שמרדה קודם נידתה, ובבבלי משמע שמרדה בזמן נידתה (ח"מ ס"ק יח).

(סעיף ג) מורדת, לאחר שיוצאת ללא כתובה, צריכה להחזיר את כל המתנות שקיבלה מבעלה ואינה נוטלת ממנו כלום (רמב"ם, שו"ע) וכן מחזירה מתנות מקרובים (מהרי"ו, ב"ש).³⁶⁷ אבל בגדיה ונדוניא, מה שתפסה אין מוציאין ממנה.

מעות נדוניה, לא מועיל תפיסתם, אלא רק מטלטלין, לפי שהמעות שתפסה עכשיו אינם אותם מעות שהכניסה מבית אביה (ר"ן, ח"מ, ב"ש).³⁶⁸ **האב שתפס מהנדוניה שהכניסה לבעלה:** דעה א': נחשב כאילו תפסה בתו (מהר"ם, רמ"א, ב"ח).

דעה ב': תפיסתו אינה מועילה, משום דהוי תפיסת חוב במקום שחב לאחרים, ואין יד האב כיד בתו. והמהר"ם (בדעה א') עוסק במקרה שהאב עוד לא העביר את הנדוניה לחתן (ח"מ ס"ק כג, ב"ש).

דינא דמתיבתא:

דעה א': תקנה זו של הגאונים לא התפשטה ברוב ישראל ולכן יש לדון כדין התלמוד (רמב"ם, שו"ע).³⁶⁹

דעה ב': שמואסת בו ונותנת אמתלא לדבריה,³⁷⁰ **דנים כדינא דמתיבתא (רי"ף, מהר"ם, רא"ש, רמ"א) כדלהלן:**

1. מגרשה מיד (ולא משהים), אך אין כופין עליו,³⁷¹ ולא עליה להיות אצלו (טור, מהר"ם, רמ"א).

2. האשה מקבלת כתובתה, אך אינה מקבלת תוספת כתובה.

3. נכסי צאן ברזל:³⁷²

הקיימים וראויים למלאכתם – האשה נוטלת אותם כמות שהם.

נגנבו, אבדו או שאינם ראויים למלאכתם המקורית – הבעל משלם לאשה כל שוויים, או הפרשים.

השתמש בהם הבעל והפסידם, עשה ברשות, ופטור.

נדוניה: דעה א': האשה מקבלת רק נכסים, ומעות נדוניה - שתפסה (ב"ח). דעה ב': גם מעות הנדוניה (אפילו לא המקוריים) שלא תפסה שייכים לה (ב"ש, ח"מ).

³⁶⁷ אבל אינה צריכה להחזיר את טבעת נשואיה, כדי שלא יאמרו קידושין תופסין באחותה, דהיינו קידושיה בטלין למפרע ויכולה לישא אחותה (מהרי"ו, ח"מ ס"ק ו).

³⁶⁸ אמנם מהלשון כאן משמע שאין מוציאין מידה, אך לאחר דברי הר"ן צריך לומר שכוונת השו"ע רק על בלאות (בגדים) ולא על מעות, ולכן אין ביניהם מחלוקת (ח"מ ס"ק כג).

³⁶⁹ ראו שו"ת מהרש"ל (סי' סט) ושו"ת עדות ביעקב (סי' לו), כי אף שלדעת הרמ"א (יז,ב) האידינא ד"חוצפא יסגא" אין האשה נאמנת לומר לבעלה גרשני, אפילו בפניו, משום דחיישין שמא נתנה עיניה באחר, מכל מקום לא בטלה חזקת נאמנותה לגמרי, ואם תשבע בבי"ד שהאמת כדבריה, יש להאמינה והיא אינה נחשבת למורדת. ואף אם לענין גירושין אין היא נאמנת בדבריה מ"מ אינה נחשבת מורדת, הועיל והיא באה באמתלא מבוררת. אולם בשד"ח (מערכת גירושין סי' א) האריך לחלוק על דבריו, ולדעתו אין להאמינה כלל, אפילו קיימה דבריה בחרם ושבועה.

³⁷⁰ כגון שאומרת שאינו הולך בדרך ישרה, ומכלה ממונו וכיוצא בזה (רמ"א).

³⁷¹ ביטלו את השהייה (י"ב חודש), כדי שבנות ישראל לא יתלו עצמן בעכו"ם ויצאו לתרבות רעה, ולא כופים על הבעל לגרשה, כדי שלא יהיה הגט מעושה, וירבו ממזרים בישראל (רא"ש).

³⁷² בגדים שהכניסה הכלה אינם נחשבים לנכסי צאן ברזל, לפי שאין נכסי צאן ברזל אלא השומא שהאשה מכניסה לבעלה (רא"ש, טור, רמ"א).

4. נכסי מלוג,

- הקיימים או שנקנו מכסף נכסי מלוג – האשה נוטלת אותם כמות שהם.
שאינם קיימים – הבעל אינו חייב לשלם, והאשה הפסידה. (רי"ף, טור).³⁷³
השתמש בהם והפסידם, עשה שלא ברשות, וחייב לשלם לה.
5. נכסים שקיבלה מבעלה – צריכה להחזיר לו.
6. מקבלת מזונות עד לגירושין.

כשמואסת בו ונותנת אמתלא, אך דבריה אינם מבוררים (לסוברים דינא דמתיבתא),³⁷⁴ דנים בא כדין מורדת שהבאנו בהרחבה בסעיף ב'. ובי"ד דנים בכך לפי ראות עיניהם, ויכולים להשביע אותה, וכן ראוי להורות (רמ"א).

כשאומרת שמואסת בו, אך נראה שהיא מערימה (לסוברים דינא דמתיבתא),³⁷⁵ אפילו מה שתפסה נוטלין מידה ומחזירים לבעלה ומפסידה נכסי צאן ברזל, (מרדכי, רמ"א, ח"מ).³⁷⁶ אולם, נראה שאינה מפסידה נכסי מלוג (תרוה"ד, ב"ש ס"ק כז). לעומת זאת לדעת הב"ח דינה כדין מורדת שהובא בהרחבה בסעיף ב'.

קידשה ברמאות ובתחבולות, כופין אותו לגרשה (רא"ש, רמ"א). ואם מתה קודם שגרשה אינו יורש אותה, לפי שעשה שלא כהוגן, ושלא ימצא חוטא נשכר (ח"מ ס"ק כח). ויש אומרים שגם מטילים עליו חרם (מהר"ם, טור, רמ"א).

(סעיף ד) כשבני הזוג רבים ביניהם, זה טוען שהיא מורדת מתשמיש והיא טוענת כדרך כל הארץ אני עמו, וכן להיפך. תחילה מחרימין את מי שנטען שהוא מורד ואינו מודה בכך (שו"ע). ונראה שהרשות בידם להשביע את הנטען כראות עיניהם (ח"מ ס"ק לא). לא הודו, אומרים להם התיחדו בפני עדים (שו"ע). אבל לבעול בפני עדים אסור (רמב"ם, ח"מ).³⁷⁷

נתיחדו, ועדיין הם טוענים. מבקשים מן הנטען (לתקן מעשיו), ועושין פשרה כפי כח הדיין (שו"ע).

האשה נאמנת לטעון שאין לבעלה גבורת אנשים (לקמן קנד, ז), ולחייבו לגרשה. אולם אינה נאמנת לטעון שאינו משמש עמה, כי חוששים שאומרת כן בגלל הממון שתקבל ממנו, אם

³⁷³ אבל אם הבעל שלח בהם יד, הרי הוא פושע וחייב לשלם (ב"ש ס"ק כז).

³⁷⁴ לדעת הב"ח מספיק שטוענת בברי טענה הנראית לחכמי המקום, מדוע מאיס עליה, אך הח"מ והב"ש סוברים שצריכה לברר דבריה.

³⁷⁵ אם טענותיה נובעות מכך שאחרים לימדוה למרוד, או מתוך שכועסת, או שמעונוינת בקטטה, או שרוצה להוציא ממונו ממנו.

³⁷⁶ זו דעת הרשב"א, מכאן מוכח שהרמ"א פסק כדעת הרשב"א, שמורדת אינה מקבלת נכסי צאן ברזל, ואפילו תפסה (ח"מ ס"ק כה). לעומת זאת לדעת הב"ש, הרמ"א סובר כדעת הרא"ש ואין להוכיח מכאן, לפי שבמערימה החמירו יותר. ובאומרת מאיס עלי ונמצאת משקרת מחמירים כדעת הרשב"א בדין מורדת.

³⁷⁷ אפילו כשהבעל אינו רואה שרואים אותו (ח"מ).

טענתה תתקבל, ועל ממון אינה נאמנת.³⁷⁸ והש"ך תירץ שבטענת ליקוי בגבורת אנשים, חזקה שאינה מעיזה בפני בעלה בדבר שהוא יודע שהיא משקרת. לעומת זאת, בטענת שנמנע מלשמש, הוא יכול לתקן מכאן ולהבא (ב"ש ס"ק לב).

(סעיף ה) ארוסה שאינה רוצה לינשא, בטענת מאיס עלי, אין אביה חייב ליתן לו מה שפסק בנדוניתא (שו"ע). גם כשהארוסה אינה יכולה לברר את טענותיה,³⁷⁹ וגם אם כבר נישאו והאב טרם העביר לחתן את הנדוניה, ואפילו נתן לו שטר חוב, אינו חייב לפורעו,³⁸⁰ וכל שכן בשידוכים שלנו (ב"ש ס"ק לג). והטעם לכך הוא מפני שהבת כבר אינה ברשות האב, לכן הוא אינו אשם בכך, וכשפסק לתת, כוונתו היה לתת רק אם ינשא (ח"מ ס"ק לג).

³⁷⁸ אמנם מפשט הרמ"א (קנד, ז) משמע שאף בטענת שיכול ונמנע, נאמנת. הפרישה תירץ שנאמנת רק להצריכו להוציאה, אך לא לעניין ממון. הב"ש היקשה מהמ"מ שכתב שנאמנת אף בממון. הדגמ"ר מיישב ששם נאמנת בממון משום שמדובר בלהחזיק מה שבידה, אבל כאן שמדובר על להוציא ממון אינה נאמנת, כדברי הפרישה. אולם מביאור הגר"א שם משמע שאכן יש סתירה בין הסעיפים.

³⁷⁹ אבל אם היא יכולה לברר את טענותיה, אפילו לאחר שכבר נישאו מוציאים מהבעל (ב"ש).

³⁸⁰ אבל אם נתן לחתן שטר "ממרני", שכתוב בו שהחוב הוא כלפי כל מי שמחזיק בשטר, חשיב בחזקת החתן, וחייב לפורעו (ב"ש ס"ק לג).

סימן פ. מעשה ידיה שהיא חייבת לבעלה, ודיני מניקה ושאינה רוצה לעשות מלאכה

(סעיף א) מעשי ידיה לבעלה. כיצד הכל כמנהג המדינה. מקום שדרכן לארוג – אורגת, לרקום – רוקמת, לטוות צמר או פשטים – טווה. ואם לא היה דרך נשי העיר לעשות כל המלאכות האלו, אינו כופה אלא לטוות הצמר בלבד (שו"ע, רמב"ם).

מלאכות שהאשה אינה חייבת בהם: מובא ברשב"א (שו"ת, ח"ד סי' קנב; ב"י אה"ע סי' צה) על-פי הירושלמי (כתובות פ"ו, ה"א), "האשה אינה חייבת לטרוח לסחור ולבנות לעקור ולנטוע ולא להתעסק ברבית אלא לעשות בצמר, ואם רוצה הבעל לשנותה למלאכה אחרת אינו רשאי שאינה אצלו כעבדים".³⁸¹

מכאן, ומדיוק בלשון הרמב"ם והשו"ע,³⁸² לומד הבית-מאיר (אה"ע סי' פ,א), שאשה מחוייבת רק במלאכות הדומות למלאכת הצמר, ופטורה מלעסוק בכל מלאכה אחרת.³⁸³

בתי הדין הרבניים פסקו כדעת הבית מאיר.³⁸⁴ בימינו שנשים אינן מתפרנסות ממלאכת הצמר, וכמעט אינן עובדות בתפירה, יש לדון האם הן אינן פטורות לגמרי מלהשתתף בפרנסת הבית.³⁸⁵ אשה שבכל זאת בוחרת לעבוד בעבודה שפטורה ממנה, נחלקו הדעות, מה דין הרווח, האם:

1. דין הרווחים ממלאכות אלו כדין: העדפה, מציאה, או מעשי ידיה הרגילים, השייכים לבעל.
2. דין הרווח כדין העדפה על-ידי הדחק.
3. דין הרווח עדיף מהעדפה על-ידי הדחק, ולכל הדעות הם שייכים לגמרי לאשה.

הדעות השונות נגזרות מאופן הבנת דעת הרשב"א לעיל. דבריו הובאו בהקשר לדין אלמנה שהשיחה קרקע שהניח לה בעלה, השייך גם ליתומים. לדעת הרשב"ם (מובא בטור אה"ע סי' צה) והר"ח (מובא ברשב"א לעיל) השבח שייך ליתומים. לעומת זאת, לדעת הראב"ד (מובא

³⁸¹ נראה שכנסת הגדולה (אה"ע ע,י הגהות על הטור), "רדב"ז ח"א סי' קצ"ו והרא"ש חולקים על הרשב"א. ³⁸² הבית מאיר מדייק מהמילה "האלו", שכל שאין מנהג הנשים לעסוק במלאכות אלו, כבר אי אפשר לחייבה אלא בטוויית הצמר בלבד. מפוסקי ימינו יש הסוברים שלדעת הרמב"ם, הולכים אחר מנהג המדינה, ואין צורך שתהיה דווקא כמלאכת הטווייה. בבית-שמואל (פ,א) מובא גירסא בה מושמט המילה לא, לפי גירסא זו, צריך שתהיה מלאכה אחת מיוחדת שהנשים עוסקות בה, ולא שהנשים יתחלקו בין מלאכות שונות.

³⁸³ מלאכת הצמר ודומיו נעשות בשעות גמישות ומבלי לצאת מהבית, וכל הנשים מוכשרות לעסוק בכך. אולי אין לחייב את הנשים לעבוד, אלא רק בתנאים אלו.

³⁸⁴ פד"ר ח"א, מעמ' 90; פד"ר ח"ב מעמ' 223; פד"ר ח"ג, מעמ' 208; פד"ר ח"ז, עמ' 301; פד"ר ח"ח מעמ' 304; פד"ר אזורי חיפה, תיקים: 578735/3 מ-2011; 526615/4 מ-2018. אולם, בפד"ר ח"י מעמ' 212, הדיינים הסתפקו בכך.

³⁸⁵ בפד"ר ח"ח בעמ' 307, פסקו שאשה אינה מחוייבת לטפל בילד בתשלום, והסתפקו האם בימינו שנשים אינן עוסקות בצמר הם יהיו פטורות גם מכך. יתרה מכך, בפד"ר ח"ג, מעמ' 208, הרי"ש אלישיב, הרי"ב זולטי והר"י הדס, כתבו שלפי ביאור הגר"א (אה"ע פ,ב; ועיין פתחי תשובה שם ס"ק ו), שבמקום שלא נהגו לעסוק במלאכה, החיוב לטוות בצמר הוא רק מדין אישה עשירה (שהכניסה שפחות לביתה) היושבת בטילה, וחייבת לטוות בצמר כדי שלא תבוא לידי חטא. ממילא, נשים בימינו שאינן נוהגות לטוות בצמר, אך עובדות במלאכות הבית, ואינן בטלות, פטורות לגמרי מלהשתתף בפרנסת הבית, כי הן גם אינן חייבות לעסוק במלאכות אחרות, כדעת הבית מאיר.

לעומת זאת בפד"ר א עמ' 90, משמע שנשים בימינו מחויבות במלאכות נשים אופייניות. יש הסוברים שבימינו כל המקצועות בהן עוסקות הנשים, יכולות להיחשב כ"מנהג המדינה" ודינם כמלאכת הצמר.

בטור שם) והרשב"א לעיל,³⁸⁶ על-אף שהאלמנה ניזונת מנכסי היתומים ומעשי ידיה שלהם, כיוון שאין דרכה לעבוד במלאכה זו, השבח שייך לה.³⁸⁷ מבואר שדין אלמנה עם היתומים, כדין אשה עם בעלה.³⁸⁸

אולם, לדעת נתיבות-משפט (דף קסה,א) והחזו"א (אה"ע ע,ו) כלל אין לדמות אשה שהעדפתה ומציאתה שייכות לבעלה, לאלמנה שמציאתה והעדפתה שייכות לה ולא ליתומים, לכן לדעתם רווחי האשה במלאכות שאינה מחויבת בהן, שייכות לבעלה, כדין העדפה. לעומת-זאת לדעת הבית-מאיר (אה"ע צה,א) וההפלאה (קו"א צה,א) גם באלמנה העדפתה שייכות ליתומים, ולכן יש מקום לדמות אלמנה לאשה.

המשנה-למלך (אישות כא,א) מעלה גם אפשרות לדמות את שבח הקרקע של האלמנה, וכך גם את רווחיה של אשה העובדת במלאכה שאינה מחויבת בה, לדין מציאה, שבאישה עם בעלה, שייך לבעלה משום איבה, וכאשר הבעל אינו מפרנס את אשתו, נחלקו הרמ"ה והרא"ש (כתובות פו ס' א), לדעת הרמ"ה המציאה שייכת לאשה, ולדעת הרא"ש גם במקרה כזה המציאה שייכת לבעלה,³⁸⁹ כך המהרש"ם (ח"ד סי' צב; ראו גם תבואות שמש אה"ע סי' עא) סובר שלדעת הרשב"א יש לחלק בין מלאכה שיש בה טרחא מרובה, הנחשבת כהעדפה על-ידי הדחק, לשאין בה כל-כך טרחא ואין דרכה בכך, כגון העיסוק בריבית, שדין הרווחים בה כדין מציאה, השייכת לבעל.

לעומת זאת, הבית-מאיר, באופן הפשוט יותר, סובר שלדעת הרשב"א שכר עבודתה של אשה העובדת במלאכה שאינה מחויבת בה, שייך לה. בהתאם לכך, הבית-מאיר (אה"ע סי' פ,א ו-צה,א) נוטה לומר שדין שכר עבודת האשה הוא כדין העדפה על-ידי הדחק.³⁹⁰

³⁸⁶ אולם בהמשך הרשב"א כותב שאין אנו יכולים לחלוק על הפוסקים הקודמים לנו (הרשב"ם והר"ח). לדעת המחבר בשו"ע (אה"ע צה,ז) והב"ח, הרא"ש אינו חולק על סברת הרשב"א שמעשי ידיה לעצמה. לעומת זאת, לדעת הפרישה והדרישה, מהר"ם מלובלין (סי' קט) והבית שמואל שם, הרא"ש סובר כדעת הרשב"ם. המהרש"ם (ח"ד סי' צב) מוכיח כן משו"ת הרא"ש (כלל נ; מובא גם בב"י סי' קס) שכתב, "באותם ג' חודשים שהיא נזונת, מעשה ידיה ליבם בכל מה שתרויח בין במלאכה ובסרסרות ובכל דבר".
³⁸⁸ שו"ת הרי"ף סי' נב; מגיד משנה ה"ל אישות יחו; חלקת מחוקק אה"ע צה,א.

³⁸⁹ תבואות שמש (אה"ע סי' עא) דוחה את דעת המשנה למלך, כי הספק הוא האם מציאה דומה למעשי ידיה, ואז רק בניזונת היא לבעלה. או שמא מציאה היא דין בפני עצמו ואינו דומה למעשי ידיה, ולכן אפילו אינה ניזונת מבעלה, מציאתה שייכת לבעלה משום איבה מיוחדת, ובה נחלקו הרא"ש והרמ"ה. אולם, לכל הדעות מעשי ידיה אינם בכלל מציאה. ראו גם שו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' צב) ומשנת יעקב (הל' אישות, פרק כא, סי' א-ב, ס"ק ג-ה) בהרחבה.

³⁹⁰ אמנם הוקשה לבית-מאיר על הרשב"א שבדין אשה עשירה המכניסה שפחות לביתה וחייבת בעשיית מלאכה רק כדי שלא תבוא לידי זימה (כתובות נט,ב), מובא בר"ן (כתובות כה,ב בדפי הרי"ף) שלדעת הרשב"א "מסתברא דלא עדיף מהעדפה דעל-ידי הדחק דהויא לבעל, אע"פ שעושה מרצונה ולא מתורת חיוב", והרי לדעתו הרשב"א סובר ששכר עבודתה של אשה העובדת במלאכה שאין לחייב אותה בה, שייך לה. בהתאם לכך המהרש"ם לעיל, בהוה-אמינא, כותב שהיה נראה שלדעת הרשב"א השכר שייך לאשה, ומכיוון שלדעת הרשב"א העדפה על-ידי הדחק שייך לבעל, נראה שלדעתו דין שכר עבודת האשה עדיפה מהעדפה שעל ידי הדחק.

ה"ן לעיל בדין אשה עשירה, מביא גם דעה אחרת, על-פיה, רווחי האשה העשירה שייכים לה, ואין לדמות דין זה לדין העדפה, שכן תיקנו העדפה לבעל תמורת מעה כסף. מדבריו נראה שבמלאכה שהאשה כלל אינה חייבת בה, הרווחים שייכים לה, ולא לבעלה.

כך גם, הריטב"א (שם נט, ב ד"ה ר"א) סובר שרווחי אשה עשירה שייכים לה, כיוון שמצד חובותיה הממוניים, היא פטורה מלעסוק במלאכה. לעומת זאת בהעדפה ע"י הדחק, "כיון שהיא מחויבת לעשות לו עיקר מעשה ידיה, עשו את הטפל כעיקר וחייבו לו העדפה".

בהסתמך על דעות אלו, קבעו בפד"ר,³⁹¹ שבאשה העובדת במלאכה שאינה מחויבת בה, "דנים הראשונים אי הויא כהעדפה שע"י הדחק, או דזה עדיף מהעדפה שע"י הדחק, והויא לאשה" ואף שיש שחלקו על כך, "כיון שלפי רוב הפוסקים הכנסה כזו היא לאשה, פשוט הדבר שעל כל פנים, אין להוציא מהאשה אם היא המוחזקת". יתרה-מכך הר"ב ז'ולטי (שורת הדין יד, עמ' רצב) כתב ש"כל מעשי ידיה של האשה בזמנינו, הוא העדפה על-ידי הדחק".

לעומת זאת בפד"ר האחרים,³⁹² קבעו שדין רווחי האשה הם כדין העדפה ושייכים לבעל, ואין ללמוד מדין אישה החייבת לעסוק במלאכה כדי שלא תבוא לידי זימה, שהעיסוק במלאכה היא בכפייה, ולכן "אינו בדין לתת עמלה לאחרים" כמובא בחזו"א (אה"ע קד, יב) ובבית-יעקב לבעל הנתיבות (אה"ע פ, ב).³⁹³ הלכה למעשה, גם לדעה זו מחמת הספק אין להוציא מידי האשה המוחזקת.³⁹⁴

העדפה והעדפה על-ידי הדחק: אשה העושה מלאכה ומרוויחה מעבר לשיעור שמחויבת בה, בלשון חז"ל "העדפה", הרווחים שייכים לבעל, כתמורה ל"מעה" כסף שהאשה מקבלת מבעלה לצרכיה הקטנים. אם בנוסף על כך היא גם דוחקת את עצמה ומוסיפה ועובדת עוד, בלשון חז"ל "העדפה על-ידי הדחק",³⁹⁵ נחלקו התנאים (כתובות טו, א). לדעת ת"ק, הרווחים שייכים לבעל, כדין העדפה סתם. לדעת רבי עקיבא מכיוון שהעדפה זו נעשית על-ידי הדחק, היא ניתנת לאשה.

ר"ף (כתובות כח, ב), רב האי גאון (הובא ברי"ף שם), רמב"ם ומגיד משנה (הל"א אישות כא, ב; יב, כב), רשב"א, רי"ד, שו"ע ורמ"א (אה"ע פ, א), פסקו כת"ק שהעדפה על-ידי הדחק שייך לבעל, כך פסק גם החזו"א. לעומת זאת הב"ח, ב"ש וח"מ, בהסתמך על דעת הר"ח (הובא ברא"ש שם) הסובר כר"ע,³⁹⁶ כתבו שהמנהג הוא שלא להוציא רווחים אלו מהאשה. בטור שם מובא, שהרא"ש (כתובות ו, ב) לא הכריע בשאלה זו.

העדפה על-ידי הדחק כדין נכסי מלוג: לדעה שרווחים המגיעים מהעדפה על-ידי הדחק שייכים לאשה, יש לברר האם הרווחים, שייכים לה לגמרי, או שיש להם דין של נכסי מלוג.

הבית-שמואל,³⁹⁷ והחזו"א (אה"ע ע, ז), סוברים שלרווחים אלו יש דין של נכסי מלוג.

הבית-מאיר (אה"ע פ, א) מסתפק בשאלה זו ונשאר בצ"ע, אם בספק כזה, האשה יכולה להיחשב כמוחזקת והנכסים שלה, או שיש להם דין של נכסי מלוג. בהמשך, הבית-מאיר משווה

³⁹¹ ח"א, עמ' 92, הר"א גולדשמידט, הר"י קרליץ והר"י בבליקי, תשי"ג; ראו גם תשובות והנהגות (ח"ג אה"ע סי' תיז).

³⁹² ח"ב, מעמ' 227, הר"י רוזנטל, הר"ב רקובר והר"ע הדאיה, תשי"ז. ראו גם: ח"ז בעמ' 301, ח"יד מעמ' 212.

³⁹³ לדעת דיינים אלו, גם אין להביא הוכחה מהריטב"א, שכן אשה העוסקת במלאכה שאינה חייבת בה, באופן עקרוני עדיין חל עליה חיוב ממוני כללי לעסוק במלאכה, זאת לעומת אשה עשירה שכלל אין עליה חוב ממוני לעסוק במלאכה. בנתיבות-משפט (דף קסה), ביאר בדעת רבינו ירוחם (ספר מישרים כג, ה), שגם במלאכות שהאשה פטורה מלעסוק בהן, מעשה ידיה לבעלה. יש שהוכיחו כן, גם מפירוש רש"י, ומדברי המהרש"ל והמהר"ט.

³⁹⁴ **סיכום:** חז"ל תיקנו שמעשי ידי האשה שייכים לבעלה תחת מזונותיה. אולם, בתי הדין הרבניים פסקו כדעת הבית מאיר, הסובר שנשים פטורות מלעסוק בכל העבודות שמקובל בימינו להתפרנס מהם. הרווח שיש לאשה מעבודות אלו, שייך לה, כי אולי דין עבודות אלו כדין "העדפה על ידי הדחק", שיש הפוסקים שהמנהג היום הוא שאין להוציאן מחזקת האשה,³⁹⁴ וכך גם הפירות

³⁹⁵ רש"י שם: "שלא על-ידי הדחק, כגון שהיא עירנית ובעלת מלאכה... על-ידי הדחק, כגון שדחקה עצמה והעדפה; ר"ח בשטמ"ק שם, ורא"ש שם, ביארו, שעשתה מלאכה בשעה שבני אדם ישנים; בתשב"ץ (ח"ג סי' קלח) כתב: "כגון שהיתה משכמת ומערבת יותר מדאי".

³⁹⁶ דהיינו, האשה יכולה לומר קים לי כר"ח.

³⁹⁷ אה"ע (פ, ד) סוף ס"ק ב, בהסתמך על התוספות (כתובות נט, א ד"ה רבי עקיבא).

בין דין העדפה על-ידי הדחק, לדין צמצמה במזונותיה, ולא אכלה כדי שובעה, שנפסק לדינא שהמזונות שהותירה ונמצאים בחזקתה שייכים לה, ונראה שכך גם הפירות.

הלכה למעשה פסקו הרי"ש אלישיב, הר"ב ז'ולטי והר"ש ישראלי (פד"ר ח"ח, עמ' 276, תשל"א): "אשה שעבדה 'מלאכה שע' הדחק', יש אומרים שלוקחים בשכר מעשי ידיה קרקע והבעל אוכל פירות; ויש אומרים שהם לגמרי שלה. ואם-כן יכולה האשה לטעון קים לי כהפוסקים שהם לגמרי שלה".

האם האשה יכולה לומר איני נוטלת מעה ואיני נותנת מותר? דעה א': אם היא יכולה לומר כן על מעשה ידיה השכיחים, כל שכן היא יכולה לומר כן במותר שאינו שכיח (רמ"ה, ר"ן, רמ"א). דעה ב': האשה אינה יכולה לומר כן, כי עיקר התקנה שמותר שייך לבעל הוא משום חינא,³⁹⁸ ואח"כ תיקנו מעה כנגדו (ר' יונה).

(סעיף ב) היה לו ממון הרבה,³⁹⁹ **אפילו היה לה כמה שפחות.**⁴⁰⁰ אינה יושבת בטלה בלא מלאכה, שהבטלה מביאה לידי זימה ולפי רוב הממון שיש לה ממעטת במלאכה (שו"ע).⁴⁰¹ **מי זוכה במעשה ידיה של אשה זו?**

דעה א': הבעל זוכה בהם, דלא עדיף מהעדפה ע"י הדחק (רשב"א). לעומת זאת, לדעת הר"ן אין לדמות מלאכה שהאשה מחויבת בה, למלאכה שהאשה אינה חייבת בה השייכת לה, ורק העדפה שייך לבעל, כי תקנו אותה כנגד מעה כסף שהבעל נותן כל שבוע לאשה. הרשב"א הוא דעת יחיד (ב"ש).

דעה ב': הבעל זוכה בהם, כי אחרת לא יהיה מי שיוודע שהיא אכן עובדת (ר"ן). לפי זה הבעל זוכה רק באותו מעט שהאשה מחויבת לעשות, והשאר שייך לאשה (ב"ש).

דעה ג': האשה זוכה בהם, ראו סוף הערה 10 להסבר (ריטב"א).

(סעיף ג) המדיר את אשתו, שלא תעשה מלאכה,⁴⁰² יוציא ויתן כתובה, שהבטלה מביאה לידי זימה.

כשנדרה היא שלא לעשות מלאכה. דעה א': בעלה אינו יכול להפר, כיוון שאין זה בינו לבינה ולא עינוי נפש (ב"ש). דעה ב': הבעל יכול להפר, משום שזה בינו לבינה, כיוון שכאמור לדעת הרשב"א מעשה ידיה שלו, ולדעת החולקים הוא נכסי מלוג שהפירות שלו (רעק"א).

(סעיף ד-ה) וכן כל אשה רוחצת לבעלה פניו, ידיו ורגליו, ומוזגת לו את הכוס, ומצעת לו את המיטה, ועומדת ומשמשת בפני בעלה,⁴⁰³ כגון שתתן לו מים, או כלי, או שתטול

³⁹⁸ דהיינו כדי ליצור חן ואהבה בין בני הזוג.

³⁹⁹ ולגירסת הרמב"ם: "היו לו ולה ממון הרבה" (ח"מ ס"ק ה).

⁴⁰⁰ וגם כשאומרת "איני ניזונת ואיני עושה" (ב"ש ס"ק ד).

⁴⁰¹ שאין כופין אותה לעשות מלאכה כל היום כולו (שו"ע).

⁴⁰² פירוש שאומר "הנאת תשמישך אסורה עלי, אם תעשי מלאכה", אבל אינו יכול לאסור עליה מלאכה סתם. שאין אדם יכול לאסור דבר על חברו (ח"מ ס"ק ז). לכן כשנדר כן, צריך להוציאה לאחר שבעה ימים. לא נתבאר בגמרא כמה זמן ההדרה, ורוחק לומר שאם הדירה יום או יומיים תבוא לידי זימה (ח"מ, ב"ש).

⁴⁰³ ב"י כתב שנלמד מהברייתא שאינה עומדת ומשמשת בפני אביו או בפני בנו, משמע שבפניו חייבת. הח"מ דוחה זאת מכיוון ששם מדובר בענייה. במקום זאת, הח"מ מביא את הוכחת המ"מ שלמד כן ק"ו מהצעת המיטה.

מלפניו, וכיוצא בדברים אלו, אבל אינו עומדת ומשמשת בפני אביו או בפני בנו (שו"ע). ויש אומרים שאינה משמשת בפניהם (אביו ובנו), דווקא באין סמוכין על שולחן בעלה (ר"ן, ב"י, רמ"א).⁴⁰⁴ את כל המלאכות הללו האשה חייבת לעשות בעצמה (משום חיבה), גם כשיש לה שפחות (שו"ע, סעיף ה).⁴⁰⁵

אולם, בדין חיוב הצעת המיטות, מובא במשנה, שאם האשה עשירה ויש לה שפחות אינה מצעת את מיטתו, לכן בדין הצעת המיטה, הדעות חלוקות:

דעה א': החיוב בגמרא מתייחס לפריסת סדין וכד', שהם ענייני חיבה ואין טורח (רש"י).

דעה ב': החיוב בגמרא הוא על מיטת הבעל, שתמיד חייבת להציע. במשנה מדובר על שאר המיטות, שחייבת רק בעני (ר"ן).

דעה ג': לא חילקו בין עשיר (שיש לה שפחות), לעני (שאינן לה שפחות), ובכל מקרה חייבת להציע רק לבעלה (רמב"ם, שו"ע).⁴⁰⁶

דעה ד': הרמ"א,⁴⁰⁷ מביא את דעת הר"ן שחייבת להציע את כל מיטות הבית, והרי הסעיף כאן אינו מחלק בין עשירות לעניות, על כן, לפי זה כל הנשים חייבות להציע את כל מיטות הבית, בניגוד למה שנכתב להלן בסעיף ח', ותמהו על כך האחרונים. ונחלקו כיצד לבאר את דברי הרמ"א:

דעה 1: מקומם של דברי הרמ"א כאן הם בסעיף ו' המתייחס לעניות, אבל עשירות מחויבות להציע רק לבעליהן (ח"מ, ישוע"י).

דעה 2: דברי הרמ"א מתייחסים לדעת הרמב"ם, ולא לדעת הר"ן (כפי שמצויין), והרמ"א כאן מוסיף ומבאר את דברי השו"ע, שגם עשירות חייבות בהצעת מיטות כל בני הבית, ולא רק במיטות בעליהן,⁴⁰⁸ ונלמד מכאן שצריכות גם לשמש את כל האורחים והסמוכים על שולחנם (ב"ש).⁴⁰⁹

(סעיף ו) המלאכות נוספות שאשה עניה (שאינן לה שפחות), חייבת בהן:
מטחנת: דהיינו שיושבת ליד הרחיים ומשמרת את הקמח ומחמרת אחר הבהמה, או טוחנת ברחיים של יד (ח"מ ס"ק יג).⁴¹⁰ ונשים שלנו אין דרכן בכך (גמ"י, הג"א, ב"ש). **אופה, מכבסת:** כנ"ל נשים שלנו אין דרכן בכך. **מבשלת, מניקה את בנה (שו"ע).** מת בנה, אינה חייבת להניק בשכר, ואינה חייבת להניק בנו מאשה אחרת (רמ"א). **נותנת תבן לפני בהמתו המיוחדת למרכבתו (ח"מ), אבל לא לפני בקרו ושאר בהמות (ח"מ).**⁴¹¹

⁴⁰⁴ הר"ן למד שחייבת לשמש את בניה, מחובת האשה כלפי אורחיה (ארחי ופרחי), ולפי זה חייבת לשמש את כל הסמוכים על שולחנם.

⁴⁰⁵ לדעת רש"י, עצה טובה קמ"ל. אולם לדעת תוס', מרדכי וההגה"א חייבת בכך, וכן משמע מלשון השו"ע (ב"ש).

⁴⁰⁶ אמנם משמע שבעניות צריך להציע גם לשאר בני הבית, והר"ן תמה על כך.

⁴⁰⁷ יויש אומרים דמחויבת להציע כל מטות הבית"י (רי"ן, מ"מ, רמ"א).

⁴⁰⁸ ואמנם עפ"י המשנה נשים חייבות להציע רק לבעליהן, לכן על כרחך נאמר שמכל מקום בברייתא לאחר המשנה חז"ל הוסיפו ואמרו שהאשה מציע לכולם.

⁴⁰⁹ אמנם צ"ע מדברי הרמ"א בסעיף ח', שם הוא כותב שעשירות צריכות להציע רק את מיטת בעליהן. ⁴¹⁰ תלוי במנהג המקום.

⁴¹¹ ורש"י גורס להיפך, משום שבקרו אינו להוט לרביעה, אבל בהמתו - סוס וחמור להוטים לרביעה. פירוש אחר: בקרו - נקיבות ולדעת הט"ז זכרים. בהמתו - זכרים ולדעת הט"ז נקבות (ח"מ).

(סעיף ז) הכניסה לו שפחה אחת,⁴¹² – אינה מטחנת ולא אופה ולא מכבסת ולא נותנת תבן לפני בהמתו.

(סעיף ח) הכניסה לו שני שפחות, בנוסף, גם אינה מבשלת, ואינה מניקה את בנה.

הכניסה לו שלש שפחות (או יותר), אינה מצעת המטות, רק מטתו (ר"ן, רמ"א), ויש אומרים שאף במטתו רק פורסת סדינים, ומסדרת מטתו, שדברים אלו הם דרך חיבה (טור, רמ"א).⁴¹³

כשיש ממון לבעל ולא לאשה:

דעה א': צריך לקנות כי גורסים בגמרא, "או שהיה לו ממון לקנות בהם שפחה אחת" (רי"ף, רא"ש, שו"ע).

דעה ב': אינו צריך לקנות. כי לא גורסים כן, והכל תלוי רק בנכסים שהאשה הכניסה לבעלה (רמב"ם).

דעה ג': כשהממון ממנו (ולא מנדוניה שהיא הכניסה) – לא כופין אותו לקנות שפחה, ולא מחייבים אותה לעשות לו מלאכה.⁴¹⁴ לעומת זאת, אם היא הכניסה נדוניה והכסף ממנה, הרי זה כאילו היא עצמה הכניסה שפחה, וכופין אותו על כך. ואם היא הכניסה נדוניה ואינה רוצה שיקנה שפחה, והוא רוצה, שומעין לו, כי אחריות הנדוניה עליו (פת"ש אות ג).

(סעיף ט) כשיש ויכוח אם הוא ראוי (כלכלית) לקנות או לשכור שפחה – נטל ההוכחה על האשה.

לעניין חיוב הבעל בשבועת היסת:

דעה א': אין לחייב את הבעל בשבועת היסת, כי האשה אינה תובעת ממנו דבר, אלא רק מנסה להיפטר מחובותיה, לכן היא זו שצריכה להביא ראיה (רמב"ם, מ"מ, ראב"ד,⁴¹⁵ ח"מ). גם מצד סברא צריך לומר כך, שאם לא כן, האשה יכולה להשביע את בעלה בכל יום שלא התעשר, וגם קשה לחלוק על הרמב"ם והמ"מ ללא הוכחה (ח"מ ס"ק כ).

דעה ב': השו"ע כאן השמיט את סוף דברי הרמב"ם בעניין זה, כי הוא חולק עליו וסובר שהבעל חייב בשבועת היסת (ב"ח, ב"ש).

דעה ג': האשה יכולה להשביע את בעלה, רק בתנאי שהיא כבר עשתה בעצמה את המלאכה,⁴¹⁶ כי רק אז יש לה תביעה מולו, ואפשר שזו גם כוונת הרמב"ם (ב"ש ס"ק יא). אולם רעק"א חולק על כך, שהרי אף אם לכתחילה היתה פטורה מלעבוד, אם כבר עבדה, הבעל זוכה במעשה ידיה.

(סעיף י) בכל המלאכות הללו, אין מחייבין את האשה, אלא אם דרך משפחתו ומשפחתה לעשותן (שו"ע). מלבד מלאכת הטוויה בצמר, כדי שלא תבוא לידי זימה, וכן

⁴¹² או נכסים שראוי לקנות בהם שפחה אחת (שו"ע).

⁴¹³ הרמב"ם והשו"ע השמיטו דין שלוש שפחות. הבי"י מבאר שלדעת הרמב"ם לעניין לעשות בצמר והצעת המיטות, אין הבדל בין הוא עשיר ויש לה שפחות, או אין לה שפחות. אולם הרמ"א מביא את דעת הר"ן בגמרא, שחייבת בהצעת כל המיטות. וכשיש לה שלוש שפחות חייבת רק בהצעת מיטת בעלה, ולדעת רש"י בשלוש שפחות פטורה גם מהצעת מיטתו וחייבת רק בפריסת הסדינים.

⁴¹⁴ שהייתה נפטרת ממנו, לו קנו שפחות בהתאם למצבו הכלכלי.

⁴¹⁵ שלא השיג על הרמב"ם בעניין זה.

⁴¹⁶ שלטענתה הבעל היה צריך לשכור לכך שפחה.

בכל הדברים שחייבת בהם משום חיבה, כגון מזיגת הכוס (ב"ש ס"ק יב). ונראה שלדעת הרמב"ם, במקרה כזה, גם טוויית הצמר צריכה לעשות רק מעט, כדי שלא תבוא לידי זימה (פת"ש אות ו).

(סעיף יא) כל זמן שהאשה מניקה את בנה, פוחתין לה ממעשה ידיה, ומוסיפין לה על מזונותיה, דברים שיפים לחלב (שו"ע). לדעת תוס' (כתובות סג, א) והרא"ש כל אשה העושה משאר המלאכות שהאשה מחויבת בהם, מנגד פוחתים לה מקצבת מעשה ידיה שצריכה לעשות. לעומת זאת, לדעת הרשב"א והר"ן רק במינקת פוחתים לה ממעשה ידיה.

אם בעלה לא הוסיף לה מאכלים, צריכה לאכול משלה,⁴¹⁷ אם יש לה (טור, רמ"א) ובעלה חייב לשלם לה עבור הוצאותיה (ב"ש, ח"מ).

(סעיף יב) פסקו למינקת מזונות הראויים לה, והיא מתאוה לאכול יותר, או לאכול מאכלים אחרים, מפני צער גופה, במידה ויש בכך סכנה לוולד. נחלקו הפוסקים:

דעה א': הבעל אינו יכול לעכבה, כי צער גופה קודם אפילו כשיש בכך סכנה לוולד (רמב"ם, שו"ע כיש מי שאומר). וצריך לבאר שהברייתא האוסרת לאשה דברים הרעים,⁴¹⁸ עוסק במקרה שהאשה אינה מתאוה לכך (מ"מ). או שכוונת הברייתא הוא שגם אם שילמו לה מעט, הבעל אינו יכול לעכבה מלאכול הרבה, ואף לא ממאכלים הרעים (ב"י). דברי הרמב"ם קשים שהרי האשה אינה יכולה לסכן את הולד רק כדי שלא תצטער (ח"מ, ב"ש).

דעה ב': הבעל יכול לעכבה (ר"ן, טור, שו"ע כיש מי שאומר).

(סעיף יג) ילדה תאומים, האם חייבת להניק את שניהם?

דעה א': הבעל יכול לכפות עליה להניק את שניהם (רא"ש, ר"ן, רמ"א).

דעה ב': הבעל אינו יכול לכפות אותה להניק את שניהם (רי"ף, רמב"ם, שו"ע, ב"ח, ח"מ, ב"ש). כן כתבו רוב הפוסקים, ויתכן שגם הרמ"א מודה שהאשה יכולה לומר – קים לי כרי"ף וכרמב"ם, ולכן הרמ"א כתב ש"יש אומרים דמניקה שניהם", ולא שחייבת בכך. וכוונתו שכך ראוי לעשות מצד דרך ארץ וכדי לצאת ידי כל הפוסקים (ב"ח, ח"מ). ובכל מקום שיש מחלוקת האשה פטורה (ב"ש). לעומת זאת לדעת הט"ז (אות ג') הרי"ף עוסק באשה חלשה, אבל אשה בריאה היכולה להניק את שניהם, ורק אינה רוצה לטרוח, חייבת להניק את שניהם, ואין לפטור אותה משום שלום בית.

(סעיף יד) אשה הרוצה להניק את בן חברתה בנוסף לבנה, הבעל יכול לעכב (שו"ע), מה הדין אם בנה כבר מת?

דעה א': הבעל עדיין יכול לעכב (ח"מ, ב"מ). משמע ברמב"ם ובשו"ע שאינו יכול לעכב, אך בירושלמי שהוא מקור הדין, משמע שמעכב (ח"מ). והב"מ כותב שגם ברמב"ם ובשו"ע יש לפרש כן, וכוונתם לומר שאם הבן כבר מת, אינו יכול לעכב אותה מלהניק את בן חברתה באופן אקראי.⁴¹⁹ כי בימים הסמוכים לאחר הלידה, יש ריבוי החלב, וכשאינה מניקה מצטערת (פת"ש אות ז)

⁴¹⁷ גם מינקת המקבלת שכר צריכה להרבות במאכליה משלה לטובת הילד.

⁴¹⁸ פסקה קימעא אוכלת הרבה, לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב (כתובות ס, ב)

⁴¹⁹ וכשהבן חי יכול לעכב אותה מלהניק גם באקראי.

דעה ב': הבעל אינו יכול לעכב, משום שיש לאשה צער בגלל ריבוי החלב. וכך יש לדייק ברמב"ם, ר"ן, שו"ע ורש"י (ב"ש).

הבעל יכול לעכב גם אם הבן הוא מאיש אחר (רמ"א). יש לבאר שמדובר במקרה שמניקה יותר מכ"ד חודשים, כי אסור לאדם לישא מינקת חבירו (ח"מ ס"ק כה).

(סעיף טו) אשה שנמנעת מלעשות מלאכה מהמלאכות שחייבת בהן,

דעה א': כופין אותה ואפילו בשוט (רמב"ם, רמב"ן, רשב"א, ר"ן). או שבעלה אינו זן אותה, או שמוכרים מכתובתה בטובת הנאה,⁴²⁰ כדי שיוכל לשכור לו שפחה לשמשו במקומה (רשב"א), או משמתים אותה (ר"ן).

דעה ב': מעולם לא שמעתי יסור שוטים לנשים, אלא ממעט לה צרכיה ומזונותיה עד שתכנע (ראב"ד).

דעה ג': כופים, אך לא מצוין כיצד (שו"ע). אינו זן אותה,⁴²¹ לחילופין מוכרים כתובתה או משמתים אותה. ויש אומרים שכופין אותה בשוטים (רמ"א).

אומרת איני ניזונת ואיני עושה, במה נפטרת?

דעה א': מפקיעה עצמה רק מטווייה בצמר, אך לא מצרכי הבית האחרים (רשב"א, ר"ן, מ"מ, רמ"א).⁴²² לפי זה אם היא גם מניקה, בעלה יכול לכופ אותה לעשות גם כדי צרכי מזונותיה הנוספים (ב"ש).

דעה ב': האשה פטורה גם ממלאכות הבית האחרות, וחייבת רק במלאכות קטנות של חיבה,⁴²³ (תוספות, רא"ש).⁴²⁴ מספק פטורה ממלאכות הבית (ח"מ, ב"ש).⁴²⁵ אולם, לפי זה אם האשה הניקה עד שבנה מכירה, שחייבת להמשך ולהניקו מפני הסכנה לולד, ונחלקו הפוסקים לעיל, האם הבעל חייב לשלם לה על כך, יכול הבעל לומר קים לי כדעת הר"ן שמחויבת להניק בלא שכר ולכן איני משלם (פת"ש אות ח).⁴²⁶ אף מהדברים שהאשה חייבת בהם משום חיבה, אין כופין אותה (ב"ש ס"ק כא).

(סעיף טז) הוא טוען שאינה עושה, והיא מכחישה, מושיבין אשה ביניהם, או שכנים (רמב"ם, שו"ע). ואינה נשבעת שבועת היסת, דאם כן ירבו במריבות ושבועות, ולא יהיה ביניהם

⁴²⁰ דהיינו מורידים לה מהכתובה.

⁴²¹ אם אינו זן אותה היא יכולה לומר "איני ניזונת ואיני עושה", וממילא אין מקום לסנקציות נוספות. רק אם הוא רוצה לזון אותה, כגון שהיא מניקה או בהריון, בי"ד יכולים להחליט לנדות אותה או למכור מכתובתה כדי לשכור לו עבד או שפחה במקומה, אבל אינה נקראת מורדת אלא כשנמנעת מתשמיש, ולא כשנמנעת ממלאכה (ח"מ סי' כו).

⁴²² כן דייק הח"מ בדעת הרמ"א.

⁴²³ מזיגת הכוס, הצעת המטה ורחיצת פניו, בדומה ליושבת בקתדרה ואינה עושה מלאכה (ח"מ ס"ק כז).

⁴²⁴ והם מוכיחים כן, משיטתם לעיל בסעיף יא, שכל אשה העושה מלאכות הבית מורידים לה מהמכסה שמחויבת בה במעשה ידיה, בהשוואה לאשה שאינה עוסקת במלאכות הבית. מכאן רואים שגם מלאכות הבית הם כנגד מזונותיה.

⁴²⁵ כי האשה יכולה לומר קים לי כדעת תוספות, ותימא על הרמ"א שלא כתב כן (ח"מ ס"ק כז). ובמקום מחלוקת האשה פטורה (ב"ש ס"ק כא)

⁴²⁶ שהרי עכשיו הוא המוחזק.

שלום בית, לכן כדי שישרור ביניהם שלום, האמינו לעדות האשה הבוררת ביניהם, אע"ג שאשה פסולה לשאר עדויות (ח"מ ס"ק כח).

(סעיף יז) אשה ששברה כלים בעת שעשתה מלאכותיה בתוך ביתה, פטורה (שו"ע). טעם הפטור:

דעה א': תקנה משום שלום בית (ירושלמי, רמב"ם, רשב"א). מהירושלמי משמע שפטורה, גם אם שברה שלא בשעת מלאכתה, שלא כפי שמשמע קצת מלשון השו"ע (ב"ש ס"ק כג, ח"מ ס"ק כט).

דעה ב': האשה פטורה מדין שמירה בבעלים, כי הבעל שכור לאשה בכל שעה (ראב"ד). דבריו דחויים כי הוא שכור לה רק בשעה שמתעסק בצרכיה (מ"מ).

(סעיף יח) התנו ביניהם שהוא לא יתחייב במזונותיה, והיא לא תתחייב לו במעשה ידיה, אם אח"כ התחייב לתת לה מזונותיה (במתנה), אינו זוכה בכך במעשה ידיה (ריב"ש, שו"ע).⁴²⁷

אשה ששתקה, ולא תבעה מזונות ומעה כסף, מן הסתם מעשה ידיה והמותר שלה,⁴²⁸ ולא אמרינן שמחלה מעשה ידיה (ר"ן, רמ"א). אבל מה שלא הספיק לה, אין הבעל צריך להשלים (מזונות העבר), דודאי מחלה וכל אשה גם אם כתובתה אינה נמצאת בידה, זכאית למזונות.⁴²⁹

ואינו נאמן לומר שמחלה (על מזונות להבא) אלא בראיה ברורה (רשב"א, ב"י, רמ"א). הח"מ נוטה לומר שיכול להשביעה על כך שבועת היסת.⁴³⁰ והב"ש (ס"ק כו) כתב שנראה שהדבר תלוי במחלוקת בחו"מ, אם הטוען פרעתיך בתוך הזמן חייב שבועת היסת, ומחילה דומה לפירעון כמ"ש שם.

ביחס למזונות העבר, אם הוא לא טוען שהאשה מחלה לו, אנו לא טוענים כך עבורו, וצריך לישיבע שהיא מחלה לו (רשב"א, ב"י, רמ"א).⁴³¹ לכאורה הדברים הללו סותרים את דברי הרמ"א בתחילת הסעיף שודאי מחלה:

תירוץ א': בתחילת הסעיף מדובר בבת מלאכה, שלפעמים יש לה מותר ולפעמים חסר, ולכן היא ודאי מחלה, כדי שלא יבואו עמה חשבון על הפעמים שיש לה מותר. וכאן (בסוף הסעיף) מדובר בחולה שאין לה מלאכה, ומסתמא לא מחלה, ולכן כל שלא טען אנו לא נטען עבורו (ח"מ).

תירוץ ב': בתחילת הסעיף מדובר באשה ששתקה ולא תבעה מזונות, דוודאי מחלה. כאן (בסוף הסעיף), מדובר באשה האומרת שתבעה ממנו מזונות והוא הבטיח לשלם לה. לעומת זאת, הוא אומר שהיא לא תבעה אותו, וממילא מחלה לו (ב"ש).

⁴²⁷ והוא הדין כשהתחייב לתת מזונות לבת אשתו, או ליתום, אינו זוכה במעשה ידיהם, אלא אם הם אוכלים מתנאי ב"ד, אז מעשה ידיהם שלו (ב"ש ס"ק כד).

⁴²⁸ ואמרינן מסתמא אדעתיה דנפשה עבדה והכל לעצמה, עד שיתן לה הבעל מזונות בעד מעשה ידיה ומעה כסף בעד מותר מעשה ידיה (ח"מ ס"ק לא).

⁴²⁹ שאשה היושבת תחת בעלה, חזקה שיש לה כתובה ומזונות, ואפילו מחלה על כתובתה, כי המזונות אינם מתנאי הכתובה. ולא כדעת הרמב"ם שהמוחלת כתובתה לבעלה, הפסידה מזונות בחייו, לקמן צ"ט (ב"ש ס"ק כה).

⁴³⁰ אמנם הרשב"א כתב בשם הרי"ף שפטורה מן השבועה, ואולי כוונתו לשבועת המשנה (ח"מ).
⁴³¹ כלומר, על מזונות לשעבר נאמן בשבועה.

אשה שעזבה את בעלה מחמת קטטה, ואינה רוצה לשוב לביתו עד שבעלה יקרה לה חזרה, לא הפסידה משום כך את מזונותיה, כי היא מתביישת מפניו, מאחר שיצאה ללא רשותו, והוא אינו מראה לה פנים, ואם הוא יבוא אליה מיזמתו, היא תבצע את כל חובותיה. לעומת זאת, אם אינה רוצה ללכת אליו, עד שיחזיר לה את מה שלוותה לצורך הוצאותיה, בתקופה שעזבה אותו, נחשבת כמורדת ואיבדה מזונותיה, דכל מורדת טענה אית לה (רשב"א, ב"י, רמ"א).⁴³²

⁴³² ועילה מצאה לצערו, ותולה בפרעון מה שלותה, אלא תבא אליו בתחילה ואח"כ יפרע מה שלותה (ח"מ ס"ק לג).

סימן פב. נדרה שלא להניק

(סעיף א) אשה [שאינ לה שפחות וחייבת בהנקה], הנודרת שלא תניק את בנה או את בתה, כופין אותה להניק עד כ"ד חודש (שו"ע).¹

אסרה על עצמה הנאת הנקה,² הנדר חל. לדעת הח"מ עליה לשכור מינקת על חשבונה. ולדעת הב"ש כיוון שהבעל היה יכול להפר את נדרה, ולא היפר, אין עליה שום חיוב, אלא הבעל חייב בשכר המינקת.

אסרה את הנאת יניקתה על בעלה, אין בכך כלום, לפי שמשועבדת לבעל להניק את בניהם (ח"מ). אמנם אין בכך חידוש כי המודר הנאה מחבירו, זן בניו ובנותיו, אלא כאן מדובר שאסרה את הנאת ההנקה על התינוק (רשב"א, פת"ש).

אשה שיש לה שפחות ופטורה מלהניק, הנודרת שלא להניק את בנה, הנדר חל (ח"מ ס"ק א). וצ"ע מה הדין במקום שהתינוק כבר מכיר אותה, ויש סכנה לולד אם לא תניק אותו (ב"ש ס"ק א).

אשה שאמרה לבעלה "איני ניזונת ואיני עושה" ואח"כ נדרה שלא להניק, הדין תלוי במחלוקת, האם היא נפטרת גם משאר המלאכות, או רק ממזונות (ב"ש ס"ק א).

בעל המסרב לזון את אשתו, עד שהיא לא כופה אותו על כך, או תתגרש, אינה חייבת להניק ולעשות את המלאכות שנשים מחויבות לבעליהן (ב"ש ס"ק א).

מי שבניה הקודמים שהניקה מתו, ולבעלה אין ממון למינקת, יכול הבעל לכפות את אשתו להניק, אלא אם יש עדות של רופא, שהחלב שלה ארסי. כי אין הולכים אחר חזקה כזו, אלא רק במה שמפורש בש"ס שיש לגביו חזקת קטלנית כמבואר ברא"ש, שלא יתכן שחז"ל לא היו מזהירים אותנו על כך (חכ"צ, חת"ס, פת"ש). ואף כשרופא מעיד, צ"ע אם אפשר לכפות את הבעל לשכור מינקת, או שמועיל לחוש לנפשות, אך לא להוציא ממון, ואם אין לאב ממון, ישכרו מינקת מקופת הציבור (חת"ס).

(סעיף ב) היא מבקשת להניק בנה, והוא מתנגד, שומעין לה (שו"ע). כי: 1. יש לה צער מריבוי החלב (רש"י). 2. קשה לה לפרוש מבנה (רמב"ם). הטעם שמביא הרמב"ם מתווסף על דעת רש"י,³ לכן בעלה אינו יכול לבקש ממנה שתניק בן של אחר במקום בנה, כי יש לאשה צער שצריכה לפרוש מבנה. אולם לפי הטעם ברש"י אם מת בנה יכולה להניק בן של אחר (ב"ש).

(סעיף ג-ד) עניה שנישאה לעשיר, שוכרת מיניקה, ואינה צריכה להניק, שעולה עמו ואינה יורדת. היא טוענת שבעלה ראוי לשכור מינקת, והוא אומר איני ראוי, עליה להביא ראיה (לעיל פ, ט).

(סעיף ה) אשה שהתגרשה אין כופין עליה להניק את בנה, ואם רצתה מבקשת שכר מבעלה ומניקה. לא רצתה, נותנת לבעלה את בנו והוא מטפל בו (שו"ע). כי האב חייב

¹ כיוון שהיא חייבת בהנקה, הנדר לא יחול (ב"ש ס"ק א)

² דהיינו שאוסרת על עצמה את ההנאה שיש לה מההנקה, כי אם לא תניק ריבוי החלב יצער אותה.

³ שהרי מותר לעכו"ם לחלוב בהמה בשבת, מפני צער החלב, ולכו"ע אם מת בנה, בעלה אינו יכול לעכב אותה מלהניק בן חברתה. ראו עוד לעיל סי' פ סעי' יד.

במזונות בניו ובנותיו עד הגיעו לגיל שש (באר הגולה). אולם אם התינוק מכירה, אפילו הוא סומא (שו"ע),⁴ ואינו רוצה לינוק מאחרת (טור, רמ"א), **כופין אותה לינוק עד כ"ד חודש** (שו"ע) ובעלה משלם לה (טור, רמ"א).

כיצד קובעים אם התינוק מכירה:

דעה א': עד 50 יום בחזקת שאינו מכירה, ואפילו אם נראה שאינו רוצה לינוק מאחרת, תולים שזה רק אקראי, ולא צריך בדיקה, לאחר מכן אם רואים שינו רוצה לינוק מאחרת בודקים, ואם מכירה היא צריכה להניק (רא"ש, טור).

דעה ב': תמיד בודקים אם מכירה, ואם כן צריכה להניק (רמב"ם, שו"ע)

אם התינוק חולה וצריך לינוק גם מעבר לכך,⁵ והיא רוצה להינשא לאחר, כופין את בעלה שירצה אותה בממון, ותמשיך להניק עד שיבריא, ואם אין לו אב או שהאב עני, משלמים לה מקופת הצדקה. עדיין לא רצתה, מתירים לה להינשא לאחר, לא נתרצתה כופין אותה להניק בשכר (רדב"ז, פת"ש אות ב).⁶

גרושה, אם אין לבעל ממון להשכיר מינקת, או אינו מוצא מינקת:

דעה א': אפילו הולד אינה מכירה, כופים אותה ומניקה בחינם (רי"ו, רמ"א, עזר מקודש, ב"מ).

דעה ב': אינו יכול לכופ אותה להניק בחינם, ויש לתמוה, במה נתחייבה יותר משאר נשים, ומדוע שלא תקבל שכרה מבי"ד כאשה המניקה לאחר כ"ד חודש, כשאביו אינו יכול לפרנסו (ח"מ ס"ק ו, ב"ש).

יש לתרץ שכופין על הקרובים העשירים מצד צדקה, וכאן קרובי האב עניים, וביחס להנקה האשה נחשבת לעשירה כי יש לה חלב, לכן כופין עליה. לעומת זאת, לאחר כ"ד חודש אם האשה עניה ואין לה כדי פרנסת ילדיה, היא יכולה להשליך את פרנסת התינוק על הקהל (ב"מ, עזר מקודש, פת"ש אות ג').

ויש אומרים שאפילו אשה אחרת שהניקה וולד עד שמכירה, כופין אותה ומניקתו בשכר.

השכירה עצמה לולד אחר, ואותו וולד מכירה, אין דוחין אותו בפני בנה, אלא בי"ד משכירין לבנה מניקה אחרת (רא"ש, רמ"א), ואפילו השכירה עצמה באיסור, כי אין דוחים נפש מפני נפש (ב"ש ס"ק ו).

(סעיף ו) גרושה אע"פ שמניקה בנה, אינה מקבלת מזונות, אבל בעלה נותן לה בנוסף לשכר ההנקה גם דברים שהקטן צריך להם: כסות, מאכל, משקה סיכה וכיוצא בזה (שו"ע). כי האב חייב במזונות ילדיו עד גיל שש (ח"מ ס"ק ז). אבל מעוברת אין לה כלום.

(סעיף ז) גמלה הגרושה את בנה, ורצתה שישאר אצלה עוד,

ביחס לבן:

⁴ כי גם סומא מכיר את אמו לפי הריח והטעם (ח"מ ס"ק ה).

⁵ כשהרופאים אומרים שאחרת יש סכנה לתינוק.

⁶ אמנם לעיל סי' פא סעי' יד משמע בד"מ שלאחר כ"ד חודש יכולה להינשא לאחר, גם כשממשיכה להניק, ואילו כאן משמע שלכתחילה אסור, ואולי יש לחלק בתינוק חולה.

דעה א': לאחר שנגמל מאמו, הבן אצל אביו, כיוון שחייב לחנכו וללמדו תורה (ראב"ד, רא"ש). מגיל 4 או 5 שאז האב מתחיל ללמדו תורה (ראב"ד). המ"מ דחה זאת, וסובר שאין חיוב ללמד תורה עד גיל שש.⁷ הרא"ש לא פירט גיל, אלא כתב שהבן אצל אביו.⁸

דעה ב': הבן אצל אמו עד גיל שש, וכופין על האב לתת לו מזונות כשהוא אצל אמו.⁹ **בהגיעו לגיל שש**, עקרונית הבן ממשיך להיות אצל אמו. אלא שאז שהאב רשאי להתנות את נתינת המזונות בכך שהבן יהיה אצלו, ואם הבן נשאר אצל אמו אפילו אם האב עשיר לא כופים אותו לתת (רמב"ם, שו"ע). כל זה רק כשהבן אינו רוצה להיפרד מאמו,¹⁰ אחרת הבן אצל אביו (ח"מ ס"ק ט).¹¹

אם האב וגרושתו דרים בערים אחרות, הבן אצל אביו, כי הוא אינו יכול להגיע לפעמים אל אביו כדי שילמדו תורה ויחנכו, כמבואר בהערה 7 (מהרשד"ם, נו"ב, פת"ש אות ד').

ביחס לבת:

דעה א': הבת נשארת אצל אמה לעולם, אפילו אם האם נישאת שוב, והאב ממשיך להתחייב במזונותיה משום צדקה, עד שימות, ותיזון אח"כ מנכסיו בתנאי הכתובה, כשהיא אצל אמה (שו"ע).¹²

דעה ב': דין בת אצל אמה, מתייחס דווקא לאלמנה כי האם עדיפה על קרובי האב, אבל בגרושה שהאב נמצא, הוא קודם (יש אומרים, הו"ד ברא"ש).

דעה ג': הבת אצל אמה דווקא שנראה לבי"ד שטוב יותר כך, אבל אם נראה להם שטוב יותר שתישב אצל אביה, היא תהיה אצל אביה (מהר"מ פדובה, רמ"א). מעיין בתשובה, נראה שהאם אינה יכולה לכופ את הבת להיות אצלה בניגוד לרצונה. אולם, אם לבת לא אכפת, ורק לבי"ד נראה שעדיף לה להיות עם אביה, למעשה יש לדון בדבר, האם לעקור דברי חז"ל ש"הבת אצל אמה", בגלל אומדנה דבי"ד (ח"מ ס"ק י).¹³

מתה האם, האב קודם לסבתא (רשב"ץ, רמ"א).¹⁴ אבל אם האב איננו, נראה שהסבתא קודמת למשפחת האב, לילדים עד גיל שש, ולבנות עד עולם (ח"מ, ב"ש, פת"ש).

⁷ ומה שחייב ללמדו "תורה ציונה", מעת שידוע לדבר, בכך יכול לחנכו גם כשנמצא אצל אמו ומגיע אליו לפעמים (ח"מ ס"ק ח).

⁸ ודווקא בת צריכה להיות אצל אמה, לפי שהאם מצויה אצלה בבית יותר מן האב, שיוצא למלאכתו ולעסקיו, והאם משמרתה ומלמדה צניעות ואורח נשים. אבל בן, שהאב חייב ללמדו תורה ולחנכו למצוות, צריך שיהיה אצל אביו.

⁹ כשהאם פרוצה וכש"כ כשזינתה, הבת תהיה אצל אביה, כדי שלא תלמד ממעשיה הרעים, ואפילו מת האב תהיה אצל קרוביה, או שבי"ד יוציאוה ויפקידוה ביד כשרים.

¹⁰ יש להסביר את הרמב"ם באופן הזה, כי עפ"י המושכל, אין לבן שייכות לאם, ואילו האב מצווה עליו בכמה דברים ובפרט בלימוד תורה (אמנם בימינו עיקר החינוך הוא במוסדות החינוך, פד"ר).

¹¹ ואם האב מת הבן יהיה אצל אמו, ולא אצל משפחת האב (ב"ש ס"ק ח).

¹² והדין כן גם בגרושה ולא רק באלמנה, כי המשנה ממנו נלמד הדין, כתבה בסתם ולא דווקא אלמנה (רמ"ה).

¹³ מהר"ם פדובה לא הכריע בדבריו, אלא רק כתב שיש מקום לומר שדברי הגמרא הם רק כשאביה ואמה שווים. ועוד אפשר לומר שאם הבת אינו רוצה להיות עם אמה הרשות בידה, ודקדק זאת מרש"י (הר"י וסרטיל, יאיר השולחן).

¹⁴ דהיינו הסבתא (אם אמה) אינה יכולה לכופ שנקדיה יהיו עמה.

(סעיף ח) אם לאחר הגמילה, הגרושה לא רצתה שבניה היו עמה, אחד בנים ואחד בנות, הרשות בידיה, ונותנת אותם לאביהם. או אם אין להם אב, משליכה אותם לקהל והם מטפלים בהם (רמב"ם, שו"ע).

סימן פה. דין נכסי מלוג וצאן ברזל

(סעיף א) תקנו פירות נכסי מלוג, תחת פדיונה, ולכן הבעל חייב לפדותה.¹ ואינו יכול לומר, לא אפדה ולא אוכל פירות מנכסי מלוג, ולהיפך גם היא אינה יכולה (שו"ע, ראו לעיל סי' סט סעי' ה).

1. כדי שלא תתערב בין הגויים, ולכן גם אם התנו כן לפני הנישואין, התנאי בטל (ב"ש).²
2. כי אם האשה תישאר בשבי, לא יהיה מי שישימשו (ב"ש).

(סעיף ב) נכסי צאן ברזל: הם הנכסים שהאשה הכניסה לו והוא קיבל עליהם אחריות, ולכן כל הפסד או רווח מהנכס הם עליו (שו"ע).³ ורשאי להוציאם, ולשאת ולתת בסחורה ובממון, אבל לא אם הנכס הוא קרקע, משום שבח בית אביה⁴ (רמ"א, ח"מ).

נכסי מלוג:⁵ הם הנכסים שהאשה הכניסה לו והבעל לא קיבל עליהם אחריות, ולכן כל הפסד או רווח מהנכס הם עליה. ואם הבעל פשע בנכסי מלוג, ונאבדו, פטור, מפני שנחשב שהיא (אשתו) עמו במלאכתו והוי פשיעה בבעלים (שו"ע), אך בנכסי צאן ברזל למרות שיש כאן שמירה בבעלים חייב, כי הבעל מקבל עליו בפירוש אחריות להתחייב (ב"ש).

בגדי אשה, הרשומים בכתובה וכוללים שומה של ערכם נחשב כנכסי צאן ברזל. אולם, מה שהאשה לובשת אין דרך לשום ערכם, ולכן הם נחשבים כנכסי מלוג (רמ"א), אך לא לגמרי, כיוון שהבעל אינו יכול למשכנם (ב"ש ס"ק ו).

סעיף ג) מתי נכס נחשב כנכסי צאן ברזל?

דעה א': רק אם קיבל אחריות בפירוש או שעשו שומא וקצבו את ערכם הרי אלו נכסי צאן ברזל, אבל אם לא עשו כן, אפילו כתבם במפורט בכתובה, אינם אלא נכסי מלוג (רבינו אפרים, רמב"ם).

דעה ב': אם כתב את הנכסים ופרטם בכתובה הרי אלו נכסי צאן ברזל. רק מה שלא נכתב בכתובה, או שבא לידה לאחר הכתיבה, הם נכסי מלוג (בעל העיטור).

לדעת (אגרת) הרמב"ם משמע, שהאשה היא הקובעת כיצד להגדיר את הנכסים שהכניסה,⁶ ואילו לדעת הריב"ש (סי' ק"נ) והרמ"א (סו, יא), הבעל הוא המחליט אם לקבל על עצמו אחריות⁷ - כגון שרואה שעתיד להרויח או שלא לקבלה (ב"ש, ח"מ).

כל סוגי הנכסים,⁸ יכולים להיות מוגדרים כנכסי צאן ברזל או נכסי מלוג.

האם הבעל יכול לחזור בו מאחריותו לאחר החתונה?

¹ כי חוששים שאם הבעל לא יהיה זכאי לפירות, יבואו לידי איבה ויימנע מלפדותה.

² הרשב"ם חולק, וראו לעיל בסי' סט סעי' ה.

³ דהיינו אם: מתו, התקלקלו, אבדו או נגנבו - ההפסד שלו. ואם מחירם עלה, וכן פירות ופירי פירות - הכל שלו (ב"ש).

⁴ דהיינו ששם בית אביהם עליהם. והם לה ולבית אביה לשם ולתפארת (רש"י כתובות עט, ב).

⁵ מלשון מליגה, דהיינו קציצת השער שהוא הפירות והשארית הראש שהוא גופם (הגהות מיימוני).

⁶ ואולי הרמב"ם מדבר על מקרה שקיבל אחריות, וכעת רוצה לחזור בו (ח"מ ס"ק ז).

⁷ דמי יכופנו על זה.

⁸ בין מטלטליו, בין כספים, בין קרקעות, עבדים או בהמות.

דעה א': יכול לחזור בו כמו כל חוב אחר שרשאי לפרוע תוך זמנו.

דעה ב': אינו יכול לחזור בו, ואינו דומה לחוב, אלא לשומר שאינו יכול לחזור בו בתוך הזמן.⁹

(סעיף ד) ייצוג בתביעה הקשורה לנכסי מלוג, על ידי הבעל:

תביעה על קרקע:

דעה א': יכול לתבוע ולדון, גם ללא הרשאה של האשה, אפילו אם הקרקע אינו מגדל פירות, כיוון שיכול למכור ולקנות קרקע אחר שעושה פירות והפירות יהיו שלו (רא"ש, סמ"ע, ח"מ).

דעה ב': יכול לתבוע ולדון, ללא הרשאה של האשה רק כשיש פירות, שמתוך שדן על פירותיו, דן גם על הקרקע, שאם אין לה קרקע אין לו פירות (רב האי, רמב"ם, סמ"ג, שו"ע, ש"ך, ב"ש). **קרקע שעשוי לגדל פירות אך [הם נתלשו] נכעת אין שם פירות:** לדעת סמ"ע וח"מ נחשב כיש שם פירות, כי הקרקע עומד לפירות בשנים הבאות. לעומת זאת, לדעת הש"ך וב"ש נחשב כאין שם פירות.

רשב"א, ר"ן: סוברים כדעת רב האי, ומבארים לשיטתו, גם כשיש פירות, יכול לתבוע ללא הרשאת האשה רק כשהאשה בעיר ולא מחתה בו, משום שדינם כשותפים וכשאינה בעיר אי אפשר לקבל עדות, מפני שנחשב כעדות שלא בפני בעל דין. **אמנם אפשר לקבל עדות המתייחס רק אל הפירות, או אל נכסי צאן ברזל. אולם הודעתו אינה מועילה** אפילו אם הוא מתייחס רק לפירות עצמם, משום שהפירות משועבדים לרווח בית א'¹⁰ (ואדם אינו נאמן בהודאתו כשחב לאחריו), וגם אינו מועיל ביחס לנכסי צאן ברזל, שהרי אם היא מתגרשת או מתאלמנת יכולה לומר "כלי אני נוטלת", משום שבח בית אביה.¹¹ ולכן אין בסמכותו להפסידם.

תרוה"ד: בתביעה בקרקע שאינה עשויה לפירות, אין צורך בהרשאה של האשה (אך צריך לשאול את פיה,¹² ובמעות אין צורך אפילו בכך). כי האשה צריכה למכור, ולקנות תחתיה קרקע העשויה לפירות, ואם לא יוכל לתבוע נמצא מפסיד פירותיו, לכן כיוון שיש לכך נפק"מ לגביו אינו צריך הרשאה.

⁹ משמע מהרמב"ם שלאחר הנישואין, האשה יכולה לדרוש להשיב לה נכסי צאן ברזל, וכך יהפכו לנכסי מלוג (ב"מ סי' צג סעי' א').

¹⁰ דהיינו הרווח מהפירות נועד לטובת המשפחה כולה, ואסור לו להשתמש בה לצרכיו בלבד.

¹¹ דהיינו, משום שבח בית אביה, האשה רשאית ליטול את הנכסים שהכניסה לו.

¹² אך גם אם היא מתנגדת הוא יכול ללכת ולדון לבדו, משום שבינתיים הוא מפסיד בפירות.

לדעת הסמ"ע והח"מ, תרוה"ד סובר כדעת הרא"ש. לעומת זאת הש"ך והב"ש ביארו דבריו לדעת כולם.¹³ הרש"ך כתב שהרשב"א חולק על תרוה"ד,¹⁴ אולם הב"ש כתב שיש לדחות.¹⁵

תביעה על ממון: גם לשיטת רב האי, לא צריך הרשאה, כי נחשב כאילו יש פירות בקרקע, וגם אינו צריך לשאול אותה (תרוה"ד, רמ"א). אמנם הרש"ך כתב שהרשב"א חולק על כך, אולם הב"ש כתב שיש לדחות.

הרשאה לעשות פשרה: דעה א': צריך הרשאה של האשה אפילו כשיש פירות (ריב"ש, רמ"א). דעה ב': צריך הרשאה של האשה, אפילו לפירות עצמם, כיוון שהם משועבדים לרווחא ביתא (ח"מ).

(סעיף ה) השאילה האשה פרה של נכסי מלוג, והבעל נשאל עמה,¹⁶ אין לכך דין של שאלה בבעלים, שהשואל פטור, דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי (שו"ע). וכן אשה ששאלה פרה לצורך נכסי מלוג, ובעל הפרה נשאל לבעלה, אינו נחשב כנשאל בבעלים (ח"ה סי' שמו, ח"מ).

בעל שהשאיל את פרת אשתו יחד עם עצמו, אין זה שאלה בבעלים, כי הוא אינו הבעלים (ב"ש).

הבעל אינו רשאי להשאיל נכסי מלוג ללא ידיעת האשה, והאשה יכולה להשאיל ללא ידיעת הבעל (הגה"א, ב"ש), ובתנאי שאין לבעל הפסד מכך (ב"ש ס"ק ט).

(סעיף ו) אשה ששאלה פרה, ונישאת ומתה הפרה לאחר שבעלה השתמש בה. נחלקו הדעות:

דעה א': הבעל נחשב כשומר חנם, וככל לוקח לזמן מוגבל,¹⁷ וחייב בפשיעה (תוספות).

דעה ב': הבעל נחשב כשומר חנם, אך פטור אפילו בפשיעה, מדין שמירה בבעלים (רא"ש).

דעה ג': הבעל פטור אפילו בפשיעה, משום שהוא כלוקח,¹⁸ והאשה חייבת לשלם כשיהיה לה ממון (רמב"ם שו"ע).¹⁹ הלוקח לזמן חייב בפשיעה (שו"ע שמו, יח). סתירה!!! הסבר א': הבעל

¹³ והבעל יכול לתבוע את זכותו לפירות, אך לא את גוף הקרקע. לדעה זו יש להקשות במה נחלקו הרא"ש ורב האי. אין לומר שנחלקו רק בשדה העשויה לפירות, שהרי הרא"ש בפירוש עוסק בשדה שאינה עשויה לגדל כלל. מחצית השקל מבאר שנחלקו אם יכול לקבל עדות שלא בפני האשה, ומה שכתב תרוה"ד שכולם מודים שיכול, מתייחס לתביעה ללא קבלת עדות, שמכיוון שהבעל מפסיד מכך, אי אפשר לומר לו, לאו בעל דברים דידי את.

¹⁴ הרש"ך הבין בדעת הרשב"א שהסיבה שהבעל יכול לתבוע כשיש פירות, הוא מפני שהבעל והאשה נחשבים כשותפים, אך כשאין כלל פירות ברור שהם אינם שותפים. לעומת זאת טעמו של תרוה"ד הוא שבכל מקרה שיש לבעל אפשרות להפסד הוא יכול לתבוע. אמנם אפשר היה גם לומר שלדעת תרוה"ד הם נחשבים כשותפים ולכן הבעל יכול לתבוע, אלא שגם כשאין פירות הם עדיין נחשבים כשותפים, כי יש לו זכות לפירות ואז תרוה"ד יכול להסכים עם הרשב"א.

¹⁵ לדעת מחצית השקל מדובר כאן דווקא לענין התביעה, ובגלל שיש הפסד לכו"ע אי אפשר לומר לו לבדד"א. אך לקבל עדים עדיין יש בעיה מצד קבלת עדים שלא בפני בעל דין ובכך נחלקו הרא"ש ורב האי.

¹⁶ כלומר השאילה את הפרה יחד עם בעלה לשואל.

¹⁷ לוקח לזמן קצוב דינו כשומר חנם.

¹⁸ אבל אם היינו רואים אותו כשומר, היה חייב (ב"ש ס"ק י). דין הבעל כשומר הפסד לאחרים, אך כאן דינו כלוקח, כי הוא לא היה חייב להשאיל, לכן הוא הפסיד לעצמו.

¹⁹ כדין שואל, החייב אפילו באונסין, וחייבת למכור נכסי מלוג או נכסי צאן ברזל או תוספת כתובה כדי לשלם חובה (ח"מ סי' תכד)

פטור מפשיעה רק כאשר האשה שאלה את הפרה לכל חייה או חיי הפרה. אולם אם האשה שאלה את הפרה לזמן מוגבל, הבעל חייב בפשיעה (סמ"ע). הסבר ב': גם לדעת הרא"ש אכן לוקח לזמן מוגבל, חייב בפשיעה, וגם הבעל כלוקח חייב. אולם כאן, הבעל כלוקח נחשב כשומר של אשתו, ושוב הוי שומר בבעלים ופטור בפשיעה. ולדעת הרמב"ם גם לוקח לזמן מוגבל פטור מפשיעה ואינו נחשב כשומר חנם, ולכן הרמב"ם (והשו"ע) כתבו שפטור שהריהו כלוקח (ח"מ).

לרמב"ם הבעל פטור משום לוקח ולרא"ש הוא פטור משום שמירה בבעלים. לעומת זאת, לדעת תוספות הבעל חייב בפשיעה (ב"ש). נמצא שפסקי השו"ע מיושבים לפי הרא"ש. אולם הטעם שנקט כאן השו"ע מתאים לרמב"ם ולא לרא"ש.

כאשר האשה הודיעה לבעלה שהפרה שאולה:

דעה א': הבעל נכנס תחתיה ודינו כשואל (רמב"ם, שו"ע). דווקא אם הבעל השתמש לאחר שהאשה הודיעה לו (מ"מ בדעת הרמב"ם). רק אם קיבל על עצמו להיות משאיל (ראב"ד בדעת הרמב"ם).

דעה ב': לדעת הרא"ש שהפטור הוא מצד שמירה בבעלים, יתכן שפטור אף כשהאשה הודיעה לו. אולם יתכן גם לומר שכאשר האשה מודיעה לו, הווי כאומרת לו שיכנס תחתיה והוא יהיה בעל דבר כלפי המשאיל ולכן הבעל חייב (ב"ש).

(סעיף ז-ח) באו אליה הנכסים לאחר שנישאת, בין בירושה ובין במתנה, ובין על ידי פיצויים,²⁰ נקראים נכסי מלוג (שו"ע). ובעל חוב אינו גובה מהפירות מכיוון שהם מיועדים לרווחת הבית (ב"ש).

מכרה כתובתה ונדונייתא, אין הבעל אוכל פירותיהם (שו"ע).²¹ והאשה יכולה לתת את הדמים למי שתירצה, והבעל אינו יורש אותם (ח"מ, ב"ש).

נתנה מתנה לאחר, קודם שנישאת, כדי להבריא מבעלה (שטר מברחת), אע"פ שאין מתנתה מתנה, אין הבעל אוכל פירות, כי עשאו כנכסים שאינם ידועים לבעל (כתובות עט, א).

מציאת האשה לבעלה, כדי שלא תבריא מנכסיו ותאמר מציאה מצאתי. אבל למתנה יש קול, לכן אין חוששים. ויש אומרים שמציאת האשה לבעלה משום איבה, אבל מתנה שהוא על דעת הנותן, אין בה משום איבה (ב"ש ס"ק יב).

בעל שנתן מתנה לאשתו, בין בקרקע ובין במטלטלין, קנתה והבעל אינו אוכל פירות. נתן לה בעודה ארוסה, זכה בהם הבעל בעת הנישואין,²² כשאר נכסי מלוג. נתאלמנה או התגרשה מהנישואין,²³ נוטלת את המתנה מחוץ לכתובתה (שו"ע).²⁴

²⁰ שחבלו בה, וקיבלה חלקה בבושתה ופגמה. ב"ש מדייק מכאן שבנזקי צער אף הפירות שלה, וח"מ הסתפק. מתה לפני שקיבלה את הפיצויים, הבעל אינו יורש, כי הוא אינו יורש בראוי כבמוחזק (ב"ש).

חבל בה בעלה הוא אינו אוכל פירות מהפיצויים שמשלם לה (פג, א).

²¹ דהוי פירי פירות דאתו מעלמא, ולא באו מגוף הדבר, כגון ולדות (ב"ש ס"ק יד).

²² אפילו פירש שהמתנה תהיה שלה גם קודם וגם לאחר הנישואין (רמ"ה, ח"מ).

²³ שלא מחמת מרדה. אבל נתגרשה מחמת מרדה, הפסידה כתובתה וצריכה להחזיר את כל המתנות שבעלה נתן לה (ב"ש).

²⁴ אבל נתאלמנה או נתגרשה מן האירוסין אינה נוטלת, כיוון שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה (ב"ש, ח"מ).

האם האשה יכולה למכור או לתת את המתנה שקיבל מבעלה לאחר?²⁵

דעה א': אינה יכול למכור או לתת לאחר, ואם מתה הבעל יורשה (ר"ת, רא"ש, שו"ע).²⁶

דעה ב': יכולה לתת לאחר לכל ימי חייה, ולאחר מכן בעלה יורשה (רשב"א)

דעה ג': יכול לתת לאחר, והבעל אינו יכול להוציא מיד הלקוחות, גם לאחר מותה (רמ"ה). כיוון שאינו אוכל פירות ופירי פירות (טור).

פירי פירות במתנות מבעלה: דעה א': במתנות שהבעל נתן לאשתו הבעל מקבל פירי פירות (ר"י, רא"ש, שו"ע, ב"ש). דעה ב': הבעל אינו מקבל (רמ"ה, ב"ח, ב"ש).

(סעיף ט) המוכר קרקע לאשתו, היו המעות שלקחה בהם את הקרקע, גלויים וידועים לבעל, האשה קנתה והבעל אוכל פירות.²⁷ היו המעות טמונים, לא קנתה, שהבעל אומר: לא מכרתי אלא כדי להראות המעות שטמנה. ואותם המעות שהתגלו ילקח בהם קרקע והבעל אוכל פירות (רמב"ם, שו"ע). לדעה זו (א'): דין המעות דינם כנכסי מלוג, שכל כסף הנמצא ביד האשה הם בחזקתה, גם כאשר הבעל טוען ברי שהם שלו, אבל כסף שנתן לה בהלוואה נחשבים בחזקתו (מ"מ, ח"מ). דעה ב': אם הבעל טוען ברי, המעות שלו לגמרי, ואם הוא טוען שמא, דינם כדין נכסי מלוג (תוס', רא"ש, טור, ר' יונה, רשב"א, רמ"א). לדעה זו אין הבדל בין מכר להלוואה, אלא רק בין טמונים לגלויים, שבמעות טמונים ברי שלו עדיף על פני האשה, ובמעות גלויים ברי שלה עדיף, ובשמא, אפילו אם המעות טמונים, ברי שלה עדיף (ח"מ סי' כד).

מה נחשב למעות גלויים: דעה א': כל המעות הידועים הנמצאים ביד האשה, גם אם אין אנו יודעים מה מקורם (תוס', ב"ש). דעה ב': דוקא מעות שידוע שניתנו לה על מנת שאין לבעלה רשות בהם (נמוקי יוסף, ב"ש).

(סעיף י) הבעל אומר שהמעות (בהם נקנה הקרקע) היו טמונים, והיא אומרת גלויים היו – עליה להביא ראיה (שו"ע). כי כל עוד לא ידוע שהמעות היו גלויים, היו כאילו לא התקיים השטר, ומספק מעמידים את הקרקע בחזקת בעליה והמוציא מחבירו עליו הראיה (ח"מ ס"ק כה).

(סעיף יא) כיצד נותנים מתנה כדי שתהיה שייכת לגמרי לאשה (רב ושמואל נחלקו על כך בנדריים פח,א)?

דעה א': מספיק שנותן המתנה יאמר לה, "מה שתרצי עשי" (רב עמרם גאון, רמב"ן).²⁸

דעה ב': צריך לומר שני לשונות: "מה שתרצי עשי" וגם "על מנת שאין לבעלך רשות בהם" (רמב"ם, שו"ע).²⁹ המשמעות של "מה שתרצי עשי", הוא שהחפץ אינה שלה לגמרי, אלא הוא

²⁵ אלא אם פירש לה שתוכל למכור או לתת לאחרים, ואפשר שצריך לכתוב לה בפירוש שאם תמכור הוא לא יוציא מהלקוחות לאחר מותה שאל"כ לדעת גאון יכול להוציא מהלקוחות לאחר מותה. והרשב"א כתב שדעתו אינה נוחה מכך (ח"מ ס"ק יט).

²⁶ גם אם התנה עמה שלא יירשנה (טור). אך אם התנה בזמן האירוסין התנאי יחול כמבואר לעיל בסי' טו.

²⁷ קנתה בכסף במקום שלא נהגו לקנות בכסף, אם כתב לה שטר ונתן בידה קנתה (הג"א, ב"ש).

²⁸ והלכה כשמואל שצריך לומר רק לשון אחד, ואע"פ שנחלקו לעניין איסורים, שורש המחלוקת בדיני ממונות, ובממונות הלכה כשמואל (ובאיסורים כרב).

²⁹ הלכה כשמואל, והוא מודה לרב שצריך לומר שני לשונות, אלא שאין צריך לפרט, כפי שסובר רב.

רק שלה בכל שעה לאותו הדבר שהיא רוצה לעשות באותה שעה. שאם היה שלה לגמרי מיד היה הבעל זוכה בו.

בבדק הבית כתב כריב"ש, שהעיקר כדעת הרמב"ן להקל בלשון אחד, שכן דעת רוב הפוסקים, ולרווחא דמילתא יש לחוש לדעת הרמב"ם. ב"ש מסביר שהשו"ע פסק כרמב"ם,³⁰ משום שזו הדעה האמצעית ולפי רוב הפוסקים לשון זו מועילה.³¹

דעה ג': סוברים כרב,³² שצריך לפרט לשם מה המתנה ניתנת, כגון: "על מנת שאין לבעלך רשות בו – אלא מה שאת נותנת לפיך", שמיחד את המתנה (לאכילה) לעניין מסויים (ר"ת, ראבי"ה, רא"ש, ראב"ד, מהר"ם). אם הבעל תפס, הוא יכול לומר קים לי כר"ת (ב"ש). תימה שהשו"ע לא פסק כדעה זו, שהם הרוב (ח"מ).

האם הבעל יורש את אשתו במתנה שקיבלה השייכת רק לה?

דעה א': לא (בעה"ת). דעה ב': כן, מדיוק ברש"י ומהרא"ש (ב"ש).³³

(סעיף יב) נמצאו מעות או מטלטלין בידי האשה,

דעה א': היא אומרת מתנה נתנו לי, והוא אומר מעשה ידיך הם. נאמנת וילקח בהם קרקע והוא אוכל פירות (שו"ע).³⁴ ודווקא כשהבעל טוען שמא, אבל אם הוא טוען ברי, חייבת להישבע שבועת היסת (ח"מ ס"ק כז). שחזקה שמה שתחת ידיה הוא נכסי מלוג, אלא אם היא נושאת ונותנת בביתה (ב"ש).³⁵ ואם אמרה, על מנת כן ניתנו לי שלא יהיה לבעלי רשות בהם אלא שאעשה בהם מה שארצה, עליה להביא ראיה.

דעה ב': האשה נאמנת לטעון שהם לגמרי שלה, גם כשאומרת שקיבלה מאחרים, במיגו שיכלה לטעון שהמעות של פלוני הם. אך כשהמעות ביד בעלה אינה נאמנת, ואין הבדל בין מעות טמונים לגלויים, לכן אם האשה תקנה קרקע במעות טמונים ותטען שהמעות היו שלה לגמרי, הבעל אינו אוכל מהפירות (רשב"א, אך למעשה הוא לא קבע כך את הדין אלא רק נוטה לומר כן).

דעה ג': במעות גלויים נאמנת לומר כנ"ל שהם שלה במיגו שיכלה לטעון שהם של פלוני, אך הטמונים שייכים לבעל, ואינה נאמנת בהם (רש"י, רא"ש). בביאור הדברים, הובאו מספר דעות:

דעה 1: המעות הגלויים הם שלה לגמרי, ונאמנת לומר שקבלה אותם במתנה על מנת שאין לבעלה רשות בהם במיגו שיכלה לומר של פלוני הם, שאז אין לבעלה פירות ואינו יורש (ב"ש, רמ"א).

³⁰ אבל גם אם רק אמר "מה שתרצי עשי" המתנה שייכת לאשה, כנכסי מלוג, שלא כדעת הלבוש (פת"ש).

³¹ בהלכות נדרים השו"ע כתב בסתם כרמב"ם ו"א כר"ת, וביארו הב"ש והש"ך שלעניין איסורים, השו"ע חשש לדעת ר"ת.

³² כי המחלוקת היא לעניין איסורים.

³³ שכתבו שאדם שקיבל פקדון מהאשה ומתה האשה, יחזיר את הפיקדון לבעלה, רואים שלא חוששין שזו מתנה שקיבלה על מנת שאין לבעלה רשות בה.

³⁴ ויש לו להחרים על מי שטוען שקר (שו"ע).

³⁵ דין נושאת ונותנת בביתה יבואר בהמשך.

דעה 2: כשאומרים שהמעוות שייכים לה, הכוונה רק כנכסי מלוג, שכל ממון הנמצא ביד האשה, הוא בחזקת הבעל לעניין אכילת פירות וליורשה, ואין אומרים מיגו שיכלה לומר שהמעוות של פלוני הם, במקום שאומרת שהכסף שייך לה (דרישה, ח"מ).

במעוות טמונים, מובא בד"מ שלדעת הרא"ש בכל מקרה מחלקים בין טמונים לגלויים, ובטמונים אינה נאמנת. אולם, הדרישה, ב"ח, ח"מ וב"ש היקשו שהרא"ש מדבר במצב שתקף הבעל,³⁶ אך כשהמעוות בידה אין הבדל בין טמונים לגלויים.

כשהאשה נושאת ונותנת בתוך הבית: היא אינה נאמנת, לטעון שהמעוות שלה, לכן הם שייכים לבעל, אלא עם היא מביאה ראיה שהם שלה. אבל טענה אתה נתת לי במתנה נאמנת, כי חזקה שאין אשה מעיזה פניה בפני בעלה כשהוא יודע שהיא משקרת.

אולם, **ממון או חפצים שידוע שהיו של הבעל:** אינה נאמנת לומר שבעלה נתן לה, למרות החזקה שאשה אינה מעיזה פניה (ח"מ, ב"ש).

מה נחשב כראיה שהמעוות שלה? כשהאשה מביאה הוכחה שיש לה מעוות השייכים רק לה, ואז יכולה לטעון שאלו הם המעוות (ב"ש, ח"מ).

גדר אשה הנושאת ונותנת בביתה: אשה שבעלה מאמין לה ומפקיד אצלה את חפציו, לכן סתם נשים בימינו נחשבות כנושאות ונותנות בביתם (ח"מ ס"ק ל).³⁷

נושאת ונותנת בביתה, כשלא ראו את הממון בידה, שיכולה לטעון במיגו שאין לה או שהחזירה לו:

דעה א': אינה נאמנת לטעון מיגו, כי חזקה שמה שתחת ידה שייך לבעלה (תוס', ש"ך).

דעה ב': **נאמנת לומר מיגו, כי מיגו במקום חזקה לא איפשטא מה הדין, ולכן הולכים אחר המוחזק,** והיא המוחזקת (מהר"ם, רמ"א, סמ"ע, ב"ש, תומים, נתיבות).

נושאת ונותנת גם כשהבעל מת, והיורשים אינם יודעים של מי הכסף, האשה צריכה להביא ראיה שהכסף שלה (תוס', ב"ש). **וכשמתה האשה** והיו שטרות על שמה, אפילו הייתה נושאת ונותנת בביתה, טוענים ליורשים שאם היא היתה בחיים, היא היתה מביאה ראיה שהמעוות שלה, אבל במטלטלין אין טוענים ליורשים (ח"מ ס"ק לא).

אם אומרת לבעלה, אתה נתת לי במתנה: נשבעת שבועת היסת שנתנם לה, והם שלה לגמרי, והבעל אינו אוכל פירותיהם (רמב"ם, שו"ע), כי חזקה שאין אשה מעיזה פניה בדבר שבעלה יודע את האמת, ואפילו במקום שיש לה הנאת ממון (מ"מ, ח"מ, ב"ש).³⁸ **האם צריכה טענת מיגו?**

דעה א': אמנם סתם ממון שבידה בחזקת בעלה, כי מסתמא הנותן מתנה לאשה, אינו מתכוון להוציאה מרשות בעלה, אבל כשטוענת שקיבלה מבעלה, החזקה בטלה (מ"מ, ח"מ, ב"ש).

דעה ב': האשה נאמנת רק במיגו, כי סתם ממון שבידה הוא בחזקת בעלה (ש"ך חו"מ סב,ו).

³⁶ דהיינו שהבעל טפס את המעוות, והם נמצאים כעת בחזקתו.

³⁷ בימינו כל הנשים נחשבות כנושאות ונותנות בביתם (ראב"ן ח"א סי' קטו; ראב"ה בספר אביאסף; מרדכי בשם המהר"ם בבא בתרא פ"ג סוף רמז תקמו; שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקנז; רמ"א חו"מ סב,א). אולם, המשמעות לכך משתנה בהתאם לזמן ולמקום, כך כותב הסמ"א (חו"מ סב,ו) "דהאי נון" אינו ר"ל דוקא שתתעסק בפרקמטיא, אלא כל שהבעל מאמינה ומפקיד את אשר יש לו בבית בידה".

³⁸ אבל הבעל יורש אותה בנכסים שקיבלה במתנה מבעלה.

לדעת בעה"ת **אשה שקיבלה מתנה על מנת שאין לבעלה חלק במתנה**, הבעל אינו יורש אותה (לעיל סוף סעי' יא). לכן האשה אינה יכולה לטעון טענה זו במיגו שיכלה לטעון שקיבלה מתנה מהבעל, כי במתנה מהבעל הוא יורש אותה. אבל לאחר מותו יכולה לטעון כן, כי הוא כבר לא יורש אותה. והש"ך חולק וסובר שלא אומרים מיגו במקום חזקה, וחזקה שמה שתחת ידה הוא נכסי מלוג. אולם כבר ביארנו לעיל שמיגו במקום חזקה, כיוון שלא איפשטא הולכים לפי המוחזק, ולכן גם הש"ך יודה שלא מוציאים מידי האשה. והגידולי תרומה סבר שזו, "מיגו דהעזה", דהיינו יותר נוח לה לומר שקבלה מאחר מאשר לומר שקיבלה מבעלה, ובמקרה כזה לא אומרים מיגו. והש"ך הביא בשם הר"ן שאין אומרים מיגו דהעזה ליפטר משבועה אבל כדי ליפטר מממון אומרים מיגו דהעזה (ב"ש ס"ק ל).

רישום נכסים: רישום שטרות בתים (תב"ע) עליו ועל אשתו מהווה ראיה, כי אין דרך הקונה קרקע לרשום גם על אשתו, ואם רשם מוכח שנקנה גם מכספה (רא"ש, שו"ע חו"מ ס"ב).

(סעיף יג) בנכסי מלוג הבעל אוכל פירות, לכן דבר שאינו עושה פירות, ימכר וילקח במקומו דבר שעושה פירות. כשאין הסכמה בין הצדדים מה לקנות, קונים דבר שפירותיו מרובים וירידת ערכו (יציאתו) מועטת, ואין קונים דבר שהקרן הולך וכלה (דהיינו שאין גזעו מחליף). וכן כשהכניסה לו כלים, הרי זה משתמש בהם ולובש ומציע ומכסה, עד שיכלה הקרן ואינו חייב לשלם את הבליות (בלאי) של נכסי מלוג (שו"ע).

מה הדין שנפלו לאשה נכסים שמתכלים, כגון שהכניסה לבעלה עז לחלבה,³⁹ או רחל לגיזתה, או דקל לפירותיו:

דעה א': הפירות (החלב) שייכים לבעל, ואינו צריך למכור (רי"ף, רמב"ם, ראב"ד, שו"ע). כי אע"פ שלא נשאר מהקרן, מכל מקום הפירות ממשיכים להתחדש כל הזמן, ולכן אינו נחשב כ"כליא קרנא".

דעה ב': הבעל זוכה בפירות רק כשהאשה הכניסה לו גם את הגוף (כגון: העז), אחרת "כליא קרנא", והפירות (החלב) יחשבו כקרן, השייכים לאשה (רש"י רא"ש). כאמור בסעיף הבא, לדעת הרא"ש הבעל רשאי למכור, ולקנות דבר אחר, באופן שהפירות יהיו שלו וכ"כ תוס' (ב"ש).

אשה שהכניסה לבעלה מעות כנכסי מלוג, הבעל אינו רשאי לעשות בהם סחורה, אלא יקנה בהם דבר שפירותיו מרובים והוצאותיו מועטים, ובפירות שיצאו מהם, יכול לקנות סחורה (ב"ש ס"ק לב).

(סעיף יד) אשה שהכניסה לבעלה עבדים, ואפילו הם זקנים, אסור לבעל למכור אותם, מפני שבח בית אביה. הכניסה לבעלה עצי זיתים וגפנים ללא הקרקע, אם הם עושין פירות כדי (עלות) טיפולן, לא ימכרו מפני שבח בית אביה, ואם לאו, הרי אילו ימכרו לעצים, וילקח בהם קרקע, והוא יאכל את הפירות (שו"ע). **למי ניתנת הסמכות למכור את העצים שאינם עושים פירות כדי טיפולן?**

דעה א': הבעל קובע אם למכור או לא, כדעת חכמים (רמב"ם, רא"ש, שו"ע). כי לא ניכר בהם שבח בית אביהם כמו בעבדים, אבל כאמור אסור למכור אותם אם הם רווחיים (ב"מ ס"ק לד).

דעה ב': שניהם אינם יכולים לכופף את זה למכור, כדעת רבי יהודה (רמ"ה).⁴⁰

³⁹ דהיינו שהאשה הכניסה לבעלה את החלב שיוצא מהעז אבל לא את העז עצמו.
⁴⁰ דהיינו כשהבעל אינו רשאי למכור נגד רצון אשתו, גם היא אינה יכולה לכופף את הבעל למכור.

למי ניתנת הסמכות למכור עבדים?

דעה א': הבעל אינו רשאי למכור בניגוד לרצון האשה, משום שבח בית אביה, כדעת רשב"ג (רמב"ם, שו"ע).⁴¹

דעה ב': שניהם יכולים לכוף זה את זה למכור, כדעת חכמים (רמ"ה).⁴²

דעה ג': הבעל קובע אם למכור או לא, כדעת חכמים (רא"ש).

(סעיף טו) הכניסה האשה לבעלה פירות המחוברים לקרקע, הרי אלו של בעל, אפילו הגיע זמנם ליקצר. והבעל תולשם מהקרקע שלה, והם ימכרו, וילקח בהם קרקע, והבעל יאכל את פירות אותו הקרקע (שו"ע). זה אינו, ואפשר שנפל טעות בספרים, דכל הפירות הנלקטים תחתיו הם שלו לגמרי. רק אם מלכתחילה האשה הכניסה את הפירות **כשהם כבר תלושים מהקרקע**, דינם **כנכסי מלוג**, וילקח בהם קרקע והבעל אוכל את הפירות (רמ"א). מה הדין כאשר האשה הכניסה רק את הפירות המחוברים ללא הבעלות על הקרקע (בדומה לעיל בסעיף יג), נחלקו הדעות:

דעה א': הפירות שייכים לבעל, רק כשהאשה הכניסה גם את הקרקע שעליה גדלים הפירות. אבל אם רק הפירות שייכים לה, הגם שהם מחוברים לקרקע, דינם כנכסי מלוג ולא כפירות (רש"י, רא"ש).

דעה ב': גם כשהאשה הכניסה רק את הפירות המחוברים ללא הקרקע, דינם כפירות השייכים לבעל (רי"ף, רמב"ם).

(סעיף טז) עבדי נכסי מלוג ובהמות נכסי מלוג, הבעל חייב במזונותיהם ובכל צרכיהם, והם עושים לו והוא אוכל פירותיהם,⁴³ לפיכך ולד שפחות מלוג, לבעל; ולד בהמה מלוג, לבעל;

דוגמאות לפירי פירות שנחלקו בדינם:

פירי פירות דאתי מעלמא: הולד נגב, ונמצא הגנב ושילם כפל. הקרן שייך לבעל והכפל לאשה. **פירי פירות דאתי מגופו:** מתה האם, אם הולד קיים, הוא שייך לאשה.

למי שייכים פירי פירות:

דעה א': פירי פירות דאתי מעלמא, שייכים לאשה.⁴⁴ פירי פירות דאתי מגופא, שייכים לבעל (תוס', רא"ש).

דעה ב': פירי פירות המצויים, כגון ולדי ולדות תיקנו לבעל, ושאינם מצויים, כגון כפל של גניבה תיקנו לאשה (ר"ן).

דעה ג': פירי פירות תמיד שייכים לאשה בין דאתי מגופא, ובין דאתי מעלמא, לשיטתו ולדי ולדות שייכים לאשה (רי"ף). משמע שאם הבעל מכר פירות או ולדות נכסי מלוג, וקנה במקומם

⁴¹ הר"ן מבאר שלגבי עבדים פסק הרמב"ם כרשב"ג שהלכה כמותו במשנה, ולגבי זיתים גרסו שהחולק הוא רבי יהודה ולא רשב"ג, לפיכך הרמב"ם פסק כחכמים (ת"ק).

⁴² דהיינו כשהבעל רשאי למכור נגד רצון אשתו, גם היא יכולה לכוף את הבעל למכור.

⁴³ ועבדי נכסי מלוג עדיפים על עבדיו שלו. כי הבעל חייב במזונות עבדי נכסי מלוג, אבל לעבדיו שלו ונראה שהוא הדין גם לעבדי נכסי צאן ברזל הנמצאים באחריותו, יכול הוא לומר, "עשו עמי ואיני זנכם" (ב"ש ס"ק לו).

⁴⁴ וכל שכן שכפל של בהמת נכסי מלוג עצמו שייך לאשה (ריב"ן, הו"ד ברא"ש).

קרקע, הקרקע שקנה חזרה שוב להיות נכסי מלוג של האשה, והבעל רק אוכל את פירותיהם,⁴⁵ והסיבה לכך הוא מפני שחכמים תיקנו לבעל את פירות נכסיה רק לשם ריוח ביתא, ולא כדי להשקיע בנכסים (ב"ש ס"ק לח) והב"מ. חולק וסובר שלדעת הרי"ף הקרקע ופירותיה שייכים לבעל.

דעה ד': אפילו פירות דאתי מעלמא שייך לאשה, וכש"כ פירי פירות (ריב"ן).⁴⁶

מתה האם, אם הולד קיים, הוא הופך לקרן תחת אמו שמתה, ושייך לאשה (רא"ש, טור, ח"מ).

גירשה הבעל, והאשה רצתה לתת דמים וליטול את וולד השפחה, מפני שבח בית אביה:

דעה א': דווקא וולד שפחה שומעין לה משום שבח בית אביה, אבל וולד בהמה אינו נחשב לשבח בית אביה, ואין שומעין לה (רמב"ם, רש"י, ריב"ש, שו"ע, ח"מ).⁴⁷

דעה ב': גם וולד בהמה נחשב כשבח בית אביה, לכן שומעין לה (רמ"ה, רא"ש טור, שו"ע).⁴⁸

(סעיף יז) הבעל אינו רשאי למכור מראש קרקע נכסי מלוג, לצורך לקיחת הפירות לשנים מרובות, והקונה יקדים לו את תשלום המעות (שו"ע) לפי שחכמים תיקנו את הפירות לבעל משום ריוח ביתא, ואם ימכור את הפירות לשנים מרובות, ויקבל את הכסף למפרע, יש לחשוש שיבזבז את הכסף, לפני גמר חוזה מכירת הפירות, ולא ישאר כסף לריוח ביתא (ח"מ ס"ק מא).

אבל הוא יכול למכור את הפירות בכל שנה לאחר שלקטן (רא"ש, שו"ע), וכן יכול למכור את הפירות לשנים מרובות כנ"ל, כדי לעשות סחורה במעות (שו"ע), כי מהמסחר במעות, יהיה לו כסף לריוח ביתא, למשך כל תקופת המכירה (רשב"א, ח"מ). אולם דווקא בפירות מותר לו לסחור, אבל אם נפלו לידו מעות נכסי מלוג, אסור לו לסחור בהם, כי הקרן צריך להישמר לאשה (רשב"א, ח"מ, ב"ש).

בעל חוב אינו גובה מנכסי מלוג ונכסי צאן ברזל, אבל גובה ממעות שהאשה הכניסה בנדוניה (שו"ע חו"מ סי' צז). אולם, האשה יכולה לתפוס את ממון הנדוניה עבור מזונותיה,⁴⁹ ואז אסור לבעל חוב לגבות מהם (מהרי"ו, ב"ש).

פירות נכסי מלוג: בעל חוב אינו גובה מהם משום רווח ביתא (בעה"ת, ח"מ, ב"ש), אבל בע"ח גובה מפירות נכסי צאן ברזל (ב"ש צ, מז). לעומת זאת המבי"ט והאור שמח כתבו שלדעת הרמב"ם השימוש בפירות נכסי צאן ברזל הוא לרווח הבית, ולכן בע"ח אינו גובה מהם.

(סעיף יח) יש מי שאומר (רב האי גאון הו"ד ברא"ש) שאם קרקע נכסי המילוג רחוק ומכרו לשנים מרובות – מכור (שו"ע), מכיוון שהוא רחוק ואינו יכול להביא את הפירות לביתו, ובנוסף כדי למכור את הפירות כל שנה צריך להוציא הוצאות מרובות, לכן מלכתחילה אין כאן רווח ביתא, לכן טוב יותר למכור את השדה לפירות (רב האי, טור, ב"ש). לעומת זאת, בח"מ (ס"ק מד) כתב, שמלשון המחבר משמע שלכתחילה לא יעשה כן, ורק בדיעבד המכר קיים.

⁴⁵ כיוון שלא אכל מהפירות הרי הוא אוכל את פירי הפירות של הקרקע תחתיהם.

⁴⁶ תוספות, כתובות עט, ב.

⁴⁷ השו"ע נמשך אחר לשון הטור.

⁴⁸ לדעת הרמ"ה הבעל אינו רשאי למכור את הבהמה כל עוד האשה תחתיו, אך לדעת הרא"ש רשאי.

⁴⁹ רק אם הם בעין.

(סעיף יט) שימוש בעבדי ואמהות נכסי מלוג, לצרכיו ולצרכי נשותיו האחרים:

דעה א': הבעל רשאי להשתמש בעבדי ואמהות נכסי מלוג ונכסי צאן ברזל בבית אשה אחרת שנשא, ובלבד שיהיה באותו העיר (רמב"ם). דעה א' ברמב"ם: מותר לבעל לעשות כן רק כדי שישמש אותו, אבל אסור לו לקחת אותה כדי לשמש את נשותיו האחרות, דהיינו צרותיה (שו"ע, רמ"א⁵⁰). דעה ב' ברמב"ם: הבעל רשאי לתת אותה אף כדי לשמש את צרתה (מ"מ, טור, ח"מ, ב"ש).

דעה ב': מדובר במקרה שהבעל הכניס את הצרה לתוך ביתו, והאשה והצרה דרים באותו בית, והסיבה שמותר לעשות כן, הוא מפני שהעבד והאמה ממשיכים לשמש את כל בני הבית, אלא שהם נמצאים יותר עם הצרה (רש"י, רא"ש). לפי זה בבית אחר אינו רשאי, אלא שהב"ש כתב שאולי עם היא משמשת את הבעל ולא את הצרה, גם לדעה זו מותר לקחת אותה לבית אחר.

דעה ג': רשאי רק כשיש גם עבד אחר, כך שגם בלעדיה יש רווח ביתא (רי"ף)⁵².

הלכה למעשה, מכיוון שהווי ספיקא דדינא, ומספק הבעל אינו יכול לכוף ולשמש צרתה בבית אחר, אלא במקום שנוהגים לפסוק כדעת הרמב"ם, אבל בדבר שהפירות שייכים לו, מותר להשתמש בו גם בבית אחר (רשב"ץ, ח"מ).

יש אומרים שתכשיטים שאינם ראויים לשימושה יכול הבעל ליתנם לצרתה, כי האשה לא הכניסה אותם, כדי שלא ישתמשו בהם, ויעמדו ויתקלקו (רשב"ץ, ב"י, רמ"א), אבל דברים שהכניסה לו לשימושו האישי, רשאי להשתמש בכל מקום, ולא רק בביתו (ח"מ).

⁵⁰ ואולי הרמ"א סובר כמו הב"ש בדעת הרא"ש, או שכלל אין מחלוקת בין הרא"ש לרמב"ם, כפי שנראה בדעת המציין.

⁵¹ משום שיש לכך רווח לאשה בעלת נכסי המלוג ונצ"ב, כי היא עצמה לא צריכה לשמש אותו באותו העת וגם העבד והאמה אח"כ חוזרים ומשמשים אותה בביתה, אבל בעיר אחרת שאינם חוזרים אח"כ, אינו רשאי (ב"י).

⁵² הרא"ש דחה דעה זו, כי לפי זה הבעל גם יכול למכור את האמה, ולא מסתבר, כי יש יותר רווח ביתה בשתיים.

סימן צ. דין הבעל יורש את אשתו.

ומה הוא שאינו יורש. מכירת האיש בנכסיו המשועבדים לאשתו. וטענת נחת רוח עשיתי לבעלי

(סעיף א) לדעת הרמב"ם הבעל יורש את אשתו מדברי סופרים. ולדעת הראב"ד והרשב"א יורש מדאורייתא.¹ ויורש רק במוחזק,² אבל לא בראוי,³ בין בנכסי מלוג ובין בנכסי צאן ברזל⁴ (שו"ע).

כתב האב לבתו שטר חצי זכר,⁵ והניחה הבת זרע קיימה, ואח"כ מתה הבת, ולאחר מכן מת הזרע, ורק אח"כ מת האב. הבעל יורש כוח אותו השטר,⁶ כי לאחר מות הבת, הזרע שלה יורש ממנה את כוח השטר, ולאחר מות הזרע, הבעל כאבי הזרע, יורש ממנו את כוח השטר, והבעל הרי יורש מבנו גם בראוי ולא רק במוחזק (מהרי"ו, רמ"א).⁷

ולא הולכים כאן לפי אומדנא, שהאב לא היה מעוניין שכספו יגיע לבעל, אלא רק לבתו או נכדיו, והשטר בטל כי האב לא התכוון לתת במצב כזה. כי אין אומרים אומדנא בהתחייבות דרך הודעה (ח"מ ס"ק ב).⁸

ב"ש (ס"ק ד) מקשה על כך, במה שונה המקרה כאן, מהמובא בסי' נג שאם בתו מתה לפני שהספיק לתת את הנדוניה שהתחייב לחתן, הוא פטור מלתת, כי כוונתו היה שבתו תהנה מכך.⁹ ומביא בשם הצ"צ שאם כתב שטר חצי זכר לאחד מבנותיו וכלל לא הניח בן, הבת אינה זוכה בשטר, משום אומדנא שכוונתו היה לתת לה רק כנגד הזכרים, ואע"פ שלא אומרים "אומדנא" בהודעה, כאן יש אומדנא דמוכח, ובאומדנא דמוכח אומרים. והשטר בטל וחזר הכל להיות ירושה.¹⁰

בתבו לה מורישיה קרקע במתנה מחיים ופירות לאחר מיתה, ומתה קודם מורישיה, הבעל נחשב כמוחזק, ויורש ממנה את הקרקע (מרדכי, רמ"א). לענין הפירות הובאו בדין זה שני דעות:

¹ **ממתי יורשה? ארוסה**, קטנה או נערה, שמסרה האב לבעלה כדי שיכנסנה לחופה, או שמסרה לשלוחי בעלה לשם כך, או שמסרה שלוחי האב לבעל או לשלוחיו, ומתה בדרך קודם שנכנסה לחופה, שהבעל יורשה (כתובות מח ב, שו"ע אה"ע נז א).

² דהיינו רק נכסים שהאשה היא המוחזקת בהם.

³ כגון ירושה שהייתה ראויה ליירש (לאחר מות המוריש), והיא מתה בחיי המוריש (שו"ע).

⁴ ואפילו נכסים שבחיי אשתו, לא היה רשאי לאכול פירותיהם, כמבואר לעיל בסי' פה (ח"מ ס"ק א).

⁵ שטר חצי זכר, הוא שטר הודעה שהאב כותב בו שהוא חייב לבתו סכום כסף גבוה, ואם לאחר מותו הבנים יתנו לה חלק בירושה השווה לחצי ירושת הבנים, היא מוחלת על החוב שהוא חייב לה לפי השטר. כמו"כ היא מתחייבת בשטר שאם תמות לפניו ללא זרע של קיימא, היא מוחלת על החוב.

⁶ דהיינו זכותו של האשה בירושה, בגין השטר, עובר לבעל.

⁷ לכן עדיף לכתוב בשטר חצי זכר, "אם בתי תמות בלא זרע לאחר מתתי", ואז רק אם במות האב הזרע עדיין קיים, השטר יתפוס (ח"מ ס"ק ב).

⁸ ושטר חצי זכר הוא חוב גמור, לכן לאחר שהתחייב בה אינו יכול להתנות עליו ולשנותו.

⁹ מחצית השקל מתרץ בשם ההפלאה ששם הנדוניה לא ניתנה דרך הודעה.

¹⁰ והבעל לא יזכה בירושה דרך בנו שמת, לפי שאין הבן יורש את אמו בקבר (כמו במקרה שלנו, שהאם מתה ואח"כ הבן ורק אח"כ מת הסבא המוריש) כדי להוריש לאחיו מן האב, והוא הדין שאינו מוריש כך לאביו (ב"ש ס"ק ה).

דעה א': כיוון שהבעל עכשיו מוחזק בקרקע, רק שאינו אוכל פירות, לכן כשימותו המורשים הבעל יורש גם את הפירות (ח"מ ס"ק ד).

דעה ב': הבעל יורש רק את הקרקע, אבל הפירות נחשב רק כראוי, כי המוריש יכול למכור אותם (ב"ש ס"ק ה).

הבעל יורש את השבח ששבחו הנכסים לאחר מות המוריש, וטרם באו לידי אשתו עד שמתה, שהרי ברשותו השביח (רא"ש, שו"ע). לעומת זאת בכור אינו יורש פי שנים בנכסים ששבחו לאחר מיתת האב, לפי ששבחו לכל היורשים בשווה, וכן אלמנה אינה גובה כתובתה משבח ששבחו הנכסים לאחר מיתת הבעל, לפי ששיבחו ליורשים (ח"מ ס"ק ה).

האם הבעל יורש מלווה של אשתו?¹¹

דעה א': הבעל יורש ונוטל מלווה של אשתו (ר"י מיגש).

דעה ב': הבעל אינו יורש ואינו נוטל את מלווה אשתו, כי המלווה הוי בגדר ראוי (ר"ח, ר"י, רא"ש, שו"ע).

הר"י מיגש הוא דעת יחיד, לכן גם אם הבעל תפס מוציאים ממנו, ואינו יכול לומר "קים לי" כדעתו (ב"ש).

לשיטת הרוב שמלווה נחשב כראוי ולא כמוחזק, הוא הדין כשהאשה מכניסה שטר חוב בנדוניה, ואפילו אם הגיע זמן הפירעון לפני שהאשה מתה, הוא יחשב כראוי ולא כמוחזק. אבל אם כתבה בשטר שהכניסה לו בנדוניה "שטר חוב הוא וכל שעבודא דאית ביה", או היקנתה לו מלווה על פה במעמד שלושתם, הרי שהבעל קנה משעה שהכניסה לו (חוות יאיר, פת"ש אות ה).

וכן מורישיה שהלוו לאחריים כסף¹² ומתו, והאשה ירשה את החוב ומתה לפני שגבתה, החוב נחשב כראוי והבעל אינו יורש את החוב.

במלווה שיש עליו משכון, אפילו משעת ההלוואה, הבעל יורש אותה, כי המלווה נחשב כאילו כבר גבו אותו. ודווקא באתרא דלא מסלקי, דהיינו שאינו יכול לסלק את המשכון מהמלווה לפני הזמן (ב"ש ס"ק ט).

בעל שהיה חייב לאשתו כסף לפני שנישאו ומתה לאחר שנישאו, לכאורה הוא יורש את כל החוב, אבל ברשב"א פסק שירש חצי, דומיא דבכור¹³ (ח"מ). אבל בב"ש כתב שהרשב"א כתב כן דווקא כשהבעל כתב לה "דין ודברים אין לי בנכסייך", אבל אם לא אמר כן, יורש הכל.

אשה שטרם קיבלה משכורת עבור עבודתה ומתה, חשיב ראוי והבעל אינו יורש (ח"מ ס"ק ח).

פקדונות שירשה, נחשבים כמוחזק, כי בכל מקום שנמצאים בו, הם שייכים לבעליהם, ולכן אם האשה מתה, בעלה יורש אותם (ח"מ).

¹¹ דהיינו, כסף או חפצים שהאשה הלוותה לאחרים, ואח"כ נישאת ומתה לפני שגבתה את החוב.

¹² בין לפני שנישאת ובין לאחר שנישאת.

¹³ בכור שהיה חייב לאביו כסף ומת האב, הבכור יורש רק חצי, משום שספק אם הוא נוטל בה פי שניים או לא, שכתוב "בכל אשר ימצא לו", והוא הדין לגבי בעל (רשב"א).

גנבו נכסי מלוג והחזירו לאחר מיתת האשה, נחשב כראוי, מלבד קרקע לפי שאינה נגזלת (ח"מ).

הלוחה האשה מנכסי מלוג ומתה קודם שגבתה, האשה עשתה שלא כדין,¹⁴ ולכן הבעל יורש אותם (שו"ע, ח"מ), ומדברי הרא"ש משמע שהבעל אף יכול להפקיע את הנכסים מהלוחה בחיי האשה ובעל כרחיה, כי הפרות שייכים לו (ב"ש ס"ק יא).

אשה שחבלו בה, ועדיין לא גבתה את הנזק ומתה, הוי ראוי, והבעל אינו יורש (ב"ש ס"ק י).

הניחו לה מורישיה נכסים ומתו, ולא הספיקה האשה לגבות אותם ומתה, הנכסים נחשבים כמוחזקים, ובעלה יורש אותם. ואפילו אם הנכסים היו משועבדים לכתובת אלמנה (שו"ע). או לכל בעל חוב אחר, כי בעל חוב גובה מכאן ולהבא (ח"מ ס"ק ז).

כתב הרמ"א (לקמן ק,ב) **באשה שמת בעלה ואח"כ מת חמיה**, שמצד אחד האשה לכאורה יכולה לגבות כתובתה מבעלה שמת באמצעות הירושה שהשאיר חמיה, מאידך נכסים אלו משועבדים למזונות אלמנת חמיה. לכן יש אומרים שהאשה אינה יכולה לגבות כתובתה מירושת חמיה משום שהם נחשבים כראוי ולא כמוחזק, אלא רק במקום שנהגו לתת לאלמנה כתובתה ולסלקה ממזונות.¹⁵ לפי זה הוא הדין **כשהאשה מתה, הבעל אינו יורש נכסים המשועבדים לאלמנת חמיו**, הנחשבים כראוי, אלא כאמור רק במקום שנהגו לתת לאלמנה כתובתה ולסלקה.

המהרי"ל מחלק בין **ירושה לבעל, שבאה מאליה**, לכן השעבוד שיש כלפי האלמנה הוא ככל חוב אחר שכאמור אינו מונע מהנכסים להיחשב כמוחזקים, וממילא הבעל יורש אותם. לבין **כתובת האשה שהוא חוב של הבעל כלפיה**, ומכיוון שהכסף משועבד לאלמנה הוא יחשב כראוי, ולכן האשה אינה יכולה לגבות מהם כתובתה.

שארית יוסף מחלק בין אם האלמנה כבר נשבעה, שאז היא המוחזקת, לבין שהאלמנה עדיין לא נשבעה, שאז הבעל ואלמנתו הם המוחזקים.

להלכה, נראה שהאשה (אלמנת הבן) אינה גובה מנכסים אלו לכתובתה, כי לרוב הפוסקים הם נחשבים כראוי ולא כמוחזק. לעומת זאת ביחס לבעל הולכים אחר המוחזק. אם הבעל הוא המוחזק ויכל לומר קים לי כדעת המהרי"ל ודעימיה, ואם היורשים האחרים מוחזקים הם יכולים לומר קים לי כדעת הרמ"א ודעימיה (פת"ש אות ג).

נכסי האשה שאין לבעלה רשות בהן,¹⁶ **שהלוותה אותם לאחרים**, נחשבים כראוי, והבעל אינו יורש אותם (רשב"א, ב"י, רמ"א). לעומת זאת ב"ש וח"מ ביארו שהרשב"א מדבר על מקרה שכתב לה "דין ודברים אין לי בנכסייך", שאז מותר לה למכור והוא הדין להלוות. אבל נכסים שהבעל אינו אוכל בהם פירות אבל אם האשה מתה הוא יורש אותה, היא אינה יכולה למכור, וכל שאין בידה רשות למכור, גם אין בידה הרשות להלוות, כי בכך היא הופכת אותן ל"ראוי" ומפקיעה מבעלה את הירושה.

¹⁴ שהרי הנכסים הם ברשות הבעל לצורך אכילת הפירות, ואפילו בנכסים שהבעל אינו אוכל פירות, עדיין נשמרת לו זכות ירושה, והאשה אינה יכולה להפקיע ממנו את הנכסים ע"י הפיכתם מ"מוחזק" ל"ראוי" (ח"מ).

¹⁵ כמנהג אנשי יהודה (משנה כתובות ד,יב) שהיו כותבים בכתובה "עד שירצו היורשין ליתן לך כתובתיך", והרשות בידם להחליט מתי לתת לאלמנה כתובתה, ומאותו עת האלמנה מפסיקה לקבל מזונות.

¹⁶ כגון מתנה שקיבלה מאחר, שאין לבעל רשות בה (ראו לעיל פה, סוף יא).

ח"מ (ס"ק ט) מסתפק אם מותר לאשה להלוות **נכסי מילוג שאין בהם פירות לבעל**, כי הם רק ראויים לבעל, או שאינה רשאית כי הבעל נחשב בהם כלוקח ראשון,¹⁷ וכשם שאינה יכולה למכור אותם, כך אינה יכולה להלוות. ב"ש (ס"ק יב) תמה על כך, כי יש רק שלשה מקרים כאלו (לעיל פה, ז) ודינם פשוט:

1. שטר מברחת - מכירתה קיימת וכל שכן שיכולה להלוות.
2. מוכרת כתובתה בטובת הנאה - שיכולה לתת את הכסף למי שרוצה, ולכן יכולה גם להלוות.
3. בעל שנתן מתנה לאשתו לאחר שנישאו - יש לו פירי פירות,¹⁸ ולכן היא אינה יכולה להלוות, ואם לוותה הבעל מוציא מהלווה.

(סעיף ב) אמר נכסי לפלוני ואחריו ליורשיי, דקי"ל הוא הדין ליורשי יורשיו, כאשר האיש ימות הנכסים עוברים לפלוני, וכאשר פלוני מת, הנכסים חוזרים ליורשיו או ליורשי יורשיו. דהיינו, אם הייתה לו בת ולה היה בן, ומתה הבת, ורק אח"כ מת מקבל המתנה (פלוני), בנה יורש (בתור יורשי יורשיו), אבל בעלה של הבת אינו יורש דהוי ראוי, ואין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק (שו"ע), ואע"פ שהמקבל (פלוני) אינו יכול למכור, מכל מקום נחשב כראוי כי הנכסים לא הגיעו לידי הבת קודם שמתה (ב"ש ס"ק יג). ואם אמר המוריש "נכסי לפלוני ואחריו מעכשיו ליורשיי", הבעל נחשב כמוחזק ויורש (שו"ע). ואם אמר "נכסי מעכשיו לפלוני (ולא לאחר מותי) ואחריו ליורשיי, נחשב לראוי, והבעל אינו יורש (ב"ש ס"ק יד).

שכיב מרע שצוה מתנות לאשה, ומתה האשה לפני שגבתה את המתנות,

דעה א': הבעל נחשב כמוחזק ויורש, כי "דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמי" (ב"ש ס"ק יג).

דעה ב': משמע שנחשב כמלווה ואינו יורש, אלא אם ציווה חפץ מסויים שאז הבעל יורש (תרוה"ד, פת"ש אות ה).

(סעיף ג) הנושא אשה מחייבי לאוין, הועיל וקידושין תופסין בה, אם מתה יירשנה (שו"ע). כיוון שהוא מתכוון לבוא עליה אפילו באיסור, לכן הקידושין נחשבים כחופה הראויה לביאה, אבל לדעת הרמב"ם הנושא אשה נדה ומתה, לא יירשנה, לפי שזו חופה שאינה ראויה לביאה,¹⁹ כי אין בדעתו לבוא עליה בנידתה (דרישה, ב"ש ס"ק טו). משמע שגם אם רק מתכוון לבוא עליה, לאחר קידושין, כבר יורשה (פת"ש אות ו).

אשה שהמירה דתה בעלה יורש אותה (רמ"א).

הנושא קטנה, למרות שהיא יכולה למען ולבטל את הקידושין, אם מתה בעלה יורש אותה, כי כל עוד היא לא מיענה, היא נשואה מדרבנן.

פיקח שנשא חרשת ומתה, אינו יורש אותה (שו"ע), כי אע"פ שיש לה נישואין מדרבנן, לא תיקנו לה כתובה והיא אינה ברת דעת לזכות לו נכסיה (מ"מ, ב"ש ס"ק יח),²⁰ ואפילו נתפקחה (שו"ע), כל עוד לא נתיחד עימה לאחר שנתפקחה, אינו יורש (ח"מ, ב"ש).

¹⁷ דהיינו, שהוא הראשון שיש לו זכות בנכסים.

¹⁸ דהיינו, מוכרים את פירות המתנה ולוקחים בהם קרקע ופירות הקרקע שייכים לבעל.

¹⁹ דלא חזי לביאה.

²⁰ אבל בקטנה יש לה כתובה.

חרש שנשא פיקחת,

דעה א': יורש אותה. שהרי היא בת דעת, ולדעתה נישאת לו וזיכתה לו ממונו (רמב"ם, שו"ע).
דעה ב': אינה יורש אותה, כי היא מזכה לו רק את מה שבידה, אבל לא מה שלאחר מיתה (ראב"ד).

שוטה שנשא פיקחת, אינו יורש אותה, כי אפילו מדרבנן נישואיה אינם תופסים.

(סעיף ד) קידש קטנה לדעת אביה, אך נשא אותה שלא מדעת אביה. אפילו נשא אותה בפני אביה והוא שתק, אם מתה, הבעל אינו יורש אותה,²¹ אלא אם האב רצה בנישואין (שו"ע).

(סעיף ה) במקרה של ספק גירושין:

דעה א': הוא יורש אותה (ראב"ד).²²

דעה ב': הוא אינה יורש אותה (רמב"ם, שו"ע). הרמב"ם מדמה זאת לדין קטנה בסעיף הקודם, אך אין לדמות, כי בספק מקודשת היא המוחזקת, ואילו בספק מגורשת הוא המוחזק (מ"מ).²³
דעה ג': בספק יש לדמות לדין נפל הבית שבסעיף הבא, וכן דעת הטור שכתב שאין הירושה נפקעת אלא בגירושין גמורים (ח"מ).²⁴

להלכה, כיוון שנחלקו בכך, מספק אינו יורש אותה, אבל אם תפס מועיל (ב"ש ס"ק כ).

נתן עיניו לגרשה ולא הספיק ומתה, הבעל יורש אותה (רא"ש, רמ"א). ולא כדעת הרשב"ם הסובר שאינו יורש אותה (ב"ש ס"ק כא). וגם לדעת הרשב"ם, לאחר חדר"ג שאסור לגרש אשה בעל כרחה הרי שהדין משתנה והוא יורש אותה (חת"ס, פת"ש אות ח).²⁵

טען שאשתו בעלת מום, ושהקידושין היו במקח טעות, ומתה, אינו יורש אותה (רמ"א). ואע"פ שצריכה גט מספק, לגבי ממון אומרים "הודאת בעל דין כמאה עדים דמי", ואפילו לא התברר המום (ח"מ ס"ק טו).

המורדת בבעלה ומתה, בעלה יורש אותה (רמ"א).

בעל המורד באשתו,

דעה א': אם אינו נוהג עימה מנהג אישות אינו יורש אותה (שלטי הגיבורים, רמ"א).

דעה ב': יורש אותה (רא"ם, ב"ש).

הרי"ף והרא"ש כתבו שיוורש אותה. אולם, הד"מ כתב שהם סוברים כדעת שלטי הגיבורים שאינו יורש, אלא שהם עוסקים במי שכופים אותו לגרשה מטעמים אחרים,²⁶ כגון שהוא מוכה

²¹ ומה ששתק הוא משום דמרתח רתח (קידושין מהב).

²² כי בגמרא מובא שאם בוודאי גירשה וספק החזירה, יורש אותה, ובוודאי יש לומר כן כשהייתה אשתו וספק גירשה.

²³ וגם הגאונים נחלקו בכך (מ"מ).

²⁴ יש לדחות ולומר שהטור רק בא להוציא מדעת הרשב"ם, שאפילו נתן עיניו לגרשה אינו יורש אותה (הרב יאיר וסרטיל, יאיר השולחן).

²⁵ אבל כשהתכוונו להתגרש ומתה, אין נוהגים אבילות, כי באבילות הלכה כמיקל (מהרש"ל, פת"ש אות ה).

²⁶ והוא נוהג עימה ביחסי אישות.

שחין.²⁷ לעומת זאת, ח"מ וב"ש כתבו שמכיוון שהרי"ף והרא"ש לא חילקו, משמע שהם סוברים שבכל מקרה הוא יורש אותה.

(סעיף ו) נפל הבית עליו ועל אשתו, ואין ידוע מי מהם מת בתחילה, ואין לו בנים ממנה:

כתובה ותוספת כתובה, הולכים ליורשי הבעל – כי אע"פ שייחד לה הבעל נכסים לכתובה, כל עוד הבעל לא מת וודאי בחיי אשתו, אין לה כתובה, והבעל ויורשיו מוחזקים.

נכסי מלוג, הולכים ליורשי האשה – כי נכסי מלוג שייכים לאשה, וכאן היא המוחזקת.

נכסי צאן ברזל, הבעל ויורשי האשה חולקים ביניהם – ואע"פ שבהאשה הייתה צריכה להישבע שלא קיבלה מבעלה משכון (צררי) כנגד הנכסים, ואין אדם מוריש שבועה לבניו.²⁸ אין אומרים כן, ויורשיה מתחלקים בנכסים, כי:

דעה א': דרך העולם להשאיר משכון (צררי) רק קודם מיתה, וכשמת פתאום,²⁹ לא חוששין למשכון (ר"ש, רא"ש, רשב"א, ח"מ).

דעה ב': בכתובה, גם כשמת פתאום חוששין למשכון, משום שכתובה היא מתקנת חז"ל ולכן הבעל דואג מראש שיהיו בידה נכסים כנגדם. אבל נכסי צאן ברזל שאינם מתקנת חז"ל, לא חיישין (יש פוסקים).³⁰

דעה ג': חוששין שהאשה היא זו שתפסה מבעלה משכון כנגד כל חיוביו, ולכן גם כשמת פתאום ואף בנכסי מלוג ונצ"ב חוששים למשכון (טור, ב"ש ס"ק כד). לכן הטור מעמיד את המקרה שלנו באופן שייחד לה נכסים, ולכן לא חיישין שתפסה משכון.³¹

המקרה שלנו עוסק במקרה שלבני הזוג שמתו, אין ילדים משותפים, אבל אם יש להם בנים רק ממנה, הוא יורש הכל (ב"ש). ואם יש לו בן ממנה ובן נוסף מאשה אחרת, עדיין מתחלקים בנצ"ב, ואין אומרים שמכיוון שהוא יורש בוודאי חצי, ממילא הוא יירש הכל (ב"ש ס"ק כה).

(סימן ז) שטר מברחת, דהיינו אשה שכתבה כל נכסיה לאחר, בין קרוב ובין רחוק, קודם שנישאת,³² הבעל אינו אוכל מפירות הנכסים (שו"ע).³³ מכיוון שהם נחשבים כנכסים שאינם ידועים לבעל, שאינו אוכל מפירותיהם, ויבואר להלן סעי' יא (ח"מ ס"ק כג).

הרשות בידה למכור את הפירות, בחיי בעלה, והלוקח,³⁴ אינו יכול לעכב בעדה (רא"ש, ח"מ ס"ק כג).

²⁷ וגם הגמרא עוסקת באשה תותרנית (בבא בתרא קמו, ב), שיש לה פגם ולא במורדת.

²⁸ ומכיוון שהאשה מתה מבלי שיכלה להישבע, ויורשיה אינם יכולים להישבע במקומה, לכאורה יורשיה לא אומרים להתחלק בנכסים.

²⁹ מת במגפה לא נחשב כמת פתאום, וחיישין לצררי (מהר"י לבית הלוי, ב"ש).

³⁰ השו"ע לא העמיד את המקרה כאן בייחד נכסים כמו הטור (בדעה ג'), ולכן משמע שסובר כדעה א' או ב'.

³¹ ר"ת והגה"מ סוברים ג"כ שבמת פתאום חיישין לצררי.

³² דווקא כשעומדת להינשא (ב"ש ס"ק כח).

³³ אם העדים החתומים על השטר אומרים שאמרה בע"פ שלהבריח מתכוונת, אם כתב ידם יוצא ממקום אחר, אינם נאמנים לפסול את השטר (ב"ש ס"ק כח).

³⁴ דהיינו מקבל המתנה.

ויכולה לחזור בה מהמתנה אפילו בחיי בעלה, ואז הנכסים נעשים כנכסי מלוג, ואם בעלה לא ידע מכך שחזרה בה, ומכרה לאחר, המקח קיים, דהוי "נכסים שאינם ידועים לבעל", אבל אם ידה מכך הבעל, הרי הם כנכסי מלוג רגילים שאינה יכולה למכור (ב"ש ס"ק לא).

נתאלמנה או נתגרשה, המתנה בטילה (שו"ע), ואפילו מתה מיד אחרי בעלה, ולא הספיקה לחזור בה, כיוון שאומדנה דמוכח, שלא תתן את כל נכסיה לאחרים ותישאר בלי כלום, אלא ודאי התכוונה רק להבריח נכסיה מבעלה, ושאם הוא ימות, או שתתגרש המתנה תחזור אליה (ח"מ, ב"ש).³⁵

מתה בחיי בעלה, בעלה אינו יורש אותה,³⁶ ומקבל המתנה זוכה בה בקנין גמור.

שיירה מקצת נכסים בידה:

דעה א': אפילו שיירה כלשהו, נחשב כמתנה גמורה, ואבדו לה נכסיה (רי"ף, רמב"ם, שו"ע).
דעה ב': רק אם שיירה כדי פרנסתה, נחשב שיור, ונחשב כמתנה גמורה (רא"ש, טור, עיטור, רמ"א רנ, ד³⁷).

כתבה מקצת נכסיה, או כולם במתנה, וכתבה בשטר "מהיום וכשארצה" (שו"ע):³⁸

דעה א': המתנה חלה מיד, ומשמעות התנאי הוא שלכשארצה אוכל לבטלה (רא"ש, ח"מ, ב"ש). דהיינו אם אשתוק – המתנה קיימת, ואם ארצה לבטל – המתנה תהיה בטלה. **ולכן אם מתה ולא ביטלה, המתנה קיימת, והבעל אינו יורש, ומקבל המתנה אוכל פירות ויורש.** ואין כאן אומדנא שהתכוונה לתת ליורשיה כי היא השאירה לעצמה ולא נתנה את כל נכסיה. אולם הטור כתב שלדעת הרא"ש המקבל אינו יורש, ותימא (ב"ש ס"ק לג).³⁹

דעה ב': לכשתרצה, המתנה תחול (רמב"ם). דהיינו המתנה אינה חלה עד שיאמר "רוצה אני", ולכן המקבל אינו אוכל פירות ואינו יורש, עד שתאמר "רוצה אני" וגם הבעל אינו אוכל פירות, **שמא תאמר "רוצה אני" ותיתן את המתנה למקבל.** ואם האשה אינה כאן ב"ד מוחים ביד המקבל שלא יאכל פירות (כדעת הרמב"ם), אך אם כבר אכל איו מוציאים מידו (כשיטת הרא"ש).

כשאינה אומרת "רוצה אני", מי יורש אותה? כתב הר"ן שלדעת הרמב"ם שירושת הבעל הוא רק מדרבנן, כאן חכמים לא תיקנו שיירש. אולם לסוברים שירושת הבעל מדאורייתא, הבעל יירש (ח"מ ס"ק כה). לעומת זאת לדעת הב"ש הבעל אינו יורש, כי ה"אומדנא" הוא שכוונתה הייתה לזכות את הנכסים ליורשיה על-ידי מקבל המתנה (ב"ש ס"ק ל).

³⁵ או במקרה שלנו שהמתנה תחזור ליורשיה.

³⁶ מדוע הבעל אינו יורש, הרי הבעל יורש נכסים שאינם ידועים לו, ויש לתרץ שיש כאן אומדנא, שרוצה להבריח את הנכסים מבעלה ושלא יזכה בהם, וכוונתה שאם תמות בחיי בעלה, המקבל יזכה לגמרי במתנה, אלא שלא רצתה לומר זאת במפורש משום איבה (ר"ן).

³⁷ הרמ"א שם מדבר על שכיב מרע, אבל הדינים זהים.

³⁸ אין הבעל אוכל פירות אותה המתנה, ואם מתה אינה יורשה (שו"ע).

³⁹ הרא"ש כתב בשטר מברחת שנותנת את כל נכסיה במתנה, שאם מת בעלה, ואח"כ היא מתה, גם אם לא חזרה בה מן המתנה, נכסיה הולכים ליורשיה, כי מיד כשמת בעלה, התבטלה המתנה. ודעת הטור שהוא הדין בשאמרה מ"היום וכשארצה", אם מת הבעל בטלה המתנה. ולדעת ב"ש כל עוד לא חזרה בה, המתנה קיימת.

(סעיף ח) יש מי שאומר דדינא ד'מברחת' הוא רק בתנאי שלא כתבה לו בלשון: מתנה - גמורה, חלוטה, או עולמין, ואם כתבה כן, המקבל קנה לגמרי (שו"ע). ואם כולם רגילים לכתוב כך, לא קנה המקבל, אלא א"כ העדים מעידים, שביקשה לכתוב בלשון זה. ואפשר שמספיק שידועת שכתבו בלשון הזה ולא התנגדה, כדי שתהיה מתנה גמורה (ח"מ ס"ק כד). ואם אמרה במפורש שכוונתה להבריא מבעלה, גם כשאמרה לכתוב בלשונות אלו, לא קנה המקבל (ב"ש ס"ק לה).

(סעיף ט) אשה שמכרה נכסי מלוג לאחר שנישאת,⁴⁰ הבעל מוציא את הפירות מיד הלקוחות כל ימי חייה.⁴¹ ביחס לגוף - הקרקע, נחלקו הדעות:

דעה א': גוף הקרקע שייך ללוקח עד שתמות האשה,⁴² ורק ולאחר מותה הבעל מוציא את הקרקע מידי הלקוח⁴³ (רמב"ם, שו"ע). משום שהבעל נחשב כלוקח ראשון (ביאור הגר"א).

דעה ב': גוף הקרקע שייך לבעל (לצורך הפירות), לכן מלכתחילה המכר בטל (רא"ש, רשב"א, נ"י, רמ"א).

נפק"מ בין הדעות:

1. לפי הרא"ש, הלוקח יכול לתבוע את מעותיו חזרה, אם הם נמצאים בעין. ואילו לדעת הרמב"ם, הלוקח קנה את גוף הקרקע, ולכן הוא אינו יכול לבטל את המקח ולדרוש חזרה את כספו, עד שתמות האשה והבעל יוציא מידיו את הגוף (פרישה, ב"ש ס"ק לו). וההפלאה חולק וסובר שגם לדעת הרא"ש אינו יכול לתבוע את מעותיו עד שתמות האשה.

2. לדעת הרא"ש, הבעל יכול לבנות על קרקע הלוקח, והוא אינו יכול למחות (דרישה). ב"ש וח"מ חולקים וסוברים שגם לדעת הרא"ש הלוקח יכול למחות על כך, שהרי מובא בנ"י שיכול למחות בגלל שלאחר שימות הבעל, המקח קיים (להלן סעי' יג).

3. אם נפל הבית עליו ועל אשתו, לדעת הרא"ש הבעל מוחזק (דרישה). ב"ש חולק וסובר שהלוקח זוכה בנכסי מלוג כפי שזכתה האשה (ראה לעיל סעי' ו).

4. פרוזבול, וזוהי התועלת היחידה שיש ללוקח בגוף הקרקע (ח"מ).⁴⁴

כשהאשה מתה בחיי בעלה, הוא מוציא את הגוף (לדוגמא: קרקע) מיד הלקוחות בלא דמים.

במידה והדמים שלקחה האשה בעת המכירה מהלקוחות קיימים בעצמם (שו"ע), או שנמצאו מעות בידה ונוכל לתלות שהם מעות המכירה (רא"ש, טור, רמ"א),⁴⁵ והבעל מחזירן ללקוחות, ואינו יכול לומר שמא מציאה הם. אבל אם האשה נושאת ונותנת בביתה נראה שהבעל יכול לטעון שהכסף שלו (ב"ש ס"ק לח).

אבל, נמצאו מטלטלין שהאשה קנתה במעות המכר:

⁴⁰ אע"פ שאותם הנכסים נפלו לה קודם שתתארס (שו"ע).

⁴¹ ואין ללוקח הקרקע הנאה בו, רק שיכול למחות בבעל שלא יזיק לקרקע, ויכול לעשות פרוזבול (ח"מ ס"ק כז).

⁴² מת הבעל, ראו מחלוקת בהמשך הסעיף.

⁴³ בלי לשלם עליו.

⁴⁴ והב"ח הביא עוד חילוקים: שהלוקח יכול לקנות בקנין חצר, אשה שקנתה את השדה ובעלה זרק שם גיטה, דינא דבר מצרא.

⁴⁵ השו"ע עוסק במקרה שידוע לנו שקיבלה סך זה ומטבעות כאלו, והרמ"א מוסיף שהוא הדין כשלא ידוע לנו.

דעה א': הבעל יכול לטעון שכשהוציאה את הכסף וקנתה מטלטלין, דמי הלקוחות הופכים עליה לחוב, והבעל אינו חייב לשלם את חובות אשתו. ולמטלטלין יש עכשיו דין נכסי מלוג, והוא יורש אותם (רשב"א, ר"ן, שו"ע, ח"מ ס"ק כח).

דעה ב': גם המטלטלין, וכל דבר הבא מן המעות, צריך לשלם ולהחזיר ללוקח (נ"י, ב"ש).⁴⁶

נתאלמנה או נתגרשה:

דעה א': מכרה קיים (ירושלמי,⁴⁷ טור, רמ"א ורוב הפוסקים), כי עכשיו התברר שהמכירה הייתה כדין, והתקיים מלמפרע, וכן דעת הרא"ש, אף שסובר שקודם הגירושין או בחיי בעלה, הלוקח לא קנה ולא זכה בגוף (ח"מ ס"ק כט).

דעה ב': לשיטת הרמב"ם שהקנין בגוף חל מיד בעת המכר ורק הקניין בפירות יחול לאחר הגירושין – המכר קיים. אבל לשיטת הרא"ש שבחיי בעלה לא קנה את הגוף, גם לאחר הגירושין/מות הבעל, המכר בטל, כי 'אין אדם מוכר דבר שאינו ברשותו' (ב"ש).

וכל ימי חייה אם הבעל רוצה לבנות או לסתור בקרקע, הלוקח יכול למחות (רמ"א), כי לאחר מות הבעל המקח קיים,⁴⁸ וכן דעת הרא"ש אף שסובר שהלוקח לא קנה את הגוף בחיי הבעל. ואף הרמ"א הסובר כדעת הרא"ש כתב כן. ושלא כדעת הפרישה שכתב שלפי הראש אינו יכול למחות (ח"מ ס"ק כז; ב"ש ס"ק לו).

האם גם האשה יכולה למחות בבעלה כשרוצה לבנות או לסתור בקרקע?

דעה א': האשה יכולה למחות כיוון שלבעל יש רק פירות והגוף שלה (ח"מ).

דעה ב': מלשון הרמ"א יש לדייק שדווקא הלוקח יכול למחות ולא האשה, כיוון שהבעל קנה את הקרקע לכל חייה (סמ"ע ריב"ג).⁴⁹ ומה שכתב הרמ"א שיכול למחות הוא לשיטת הרמב"ם שהקרקע שייך לה (רעק"א אות ג).

כשהבעל רוצה לבנות בקרקע כדי להרבות בפירות, ומתנה שאם לבסוף הקונה יזכה בקרקע, ידו תהיה על התחתונה,⁵⁰ הלוקח אינו יכול לעכב את הבעל מלבנות. ואין לדמות לסתם אדם שרוצה לעבוד בשדה חבירו ומקבל עליו שידו על התחתונה, שהבעלים יכולים לעכב עליו, כי כאן לבעל יש זכות בקרקע לצורך הפירות, וגם יתכן שהקרקע לעולם לא יבוא לידי הלוקח (רדב"ז, פת"ש אות יא).

⁴⁶ מובא בחו"מ (סי' צו), שלווה שאין לו לשלם לכל המלווים שלו, וגם לקח סחורה בהקפה וטרם שילם עליה, והסחורה עדיין קיימת, המוכרים מקבים חזרה את הסחורות ורק אח"כ חולקים את שאר כספו בין המלווים. וכתבו שם בעה"ת, הב"ח וגם הטור (בסי' קח), שהוא הדין גם במה שהתחלף באלו הסחורות, והצ"צ חולק. ומשמע שהב"ש (ס"ק לח) מכריע כאן כדעת הנ"י מכח שיטות אלו.

⁴⁷ אולם לדעת הב"ש, הירושלמי סובר שהלוקח זכה בגוף גם בחיי בעלה.

⁴⁸ ב"ש מדייק מכאן שהנ"י סובר כדעת הרא"ש, שהלוקח לא קנה את הגוף בחיי הבעל, ואין זה מונע ממנו מלמחות.

⁴⁹ ונתבאר שם, שהקונה לזמן קצוב בונה והורס, ובזמנו הקצוב שהנכס בידו, עושה כמו שעושה מי שקונה קנין עולם

⁵⁰ דהיינו שהבעל יקבל רק את הרווח, או את ההוצאות, הפחות שביניהם.

ואין לחלק בין מכרה להקדישה נכסי מלוג (רמ"א), ואפילו הקדישן קדושת הגוף אין ההקדש חל, משום שהם משועבדים לבעל וידו עדיף מידה, ואם התאלמנה ההקדש יחול (ח"מ ס"ק לא).⁵¹ וכך הדין גם לשיטת הרמב"ם, משום שבכך בעלה מפסיד את הפירות (ב"ש).

(סעיף י) כשהאשה מכרה ברשות הבעל (בין כשמודה ובין שיש עדים), אינו מוציא מידי הלקוחות,⁵²

הלוקח טען שהמכירה הייתה ברשות הבעל, והוא מכחיש, אם הלוקח טוען טענת שמא, הוא יכול להחרים על הבעל, שמכרה שלא מדעתו (שו"ע).⁵³ ואם טוען טענת ברי, הבעל צריך להישבע שבועת היסת (ח"מ). בעל שראה את אשתו שמוכרת ושתק, לא איבד את זכויותיו (רא"ש, רמ"א).

צוה האשה בעת חוליה לתת כך וכך ממלבושיה,⁵⁴ ונתרצה הבעל (רמ"א). בלי שהפצירה בו.⁵⁵

נתנה לעניים, הבעל אינו יכול לחזור בו (רמ"א) משום דחשיב כנדר.⁵⁶

נתנה לעשירים, הבעל יכול לחזור בו (רמ"א). ובמתנה מועטת, אם חוזר בו נקרא 'מחוסר אמנה' (ח"מ ס"ק לג).

(סעיף יא) נכסים שנפלו לידי האשה, והבעל לא ידע מהם, לכתחילה לא תמכור,⁵⁷ אבל אם מכרה קודם שידע בהם הבעל, מכרה קיים.

וכן ארוסה לכתחילה לא תמכור נכסים שנפלו לה משנתארסה, אבל אם מכרה קודם הינשואין, מכרה קיים (שו"ע), ואפילו אם הנכסים הידועים לו (רמ"א). ונכסים שהיו שייכים לה גם קודם האירוסין, מותרת לכתחילה למכרם באירוסיה, ואפילו הם ידועים לבעל (ח"מ ס"ק לד).

מה נחשב כנכסים שאינם ידועים לבעל?

דעה א': כלול בזה גם נכסים שהוא מצפה להם, כל עוד לא נודע לו שהגיעו לידיה, ואפילו אם הם באותה המדינה (רשב"א, ר"ן).

דעה ב': כולל רק נכסים שכלל אינו מצפה להם, ולא ידע שנפלו לה, כגון נכסים במדינת הים (רא"ש, טור).

(סעיף יב) נכסים שלא היו ידועים לבעל, מיד כשיודעו לו, נעשים נכסי מלוג, והוא הדין בפירות (שו"ע). והפירות ימכרו וילקח בהם קרקע והוא יאכל את הפירות מהקרקע (ח"מ ס"ק לו).

⁵¹ לעיל פסק המחבר שירשים שהקדישו נצ"ב בקדושת הגוף, נאסרו בהנאה, ואין אומרים שמשועבדים לאשה, אלא יש לחלק ולומר שיד הבעל עדיף על יד האשה, או שיש לחלק בין קדושת הגוף לקדושת דמים (ב"ש ס"ק מ).

⁵² דכשלוחו דמיא (שו"ע).

⁵³ כי הוא המוחזק ???

⁵⁴ כלומר, ציוותה לתת, אך בפועל לא ניתן, לכן בעשירים יכול לחזור בו, כמבואר בחו"מ (רמג,ב).

⁵⁵ ביו"ד רלב, יז מבואר שאם הפצירה בו ונתרצה, אף לעניים, אינו מחויב.

⁵⁶ אבל שתיקה אינה נחשבת כהסכמה (ט"ז).

⁵⁷ משום שהבעל יורש אותה (ר"ן).

אשה שקיבלה ירושה, ואומרת שאביה (המוריש) צוה ממנה לתת לאחרים,

אם הבעל יודע שקיבלה ירושה, אינה נאמנת (רמ"א), להפסידו פירות (ח"מ), אבל אם אח"כ ימות הבעל צריכה לקיים את צויו.

ואם הירושה אינה ידועה לבעל, נאמנת (רמ"א) ודווקא אם היא הודתה בבי"ד לפני שנודע לבעל, כי הודאתה בבי"ד נחשב כנתינה, כי היא כבר אינה יכולה לחזור בה, אבל אם הודתה שלא בבי"ד, כיוון שיכולה לחזור בה, אין זה נחשב כנתינה (רשב"א, ח"מ ס"ק לח).

(סעיף יג) אשה שלאחר נישואיה, מכרה או נתנה נכסי צאן ברזל, בין לבעלה.
ובין לאחרים, לא עשתה כלום (שו"ע).

המכירה לבעל בטל מפני שיכולה לטעון, 'נחת רוח עשיתי לבעלי', ולא התכוונתי למכור (ב"ש ס"ק מה), אבל אנו לא נטען כן עבורה. ואם טוענת שלא מכרה, ואח"כ באו עדים והכחישו את דבריה, ורק אחרי זה אומרת, 'נחת רוח עשיתי לבעלי', הרי שהיא הוחזקה ככפרנית, ושוב אינה נאמנת (רעק"א אות ב).

המכירה לאחר בטל, משום שנכסי צאן ברזל אינם ברשותה.

אם לאחר שמכרה, בעלה הסכים עימה, המקח קיים (ח"מ ס"ק מ). ואם לאחר שמכרה היא רוצה לבטל, ובעלה רוצה לקיים, אינה יכולה לבטל, כי התקנה תוקנה לטובת האשה, כדי שהנכסים יהיו ביד הבעל, כדי שלא תצטרך לטרוח ולטרוף מאחר, וכשמכרה גילתה דעתה שאינה חפצה בתקנה זו והפסידה לעצמה (ב"ש ס"ק מה).

הנ"י כתב שבמכרה נצ"ב לכשתתאלמן או תתגרש, המכר קיים, בהבנת דבריו הובאו שני דיעות:

דעה א': מדובר במכרה את הגוף הנכסים (רמ"א), ואע"פ שגוף נכסי צאן ברזל, לא שייך לה, יש לה זיקה אליו, שהרי **אסור לבעל למכור נכסים אלו, משום שבח בית אביה, ובנוסף על כך, לכשתתגרש, או תתאלמן, אי אפשר לסלקה ולפטרה בנכסים אחרים** (ח"מ ס"ק לט).

דעה ב': **המכירה מועילה רק כשמוכרת בטובת הנאה,**⁵⁸ אבל גוף הנכסים אינם בידה, ולכן אם מכר אותם, המכר בטל לגמרי (ב"ש).

בעל שמכר קרקע של נכסי מלוג, המכירה בטילה, כי הקרקע אינו שלו, וגם אם אח"כ מתה האשה, כיוון שבעת המכירה לא היה לו כל בעלות על הקרקע, המקח בטל (ב"ש). ואם מכר את הפירות מיד ואת הקרקע, לכשתבוא לידו, נראה שמועיל (ח"מ ס"ק מג).

מעות שהבעל קיבל בעד המכירה, דינם כהלואה, וחייב להחזירם מכל מה שיש לו.

אם בעת המכירה, אמר בפירוש שמוכר קרקע נכסי מלוג, 'אם תמות אשתו', המכר קיים (רשב"ם). ואם אמר 'לכשתמות', נחלקו הפוסקים (חו"מ ריא, א).

אשה שמכרה נכסי מלוג, לאחר מות הבעל, המקח חל, כי הקרקע היה שלה גם בעת המכירה, אלא שהבעל אוכל פירות (ב"ש ס"ק מז). **מכרה את הפירות מעכשיו, ואת גוף הקרקע** לכשיגיע לידו, לכל הדעות המכר קיים (ח"מ ס"ק מג).

בעל שמכר קרקע של נכסי צאן ברזל (לפי ח"מ):

⁵⁸ דהיינו, שמכרה את הקרקע בטובת הנאה שיבוא לכשתתאלמן או תתגרש.

דעה א': כיוון שנכסי צאן ברזל שייכים לבעל עד שיגרשנה או תתאלמן, המכר יחול עד למועדים אלו. ולאחר מכן האשה יכולה להוציא מהלקוחות (ר"ף, ר"י, ראב"ד).

דעה ב': מלכתחילה המכר בטל (ר"ח, רמב"ם, רשב"א, שו"ע).

מתה בחייו הבעל יורש כחה ויכול לבטל את המכר (טור, רמ"א). כך הדין לדעת הרי"ף, שהמכר חל עד שתתאלמן או תתגרש, אבל לדעת ר"ח ממילא המכירה התבטלה מיד (ח"מ ס"ק מד).

בעל שמכר קרקע של נכסי צאן ברזל (לפי ב"ש):

דעה א': **מכר עולמית, המכר בטל. מכר לזמן המכירה קיימת**, עד שיגרשנה או תתאלמן. ולאחר מכן האשה מוציאה מהלקוחות (ר"ף, ר"י, ראב"ד, רא"ש).

דעה ב': מלכתחילה המכר בטל (ר"ח, רמב"ם, רמב"ן, רשב"א) בהבנת הדברים הובאו שני דעות:

דעה 1: רק האשה יכולה לבטל מיד את המכירה. אבל הבעל אינו יכול לבטל (דעה ראשונה בשו"ע). ואם תמות בחייו, אז יורש כוחה, ויכול לבטל (דעת הרמ"א).

דעה 2: שניהם, הבעל והאשה יכולים לבטל מיד (הדעה השניה בשו"ע).

מכר את הקרקע עם הפירות: כיוון שביחס לקרקע המכירה בטילה, גם מכירת הפירות בטילה.

מכר קרקע לפירות: דעה א': המכירה קיימת כי מוכר מה ששייך לו (ר"ן). דעה ב': המכירה בטילה, כדי שלא תשתקע הקרקע ביד הלוקח (נ"י).

מכר רק את הפירות, המכירה קיימת.

מכר לכשתמות אשתו, מחלוקת הראשונים הוא דווקא במוכר עכשיו גוף ופירות, אבל אם מכר (הפירות עכשיו) והגוף לכשתמות אשתו, הדין תלוי במחלוקת אחרת.⁵⁹ (ח"מ, ב"ש).

(סעיף יד) הבעל אינו רשאי למכור או למשכן מטלטלין של נכסי צאן ברזל, ולא למשכנם, ובדיעבד אם עשה כן:

דעה א': מה שעשוי עשוי (רב האי, רמב"ם, ראב"ד, שו"ע), כי שיש לו זכות להשתמש בהם עד שיתבלו, לכן אם מכרן המקח קיים (ח"מ ס"ק מה).

דעה ב': המקח בטל (רא"ש, רמב"ן, רשב"א, רמ"א), ואפילו מכר לצורך פרנסת הבית. אולם, אם אח"כ הסכימה למכירה המקח קיים.⁶⁰ ואם הבעל לווה כסף, המלווה רשאי לגבות את חובו ממטלטלין אלו, ומקרקעות. אולם, כשתתגרש או תתאלמן ויגיע זמן הפירעון, האשה תגבה את הקרקע או המטלטלין מהמלווה, כי השיעבוד שלה קודם (ב"ש ס"ק מח).

בגדיה שאשתו הכניסה לו, אין להם דין צאן ברזל, אלא רק דין נכסי מלוג, לכן הבעל אינו יכול למכרן או למשכנן, ויש אומרים, שנאמן בשבועה לומר שהאשה הסכימה למכור אותם

⁵⁹ למ"ד שאפשר למכור שדה זו שאירש מאבא, כן פסק הרמ"א (חו"מ ריא, ב) ולדעת השו"ע שם המקח לא קיים.

⁶⁰ ואין צריך לעשות קניין מחדש, והוא הדין כשמכרה היא ואח"כ הוא הסכים עימה (ב"ש)

(רמ"א), ומשמע אפילו כשהאשה טוענת ברי כנגדו.⁶¹ והוא הדין אם הבעל אמר שכבר שילם לה את הכסף שקיבל עבור המכירה (רמ"א).

ואם הלוקח או המלווה נמצאים בפנינו, ואומרים שברשותה היה:

דעה א': נאמנת לומר שלא הסכימה, כנגד דברי הלוקח, והוא צריך להחזיר לה. ורק כשאי אפשר להוציא מהלוקח, והאשה תובעת את בעלה שישלם לה, הבעל נאמן בשבועה (תשובה מצאתי, ח"מ ס"ק מו).⁶²

דעה ב': אינה נאמנת לבטל דברי הלוקח, ובמרדכי משמע שאפילו אם הבעל אינו נמצא כאן טוענים שמסתמא מכר ברשות (רשב"א, מרדכי, סמ"ע, ב"ש).

ישראל שגבה קרקע מן הגוי, כנגד חוב.

כאשר הגוי אינו רשאי לפדות את הקרקע במעות: יש לו דין קרקע המשועבדת לאשה לכתובתה ככל קרקע (תרוה"ד, רמ"א), ואינה יכולה למחות בו שלא ימכרנה לאחרים, אבל כשיגיע זמן הפירעון (גירושין או מות בעלה), האשה גובה מהלוקח, כי השעבוד אליה קודם, אבל היא יכולה למחות בו שלא ימכרנה לגוי,⁶³ המפקיע ממנה את השעבוד בקרקע, כך שבעתיד היא לא תוכל להוציא ממנו (ח"מ ס"ק מז).

כאשר הגוי רשאי לפדות את הקרקע במעות: יש לקרקע דין מטלטלין והבעל יכול למוכר למי שירצה (רמ"א), אבל אם הישראל הכניס לקרקע פועלים לבנות ולנטוע, או שהכניס דיירים לבית, דינה כקרקע המשועבדת לכתובתה, עד שהגוי יפדה אותם (ח"מ ס"ק מח).

(סעיף טו) מטלטלין שהבעל קנה,⁶⁴ או נתן משלו לאשתו, דינם כנכסי צאן ברזל. האם רשאי למוכרם?

דעה א': לכתחילה אינו רשאי למוכרם, ואפילו אין לו במה להתפרנס (רמב"ם, מרדכי, שו"ע). משום שאינם שלו (ח"מ ס"ק נ).

דעה ב': רשאי למכור, כדעת הרשב"א (ש"ך חו"מ סי' עב). אולם הש"ך לא ראה את המהרי"ק שכתב שהרשב"א הסתפק ולא הכריע שם, ובתשובה אחרת הרשב"א כתב שלא ימכור (ב"ש).⁶⁵

ובדיעבד אם מכר, משמע שהמכר קיים, כי דינם כנכסי צאן ברזל, ולשיטת הרמב"ם בסעיף הקודם, אם מכר מטלטלין נכסי צאן ברזל בדיעבד המכר קיים. **בהבנת דברי השו"ע, הובאו שתי דעות:**

דעה א': מדובר רק על מטלטלין שייחד לה כנגד תוספת כתובה, אך בסתם מתנה המכר בטל, כי אפילו נכסי מלוג שיש לבעל פירות (ראו לעיל פה, ז) אם מכר, המקח בטל⁶⁶ (ח"מ ס"ק מט).

⁶¹ לפי זה אם הבעל מודה שמכר בלי רשותה, אי אפשר להוציא מהלוקח, שמא מכר ברשותה, ועכשיו הוא עושה קנוניא עם אשתו נגד הלוקח (ח"מ ס"ק מו).

⁶² ח"מ כתב שכך מבואר ברשב"א, ואילו ב"ש כתב שהח"מ פסק כתשובת מ"כ, והרשב"א חולק.

⁶³ הגר"א מקשה דקי"ל בחו"מ שיכול למכור לגוי.

⁶⁴ אפילו לא באו לידה (שו"ע).

⁶⁵ המרדכי והרשב"א עוסקים במשכון. אולם דין מכר ומשכון שווים (ב"ש).

⁶⁶ הח"מ מוכיח זאת מב"ק קב, ב"ש המקדיש נכסיו... אין לו בכסות אשתו ולא בכסות בניו, והב"ש דוחה, כי אדרבה הרשב"א הוכיח משם ההיפך, ומשמע שם שאינו מוקדש רק בגלל שבסתם אין בדעתו להקדישם.

דעה ב': דעת הח"מ דחוק, לכן נראה שיש להעמיד את הדברים כפשוטם, בנותן מתנה. אמנם למעשה צ"ע. כי ניתן להבין את הסוגיא כדעת הח"מ, וגם בתשובת מ"כ שבב"י מובא שבנותן מתנה המכר בטל (ב"ש ס"ק נב).

מה הדין בבגדי שבת?

דעה א': דינם כבגדי חול שאינו רשאי למוכרם. והחילוק בין בגדי חול לשבת הוא דווקא באחים שחלקו ולא בבעל חוב⁶⁷ (מהר"ם, מהרי"ק, שו"ע).

דעה ב': אין דינם כבגדי חול, ובעל חוב גובה מהם (רמב"ם, שו"ע חו"מ צז, כז), והוא הדין שרשאי למכור כשאין לו מה לאכול. וצ"ע כי דברי השו"ע סותרים (ח"מ).

מכירת כלי זהב ובדולח לפרנסתו, לדעת הד"מ:

דעה א': רשאי למכור (מהרי"ק, שו"ע)

דעה ב': אינו רשאי למכור (רא"ש).

לדעת ב"ש אין כאן מחלוקת, והרא"ש עוסק בכלים שהאשה הכניסה לבעלה ולכן אינו רשאי למכור.

נתנו לה קרוביה, תכשיטין או בגדים, הבעל יכול למכור אותם לפרנס את עצמו (שו"ע). בטענה שאינו חפץ שהיא תתקשט בזמן שהוא גווע ברעב או מחזר על הפתחים. אולם, הוא יכול למכור רק את התכשיטים שאינה צריכה לשימושה (ח"מ ס"ק נג; ב"ש ס"ק נד).

אין הכוונה שיכול לכלות את הקרן כדי להתפרנס, משום שהם נכסי מלוג השייכים לאשה, אלא רק ימכור ויעשה במעות רווחים, ויתפרנס מהרווחים (מהרי"ק, ח"מ ס"ק נג; ב"ש ס"ק נד).

(סעיף טז) מכרו שניהם בנכסי מלוג, בין שלקח תחילה מהאיש ואח"כ מהאשה או ההיפך, מכרם קיים.

וכן אשה שמכרה או נתנה נכסי מלוג לבעלה, מכרה ומתנתה קיימים, כי בנכסי מלוג אינה יכולה לטעון 'נחת רוח עשיתי לבעלי' (כי בנכסי מלוג ששייכים לה היא אינה מתביישת). אבל בשאר נכסים,⁶⁸ יכולה לטעון כן,⁶⁹ שלא נתנה או מכרה אלא משום שלום בית.⁷⁰ אולם, אם האשה קיבלה עליה אחריות בפירוש,⁷¹ אינה יכולה לחזור בה. (שו"ע) שלא הייתה עושה כל כך ללא רוח לעצמה, רק כדי לעשות נחת רוח לבעלה (ב"ש).⁷²

⁶⁷ כי סתם אדם מקנה לאשתו גם בגדי שבת. ורק אחים המתפרנסים יחד מקפידים על כך, ולא מקנים בגדי שבת לנשותיהם.

⁶⁸ כגון: נכסי צאן ברזל בין אם זה קרקע או מטלטלין, שדה שיחד או כתב לה בכתובתה (שו"ע), או שדה שהכניס לה כנגד מה שהכניסה לו בנדוניה (ח"מ ס"ק נה בגרסת הרמב"ם, בשו"ע הגרסה שונה).
⁶⁹ ברא"ש מובא שאומרת 'נחת רוח עשיתי לבעלי, כיוון שהוא דחוק לכסף, והיא חוששת שאם לא תסכים לתת לו, הוא יאמר לה, 'עיניך נתת בגירושין'. ברמב"ן וברשב"א מובא שהאשה הסכימה לרצון בעלה משום שחששה ל'איבה'.

אולם כל עוד האשה לא טענה כן המכר קיים, ומדייקים כן מהמילה "חוזרת", ואם האשה מתה לאחר הבעל ולא טענה כן, היורשים אינם יכולים לערער (ב"ש, ח"מ).

⁷⁰ אבל אנו לא נטען כן עבורה. נפק"מ, אם מת בעלה ולא טענה טענת 'נחת רוח עשיתי לבעלי', ואח"כ מתה, יורשיה אינם יכולים לערער על המכירה (ב"י, ב"ש ס"ק נח).

⁷¹ דהיינו שקיבלה על עצמה ערבות, שאם בעל חוב יגבה את הנכס כנגד חוב, היא תשלם לו את ההפסד.
⁷² ואין אומרים בזה ש"אחריות טעות סופר" (ב"ש ס"ק נט),

בדין טענת 'נחת רוח עשיתי לבעלי' הובאו שלוש דעות (רמ"א,⁷³ ב"ש ס"ק ס):

דעה א': האשה יכולה לומר כן, רק כשהבעל מכר את נכסי אשתו, אבל אם האשה נתנה, מכרה או מחלה לו, אינה יכולה לטעון כן, וראו הערה 69 (ח"מ ברא"ש, ח"מ).

דעה ב': האשה יכולה לומר כן, רק אם מכרה, או נתנה לבעלה במתנה. אבל אם מחלה לו אינה יכולה לומר כן, כי אז 'עקרה שעבודה מעיקרו' (ראב"ד, ב"י בשו"ת רא"ש).

דעה ג': האשה יכולה לומר כן בנכסי צאן ברזל,⁷⁴ ואינה יכולה לומר כן, בכתובה ותוספת כתובה. כי לא שייך בהם "איבה" (רמב"ן, רשב"א, מ"מ ברמב"ם).

(סעיף יז) בעל שמכר נכסיו (שיש לאשתו שיעבוד עליהם), ואח"כ האשה כתבה ללוקח: 'דין ודברים אין לי עמך' והסכימה למעשיו, אע"פ שקנו ממנו, הרי זו טורפת מהלוקח את הנכסים, שלא כתבה לו כן, אלא כדי שלא תהיה בינה לבין בעלה קטטה. ויכולה לטעון 'נחת רוח עשיתי לבעלי', ואפילו כתבה לו שלא תוכל לומר: 'נחת רוח עשיתי לבעלי', אינו כלום (שו"ע). כי גם לכך היא הסכימה כדי לעשות נחת רוח לבעלה (טור).

אבל אם הלוקח קנה תחילה מיד האשה, כך שעכשיו אין לה שיעבוד ממקום זה, ואח"כ מכר הבעל, האשה הפסידה ואינה טורפת אותו (שו"ע).⁷⁵ והוא הדין אם כתבה ללוקח שטר אחר, ואפילו כתבה אותו לאחר מכירת הבעל, משום שכולי האי לא עבדה רק בשביל נחת רוח (ב"ש ס"ק סב), וכן אם הבעל רוצה לקחת הלוואה ולשעבד נכסיו, והמלווה אינו מסכים לכך אלא אם האשה תסיר את שעבודה, והסירה את שעבודה ואח"כ הבעל לווה ושיעבד את הנכס, האשה הפסידה ואינה יכולה לגבות ממנו (בדק הבית, ב"ש).

וכן אם מכר הבעל ואמר לאשתו לכתוב ללוקח: דין ודברים אין לי עמך, ולא הסכימה למעשיו, וחזר הבעל ומכר לאיש אחר, בין אותה שדה ובין שדה אחרת, ואחר שמכר הבעל הסכימה למעשיו, וקנו מידה כך שאין לה שיעבוד על השדה, היא אינה יכולה למחות, ולומר נחת רוח עשיתי לבעלי.⁷⁶

הרמב"ם העמיד את המקרה באופן שללא הסכמתה לוותר על השעבוד, המכר יתבטל. המ"מ שם מסביר שאחרת האשה יכולה לטעון שדווקא לראשון לא הסכימה, כי ידעה שיסכים למכר גם בלי שהיא תוותר על השעבוד, אך הוא עצמו היקשה על כך. לעומת זאת לדעת הח"מ והכס"מ דברי הרמב"ם הם לאו דווקא, ונקט כך לרבותא. כך גם הר"ן, מ"מ ושו"ע לא חילקו בין אם המכר נפסד עקב סירוב האשה לוותר על השעבוד לבין שאינו נפסד.

קיבלה עליה אחריות בפירוש.⁷⁷ אינה יכולה לטעון 'נחת רוח עשיתי לבעלי'.

⁷³ הרמ"א הביא שתי דעות, דעת הראב"ד ודעת הרמב"ן.

⁷⁴ במכרה, נתנה במתנה, או מחלה.

⁷⁵ בלשון השו"ע: אינה טורפת אותו.

⁷⁶ שהרי במכירה לראשון היא התנגדה, ובכך הוכיחה שאינה חוששת להתנגד, ואינה יכולה אח"כ לטעון כן.

⁷⁷ שאם יטרוף בעל חוב של בעלה את הקרקע היא תשלם לו את ההפסד (שו"ע). אבל אם שניהם כתבו סתם אחריות, כוונתה רק שלא תטרוף א הקרקע, והיא אינה צריכה לשלם (ב"ש ס"ק סג).

יש אומרים שאם האשה קיבלה את התשלום עבור המכירה, היא אינה יכולה לומר 'נחת רוח עשיתי לבעלי' (רמ"א).⁷⁸ ואפילו קיבלה סכום קטן ולא את כל דמי המכירה (ישוע"י, פת"ש אות יז).

אשה שהודתה שחייבת יחד עם בעלה, צריכה לשלם ואינה יכול לטעון 'נחת רוח עשיתי לבעלי', דלא אמרינן כן אלא בנכסים שמוכר (רמב"ן, ב"י, רמ"א).

סילקה כוחה מנכסים שבעלה עתיד לקנות, הבעל יכול למוכרן והיא הפסידה ואינה יכולה לגבות משם (מרדכי, רמ"א). כי אע"פ שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, יכול הוא להסתלק מדבר שלא בא לעולם (ח"מ ס"ק ס). ובביאור הגר"א תמה מדוע שלא תוכל לטעון שסלקה שעבודה מפני שלום בית.⁷⁹

(סעיף יח) נכסי צאן ברזל שאבדו או נגנבו, ומחלה לבעלה, וקנה ממנה על כך בעדים, אינה יכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי.⁸⁰ אבל אם נתנה לו מתנה של מטלטלין צאן ברזל יכולה לטעון כן (שו"ע). משמע שצריך לקנות ממנה על מחילתה, אבל הרמב"ם והשו"ע (סי' קה) פסקו שמוחלת כתובתה לבעלה אינה צריכה קנין, ודוחק לחלק בין כתובה לנכסי צאן ברזל (ח"מ ס"ק סא). אבל ב"ש מחלק בין מעות (כתובה) לנכסים (נכסי צאן ברזל), שכשהנכסים בעין - לא מועילה מחילה אפילו בקניין, וכשאינם בעין - מועיל בקניין.⁸¹ ובממון - אין צורך בקניין.

(סעיף יט) בעל שהירשה לאשתו שתעשה בבגדיה ובתכשיטיה מה שתרצה, אם מכרה או נתנה במתנה, לא עשתה כלום (רא"ש, שו"ע). כי כוונתו היה שתוכל להשאילם או להשכירם, אך לא למכרם, כי אז מכח חיוב הבעל לתת לאשתו כסות, יצטרך לקנות לה בגדים חדשים (ח"מ ס"ק סב).

(סעיף כ) ראובן שהתחייב לשמעון בשטר קרקע נכסי מלוג של אשתו. ואח"כ התחייבו הוא ואשתו בשטר ללוי, ומתה בחיי בעלה, לוי קודם לגבות מאותו קרקע של נכסי מלוג (רא"ש, שו"ע). כי הקרקע משועבד ללוי עוד בחיי האשה. לעומת זאת ראובן קנה את הקרקע רק לאחר מות האשה, כאשר הבעל זכה בקרקע (ח"מ ס"ק סג).

⁷⁸ דתליוהו וזבין זביניה זביני, אבל כשלא קיבלה את התשלום, דינו כתליוהו ויהיב, שהמתנה בטילה (ח"מ ס"ק נט).

⁷⁹ כדי שלא יאמר בעלה, 'עיניך נתת בגירושין'.

⁸⁰ שכשהנכסים אינם בעין לכל הדעות מועיל מחילת האשה, אך אם הנכסים בעין ראו לעיל סעי' טז שנחלקו הדעות (ב"ש ס"ק ס).

⁸¹ לפי מנהגנו שכותבים בכתובה סך כולל, ולא מפרטים את הנכסים, נחשב כדבר שאינו בעין, כי מציינים את המעות ולא נכסים (ריב"ש, ב"ש). ולכן המחילה אינה צריכה קניין.

סימן צג. דיני מזונות האלמנה

(סעיף א) הכתובה הרי היא כחוב שזמן פירעונה קצוב, ולכן אינה נגבית אלא לאחר מיתת הבעל או לאחר שנתגרשה (שו"ע).¹

אם הבעל מבזבז את נכסיו באופן שלא יישאר בידו כדי לפרוע חובותיו לאשתו, האשה יכולה לגבות נכסיה בעודה תחת בעלה, בדומה לדין לווה המבזבז נכסיו, שמגבים למלווה גם בתוך הזמן, לפני מועד הפירעון (חו"מ עג"י), ואף שאין לדמות, כי אולי הכתובה לעולם לא תגיע לידי גביה. יש לסמוך על דעת בעל העיטור (מובא להלן ביחס לנדוניה) אף שלא פסקו כמוהו, (ב"מ, והט"ז מסתפק).

ואם הבעל רגיל לריב עם אשתו, ומבזבז את נכסיהם, ונגלה לעין שרוצה לכלות ממון אשתו ואח"כ לעזוב אותה. ונוהג כך כדי שבעל כרחו תוותר ותסכים להתגרש ולוותר על נכסיה, מוציאים ממנו כתובתה בעודה תחת בעלה (מהר"י הלוי, באר היטב, רעק"א).

משמע מהרמב"ם, שכל אשה יכולה לדרוש להוציא מבעלה נכסי צאן ברזל ולהופכם לנכסי מילוג,² כדי שיהיו בטוחים יותר, דהא להרבה עניינים נדוניה דומה לחוב המוקצב לזמן (ב"מ, פת"ש אות א).

במקום שנחלקו אם כופים את הבעל לגרש, האשה יכולה לגבות את כתובתה בעודה תחת בעלה (מרדכי, רמ"א סי' קנד סעי' כא).

אשה הזקוקה ליבם, אינה גובה כתובתה, ואם היבם נתן לה גט, אע"פ שצריכה גם חליצה, כיוון שכבר נאסרה על אחיו, גובה כתובתה (ב"ש ס"ק א).

טבע הבעל במים שאין להם סוף:³

דעה א': האשה גובה כתובתה אע"פ שאסורה להינשא.⁴ כמו שמחלקים נחלה ליורשים (הגמ"ר, ד"מ, שו"ע),⁵ וכן דעת רוב הפוסקים (כנה"ג). ודווקא כשיש שני עדים שטבע, או עד אחד ונישאת. אבל בעד אחד סתם אינה גובה, שאין מוציאים ממון עפ"י עד אחד (ב"ש ס"ק א).

דעה ב': אינה גובה כתובתה, כי אסור לה להינשא (רמב"ם, ראב"ד).⁶ ביחס לתוספת כתובה ונדוניה לדעת רעק"א, גם לשיטתו זו יכולה לגבות, ולדעת ר"י הלוי לשיטה זו אינה גובה תוספת כתובה ונדוניה.

מינקת גובה כתובתה לאלתר, למרות שאסורה להינשא (מ"מ, שו"ע צה"ב), ואפילו לדעת הרמב"ם והראב"ד שלעיל בטבע במים שאין להם סוף, אסור, כאן התירו כי לאחר שיעבור זמן האיסור היא תהיה מותרת.

¹ ולאחר מות בעלה או גירושה גובה מיד, גם תוך שלושה חודשים או כ"ד חודש במניקה, שאסורה להינשא (ח"מ ס"ק א).

² ולעיל (פה"ג) בבעל הרוצה להפוך נכסי צאן ברזל לנכסי מילוג. לדעת הח"מ רשאי, ולדעת הב"ש אינו רשאי.

³ שהאשה כעת נעשית עגונה. ח"מ וב"ש הביאו את שתי הדעות דלהלן.

⁴ מפני שגביית הכתובה אינה תלויה בכך, וקוראים בה "לכשתנשא לאחר".

⁵ וכעין זה כתב הרשב"א לגבי מי שזקוקה לחליצה מספק.

⁶ ואין אני קורא בה "לכשתינשא לאחר".

גביית נדוניה⁷ בעודה נשואה:

דעה א': אינה יכולה לגבות, אלא רק לאחר שנתגרשה או מת בעלה (רשב"א, רמ"א). אבל אם הנדוניה עדיין נמצא בידה או ביד אביה, יכולה להמשיך ולהחזיק בה לצורך כיסוי הוצאות מזונותיה (ח"מ ס"ק ב).

דעה ב': יכולה לגבות בעודה נשואה (בעל העיטור).

בעל שכתב לאשתו מתנות, היא גובה אותם בחייו. מיהו, אם דרך המקום לכתוב כן לכבוד בעלמא ושלא לגבות את המתנות בחייו, הולכים אחר המנהג.

אב המכניס לאשתו נדוניה ומתנות, יכול להתנות עליהם ולשנות מן המנהג, כפי רצונו, קודם שנישאת. אבל לאחר שנישאת והתחייב אינו יכול להתנות כלל.

(סעיף ב) בספק גירושין ואח"כ מת הבעל, האשה אינה ניזונת מנכסיו, שאין מוציאים מידי המוחזק – היורש, מספק. אבל בחיי בעלה היא ממשיכה לקבל מזונות מבעלה עד שתתגרש גירושין גמורים.

ספק נתקדשה לאחר גירושה, אינה יכולה לדרוש את כתובתה, אך אם תפסה אין מוציאים מידה (באר היטב סעי' ז).

גירש את אשתו, ולא שילם לה את כל כתובתה:

דעה א': חייב במזונותיה, עד גמר תשלום הכתובה (ירושלמי, בעל העיטור, רא"ש), אך כשהבעל מת, היורשים פטורים (ב"ש ס"ק ד).⁸

דעה ב': אפילו פרע רק חלק מהכתובה, אינו חייב במזונותיה (רי"ף, רמב"ם, ריב"ש, משמע בשו"ע).

לדעת הרי"ף שאלה זו נתונה במחלוקת בין הירושלמי לבבלי. לעומת זאת, לדעת בעל העיטור אין מחלוקת, וההלכה כירושלמי. **והרא"ש סובר כבעל העיטור,** כל עוד האשה תבעה כתובתה, אבל אם לא תבעה כתובתה, הרא"ש יודה לדעת לרי"ף (ב"ש ס"ק ה).

(סעיף ג) אלמנה ניזונת מנכסי יורשין כל זמן אלמנותה (שו"ע),⁹ ואפילו כשלא נכתב כן בכתובה, ואפילו ציווה בשעת מיתה: אל תזון אלמנתי מנכסיי, אין שומעין לו. והיורשים אינם יכולים לפרוע לה כתובתה ולסלקה ממזונות,¹⁰ אלא היא ניזונת על כרחם כל עוד לא תבעה כתובתה. אלא אם התנו כן בפירוש בזמן הנישואין, או שכך היה מנהג המקום (שו"ע).¹¹ ואפשר שהוא הדין גם אם מחלה על תנאי הכתובה לאחר נישואיה, וגם לא צריך על כך קנין (ח"מ ס"ק ה). ובי"ד יכולים לתקן במקומן, שהיתומים יכולים לפרוע את הכתובה ולסלק את האלמנה כשירצו (רמ"א). ודווקא לאחר ג' חודשים, אבל קודם לא, כיוון שאינה יכולה להינשא

⁷ נדוניה - כל מה שהאשה הכניסה לבעלה קודם נישואיה, והבעל קיבל עליו אחריות (ראו לעיל סו, יא).

⁸ וגם לאחר שחלצה, אין לה מזונות (ב"ש ס"ק ד)

⁹ אבל אינם חייבים לזונה ממזונם, אלא רק מהירושה (ר"י אדרבי, באר היטב אות ה').

¹⁰ אפילו אם הבעל ציווה לפני מותו לתת סכום הגבוה מהרשום בכתובה. היורשים אינם יכולים לטעון שהבעל התכוון להגדיל את סכום הכתובה, בתנאי שתגבה את הכתובה מיד ותפסיד מזונותיה (רדב"ז, פת"ש אות ד).

¹¹ כמנהג אנשי יהודה (משנה כתובות ד, יב) שהיו כותבים בכתובה "עד שירצו היורשין ליתן לך כתובתך", והרשות בידם להחליט מתי לתת לאלמנה כתובתה, ומאותו עת האלמנה מפסיקה לקבל מזונות.

(ב"י, ריב"ש). לפי זה הוא הדין בכל מקרה שאינו יכולה להינשא מחמת בעלה, הרי היא ניזונת בעל כרחם של היורשים (ב"ש ס"ק ז). אבל עם תבעה כתובתה, אפילו בתוך ג' חודשים ראשונים, הפסידה מזונותיה (פנים מאירות, פת"ש אות ו).

המנהג היום שהיתומים יכולים לשלם לאלמנה את כתובתה בכל עת שירצו, ולסלקה ממזונות, ועל דעת כן הנשים נישאות. וקבעו כך את המנהג, בניגוד למנהג התלמוד, בגלל יוקר המזון,¹² שהנשים לא ירצו לגבות את הכתובה,¹³ כדי שיוכלו להמשיך ולהתפרנס מהירושה (ישוע"י, שבו"י, ב"מ). ולדעת ישוע"י המנהג היום הוא גם להוציא את האלמנה מהבית והב"מ חולק וסובר שכל עוד האשה לא גבתה כתובתה אין לנהוג כן (פת"ש אות ה).

(סעיף ד) מת והניח אלמנה ובת, ממנה או מאשה אחרת, ואין בנכסים כדי שיזונו שניהם.¹⁴ האלמנה קודמת לבת, והיא ניזונת, והבת תשאל על הפתחים (רמב"ם, שו"ע), והוא הדין באלמנה ובן (ח"מ ס"ק ז).

ויש אומרים שבכל אופן האלמנה ניזונת עם הבת, או הבן עד שיאכלו הנכסים (רא"ש, שו"ע). ואפילו אם נישאת הבת, ובכך מכניסה את הנכסים לבעלה. האלמנה ניזונת מהנכסים, ואפילו אחר מיתת הבת (שו"ע). כי משום פסידא של האלמנה, שווינהו לבעל כיורש ולא כלוקח, וביורש בעל חוב (האלמנה) גובה מהנכסים המשועבדים לה (ח"מ ס"ק יא). אולם, אומרים כן רק בנכסי מלוג, אבל בנכסי צאן ברזל, הבעל נחשב כלוקח, ולכן האלמנה אינה גובה מהם (ב"ש ס"ק י). לעומת זאת, כנה"ג מדייק מדברי הטור שגם בנכסי צאן ברזל, הבעל נחשב כיורש, והאלמנה גובה מהם (באר היטב אות י).

סיכום כל הסוגיא: באלו מקרים האלמנה קודמת,

דעה א': גם כשיש רק אלמנה ובת, או אלמנה ובן (רמב"ם, שו"ע לעיל בסתם).

דעה ב': רק כשיש אלמנה, ובן ובת (רא"ש, תוס', ירושלמי עפ"י ב"ש, ב"ש, רוב הפוסקים, שו"ע כיש אומרים). כי האלמנה מקבלת מזונות מתנאי ב"ד, ולכן היא אינה יכולה לדחות את ירושת הבן או הבת, שהם מדאורייתא. לעומת זאת בבן ובת האלמנה קודמת, משום שבנכסים מועטים, מתקנת חכמים הבת¹⁵ קודמת לבן, לכן כעת האלמנה קודמת לבת, משום ששתיהן באות מכח תקנת חכמים, והם יכולים לקבוע שהאלמנה קודמת (ח"מ).

ובמקום שהאלמנה קודמת לבנות, מוציאים לאלמנה מזונות למשך הזמן שבי"ד אומדים שהיא ראויה לחיות, ומה שאמדו יתנו לשליש, והוא נותן לה את המזונות אחת לחודש (רמב"ן, מ"מ, ב"י, רמ"א).

(סעיף ה) אלמנה שתבעה כתובתה בב"ד,¹⁶ מפסידה בכך את מזונותיה, ואפילו לא פרעו את הכתובה (שו"ע). לפי שגילתה דעתה שהיא רוצה להינשא (רש"י, ח"מ ס"ק יג).

¹² שהמזונות התייקרו מאוד, וסך הכתובה נשאר כמו בעבר.

¹³ אלא רק את הנדוניה.

¹⁴ ושיעורם: לבת, נכסים לזונה עד שתתבגר, ולאמנה, שיעור שראויה עוד לחיות, ויבואר בהמשך (ח"מ

ס"ק ח)

¹⁵ במקום שאין בנים הבת נקראת 'יורשת' מדאורייתא.

¹⁶ מומחה (ב"ש).

דעה א': רק אם לבסוף פרעה, אז למפרע אין לה מזונות מיום התביעה, אבל אם היורשים אינם פורעים כלל, כגון שאין להם, או שאינם רוצים, חייבים במזונותיה (ב"ש ס"ק יג).¹⁷

דעה ב': בכל אופן לאחר שתבעה כתובתה, איבדה מזונותיה,¹⁸ כי גילתה דעתה שרוצה להינשא (קרוב נתנאל, ישוע"י, פת"ש אות ד). אבל עם תבעה שלא בפני בי"ד, לא הפסידה (טור, רמ"א), כי כיוון שתבעה רק בפני עדים, יתכן שאמרה דברים בעלמא, וליבה לא היה שלם בכך (ט"ז).

יש אומרים שאפילו אם תבעה בבי"ד לא הפסידה, אלא אם תבעה מעצמה, אבל אם תבעה מדוחק, שלא נתנו לה מזונות, או שרימו אותה ואמרו לה: פלוני חפץ לישא אותך, ומחמת זה תבעה כתובתה, או כיוצא בזה, לא הפסידה מזונותיה (ירושלמי, רא"ש, שו"ע).¹⁹ אבל לאחר שפרעו כתובתה, גם אם מתוך דוחק או רמאות, הפסידה מזונותיה (באר היטב אות יג).

נשבעה על כתובתה בפני בי"ד,²⁰ לא הוי כתביעה (הג' רי"ף, ר"ן, רמ"א). כי בכך היא אינה מתכוונת לתבוע את הכתובה, אלא רק למנוע מיורשיה להפסיד את הכתובה לאחר מותה, הועיל ואין אדם מוריש ממון שיש עליו שבועה (ר"ן, ח"מ ס"ק טו).²¹

תבעה מקצת כתובתה,

דעה א': הפסידה מזונותיה (ר"ן,²² הרא"ה, שלטי הגיבורים).

דעה ב': לא הפסידה מזונותיה (רמב"ם, תוס', רא"ש, מרדכי, משמע ברמ"א לקמן סעי' יב)

(סעיף ו) שכיב מרע שצוה שאלמנתו תהא ניזונית מנכסיו כל ימי אלמנותיה, יתר על כתובתה. יש מי שאומר שאינה מפסידה את מזונותיה בתביעת (וגביית, ח"מ) כתובתה, או באופנים האחרים בהם היא מפסידה את מזונותיה, וגם אין מעשה ידיה ליתומים (ריב"ש, שו"ע), לפי שאינה ניזונית מתנאי בי"ד אלא מכח מתנת שכיב מרע (ח"מ ס"ק יז). אולם, אם השתדכה, הפסידה מזונותיה (ט"ז, ב"ש ס"ק טו). אבל אם לא כתב "כל ימי מיגר אלמנותך", האשה ניזונית גם לאחר שהתארסה או השתדכה (חת"ס, פת"ש אות ח).

יש לתמוה, שכן הריב"ש נימק בתשובתו, שהשכיב מרע אמר בלשון מתנה,²³ ובלשון זה וודאי כוונתו היה להוסיף מעבר לתנאי בי"ד. אולם, השו"ע לא כתב כן, ומשמע שאינו מחלק (ח"מ ס"ק טז, ב"ש ס"ק יד). הריב"ש כתב גם טעם נוסף, והוא שהשכיב מרע אמר "יתר על כתובתה", אך יתכן שהוסיף זאת רק כסניף, ואין לבנות עליו יסוד (ח"מ).

¹⁷ יתכן שלדעת ב"ש, עפ"י מסקנת הסוגיא כמבואר להלן בסעי' ז, שאף בתבעוה להינשא ונתפייסה, לא הפסידה מזונותיה, הטעם שמפסידה מזונותיה הוא מפני שיש לה ממון ואינה זקוקה שיזינו אותה, ולא מפני שגילתה דעתה שרוצה להינשא כמבואר ברש"י (יאיר השולחן, הרב יאיר וסרטיל).

¹⁸ כדמוכח בגיטין לה, א.

¹⁹ הרא"ש מביא את הירושלמי, אולם הרמב"ם והרי"ף לא הזכירו זאת, ולא חילקו כשויתרה מדוחק, ויתכן שהבינו שהבבלי חולק (ב"י).

²⁰ האשה חייבת להישבע שלא קיבלה כבר את הכתובה.

²¹ כי אם האשה תמות לפני שתספיק להישבע, נמצאו היורשים מאבדים את כתובתה.

²² אולם בחידושי הר"ן (כתובות נד, א) כתב שלא הפסידה.

²³ וכשנתן לה בלשון מתנה, אין נותנים לו בנוסף על כך, גם את שווי המזונות שחייב מדין תנאי הכתובה (ב"ש).

(סעיף ז) תבעו את האלמנה להינשא, אפילו נתפייסה לכך, לא הפסידה מזונותיה, וכן אם כחלה, פרקסה או זנתה, לא הפסידה מזונותיה. אבל נתארסה, הפסידה מזונותיה (שו"ע).

מה הדין כשנשתדכה:

דעה א': הפסידה מזונותיה (ב"י, רמ"א, ח"מ, ב"ש).

דעה ב': לא הפסידה מזונותיה, דלא גרע מתבעוה לינשא ונתפייסה, שלא הפסידה מזונות כי חיישין שתחזור בה (ט"ז, מהרש"ל כתובות נד, א). אך יש לדחות, כי שם הסכימה בדיבור בעלמא, לכן יתכן שתחזור בה, משא"כ בשידוך, שקשרה את עצמה בקנס ובחרם במידה תחזור בה, ובכך גילתה דעתה שרוצה להינשא, ולכן הפסידה מזונותיה (ח"מ ס"ק יח; ב"ש ס"ק טז).

(סעיף ח) מכרה, משכנה, או עשתה אפותיקי²⁴ לכתובתה.²⁵ אין לה מזונות מהיורשים²⁶, בין שמכרה בחיי בעלה ובין שמכרה לאחר שמת (רמב"ם, שו"ע). הרמב"ם והטור כתבו, בין שמכרה בפני בי"ד ובין שלא, ואילו השו"ע שינה וכתב בין בפני מומחים בין בפני נאמנים. לפי זה כותב הב"ח, שלדעת השו"ע אם לא מכרה בפני בי"ד (של שלושה), לא הפסידה מזונות. ב"ש וח"מ חולקים עליו, כי הטעם שמפסידה מזונותיה, הוא מפני שאם אין לה כתובה, גם אין לה תנאי כתובה, לכן מספיק שתמכור בפני אחד,²⁷ והמוכרת והקונה יודו בכך (ב"ש ס"ק יז).²⁸

(סעיף ט) דין מוחלת כתובתה לבעלה:

דעה א': רק מפסידה את זכותה למזונות בזמן אלמנותה (רש"י, רמב"ן, רשב"א, רא"ש, שו"ע בסתם, ישוע"י), שכן תנאי הכתובה ככתובה, ואם מחלה על הכתובה מחלה גם על תנאי הכתובה,²⁹ אבל בחיי בעלה יש לה מזונות כי הם אינם מתנאי הכתובה, אלא או שהם מדאורייתא, או שהם מתקנת חכמים שתיקנו מזונות כנגד מעשה ידיה (ח"מ ס"ק כא; ב"ש ס"ק יט).

דעה ב': הפסידה את מזונותיה גם בחיי בעלה (רמב"ם, שו"ע כיש אומרים). ודווקא כשמחלה בעצמה ומרצונה, אבל מכרה או משכנה כתובתה מפסידה מזונותיה רק לאחר שמת בעלה, כמבואר לעיל בהערה 27, כי מכירה דומה לאונס, כי האשה נזקקה לממון, ומכרה מחוסר ברירה (ב"ש ס"ק יח).³⁰

וכן אלמנה שמחלה ליתומים, אבדה מזונותיה (ר"ן, ב"י, רמ"א).

(סעיף י) במה דברים אמורים שהפסידה מזונותיה - כשמכרה, משכנה, או מחלה כל הכתובה – העיקר והתוספת, אבל אם שיירה לעצמה, מקצת מהכתובה או מתוספת

²⁴ דהיינו, שיחדה לבעל חוב את הקרקע שייחודה לכתובתה, כדי שיגבה ממנו חובו (ח"מ ס"ק יט).
²⁵ בין שעשתה בפני בי"ד מומחין בין בפני ג' נאמנים, בין שעשתה בחיי בעלה, בין שעשתה לאחר מיתת בעלה (שו"ע).

²⁶ מכאן יש לדייק שאם בעלה חי יש למוכרת מזונות ממנו, ודווקא **מוחלת כתובתה** לדעת הרמב"ם הפסידה מזונות בחייו, **משום שאומרים שמחלה על הכל**, משאין כן **במוכרת, שהוא כאונס משום שזקוקה למעות** (ב"ש ס"ק יח).

²⁷ ולכאורה הוא הדין כשהמכר נעשה ללא עדים ושניהם מודים.

²⁸ ורק כשמוכרת קרקע של בעלה צריכה בי"ד (להלן סעי' כה).

²⁹ הכולל את זכותה למזונות לאחר מות הבעל.

³⁰ כך בגמרא (כתובות נג, א) בדין "כתובת בנין דכרין", מובא שאם **מחלה** לבעלה, אין לה כתובת בנין דכרין, ואם **מכרה**, יש לה "כתובת בנין דכרין", דזוזי אנסוה (ב"ש).

הכתובה, לא איבדה מזונותיה.³¹ מיהו, אם הם רוצים, היורשים יכולים לפרוע לאלמנה את מה ששיירה,³² והם יפטרו ממזונותיה (שו"ע), כי אם לא נאמר כן, האשה תגבה את כתובתה עם התוספת ורק תשייר דינר שלא תיגבה, ותהיה ניזונת מן היורשים כל ימיה. ודווקא כשגבתה רוב כתובתה, אבל בפחות מכך, היורשים אינם יכולים לפרוע את היתרה בניגוד לרצונה. לכן נראה שכשהאלמנה רוצה לפרוע מקצת כתובתה, היורשים יכולים לסרב, ולומר או שתגבי הכל או שאל תגבי כלום (ב"ש ס"ק כ).

גבתה נדוניתא,³³ היורשים אינם יכולים לפרוע את כתובתה בעל כרחיה (ב"ש).

תבעה מקצת כתובתה, ראו לעיל סוף סעיף ה' (ב"ש).

מוחלת סתם (להלן קה, ד), דעה א': לא מחלה על הנדוניתא (רא"ש, מהרי"ו, מ"מ ברמב"ם). דעה ב': מחלה גם על הנדוניתא (רמב"ן, רשב"א, הרא"ה, ריב"ש ברמב"ם, ב"ש). הרמ"א שם הביא את שתי הדעות.

תבעה,³⁴ **מכרה, או מחלה כתובתה סתם,** מחלה על הכל, התוספת והעיקר (שו"ע).

מחלה כתובתה, ונמצא סכום הכתובה והנדוניה זהה, האשה יכולה לומר שהתכוונה למחול את הנדוניה, ותמשיך לגבות מזונות (רעק"א אות ו).

(סעיף יא) תבעה את הנדוניה ונפרעה ממנה, לא הפסידה מזונותיה, כיוון שלא תבעה כתובתה או שיירה ממנה (שו"ע). **האם גביית הנדוניה נחשב כגביית הכתובה:**

דעה א': גביית הנדוניתא אינו נחשב כגביית הכתובה (מ"מ ברמב"ם, רא"ש, שו"ע). ולכן גם אם שיירה מהנדוניתא, כיוון שתבעה כתובתה, כבר הפסידה מזונותיה.

דעה ב': כאשר הנדוניתא אינה בעין, צריכה לגבות אותה מכח שיעבוד הכתובה, ואז דינה כדין הכתובה (רמב"ן, הרא"ה, ריב"ש ברמב"ם, ר"ן). ודעת הרשב"א, שאם מכרה או מחלה כתובתה, כללה בלשון זה גם את הנדוניתא.³⁵ אולם, צריך לומר גם ההיפך, שכל עוד לא מחלה על הנדוניתא,³⁶ היא ממשיכה לגבות מזונותיה מבעלה (רמב"ן, הרא"ה). לכן נראה לדינא, שאם מחלה כתובתה ולא מחלה על הנדוניתא, יכולה לומר 'קים לי כשיטה זו' ותהיה ניזונת מנכסיו, כי היא המוחזקת בנכסים (ב"ש ס"ק כא).

(סעיף יב) תבעה עיקר ותוספת כתובה ולא תבעה את הנדוניתא, הפסידה מזונותיה, ואפילו אם הנדוניתא שווה מאה מנה (רשב"ש, ב"י, שו"ע). משום שהנדוניתא היא רק חוב בעלמא, והמזונות אינם תלויים בה, אלא רק בכתובה (ח"מ ס"ק כד).

(סעיף יג) יש מי שכתב שאם אין בפירות נכסי המת כדי מזונותיה, אין לה מזונות, אלא עד גובה כתובתה (רי"ף הו"ד בשו"ע). ואפשר שהטעם הוא, שכיוון שאין בנכסים כדי מזונותיה בריווח, לא תיקנו שתיזון אלא עד גובה כתובתה, כדי שתנאי הכתובה לא יהיו עדיפים מהכתובה עצמה (פרישה). והפוסקים האחרים חלקו עליו,³⁷ דלעולם היא ניזונת

³¹ כי אומרים מקצת כסף ככל הכסף, כדעת חכמים. ורבי שמעון חולק.

³² כך הבינו את דברי הגמרא (כתובות נד, ב): "תנאי כתובה ככתובה דמי", נפק"מ למוכרת ולמוחלת.

³³ נכסי צאן ברזל.

³⁴ טור, רמ"א מסעיף יב (העברתי את דבריהם לכאן).

³⁵ ומהרי"ו חולק וסובר שלא הפסידה את הנדוניה.

³⁶ הגם שמחלה על הכתובה.

³⁷ והובא בשם הראב"ד שגם הרי"ף חזר בו בסוף ימיו (באר הגולה אות ו).

והולכת עד שלא ישאר בנכסים, אלא כדי כתובתה, ואז נוטלת את הנכסים בכתובתה (רמב"ם, ראב"ד, רא"ש, שו"ע). משמעות הדברים הוא שכשלא נשאר בנכסים אלא כדי כתובתה, האשה אינה יכולה למכור נכסים אלו למזונותיה, ובנוסף על כך גם לגבות מהלקוחות נכסים לכיסוי הכתובה עצמה, מפני שגם עליה יש אחריות על הוצאות נכסי הבעל, והיא אינה יכולה לתפוס את החבל בשני קצותיה (ט"ז).

לצרכי מזונות, האשה יכולה למכור בכל פעם נכסים לכדי מזונותיה לחצי שנה בלבד. אבל אינה צריכה על כך שבועה. לעומת זאת כשרוצה לגבות את הכתובה, היא יכולה לגבות את הכל בבת אחת, אך צריכה שבועה (ח"מ ס"ק כה).

(סעיף יד) לא תבעה מזונותיה, האשה יכולה לתבוע מכאן והלאה, ביחס לעבר
בכתובות (צו,א) הובאו שני הסברים: האחת מחלקת בין עניה לעשירה, והשניה בין צנועה לפרוצה, בהתאם לכך נחלקו הדעות:

דעה א': עניה שהמתינה שנתיים ויתרה על המזונות של כל התקופה שלא תבעה, ואם היא עשירה, אנו אומרים שוויתרה, רק לאחר שעברו שלוש שנים.³⁸ כלישנא הראשונה בגמרא (רמב"ם, רמ"ה, שו"ע). החילוק הוא מפני שלעשירה יש את היכולת הכלכלית להמתין שנתיים, בלי לתבוע מזונות, לכן אין בכך שהמתינה הוכחה שוויתרה. לעומת זאת לעניה אין את היכולת הכלכלית להמתין, לכן אפילו אם עברו רק שנתיים שלא תבעה, מניחים שוויתרה (ביאור הגמרא ברש"י).³⁹

דעה ב': רק אם האשה עניה ובנוסף על כך היא גם פרוצה, דהיינו שאינה מתביישת לתבוע מזונותיה, היא מאבדת את מזונות העבר כבר לאחר שהמתינה שנתיים מבלי לבקש. אולם בכל האופנים האחרים היא מפסידה מזונותיה רק לאחר שעברו שלוש שנים שלא ביקשה (רא"ש). ופסק כן מספק, לפי איזה לישנא בגמרא ללכת, **וסתם אלמנה יש לה מזונות והיא נחשבת למוחזקת** (ב"י).

כאשר האלמנה החזיקה בידה משכון באותם השנים שלא תבעה מזונותיה, או שלוותה, היא אינה מוותרת, ולכן לא הפסידה מזונותיה (ירושלמי, רא"ש, ר"ן, שו"ע). אולם, המשכון מועיל רק על התקופה שכנגדה היה משכון, ואינה מועילה על תקופות קודמות שעליהם היא כבר מחלה (ב"ש ס"ק כג).

באשת איש, אפילו שהתה יום אחד ולא תבעה הפסידה, ורק באלמנה לא הפסידה מיד משום שמציאתה של האלמנה לעצמה ויתכן שניזונה מכך (רמב"ן, ב"י).

(סעיף טו) האלמנה תובעת מזונות, והיורשים טוענים שכבר נתנו:

כשלא נישאת, היורשים צריכים להביא ראיה שכבר נתנו,⁴⁰ לחילופין תישבע שבועת היסת, ותגבה מזונותיה (שו"ע).⁴¹ ולגירסת הריטב"א ברמב"ם, האשה צריכה להישבע שבועת משנה - בנקיטת חפץ (ב"ש ס"ק כה).⁴² כי כל זמן שלא נישאת היא המוחזקת והנכסים בחזקתה,

³⁸ צריך להמתין גם את חודש העיבור - החודש הנוסף של שנה מעוברת (ט"ז, ב"ש).

³⁹ הח"מ (ס"ק כו) מסתפק בדעת הרמב"ם, בדין עשירה פרוצה.

⁴⁰ ואפילו אם הכתובה אינה בידה (ב"ש ס"ק כד).

⁴¹ ואפילו אם התביעה היא לאחר שגבתה כתובתה בב"ד (טור, ח"מ ס"ק כז), ולא אומרים, שאילו היו באמת חייבים לה, היא הייתה תובעת את המזונות, כבר בעת שתבעה את הכתובה (פרישה).

⁴² כדין מלווה על המשכון, שלדעת הרמב"ם אע"פ שהמלווה מוחזק במשכון, אם הלווה טוען שכבר שילם, המלווה חייב בשבועת משנה. אולם, לפי גרסתנו ברמב"ם נשבעת רק שבועת היסת. הסברה לכך הוא משום שהאלמנה נחשבת כמוחזקת בנכסים יותר ממלווה המחזיק משכון.

דהיורשים נחשבים כמי שרוצים להוציא את המזונות מחזקתה, לכן עליהם מוטלת החובה להביא ראיה (באר הגולה אות כ).

לאחר שנישאת וכבר אינה מקבלת מזונות, היא צריכה להביא ראיה שלא נתנו לה, לחילופין היורשים ישבעו שבועת היסת, ויפטרו (שו"ע). כי כעת היורשים הם המוחזקים, והיא זו שרוצה להוציא מהם (באר הגולה שם).

כשהוויכוח נסוב על מזונות העתיד, לכו"ע היורשים – היתומים, אינם נאמנים לומר שפרעו לה, כי חזקה ש"לא עביד איניש דפרע בגו זמניה". ולעניין שבועה, נחלקו הפוסקים בלווה הטוען ששילם לפני זמנו (חו"מ עח, ב), ולהלכה נפסק שהמלווה גובה ואינו צריך להישבע, ונראה שהוא הדין באלמנה (ב"ש ס"ק כה).

(סעיף טז) ייחד קרקע לאשתו בשעת מיתה, שתהא ניזונת ממנו, אם אמר: "יהא קרקע פלוני למזונותיה", הרי ריבה לה מזונות, ואם הקרקע אינו מספיק לצרכי מזונותיה, נוטלת את החסר לה משאר הנכסים. לעומת זאת, אם פירות הקרקע מספקים יותר מכדי צרכיה, האשה זוכה בכל פירות הקרקע.

אמר לה בלשון "תהא קרקע זו במזונותיה" ושתקה, הרי היא ניזונת מפירות קרקע זו בלבד, גם אם הם אינם מספקים את כל צרכיה (שו"ע). כי שתיקתה מתפרשת כהסכמה, אך אם לא שתקה, לא הפסידה זכותה בנכסי הבעל האחרים, ולא כדעת בעל העיטור⁴³ (ב"ש ס"ק כז). ואין לדמות לבעל חוב שגם אם שתק לא אומרים שוויתר, לפי שבעל חוב גם כששותק אינו מוותר אפילו על מקצת חובו. לעומת זאת באלמנה, יתכן ששתקה כי היא מתכוונת לתבוע כתובתה בקרוב (ט"ז אות טו).

לאחר תקנת הגאונים שאשה גובה כתובתה ותנאי כתובתה גם ממטלטלין, נראה שדינים אלו חלים גם על מטלטלין, ולא רק על קרקע (ח"מ ס"ק כח).

(סעיף יז) אשה שהלכה עם בעלה למדינת הים, ולאחר זמן באה ואמרה: מת בעלי – נאמנת (שו"ע), כי היא לא תעיז לשקר, שמא יבוא בעלה (ט"ז אות טז).

אבל אם היא טוענת, "גרשני בעלי", אינה נאמנת, ונוטלת מנכסיו עד לערך כתובתה (שו"ע). דהיינו הפחות מבין האפשרויות: שהיא עדיין נשואה, התגרשה או מת בעלה (ראו ט"ז אות יז).

(סעיף יח) אלמנה שאין שטר כתובתה תחת ידיה (שו"ע), במקום שכותבים כתובה (ח"מ):

דעה א': אין לה מזונות, שמה מחלה כתובתה או מכרה או משכנה אותו (רמב"ם, שו"ע בסתם).⁴⁴ ומשמע שגם שבועה לא תועיל (כס"מ). אבל לפי גירסת הטור ברמב"ם יכולה להישבע ולגבות (ב"ש).

דעה ב': יש לה מזונות (רא"ש, רשב"א, שו"ע כיש אומרים). אולם לדעת הרא"ש גובה מזונות משום שנחשבת בה כמוחזקת, אך אינה גובה כתובתה (ב"ש ס"ק כט). לעומת זאת הרמ"א הכריע שגם גובה כתובתה, וקל וחומר שגם גובה מזונות, ותימא שלא השיג כאן על השו"ע (ב"ש ס"ק כט).

⁴³ הסובר שגם אם לא שתקה אין לה זכות בנכסיו האחרים (לא עיינתי בדבריו, אבל כך נראה בפשטות).
⁴⁴ ואין לדמות לאשה שהלך בעלה למדינת הים, שגובה מזונות אפילו אם שטר כתובתה אינה בידה, לפי שטוענים ליתומים (ב"ש ס"ק כט).

(סעיף יט) האלמנה אינה צריכה להישבע כדי לגבות מזונותיה (ראב"ד, רשב"א, רא"ש, רמ"א),⁴⁵ ויש חולקים (רמב"ם).

(סעיף כ) אין אלמנה ניזונת אלא מקרקעות בני חורין, ואינה גובה מנכסים משועבדים.

1. כאשר הבעל מכר או נתן נכסים בחייו.

2. אפילו כשהיורשים מכרו, משכנו או נתנו נכסים מירושת הבעל, לאחר מיתת אביהם.⁴⁶

לעומת זאת, אם הבעל נתן מתנת שכיב מרע, האלמנה ניזונת מהם (שו"ע), כאשר אין נכסים בני חורין אחרים לגבות מהם (רמ"א).⁴⁷ משום שמתנת שכיב מרע חלה רק לאחר מיתה.⁴⁸ לעומת זאת, חיוב המזונות לאשה ולבנות, חל כבר עם מותו, וחכמים תיקנו חיובים אלו, מיד כשגוסס ועומד למות, ומאותו עת כבר יחולו השעבודים לאלמנה ולבתה על נכסיו, כך שהשעבוד כלפי האלמנה קודמת לשעבוד של מקבל המתנה (ב"ש ס"ק לא). ואם נתן הבעל מתנה "מהיום ולאחר מיתה", נחלקו הפוסקים האם דינו כמתנת בריא או כמתנת שכיב מרע, ובשו"ע (ק"א, יז) פסק שדינו כמתנת בריא (ח"מ ס"ק ל).

הקדיש נכסיו,⁴⁹ הוי כמתנת בריא (ר"ן, רמ"א). מלשון הרמ"א משמע שהוא הדין אם השכיב מרע הקדיש, לפי שכח ההקדש גדול ממתנת שכיב מרע.⁵⁰ אבל בר"ן משמע שדין ההקדש כדין מתנה, ולכן אם הקדיש שכיב מרע, האלמנה עדיין ניזונת מהם (ח"מ ס"ק לא; ב"ש ס"ק לג).

והאלמנה אינה ניזונת ממטלטלין, אפילו בני חורין, מיהו אם תפסה, אין מוציאין מידו:⁵¹

דעה א': גם אם תפסה לאחר מיתת הבעל (רי"ף, רמב"ם, ריב"ן, שו"ע), כי במזונות חכמים נתנו לאלמנה כח שתפיסתה מועילה יותר מאשר בכתובה, כי במזונות היא אינה יכולה לגבות מנכסים משועבדים,⁵² ולכן יש כאן מעין פיצוי שחכמים נתנו לה (תוספות).

דעה ב': רק כשתפסה בחיי בעלה (ר"ח, בה"ג). והבעל יכול להוציא מידה, לפי שעדיין לא הגיע זמן גביה, ורק כשלא הוציא מידה ומת, שוב אין היורשים יכולים להוציא מידה (ב"ש ס"ק לד).

⁴⁵ והביאו הוכחה מכתובות (קז,א) - שהאלמנה אינה נשבעת למזונות, לפי שנשבעת בסוף לצורך גביית הכתובה.

⁴⁶ אולם בהמשך יבואר שהאלמנה יכולה למנוע מהם לעשות כן.

⁴⁷ כי הירושה נחשבת כבני חורין ביחס למתנת השכיב מרע, שיש עליה שיעבוד. אולם, שיעבוד הירושה כלפי האלמנה קודמת לשיעבוד של מתנת השכיב מרע (ראו ב"ש ס"ק לב).

⁴⁸ כי אדם חביב אצל עצמו, וגמר בדעתו שהקנין יחול רק לאחר שתצא נשמתו, שמא עדיין יתרפא.

⁴⁹ אפילו קדושת דמים (ב"ש ס"ק לג).

⁵⁰ וכך סובר גם רעק"א (אות ט), לפי שדין שכיב מרע המקדיש כל נכסיו, הוא ספק שלא נפשט בגמרא, אם ההקדש חל מחייו, או לאחר מותו. לכן אם עמד ולא מת, הנכסים חוזרים אליו, שמא לא חל ההקדש כלל. אבל אם מת, ההקדש חל בוודאי, והספק הוא רק אם ההקדש חל מחייו או לאחר מיתה, משום כך מחמת הספק אין אלמנתו ניזונת מההקדש.

⁵¹ ודווקא כשתפסה מרשות הרבים, או מסמטא, או מנפקד. אבל תפסה מרשות היורשים, הווי ספיקא דדינא, ויבואר לקמן בסעי' כג ברמ"א (רעק"א אות ח).

⁵² כי היא זוכה במזונות רק מכח תנאי ב"ד.

ועכשיו שתיקנו הגאונים שתגבה כתובה ותנאי כתובה ממטלטלין, הרי היא ניזונת מהמטלטלין אפילו לא תפסה (רי"ף, שו"ע).⁵³ מיהו אם נתן הבעל את המטלטלין לאחרים (ולא לבניו) יש אומרים שאינה ניזונת מהם (מרדכי, רמ"א).

מתנת שכיב מרע של מטלטלין לאחרים (ולא לבניו) לאחר תקנת הגאונים:

דעה א': מחלוקת, ולדעת רבנו שמואל אינו גובה, כי תקנו לאלמנה רק מטלטלין שבעין (מרדכי).

דעה ב': הווי כירושה וגובה (רא"ש, ב"ש).

דעה ג': הווי כמתנה ואינו גובה (תרוה"ד, רמ"א).

לדינא: אם האשה תפסה לפני שהגיעו לידי מקבלי המתנה, אין מוציאין מידה (ריב"ש, ב"ש ס"ק ל).

מתנת מטלטלין לבניו, לאחר תקנת הגאונים:

1. מתנת שכיב מרע, לכל הדעות האלמנה ניזונת ממנו (ח"מ, ב"ש).

2. מתנת בריא, הווי כירושה, והאלמנה גובה מהם (מרדכי, רמ"א סי' ק סעי' א, ח"מ). אולם, ח"מ וב"ש כתבו שיש החולקים על כך, לכן מספק האלמנה אינה גובה מהם.

(סעיף כא) האלמנה אינה יכולה לעכב את היורשים מליטול את המטלטלין, מחשש שמא יאבדו ולא יהיו לה מזונות, ולדרוש מהם להניחם בבי"ד, כדי שתוכל לזון מהם. אלא היורשים נוטלין את המטלטלין ומעלין לה מזונות. ואפילו אם הבעל התנה בפירוש שתזון מהמטלטלין אינה יכולה לעכב אותם. ורק אם תפסה אין מוציאין מידה.

אבל אם הניח קרקע, האלמנה יכולה לעכב את היורשים מלמכור (שו"ע).

ויש לחלק בין קרקע שמשועבד מן הדין לאלמנה, שיכולה למנוע מהיורשים למכור. למטלטלין בהן לא יפו את כוחה של האלמנה באופן שתוכל למנוע מהיורשים למכור, וגם כשהם מוכרים את המטלטלין האלמנה אינה ניזונת מדמי המקח, ולא כמשמעות המחבר כאן (ח"מ ס"ק לה, לו).

מכרו היורשים קרקע, האלמנה אינה מוציאה מהלקוחות, מה דין דמי הקרקע?

דעה א': הדמים נכנסים תחת הקרקע, ולאחר תקנת הגאונים אף תחת מטלטלין, ולכן האלמנה גובה מזונות מן הדמים (רב האי, שו"ע בסתם).

דעה ב': האשה אינה גובה את דמי הקרקע (רא"ש, רמ"א סי' קיב סעי' יד, שו"ע כיש מי שאומר).

דעה ג': הדמים אינם נכנסים תחת הקרקע, אך היורשים חייבים לשלם לאלמנה כיוון שהזיקו לשעבודה, אך לא את דמי המטלטלין, משום שאת המטלטלין היא גובה רק מתקנת גאונים ולכן הם אינם משועבדים (טור).⁵⁴ אבל אם התנה בעלה שתיזון מהמטלטלין, והיורשין מכרו אותם, האלמנה ניזונת מדמי המקח, כי כאן המטלטלין היו משועבדים לה מן הדין ולא רק מתקנת הגאונים (ב"ש).

⁵³ נפק"מ לאחר תקנת הגאונים בין דעת הר"ח לדעת הרי"ף, אם תפסה יותר מכשיעור (כמבואר להלן סעי' כג).

⁵⁴ ולדעת הרא"ש אין כאן מזיק שעבוד חבירו, משום שהקרקע נשארה שלימה ולא חפרו בא בורות (ב"ש).

הסבר דעת הרמ"א: בשו"ע חו"מ (קז,ד) עוסק בבעל חוב שבא לגבות מיורש שמכר נכסים משועבדים לגוי, ולכן השיעבוד הוא מדאורייתא. הרמ"א שם לא השיג על השו"ע שהביא את שתי הדעות, כי הסכים עם דעת הטור שחייב מדין מזיק שעבודו, אך לא הסכים לטעם החיוב על פי רב האי. אולם באה"ע סי' קיב במזונות הבנות, שהן דרבנן וכך גם אצלנו במזונות אלמנה, הרמ"א סובר שגם הטור יודה שלא גובים את דמי הקרקע (כדעת הרא"ש), כמו גם במטלטלין שלא גובים את דמיהם מצד הזקת השעבוד, הועיל והם מדרבנן. אמנם לפי זה צ"ע מדוע הרמ"א לא השיג כאן על השו"ע (ב"ש).

הקנה לאשתו את המזונות בקנין, האלמנה מוציאה מזונותיה גם מנכסים משועבדים, ודווקא כשהקנה במפורש על מזונות שלאחר מיתה. אבל בהקנה סתם ואפילו כתב כן בכתובה, מסתמא הקנה רק על מזונות שבחייו (רשב"א, מ"מ, ב"י, רמ"א), כי יד בעל השטר על התחתונה (ביאור הגר"א אות מא).

(סעיף כב) הניח נשים רבות, אע"פ שנשאן זו אחר זו, כולם ניזונות בשווה, שאין דין קדימות במזונות (שו"ע). כי החיוב כלפיהם, חל רק לאחר מיתה, ואז כולן שוות לעינין זה (ב"ש ס"ק מא).

(סעיף כג) אלמנה שתפסה מטלטלין, כדי לזון מהם, בין תפסה מחיים ובין תפסה לאחר מות בעלה, ואפילו תפסה ככר זהב, אין מוציאים מידה.⁵⁵ אלא בי"ד כותבים מה שתפסה ומחשבים לכמה זמן יספיק לה, והיא ניזונת ממה שבידה, עד שלא ישאר, ותחזור לקבל מזונות בהתאם למה שבי"ד חישובו. או עד שתמות ויורשי הבעל יקחו את היתרה (שו"ע). ואם פסק זכאותה למזונות מכל סיבה שהיא, יורשי הבעל לוקחים את הנותר ממה שתפסה (ח"מ ס"ק מא).

מקום התפיסה (שתי הדעות מובאות ברמ"א):

דעה א': תפיסת מטלטלין מועילה רק מרשות הרבים או מסמטא, אבל אם תפסה מרשות היורשים, מוציאים מידה (ר"ן בשם רש"י). אולם, לאחר תקנת הגאונים גם לדעה זו, האלמנה יכולה להוציא מרשות היורשים (ח"מ ס"ק מב), ודווקא כשלא תפסה יותר משיעור מזונותיה (ב"ש).⁵⁶

דעה ב': גם אם תפסה ברשות היורשים, אין מוציאים מידה (ריב"ש).

המחלוקת מתייחסת רק למטלטלין, אבל במעות, לכל הדעות מועילה תפיסה (ב"ש ס"ק מג).⁵⁷

לכל הדעות בעיני תפיסה גמורה באחד מדרכי הקניה, **אבל אם תפסה רק את מפתחות החדרים לא מקרי תפיסה ונותנים הכל ליורשים** (ריב"ש, רמ"א), כיוון שהחפצים עדיין נמצאים בחדרי היתומים (רא"ש), ותימה, הרי האלמנה גרה בבית ויש לה דין של שוכר, והרי היא קונה בקנין חצר, לכן צריך לדחוק ולהעמיד שמדובר בחדרים שאין לה רשות בהם (ב"מ). ורעק"א תירץ שזכות האלמנה היא רק לגור שם מתנאי בי"ד, ולא לשום שימוש אחר ולכן אינה קונה בקנין חצר.

⁵⁵ ואפילו לדעת הרמב"ם, שאלמנה התובעת מזונות צריכה שבועה, אם תפסה הרי היא ניזונת ממה שתפסה ללא שבועה, עד שתבוא לבי"ד לתבוע מזונות (ב"ש ס"ק מב).

⁵⁶ הפוסקים חלוקים בשאלה, האם קודם תקנת הגאונים מועילה תפיסה לאחר מיתה, ונפק"מ לאחר התקנה שתפסה יותר מהשיעור ובכך עוסק המחלוקת כאן.

⁵⁷ כפי שכתב הר"ן שגם לסוברים שמדינא דגמרא לא מועילה תפיסת מטלטלין לכתובה, תפיסת מעות מועילה.

דווקא שתפסה בעצמה אבל תפיסה ע"י שליח לא מהני (ריב"ש, רמ"א). והטעם המובא בריב"ש הוא מפני ש"תופס לבעל חוב במקום שחב לאחריני".⁵⁸ מתשובת הריב"ש נראה שמדובר דווקא במקרה שהמטלטלין משועבדים גם למקבלי מתנה (מהיורשים או מהבעל), ואז השליח חב גם להם, אבל כשאין כאן בעלי חוב אחרים, האלמנה יכולה לתפוס גם על-ידי שליח, אך השליח אינו יכול לתפוס מזון ליותר משלושים יום, כפי מה שהאלמנה עצמה מוציאה מהיורשים בכל פעם, וראוי שבי"ד יתפוס את נכסי היתומים לטובתם, כדי שהאלמנה לא תוכל לתפוס מהם (ח"מ ס"ק מג). אולם, יתכן שגם אם אין בעלי חוב אחרים, השליח אינו יכול לתפוס עבורה, משום שחב בזה ליתומים, כי הוא מונע מהם להרוויח מהמטלטלין (ב"ש ס"ק מד).

(סעיף כד) תפסה יותר מהראוי לגבות בבי"ד בבת אחת, דהיינו יותר ממזונות לכדי שלושים יום, כשיכלה מה שתפסה ותבוא לתבוע מזונות, משביעין אותה על הכל (שו"ע). הגם שידוע שיעור התפיסה, לפי שתפסה יותר מהראוי לה (ח"מ ס"ק כד). ונשבעת שלא נשאר לה כלום, ושלא בזבזה או נתנה לאחרים (ט"ז אות כז).

(סעיף כה) אלמנה שבאה לבי"ד לתבוע מזונות, מוכרין בלא הכרזה ונותנין לה מזונות, והיא אינה צריכה לפנות לבי"ד מומחים, אלא יכולה למכור את הנכסים ללא הכרזה בפני ג' אנשים נאמנים (הבקיאים בשומא).⁵⁹

מכרה בעצמה, ללא בי"ד, במחיר הראוי (שווה בשווה):

דעה א': המכר קיים, ומה שכתוב⁶⁰ שצריך בי"ד, זה רק לכתחילה (רמב"ם, שו"ע בסתם). דעה ב': המכר בטל (ר"ח, רמב"ן, רא"ש, שו"ע כיש חולקים). ואפילו מכרה בפני שני עדים, שחכמים תיקנו שתמכור בפני שלושה (ח"מ ס"ק מו). ספק מגורשת, שבעלה חייב במזונותיה, דינה כאלמנה ויכולה למכור בפני שלושה נאמנים (ב"ש ס"ק מו).⁶¹

אלמנה שמכרה בעצמה למזונותיה, וטעתה במחיר:

דעה א': אפילו בטעות כלשהו, המכר בטל (טור, בדק הבית, מהרש"ל, ד"מ). הועיל ואין נותנים לה בכל פעם יותר מל" יום הווי כטעות בשל היתומים (ב"ש).

דעה ב': אינו בטל, כיוון שכל סכום שטעתה בא, שייך לה למזונותיה, וטעתה בשלה (ב"י).

(סעיף כו) למשכן אינה צריכה אפילו בי"ד הדיוטות (שו"ע). כי במשכון אין שומא (ביאור הגר"א אות נא).

(סעיף כז) לקחה קרקע לעצמה, בסכום ידוע, אפילו במחיר הראוי (שווה בשווה), אינו כלום (שו"ע), כי כדי לזכות במקח צריך שאחר יקנה לו, וכאן לא הקנו לה (ט"ז אות ל). ואפילו הכרזתה, ואם התייקר אח"כ צריכה להחזירו ליורשים, וגם כשלא התייקר, היורשים יכולים לבטל את המקח (שו"ע). אבל היא אינה יכולה לבטל את המקח, אלא אם טעתה במחיר (פרישה אות נז).

⁵⁸ דהיינו, בעל חוב אינו יכול לתפוס דבר המשועבד גם לבעל חוב אחר.

⁵⁹ אפילו אם אין ביניהם אחד שלפחות אחד מהדיינים ד"גמיר וסביר", אחרת זהו בי"ד יפה לכל דיני ממונות בזמן הזה (ר"ן, ב"י, ח"מ).

⁶⁰ בבבא-מציעא (לב,א).

⁶¹ אבל לאחר מות בעלה, אינה ניזונת מן היתומים.

(סעיף כח) קנתה לעצמה בפני בי"ד שלושה הדיוטות:

דעה א': מכרה קיים, כי כוונת הבבלי (כתובות צח,א) שלא עשתה כלום, הוא רק כשמכרה ללא בי"ד כלל (מ"מ ברמב"ם).

דעה ב': אינו כלום, עד שיהיו בי"ד ממוחין (ר"ח).

משמע מכאן שכששמו בי"ד מומחין, היורשים אינם יכולים לבטל את המקח, ואפילו התייקרה הקרקע (מהרש"ל, כי שומא אינה חוזרת) אבל הרמ"א חלק עליו (ח"מ ס"ק מח; ב"ש ס"ק מז).

(סעיף כט) אלמנה שמכרה, האחריות על היתומים, ואעפ"כ היא אינה יכולה לטרוף מהלקוחות - שהיא עצמה מכרה להם (שו"ע). שאע"פ שלא קיבלה על עצמה אחריות מעלמא, היא קיבלה אחריות על עצמה,⁶² ואפילו מכרה עפ"י בי"ד (ב"ש).⁶³ קנתה לעצמה וטרפו ממנה, הרי היא חוזרת על היתומים, וגובה מזונותיה מעת שטרפו ממנה (ב"ש ס"ק מח).

(סעיף ל) מוכרים לצרכי מזונות האלמנה, כדי לזון מהם ששה חודשים ולא יותר (שו"ע), שמא תתארס או תתבע כתובתה, ולמה נמכור מנכסי היתומים יותר מן הצורך (ח"מ ס"ק מט). והמעות ישארו ביד הלוקח, שלא יתנם לה הכל מיד, אלא כדי מזון שלושים יום (שו"ע). ואם תינשא יחזיר הלוקח את מה שבידו ליורשים (רש"י, ב"י). וכך חוזרת והולכת לעולם, עד שישאר מהנכסים כדי כתובתה, וגובה כתובתה מהשאר והולכת לה (שו"ע).

יש אומרים דהא דמוכרת לששה חודשים, הינו דווקא קרקע, אבל בזמן הזה דניזונת ממטלטלין, אין למכור אלא חפץ אחד בכל פעם (בעל העיטור, טור, רמ"א), ואפילו אינו מספיק אלא למזונות של חודש אחד (פרישה). **הטעם שמחלקים בין קרקע למטלטלין:**

1. לפי שקרקע אינו ראוי להימכר דבר מועט, אבל מטלטלין, אפילו חפץ אחד ראוי למכירה בפני עצמה (טור, ביאור הגר"א אות נה).

2. בקרקע לא רצו להטריח את בי"ד בכל חודש, ולכן הרשות בידם למכור אחת לששה חודשים (ח"מ ס"ק מט).

(סעיף לא) אם אין מוצאים, ליקח כדי מזונות של ששה חודשים, מוכרים לתקופה ארוכה יותר, לפי ראות עיני הדיינים, כדי שיהיו לה מזונות (שו"ע). ודווקא בי"ד מומחים וכשרים לדין,⁶⁴ אבל שלושה הדיוטות, יכולים למכור רק לששה חודשים ולא יותר (ב"ש ס"ק מט).⁶⁵ ואם הבעל נתן לאשתו רשות, יכולה למכור כמה שרוצה וללא בי"ד, בהתאם לרשות שקיבלה (ב"ש ס"ק מט).

(סעיף לב) כשפוסקין מזונות לאלמנה שאינה ניזונת עם היתומים, אין נותנים לה לפחות משלושים יום, וכן לאשת איש, כדי שלא תצטרך להתבזות על מזונותיה בבי"ד בכל יום (שו"ע).

⁶² בי"ד שמכרו לאלמנה, כדין האלמנה עצמה, ואינה יכולה לחזור ולגבות את מה שכבר גבו עבורה בי"ד (ב"ש).

⁶³ ומוכח משיטת הר"ח, שאם מכרה בעצמה לא עשתה כלום, ולכן כאן מדובר במכרו בי"ד.

⁶⁴ ומובא בטור שכשבי"ד מוכרים אין קיצבה לדבר, ומוכרים לפי ראות עיניהם.

⁶⁵ בין אם מוכרים מיד לאחר מות הבעל, ובין אם מוכרים לאחר זמן (ב"ש).

סימן קטו. דין היוצאת בלא כתובה

(סעיף א) אלו יוצאות שלא בכתובה, העוברת על דת משה ויהודית, איזהו דת משה:

שהאכילה את בעלה מאכל שאינו מעושר (שו"ע), ואע"פ שיכול היה להפריש מעשרות בעצמו, ולא לסמוך עליה (מ"מ, ח"מ ס"ק ב), או אחד מכל האיסורים (שו"ע), ונלמד קל-וחומר ממאכילו אוכל שאינו מעושר, שכאמור היה יכול להפריש בעצמו ולהימנע מאיסור, ולרוב הדעות בזמן הזה איסורו מדרבנן, וכל שכן איסורים מדאורייתא,¹ שמכשילו באיסורים שאינם תלויים בו (מ"מ, ח"מ).

האם מפסידה כתובתה גם באיסורים שאין בהם אכילה?

דעה א': יש להסתפק אם גם באיסורים שאינם איסורי אכילה, או שדווקא באיסורי אכילה (ח"מ).

דעה ב': דווקא באיסורי אכילה, משום דברי התוס' בחולין, שצדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן, המתייחס לאיסורי אכילה, ומכאן שגנאי לצדיק שאוכל דבר איסור (ב"ש).

או ששימשו נידה, ונודע לו אח"כ, כגון שאמרה: פלוני חכם תיקן לי הכרי הזה, או התיר לי חתיכה זו, או טיהר לי הדם הזה ונמצאת שקרנית (שו"ע). וצריך לפרש באופן שבאו עדי ביאה, או שהודתה ששימשה אותו בנידה, ולכן הפסידה כתובתה. ואע"פ שאין אדם משים עצמו רשע, נאמנת לחייב את עצמה בדבר שבממון,² אבל בעדי ייחוד לא הפסידה, כי האשה יכולה להכחיש לומר שלא הגיע לידי שימוש (ח"מ).³

ידע הבעל שהיא נידה, ובכל זאת שימש:

דעה א': יש לה כתובה (פמ"א, ר"י הלוי, נו"ב, ומשמע בשו"ע⁴).

דעה ב': אין לה כתובה, כדי שלא תהא חוטאת נשכרת. אבל הבעל אינו נשכר, לפי שלא קיבל ממנה כלום, ורק נפטר מהכתובה⁵ (שו"ת הרמב"ם, רדב"ז).

אשתו טוענת שהבעל ידע שהיא נידה והוא מכחישה:

דעה א': ישבע הבעל שלא ידע, ויוציאה ללא כתובה (פנים מאירות, פת"ש אות ג).⁶

¹ האם מחלקים בין איסורי דאורייתא לדרבנן: ברמב"ם מופיע הלשון "טיהר לי את הכתם". לעומת זאת, בטור ובשו"ע כתבו בלשון "טיהר לי את הדם". ואולי הם סוברים שרק כשהיא מכשילו באיסורי דאורייתא, הפסידה כתובתה, ולא באיסורי דרבנן, ואם כך צריך לומר שהטור לשיטתו, שגם בזמן הזה תרומות ומעשרות מדאורייתא (ברית אברהם, פת"ש אות ה).

² סיכום דעות שמודה שהכשילו:

דעה א': אינה נאמנת, לפי שאין אדם משים עצמו רשע (ראב"ד).

דעה ב': נאמנת להפסיד כתובתה, לפי שהודעת בעל דין כמאה עדים דמי (רשב"א, ר"ן, ח"מ, ב"ש)³ כשהודתה שעברה על דת יהודית, אינה יכולה לטעון משתה הייתי ברך, כיוון שעל מחילה אי אפשר לטעון השטאה (מהר"י הלוי, פת"ש אות ד).

⁴ שכתב "ונודע לו אחר כך", ומשמע שאם ידע כבר בעת ששימשו לא.

⁵ אבל הכניסה לו צאן ברזל, חייב לפרוע לה, כי עכשיו הוא הופך לנשכר.

⁶ ואף שנראה שיש על כך מחלוקת מחו"מ ס"י פב, הבעל יכול לומר 'קיים לי', וישבע ויפטר (פת"ש אות ג).

דעה ב': האשה אינה נאמנת, אפילו להשביעו, שאם לא כן, בכל מקרה שעוברת על דת תטען שגם הוא עובר, והוא אינו יכול להוכיח, שהרי עדות של "לא ראינו",⁷ אינה ראייה (ר"י הלוי).

ואפשר לפרש שאין כאן מחלוקת. דעה א', עוסקת במקרה שאין עדים, והאשה מודה מעצמה, לכן היא נאמנת במיגו שיכולה להכחיש, לכן הבעל חייב בשבועת היסת. לעומת זאת ר"י הלוי עוסק במקרה שיש על כך עדים ולכן אין לה טענת מיגו, לכן הבעל אינו צריך להישבע.⁸

כדי שתפסיד כתובתה הפוסקים דנו על מספר תנאים:

א. מדוע כשעוברת על דת יוצאת ללא כתובה? דעה א': שמה זינתה (מל"מ). דעה ב': שמה תיזנה (ב"ש, ב"מ), לכן כשהאשה נוהגת בפריצות, ויש חשש שתזנה, יוצאת ללא כתובה (ב"ש ס"ק א). אולם, לדעה א' אם לבסוף יתברר שלא זינתה, לא הפסידה כתובתה (פת"ש אות א).

ב. **ודווקא בהוכחה בעדים, כגון שהעידו שבאותה שעה שאמרה פלוני הפריש מעשרות (תקן לה הכרי), לא היה אותו פלוני בעיר, וגם יש עדים, שאמרה לבעלה שהוא מתוקן ושהוא אכל על פיה (שו"ע).** משמע, שאפילו שני עדים הכחישו את טענתה שהחכם התיר לה, אם אין עדים שאמרה כן לבעלה לא הפסידה כלום, לפי שעדיין יכולה להכחיש ולומר שלא אמרה לבעלה, וגם אם יש עדים שאמרה לבעלה, היא יכולה לומר שלא נתנה לו לאכול, ומיד שרצה לאכול מנעה ממנו, ואף שהוכחה באחד מהדברים שאמרה, לא הוחזקה כמשקרת בכל דבריה (טור, שו"ע, ר"י הלוי, ח"מ ס"ק ג). ויש החולקים וסוברים שאם יש עדים שאמרה לו שהפירות מעושרים או שהיא טהורה, והוא טוען שאכל מהפירות או ששימש, ללא עדות תומכת נוספת, נאמן (ב"מ, ב"ש, פת"ש אות ז).⁹

ג. **אבל אם אין עדים והיא כופרת ואומרת שלא האכילתו, או שמכחשת החכם שאומר שלא תיקן לה, והיא אומרת שתיקן לה, נאמנת (שו"ע).** זו דעת הרא"ש, שנאמנת להכחיש, אבל הרמב"ן כתב בשם רבותיו שכל עד (האשה), המסתמך על עד אחר (החכם), אם העד הראשון (החכם) מכחיש, הראשון (החכם) נאמן. ותמוה שהמחבר השמיט דעה זו (ח"מ ס"ק ד). הובאו לכך שני תירוצים:

1. יש לחלק ולומר שאם האשה טוענת שראתה את החכם מעשר את הפירות, נאמנת גם נגד החכם, לפי שהיא אינה מסתמכת על דבריו, אלא יודעת שהפירות מעושרים ועד אחד נאמן באיסורים. לעומת זאת, בטוענת שהחכם אמר לה שעושר את הפירות והחכם מכחיש, היא

⁷ בדומה לפתגם העממי: לך תוכיח שאין לך אחות.

⁸ מעשה באשה ששימשה עם בעלה יותר מחצי שנה כשהיא נידה, וכשהתברר הדבר הבעל בא וטען שאמרה שהיא מעוברת, והיא הודתה ואמרה שהוא נקי מעוון. ופסקו ב"ד שיגרשה ללא כתובה. וכעבור כמה ימים חזרה ואמרה שבעלה ידע מזה, אלא שביקש ממנה לחפות עליו, ואז הוא לא יגרש אותה. ופסק הנו"ב שאינה נאמנת, ויכול לגרשה מיד בעל כרחה, אבל היא אינה מפסידה כתובתה אלא כשהיתרה בה. וכשמגרשה ללא התראה, תשבע שידע ותיטול כתובתה.

אשה מעוברת ששימשה עם בעלה בעת נידתה, ובעלה רוצה לגרשה בעל כרחה, והיא אומרת שהיא לא ידעה שיש טומעת נידה במעוברת. הבעל אינו יכול לגרשה בעל כרחה, ד"אומר מותר" הוא פחות משוגג, וכמה נשים טועות בכך, ודינה כשוגג (מעיל צדקה, פת"ש אות יא).

⁹ סיכום סוגיית נאמנות האשה כנגד החכם:

דעה א': צריך עדים שהחכם לא הפריש מעשרות, אך החכם לבדו אינו נאמן להכחיש (ירושלמי, רא"ש כתובות, ר"ן, שו"ע).
דעה ב': החכם נאמן, מדין עד המסתמך על עד אחר המכחישו (רמב"ן, רא"ש שבועות, משמע ברמב"ם).

אינה נאמנת, כיוון שכעת האשה מסתמכת רק על דברי החכם, ומעצמה אינה יודעת (ח"מ ס"ק ד).

2. ביחס לכתובה, החכם אינו נאמן, כי אי אפשר להפקיע ממון בעד אחד, ורק באיסורים החכם נאמן, לכן כאן שדנים בחיוב ממון של הכתובה, השו"ע פסק שהאשה נאמנת כנגד החכם (ב"י, ב"ש ס"ק ד).

ד. רצתה להאכילו דבר איסור ולא אכל (באר הגולה אות ו):

דעה א': לא איבדה כתובתה, אלא אם כן נכשל בפועל, כיוון שיכולה לטעון ששיחקה בו, ובסוף הייתה מונעת ממנו מלהיכשל (רא"ש, ר"ן, שו"ע).

דעה ב': הפסידה כתובתה (רא"ה).

מקרים הפוכים, בהם הבעל מחוייב להוציאה בכתובה: כשהוא מאכיל את אשתו מאכלים אסורים, או נודר ואינו מקיים, שעל כך הבנים מתים (שלטי הגיבורים, ח"מ ס"ק א). ודווקא שרוצה ילדים, כדי שיעזרו לה כשתזקין (ב"ש ס"ק א).

(סעיף ב) הוחזקה נדה על ידי שכנותיה, שראוה לובשת בגדי נדותה, ואמרה לבעלה טהורה אני, ובא עליה, יוצאת בלא כתובה (שו"ע). וכשהיא מודה ששימשות, אפילו טוענת טהורה אני, אינה נאמנת במיגו שיכלה לומר שלא שימשו, דהוי מיגו במקום עדים, כי השכנות מעידות שלבשה בגדי נידה (ח"מ ס"ק ה). וברוב המקרים "אמתלא",¹⁰ אינה מועילה (ב"ש ס"ק ו). כמבואר בשו"ע יו"ד (קפה, ג), אבל דעת הטור שם שמועיל.¹¹ וכתב הפרישה, שכאן גם הטור יודה שאמתלא אינה מועילה. כיוון שכבר שימשה עם בעלה ומפחדת להפסיד כתובתה, אבל אם היא רק הוחזקה בשכנותיה כנידה ועדיין לא שימשה, לדעת הטור יועיל אמתלא (פרישה). ונה"ט"ז (אות ב) חולק וסובר שבכל אופן כשיצאה בבגדי נידה, גם לדעת הטור, לא יועיל אמתלא.¹² וכתב הלבוש שמעצם העובדה שהם שימשו לאחר שיצאה בבגדי נידתה, היא משיאה שם רע לבעלה, ותצא בלא כתובה (ב"ש ס"ק ו).

(סעיף ג) הנודרת ואינה מקיימת תצא בלא כתובה (שו"ע) לפי שגורמת לבניו למות, שבעוון נדרים בנים מתים (ט"ז אות ג). וגם אם עוברת על חטאים אחרים שבגללה הבנים מתים, מוציאה ללא כתובה (ב"ש). וכן אם עברה על שבועה, או על חרם. אבל אם הביאה עדים שגם הוא עובר על נדרים, שבועה, או חרם, לא אבדה כתובתה אף אם היא עוברת (רשב"א, הגה"מ, רמ"א). כי גם הוא אינו מעוניין בבנים, שעובר על איסורים שבעוונם בנים מתים, לכן אפילו לגרשה בכתובה אינו יכול מנימוק זה (ח"מ ס"ק ז). והוא הדין לכל איסור שבגללה האשה יוצאת בלא כתובה, וגם הבעל עובר עליו. אבל אם מדובר באיסורים שונים, אין אומרים כן. כי מומר לדבר אחד לא הוי מומר לדבר אחר, ולכן האשה תצא בלא כתובה (ב"ש ס"ק ז).

¹⁰ דהיינו, נתינת טעם סביר והגיוני לדבר שיקרי שנאמר קודם לכן. במקרים מסויימים מקבלים חכמים את ה"אמתלא" שנותן אדם למה שאמר קודם לכן, כשהוא מסביר שלא אמר אמת מפני סיבה מספקת. לדוגמא: אשה שאמרה לבעלה: "טמאה אני", וחזרה ואמרה: "טהורה אני", ומסבירה: "לא אמרתי לך טמאה אני, אלא מפני שלא היה לי כח לתשמיש" - הרי היא נאמנת.

¹¹ אם באמרה טמאה אני, מועילה "אמתלא". בוודאי אם היא רק הוחזקה כנידה מועילה "אמתלא".
¹² הרשב"א מחלק שמשום אונס או בושה יתכן שתאמר "טמאה אני", אך לצאת בבגדי נידה בפני שכנותיה לא תעשה, ולא יועיל בזה אמתלא. ה"ט"ז מביא חילוק נוסף בשם המהר"ל, שבהוחזקה נידה בשכנותיה, גם אם אח"כ תתן לבעלה אמתלא, השכנים לא יידעו מזה אלא רק בעלה, משא"כ כשאומרת לבעלה "טמאה אני" סמכה על כך שאח"כ תיתן לו אמתלא.

אשה הנודרת ואינה מקיימת, והיא עקרה ואין לה ילדים העלולים למות, יש להסתפק אם הבעל יכול לטעון שלולא נדרה היה מתרחש להם נס והייתה יולדת. אולם, בדור הזה שפרוצים בנדרים, צריך לדקדק היטב לפני שמוציאים אשה ללא כתובה מטעם נדרים (תרוה"ד, ח"מ). לפי זה, בימינו אין להוציא אשה ללא כתובה בנימוק שנודרת ואינה מקיימת (פת"ש אות ב).

נשבעה שאם תעשה דבר מסויים יוכל לגרשה בעל כרחה, הבעל יכול לגרשה בעל כרחה, משום שחרם דרבינו גרשום שאסור לגרש אשה בעל כרחה נתקן לטובתה, ורשאית למחול, אלא שבדרך כלל יכולה לחזור בה ממחילתה. אולם כאן, אם תחזור בה, היא תעבור על שבועתה והוא יוכל לגרשה בעל כרחה מדין עוברת על דת יהודית, לכן ממה נפשך הוא יכול לגרשה (ב"ש ס"ק ז).

אשה שהמירה דתה מאונס, אע"פ שהיתה צריכה למסור נפשה, כיוון שאינה מכשילה את בעלה לכאורה אינה נחשבת כעוברת על דת. מצד שני, יש לומר שנחשבת כעוברת על דת, בגלל התקלה שייצא על ילדיו לעז גדול מאימם, ומכל מקום צריך להתרות בה (שו"ת הרא"ש). ונראה שהרמ"א הכריע שנחשבת כעוברת על דת, ולכן אם התרה בה הפסידה כתובתה.

אשה שהמירה דתה מרצון.

דעה א': אין חילוק בין המירה מאונס להמירה במזיד (רמ"א). הרמ"א לשיטתו (ז,יא),¹³ שהמירה מרצון, אין דינה כזינתה, אלא צריכה התראה, אך פוסקים רבים שם חולקים עליו (ב"ש), וכתבו שהרא"ש עוסק דווקא באונס, אבל במזיד דינה כזינתה וודאי, שמפסידה כתובתה מיד, בלא התראה, שהרי מומר לעבודה זרע הוי מומר לכל התורה, ובוודאי הפקירה עצמה לזנות והווי גרוע יותר מקינוי וסתירה (ח"מ). וגם אם נתייחס לכך כאל ספק, הרי היא נאסרת מספק, ואע"פ שהווי "איני יודע אם פרעתיך",¹⁴ הועיל וסוף סוף גרמה לעצמה להיאסר, אין לה כתובה (ב"ש).

דעה ב': דינה כזינתה, שמפסידה כתובתה אף ללא התראה (ט"ז, ח"מ, ב"ש).

(סעיף ד) איזו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל. ואלו הם הדברים שאם עשתה אחת מהם עברה על דת יהודית:

מפתח:

מבוי מפולש – דרך הפתוחה משתי צדדיו.

רבים בוקעים – רבים מסתובבים.

¹³ שם הרמ"א מביא מחלוקת באשה שהמירה דתה מרצון, האם נאסרת לבעלה. וכתב שם שיש אומרים שגם אם המירה דתה מרצון לא אמרינן שזינתה ואינה נאסרת לבעלה.

¹⁴ הטוען טענת ברי (טענה ודאית) אינו יכול להוציא ממון מהטוען טענת שמא (טענת 'אוליי') בעזרת טענתו בלבד, שכן עליו להביא ראיה לטענתו. אולם, דין זה אמור רק כאשר הנתבע טוען "איני יודע אם הלווית לי". אבל אם הנתבע זוכר שהתובע הלווה לו ורק אינו זוכר אם פרע את החוב - כלומר, טוען "איני יודע אם פרעתי, חייב לשלם (משנה בבבא-קמא ק"ח,א).

ה"ט"ז (חו"מ סוף סי' ע"ה) מסביר את הסברא שבדין זה: דדוקא ב'איני יודע אם אני חייב לך', ועכשיו נולד ספק - מוקמינן בחזקתו שהיה תחלה קודם הספק, דלא היה עליו שום חוב. מה שאין כן ב'איני יודע אם פרעתיך', אם נוקי הממון בחזקת קמא קודם שנולד הספק - אז ודאי חייב לו, ממילא נשאר החוב בתקפו". כלומר, הטוען טענת שמא חייב בשל "חזקה דמעיקרא": אנו משאירים את המצב הידוע האחרון על כנו, כל עוד לא ידוע לנו שהוא השתנה. כיוון שאנו יודעים בוודאות שהתובע הלווה לנתבע, ורק אינו בטוחים אם הוא פרע את חובו - מעמידים את ההלוואה על חזקתה, ומחייבים את הנתבע להשיב אותה לתובע.

חצר – מקום שאין הרבים עוברים בה, או נמצאים בה.¹⁵

רשות הרבים – שוק, מבוי מפולש, חצר שרבים בוקעים בו.

קלתה – כיסוי חלקי של השיער.¹⁶

רדיד - לבוש עליון העוטף את גוף האשה, לתוספת כיסוי וצניעות.

דת משה – דין מדאורייתא.

דין יוצאת פרועת ראש:

לרשות הרבים: עוברת על דת משה.

מחצר לחצר דרך מבוי מפולש: עוברת על דת יהודית.

לחצר - הובאו שלוש דעות:

דעה א': מותר (רש"י, תוס', ר"ן, שו"ע כא,ב).¹⁷

דעה ב': עוברת על דת יהודית (ירושלמי, סמ"ג, ש"ג, ב"ח¹⁸).

דעה ג': אסור, אך אינה עוברת על דת יהודית (ב"ש ס"ק ט).¹⁹

דין יוצאת בקלתה (וללא רדיד):

לרשות הרבים: עוברת על דת יהודית. בכל שאר האופנים - מותר.

טווה בשוק ומראה זרועותיה לבני אדם (שו"ע).²⁰ **ורגילה בכך** (רשב"א, רמ"א), **ושיעור רגילה שתי פעמים**, שבכך נקראת עוברת על דת יהודית (ב"מ, פת"ש אות י):

שאלה: הרי אם התרה בה, אפילו בפעם אחת עוברת, ואם לא התרה בה, גם ברגילה בכך, אינה מפסידה כתובתה.

הסבר א': אכן, גם כשאינה רגילה לעבור על כך, אם היתרה בה, עוברת על דת (ח"מ ס"ק יא).²¹

¹⁵ חצר שרבים בוקעים בו דינו כמבוי, מבוי שאין הרבים בוקעים בו דינו כחצר (ירושלמי, רי"ף, שו"ע).
¹⁶ מטפחת, בגד, או סל על ראשה - שאינם מכסים את כל השיער. אמנת שו"ת באר שבע (סי' יח) ושו"ת חת"ס (או"ח סי' לו) סוברים שמדובר בכיסוי ראש מלא ומשום דת יהודית האשה צריכה כיסוי נוסף. אולם המאירי (כתובות עב,א), הב"ח ושו"ת תשובה מאהבה (סי' מח) חולקים עליהם, וגם לשיטת החת"ס והבאר שבע בימינו המנהג השתנה (יביע אומר ח"ד אה"ע ג,ב).
¹⁷ **האם מותר גם לכתחילה?** כן (שו"ע כא,ב, ד"מ), מכל מקום מידת צניעות שלא יראה שיערה כלל אפילו לא בבית (ד"מ).

¹⁸ הסובר שכן דעת הרמב"ם והטור. אולם ד"מ סובר שלדעת הטור, רק מידת צניעות לא לנהוג כן.
¹⁹ דהיינו, לעניין אם מותר או אסור, נוהגים כירושלמי שאסור. אך אינה מפסידה כתובתה, כדעת הבבלי.
²⁰ או טווה בשוק וורד וכיוצא בו כנגד פניה על פדחתה, או על לחיה, כדרך שעושות העובדי כוכבים הפרוצות (שו"ע). הובאו על כך כמה פרשנויות: שטווה ונותנת וורד או הדס או רימון וכד' בגבות עיניה, או על לחיה, וכל כיוצ"ב מן הפריצות ומיעוט הצניעות (רמב"ם בפיה"מ). טווה בשוק והחוט יורד כנגד פניה של מטה, וזהו דרך פריצות (רש"י). טווה צמר אדום (ר"ח). ולהלכה, הולכים לפי כולם (ח"מ ס"ק י).

²¹ ותשובת הרשב"א, לרוחא דמילתא, דאין ראוי לקרוא לה בשם עוברת על דת, בשביל פעם אחת (ח"מ).

הסבר ב': כשעושה כן ללא סיבה, עוברת על דת אפילו בפעם אחת, כי נהגה כן משום פריצות. כשהיה לכך סיבה,²² עוברת רק כשרגילה בכך (ב"ש ס"ק יא).

הסבר ג': כשרגילה בכך, יכול ומצוה לגרשה בעל כרחה, וללא התראה. אולם, כשעברה פעם אחת, אינה נקראת "עוברת על דת", ואינו יכול לגרשה בעל כרחה. אבל להפסידה כתובתה תלוי אך ורק בהתראה (ב"מ, פת"ש).

או שהייתה משחקת עם הבחורים (שו"ע). ואפילו אם רק מרבה בשיחה מיותרת (ח"מ, ב"ש), עם אדם כלשהו (ח"מ),²³ כי שיחה מיותרת מביאה לידי שחוק (ב"ח, ח"מ, ב"ש).

או שהייתה תובעת התשמיש בקול רם מבעלה עד ששכנותיה שומעות אותה מדברת על עסקי תשמיש (שו"ע). ובפרש"י, מדבר איתה על עסקי עונה ומריבה עמו בקול, כך שהשכנים שומעים, והוא מתבייש. בשני המקרים (כמובא בשו"ע וברש"י) נחשבת כעוברת על דת (ח"מ ס"ק יג).

מקללת אבי בעלה (חמיה) בפני בעלה מפסידה כתובתה (שו"ע).

הוא הדין מקללת סבו של בעלה בפני בעלה (הגהות מרדכי).

מקללת, אבי בעלה (חמיה), בפני בן בעלה:

דעה א': אינה מפסידה כתובתה, הגמרא עוסקת במי שמקללת בפני בעלה (רמב"ם, שו"ע).

דעה ב': מפסידה כתובתה (רש"י, תוס'),²⁴ תימא שהשו"ע השמיט את דעת רוב הפוסקים (ח"מ).

מקללת אבי בעלה (חמיה) בפניו, מפסידה כתובתה (משמע ברש"י עפ"י הרמ"א). ח"מ חולק על הרמ"א וסובר שלא משמע כן מרש"י. לעומת זאת, ב"ש (ס"ק טו) מסביר את סברת הרמ"א, שאם מקללת אבי בעלה בפני בן בעלה, מפסיד כתובתה (לסוברים כן), ק"ו כשמקללת חמיה בפניו.

הוא הדין מקללת בעלה בפניו (רמב"ן, רמ"א). נראה שלמד כן ממקללת סב בעלה בפני בעלה, שראינו לעיל שעוברת, אע"פ שאינו מחוייב כלפיו בכיבוד אב, כל שכן כשמקללת אותו בפניו (ב"ש ס"ק טז).

כל זה דווקא במקללת בלי סיבה, אבל אם יש לכך סיבה, כגון שמכה אותה, או מצערה הרבה, אינה מפסידה כתובתה (באר היטב אות יד).

כל זה דווקא במקללת בשם או כינוי (של הקב"ה), והלשון בגמרא "יאכל אותו אריה", הוא כינוי להקב"ה (פת"ש אות י).

בכל אחד מאלו תצא בלא כתובה, אם יש עדים שהתרה בו תחילה ועברה על התראתו (שו"ע):²⁵

²² תשובת הרשב"א עסק באשה שהתקוטטה ומחמת כעס גילתה זרועותיה, ותימא על הרמ"א שלא חילק. וכע"ז ראו בסוף הסעיף בדברי תרוה"ד, חלוקה בעוברת על ייחוד (ב"ש).

²³ ואורחה דמלתא נקט עם הבחורים (ח"מ)

²⁴ כי בני בנים כבנים.

²⁵ ואינו צריך להתרות בשעת מעשה, כפי שמחוייב לעשות בדיני נפשות (ח"מ ס"ק ט"ז).

דעה א': בשעת ההתראה צריך לומר במפורש, שאם תעשה כן שוב, תפסיד כתובתה (ד"מ, ח"מ – נלמד מדיוק במהר"ם פדובה וברא"ש להלן בסעיף י).

דעה ב': מספיק להתרות בה שלא תעשה כן שוב, ואינו צריך להוסיף שאם תעשה כן תפסיד כתובתה (ש"ג, ב"ש, כנה"ג, מהרח"ש, שבו"י). כי המקור לדין התראה הוא מדין קינוי (לענין סוטה), ושם לא מוזכר שצריך להתרות שתפסיד כתובתה, וגם יש לדחות את הראיה מהמהר"ם ומהרא"ש (ב"ש).

דין התראה בעוברת על דת משה (איסורי תורה): מדברי כל הפוסקים משמע שגם בעוברת על דת משה צריכה התראה. אלא שמרש"י (סוטה כה,א) משמע שלא, כיוון שכבר הכשילה אותו (ב"ש ס"ק יז).²⁶ לכן הווי ספיקא דדינא (נו"ב, רעק"א, פת"ש אות יא). וביביע אומר (ח"ג סי' כא) כתב שגם בירושלמי מבואר שצריך התראה גם בעוברת על דת משה, ושכן דעת הריף, רמב"ם, ישוע"י ועוד.

בנידה, שהוא איסור הידוע לכל הנשים ואפילו לעם הארץ גמורה,²⁷ לדעה ב', שבשעת ההתראה אינו צריך לומר לה שמפסידה כתובתה, כלל אין צריך התראה (ישוע"י, פת"ש אות יא). והיא גם אסורה עליו עד שתעשה תשובה, או עד שתיבדק על ידי נשים אחרות, שהרי היא איבדה את נאמנותה לספור שבעה נקיים (הפלאה, שבו"י, פת"ש אות יב). והנו"ב חולק ומצריך התראה גם באיסורים הידועים לכל.

ואם אין עדים תשבע שהוא כדבריה (שו"ע),

דעה א': דווקא כשידוע שעברה, אלא שלא ידוע אם עברה לאחר התראה. אולם כשלא ידוע אם בכלל עברה, לא מחזיקין אינשי ברשיעי ואינו יכול להשביעה (מ"מ).²⁸

דעה ב': בכל אופן חייבת שבועה (משמע בלשון הרמב"ם והשו"ע כמובא בב"ש ס"ק יח).

ואם רצה לקיים אותה אחר כך, אין כופין אותו להוציאה (שו"ע). ואפילו אם יש עדים (ח"מ ס"ק יז):

דעה א': הגמרא (סוטה כה,א) נשארה בספק, ולכן לא כופים אותו לגרשה, ומכל מקום מצוה עליו לגרשה (ראב"ד, רא"ש, שו"ע). אולם, לאחר התראה כופים (ר"י הלוי, נו"ב), והב"מ חולק וסובר שגם לאחר התראה אין כופים, וכך עולה גם מפשטות לשון השו"ע.

דעה ב': מסקנת הגמרא שיכול לקיימא (תוס', רשב"א) ומשמע מהר"ן ומהרשב"א שאין אפילו מצוה להוציאה, וברמב"ם יש על כך סתירה (ח"מ). אולם ב"ש חולק וסובר שגם לדעת הרשב"א והתוס' מצוה לגרשה, לכן כשמגרשה בעל כרחה אינו עובר על חרם דרבינו גרשום.

ואע"פ שלא גירשה: כבר אין לה כתובה, שהכתובה היא מתקנת חכמים, כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. אבל באלו הפרוצות, אין להם תקנה, ותהא קלה בעיניו להוציאה (רמב"ם אישות כד,א). ונראה שאם אינו מוציאה, והיא חזרה בה ממעשיה הראשונים, ומתנהגת מכאן ואילך בדרכי צניעות, הווי כאשה שאין לה כתובה, כי בשעה שעברה על התראתו הפסידה

²⁶ אבל בעוברת על דת יהודית לא הכשילה אותו באיסור (פת"ש אות יא).

²⁷ ובזמן נישואיה וודאי לימדוה קרוביה ושכנותיה.

²⁸ אם מדובר במקרה שידוע שהיא עוברת, הכיצד מוסרים לה שבועה (ב"ח). ויש לתרץ שדווקא אם ידוע ששימשה בנדוה שעוברת על איסור כרת, נעשית רשעה, ואין מוסרים לה שבועה. אבל בשאר דברים, שהכשילה אותו, ועברה על לפני עיוור, אינה נפסלת לשבועה, דקיימא לן מומר לדבר אחד אינו מומר לכל התורה (ח"מ ס"ק ל; ב"ש ס"ק יח)

שעבודה על נכסיו, ואסור לבעל לדור עם אשתו ללא כתובה, לכן צריך לכתוב לה כתובה אחרת (ח"מ ס"ק יח, ב"ש ס"ק יט).

מכל מקום מצוה עליו להוציאה (ראב"ד, רא"ש, שו"ע) ואינה יכולה לעכב על ידו שלא יגרשנה, ויכול לגרשה בעל כרחה, ואין בזה משום חרם דרבינו גרשום (מהר"ם, רשב"א, רמ"א),²⁹ גם ללא התראה, אלא שאם לא היה התראה צריך לתת לה כתובה (ט"ז אות ט; פת"ש אות יד), אך אסור להשאירה ולשאת אחרת על פניה (מהר"ם פדובה, ח"מ, ב"ש, פת"ש).

אשה שגזמה ואמרה לבעלה שרצונה להשכיר עליו כותים להרגו אם יעשה לה דבר, מקרי עוברת על דת (הגה"מ, רמ"א). כי אם רק במקללת נקראת כך, כל שכן כאן שרוצה לעשות מעשה ולהורגו (ביאור הגר"א אות יח). ואם לא התרה בה, או שהיא מכחישה שהתרה בה, צריך ליתן לה כתובה (פת"ש אות יז).

אשה הרגילה להתייחד עם כותים נקראת עוברת על דת (תרוה"ד, רמ"א). ונקראת "עוברת על דת משה" כי ייחוד נלמד מפסוק (ב"ש ס"ק כ), ומפסידה כתובה לאחר התראה, אפילו עברה פעם אחת. אולם, אם התייחדה מחמת משא ומתן, לא נחשבת כעוברת על דת, אלא אם היא רגילה בכך (תרוה"ד, ב"ש). ומשמע שכשרגילה בכך, יכול לגרשה ללא התראה (ב"מ בתחילת הסעיף בדעה ג).

(סעיף ה) כל אלא,³⁰ אין להם לא עיקר כתובה ולא תנאי כתובה,³¹ ולא תוספת,³² אבל תיטול מה שהכניסה לו בעין, בין נכסי צאן ברזל ובין נכסי מלוג. ואם כלה, נגנב או נאבד, אין מוציאין ממנו (שו"ע).³³

פשע הבעל בנכסי צאן ברזל ונכסי מלוג של אשתו,

דעה א': הבעל חייב (ב"ח, שבו"י). בנכסי צאן ברזל, הבעל חייב כי הוא קיבל עליו אחריות, ולכן הוא אינו נפטר מדין פשיעה בבעלים (ראו לעיל פה, ב). בנכסי מלוג: אמנם במגרש סתם אשה, הבעל נפטר מדין פשיעה בבעלים, אבל כאן שקנסוה, והאשה מפסידה את כתובתה, תוספת כתובה ונכסיה שאינם בעין, אין לקונסה יותר ולהפסידה גם בכך, ולכן הבעל חייב (שבו"י).

דעה ב': הבעל פטור, מדין פשיעה בבעלים, שהרי האשה עמו במלאכתו. אבל אם מכר הבעל נכסי מלוג ואכל את המעות שקיבל בתמורה, הווי גזלן וחייב להחזיר (ח"מ, ב"ש).

וכן הדין במי שזינתה, (בעודה פנויה) (שו"ע),

דעה א': זינתה כשהייתה פנויה אין לה כתובה, כמו בנשא בתולה ונמצאת בעולה, דהווי כמקח טעות, כך גם כאן היא מאוסה בעיניו, ויתכן שאפילו תוספת כתובה אין לה (מהרי"ט, באר היטב אות כ).

²⁹ במקרה כזה לא תיקן רבינו גרשום, כדי שלא תהא רשעה בתוך ביתו, ואפילו אם נאמר שזו רק מידת חסידות (רשב"א, ב"י).

³⁰ עוברת על דת יהודית, דת משה או נודרת ואינה מקיימת.

³¹ ותנאי כתובה ככתובה (כתובות פט, א; ביאור הגר"א).

³² והגמרא מחלקת בין נשים שבמשנה נאמר שאין להם כתובה ויש להם תוספת, לבין נשים שגם תוספת אין להם. הרא"ש מסביר שיש לחלק בין אלו שכתחילתן כן סופן, ולכן הבעל נתן את תוספת הכתובה על דעת כן, שהן עוברות. ובין אלו שקלקלו לאחר הנישואין שאין להן תוספת כתובה.

³³ יש להסתפק אם היא מפסידה גם את הקרן של נכסי מלוג שאינם בעין, כדין ממאנת, או שיש לחלק וכאן היא מפסידה רק את הרווחים (ח"מ).

דעה ב': אין להביא ראיה מבתולה, לפי ששם רצה לטעום טעם בתולה, ואף המהרי"ט לא קבע כן להלכה, אלא רק הסתפק בכך, לכן, תוספת כתובה וכל מה שהכניסה לו וודאי יש לה,³⁴ אמנם הוא רשאי לגרש אותה בעל כרחו ואינו עובר על חדר"ג (חת"ס, פת"ש אות כ).

או שיוצאת משום שם רע,³⁵ שאבדה עיקר כתובתה ותוספת, ונטלת מה שהוא בעין מכל מה שהכניסה (שו"ע),³⁶ לפי שלא קנסוה על הקיים (ב"ש ס"ק כא).

וכן הדין בכל אותם ששינו בהן תצא מזה ומזה (שו"ע).³⁷

תוספת שלישי בנדוניא: ד"מ מביא את דברי המהרי"ק שתוספת שרגילים להוסיף על הנדוניא בעת הגירושין, כנגד זכות הבעל להשתכר ממעות הנדוניא. דינם כנדוניא עצמה, דכל הבא מחמת הנדוניא כנדוניא, ונותנין אותם לאשה גם כשהיא גרמה לגירושין. הב"ש מקשה שלענייננו אין לכך נפק"מ, כי בעוברת על דת, היא מקבלת רק את מה שבעין, והתוספת הרי אינה בעין, ויישב שכיוון שהתוספת באה מהנדוניא היא נחשבת בעין.

ברית אברהם ושב"י חלקו על הב"ש, כי המהרי"ק עוסק בקטנה שלא קנסוה, ולכן היא נטלת גם את נכסיה שאינם בעין, אבל בעוברת על דת אינה מקבלת תוספת נדוניא לפי שאינה בעין, אבל הנדוניא עצמה ומה שקנה בנדוניא מקבלת,³⁸ ויבררו על פי עדים (פת"ש אות יט).

קטנה שזינתה ברצון,

דעה א': הווי כאונס, ומותרת לבעלה ואינה מפסידה כתובתה (ראב"ד, רש"י, רמ"א סי' סח סעי' ז).³⁹

דעה ב': אסורה לבעלה, ומפסידה כתובתה (רמב"ם). אך לא קנסו קטנה, לכן היא מפסידה רק את עיקר כתובתה, אך לא את הנכסים שהכניסה, אפילו אם אינם בעין (ב"ש).

רוב הפוסקים סוברים כראב"ד (ב"ש). שו"ע (קעח,ג) הביא את שתי הדעות ולא הכריע (פת"ש).

(סעיף ו) אין עדים שזינתה אלא היא באה ואומרת שזינתה, אין חוששין לדבר זה לאוסרה, דשמא עיניה נתנה באחר (שו"ע).⁴⁰ ובלא טעם זה היא הייתה נאמנת לומר שזינתה, ואע"פ שאין אדם משים עצמו רשע, חוששין שמא היא רוצה לחזור בתשובה ויודעת שאסורה לבעלה, לכן הודתה בפניו (מהר"י הלוי, פת"ש אות כט).⁴¹

החשש שמא נתנה עיניה באחר, קיים רק בטוענת שזינתה. כי בראשונה (משנה, נדרים צב), האמינו לה וחייבוהו לגרשה,⁴² ובכך היא אוסרת את עצמה עליו. אבל במקרים אחרים שעברה על דת, מעיקר הדין הבעל אינו חייב לגרשה, וגם לא כל הנשים מכירות את דיני עוברת על דת

³⁴ לפי שלא גרע מחייבי לאוין, שאפילו אם לא הכיר בה מעיקרא (ראו הערה 32), יש לה תוספת.
³⁵ כגון שהיו שם עדים שעשתה דבר מכוער ביותר, שהדברים מראין שהייתה שם עבירה, אע"פ שאין שם עדות ברורה בזנות (רמב"ם, אישות כד, טו).

³⁶ וכן הדין באשת איש שהמירה דתה,
³⁷ ראו לעיל ד, טז בענין אשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה, מת בעלך וניסת ואח"כ בא בעלה.

³⁸ אע"פ שלהוצאה ניתנו.
³⁹ המקור לכך הוא מהגמרא (יבמות לג, ב), שפיתוי קטנה אונס הוא (ר"ן).

⁴⁰ גם אם נתעברה, אינה נאמנת לפסול את זרעה בטענה שזינתה, דקי"ל ביבמות צד שאשה אינה חוששת לקלקול זרעה (צמח צדק, ברית אברהם, פת"ש).

⁴¹ כעין המובא בתוספות (ב"מ ג, ב) שחוששין שחזר בתשובה ואינו רוצה להביא חולין לעזרה.
⁴² ורק אח"כ חזרו ולא האמינו לה, כדי שלא תהא נושאת עיניה באחר.

(פנים מאירות, ר"י הלוי). אבל איבדה כתובתה, עיקר ותוספת ומה שאינו בעין ממה שהכניסה לו (רמב"ם, שו"ע). כי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי (באר הגולה אות ג).

כשמעשיה מוכיחים שחפצה בבעלה,

דעה א': חוששים שנתנה עינה באחר, שהרי השו"ע סתם ולא חילק בכך (נו"ב),⁴³

דעה ב': נאמנת לומר כן, ולא חוששין שנתנה עיניה באחר, אלא אם כן יש חשש שמערימה (מהרי"ט). וכיוון שהנו"ב לא התייחס לדברי המהרי"ט, ונשמטה ממנו תשובתו, יש לפסוק על פי דברי המהרי"ט הקודמים לנו"ב (ברית אברהם).

דווקא שאין רגלים לדבר, אבל יש רגלים לדבר נאמנת (תרוה"ד, רמ"א) כגון שידוע שנתתייחדה עם אחד, ואומרת שזינתה עמו, אסורה לבעלה (ב"ש ס"ק כג).

כשיש רגליים לדבר, והאשה אומרת שלא זינתה: אשה אינה נאסרת לבעלה אלא על ידי קינוי וסתירה, או שיראו כדרך המנאפין (ר"ת), ואפילו אם עד אחד מעיד על כיעור והוא נאמן עליו כשני עדים, אינו צריך להוציאה (ב"ש).

כשיש רגליים לדבר והאשה אומרת שהיא טמאה, אך יש טעמים להתיר:

לפי תוס' ביבמות (כד,ב), כשיש טעמים להתיר, כגון שברח, ובכך מוכח שלא טימאה, מותרת לבעלה ולא אומרים ששוויה אנפשה חתיכה דאיסורא, משום שרוב נשים משקרות כי נתנו עיניהן באחר.

לפי תוס' בכתובות (סע,ב), באומרת טמאה נאסרת אפילו כשיש טעמים להתיר, משום ששוויה אנפשה חתיכה דאיסורא.⁴⁴

דעה א': פוסקים כתוס' ביבמות, שאם יש גם טעמים להתיר מותרת לבעלה (ח"מ בשם הרא"ש, נו"ב⁴⁵).

דעה ב': שאלה זו נתונה במחלוקת בין תירוצי התוס', ומהרמ"א שלא חילק בכך משמע שהחמיר כתוס' בכתובות (ב"ש).

אומרת שנטמעה, ומודים דרך וידוי,

דעה א': נאמנת, כי אמירת הבעל דרך וידוי נחשב כיש רגלים לדבר, וגם כשהאשה עצמה אומרת דרך וידוי (חות יאיר, פת"ש). אולם החת"ס כתב שהחות יאיר עוסק בחולה הנוטה למות, ולכן לא חוששים שנתנה עיניה באחר, אבל בדרך כלל אינה נאמנת (פת"ש קעח ס"ק כא).

דעה ב': אינה נאמנת, כי רגלים לדבר נחשב רק כשיש מעשים, ודרך דיבור אינו נחשב (נו"ב).⁴⁶

⁴³ ויש לבאר כן גם עפ"י הסברו של הר"ן, שמעיקר הדין האשה אינה נאמנת, אלא שבמשנה הראשונה (נדרים צ,ב) האמינו לה, ורק אח"כ חזרו ותיקנו שלא להאמין לה, לפי זה כיוון שהתבטלה התקנה ולא מאמינים לה, שוב אינה נאמנת, אפילו במקום שאין חשש שנתנה עיניה באחר.

⁴⁴ ודברי הגמרא שנאסרת כשאין טעמים להיתר הם כלפי הבעל, אך לבעלה מותרת, כדברי ר"ת לעיל, אך באומרת טמאה נאסרת אפילו כשיש טעמים להיתר, משום דשוויה אנפשה חתיכה דאיסורא.

⁴⁵ הנו"ב עוסק במקרה מיוחד, ולכן יתכן שבמקרה רגיל, יסבור שיש לחוש לדעת הרמ"א וב"ש.

⁴⁶ ולכן אם הייתה חולה והתוודתה שזינתה, אינה נאמנת, דחיישין שמא נתנה עיניה באחר, ומערימה להודות בחוליה (נו"ב, תרוה"ד, פת"ש)

ואם חזרה בה ונתנה אמתלא לדבריה למה אמרה בתחילה כן, נאמנת (הג' מרדכי, רמ"א). ב"ש וח"מ (ס"ק כב) נוטים לומר, שחזרה מועילה רק כשחזרה מיד ולא לאחר זמן, כי אז חוששים שלימדוהו לשקר, ודווקא לענין איסור מועילה אמתלא לאחר זמן, משאין כן לענין ממון.⁴⁷

טוענת ששיקרה משום שנתנה עיניה באחר:

דעה א': נתנה עיניה באחר היא אמתלא טובה (ח"מ).

דעה ב': רק אמתלא שטוענת כדי לסלק מעליה היזק, יכול להיחשב כאמתלא, כגון שטוענת שאמרה שזינתה, כדי להינצל מבעלה מחמת שמצער אותה. אבל לא כדי שיהיה לה תועלת, כגון שטוענת ששיקרה כי נתנה עיניה באחר, כי היא אינה נאמנת להחזיק עצמה רשעה (חוט השני, פת"ש אות כט).

כשהאשה או העד נאמנים עליו כשניים:

דעה א': אם היה מאמינה ודעתו סומכת על דבריה, הרי זה חייב להוציאה, אבל אין כופין אותו להוציאה.⁴⁸ דהיינו, בדיני אדם לא כופים עליו להוציאה, אך בדיני שמים חייב להוציאה (רי"ף, רמב"ם, רא"ש, שו"ע). כי בי"ד דן רק על פי שני עדים, דאין דבר שבערוה פחות משניים (ח"מ ס"ק כג).

דעה ב': צריך להוציאה רק משום לזות שפתיים (הטור כאן).⁴⁹ אולם בסי' קעח סתם הטור שחייב להוציאה, ושם משמע שסובר כדעת הרי"ף.

⁴⁷ כמו בחוזר וטוען מחיוב לפטור, כמבואר בחו"מ סי' פ.

⁴⁸ בעל שהאמין לאשתו כשאמרה לו שזינתה, וחזרה בה ונתנה אמתלא, ולאחר איומי בי"ד חזרה והודתה שזינתה. והבעל עכשיו אומר שהוא כבר אינו מאמין לה. אי אפשר לכופו לגרשה, ואע"פ שכבר שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, הוא אינו יודע בוודאות שזינתה, אלא רק חושש לדבריה. וכעת כשרואה שהיא כל הזמן משנה גירסאות, מלכתחילה הוא אינו מאמין לה, ואין כאן שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורה, ויכול לחזור בו (נו"ב, פת"ש אות כה).

אשת כהן שבליה באו שודדים גויים לביתה, ובעלה לא היה בבית, וכשחזר אמרה לו שאנסוה והאמין לה, ואמר בפני בי"ד שכל אשר יוצא מפיה אמת ומאמין לה, ואח"כ חזרה בה ונתנה אמתלא שכוונתה היה רק שהבעל שכב עימה בקירוב בשר, וגם הוא שב לבי"ד וחזר בו ממה שאמר קודם, אע"פ ששורת הדין שתהא אסורה לבעלה מדין שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא. יש לומר שאולי הוא לא ידע שאם יאמין לאשתו, היא תיאסר עליו, או אולי לא היה מיושב בדעתו באותו עת, ולכן אמר שמאמין לה. אבל עכשיו שנודע לו שאם יאמין לה היא תיאסר עליו, שוב אינו מאמין לה. וגם אפשר לומר, שלא ידע שאשה אינה נאמנת לומר שזינתה, דחיישינן שמא נתנה עיניה באחר, ודין זה הוא אפילו באשה צדיקה וכשרה. אבל עכשיו שנודע לו, שוב אינו מאמין לה, ובפרט שגם היא חזרה בה, וגם היה לה אורח נשים, ואף עוגבים מועסים בכך, ולכן בדוחק האשה מותרת לבעלה (חת"ס, פת"ש אות כה).

אלמנה שנישאה לכהן, ולאחר זמן נמצא שהיא מעוברת מלפני הנישואין, והיא אומרת שזינתה עם בעל אחותה, ולפי דבריה היא אסורה לכהן מדין זונה שנבעלה לפסול לה, וחייב לגרשה. כתב הצמח צדק, שלולי חומר איסור כהונה היה דעתו להתיר, ואע"פ שעיבורה מוכיח שוודאי זינתה. היא אינה נאמנת לומר שזינתה עם פסול, ובכך לאוסרה על בעלה, דחיישינן שמא נתנה עיניה באחר. לעומת זאת לדעת הב"מ גם במקרה כזה לא מוציאים אותה מבעלה הכהן (ב"ש ס"ק כג; פת"ש אות כו).

אשה שהתארסה, ואח"כ יצא עליה קול שמקודשת לאחר והיא מודה, אסורה לבעלה, כיוון שהיא רק ממשיכה ומחזיקה את הקול שיצא עליה, ואינה מחדשת כלום. לעומת זאת במקרה הקודם באלמנה שנישאת לכהן ונמצאה מעוברת, אין עליה קול, ואינה נאמנת לפסול עצמה לבעלה, כי חיישינן שמא נתנה עיניה באחר (רמ"א ס"י מו, ב"ש ס"ק כג).

⁴⁹ דהיינו לצאת ידי אדם.

הסבר א': כשיש עד אחד נאמן והאשה שותקת – צריך להוציאה;⁵⁰ כשהאשה מכחישה – מוציאה רק משום לעז. אולם, לדעת הרי"ף בין בשותקת ובין במכחישה, חייב להוציאה בדיני שמים (ב"י).⁵¹

הסבר ב': בסי' קעח, או שהאשה שתקה (כדעת הב"י), והווי כהודעה, וחייב לגרשה, או שמדובר שם באופן שהעדים אמרו שגם הוא יודע שזינתה, והוא שתק ולכן שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא,⁵² ובכך עסקו גם הרי"ף והרא"ש. אולם במקרה כאן האשה מכחישה, ולכן צריך להוציאה רק משום לזות שפתיים. ואין אומרים שמא נתנה עיניה באחר, אלא באמרה מעצמה שזנתה, אבל לא כשעד בא ומעיד על כך (מהרש"ל).

לאחר חרם דרבינו גרשום, לא לגרש בעל כרחה:

דעה א': הבעל אינו נאמן לומר שהוא מאמין לאשה או לעד, שמא נתן עיניו באחרת, ולכן אומר שמאמינה (הגה"מ).

דעה ב': הבעל אינו נאמן, ואינו יכול לגרשה בעל כרחה, ואף כופים אותו לשמש עמה (מרדכי).

דעה ג': הבעל נאמן, ויכול לגרשה בעל כרחה, אלא אם כן ידוע שהיה ביניהם קטטה (מהרי"ק).

הרמ"א הביא את שלוש הדעות.

טוען שראה בעצמו שזינתה, נאמן דשוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, ודברי הגה"מ הם רק סניף לצרף כדי להקל, אך גם הוא עצמו אינו סובר כן להלכה (נו"ב).⁵³ לעומת זאת בישוע"י הביא בשם רבנים אחרים, שאף בראה בעצמו שזינתה, אינו נאמן. ופת"ש סובר כנו"ב.

אבל אם נאנסה לא הפסידה כתובתה, לא אשת ישראל ולא אשת כהן (שו"ע). כל עוד תחילת הביאה היה באונס, נחשב כולו כאונס, ואע"פ שאשת כהן אסורה עכשיו לבעלה, לא הפסידה כתובתה, כי מזלו גרם (ב"ש ס"ק כו).

העיד שהאשה זינתה עמו, נאמן עליה כעד אחד דפליגין דיבוריה (רשב"א, רמ"א), דהיינו, מה שאמר על עצמו שזינה אם אשת איש אינו נאמן, דאין אדם משים עצמו רשע, אבל נאמן לומר שהאשה זנתה. ואם יצטרף עד נוסף שאומר שזינתה, הרי שיש כאן עדות כשירה (ח"מ ס"ק כה). ומשמע שמצטרפים גם כשלא ראו את אותו המעשה (ח"מ, ב"ש, זכרון יוסף, וראו לעיל יא,א). אבל אם לאחר עדותו של הראשון מיד הכחישתו, הרי שעדותו בטילה, וממילא אי אפשר לצרפה לעדות אחרת. והעד השני נשאר כעד אחד בדבר ערווה ואינו נאמן (פת"ש אות לג).

ואפילו אם העד השני מעיד שזינתה עם העד הראשון, העד הראשון עדיין נאמן לעדות, שאין מאמינים לדברי העד השני לפסול את העד הראשון. כי לכך צריך שני עדים.

⁵⁰ בסי' קעח, הטור עוסק במקרה שהאשה שותקת. לעומת זאת הט"ז כותב שזו טעות סופר, וצריך להיות כתוב שם שהבעל שותק (ולא האשה).

⁵¹ וכך סובר גם הב"מ בשם הרשב"א, וכן צידד בשלחן ערוך הרב, להקל בשעת הדחק כדעת הב"י, ואינו חייב להוציאה, אם אינו מאמין בלבו לדברי העד, ואפילו בשותקת. ובאשת ישראל פשוט שאפשר להתיר, אבל באשת כהן משום מעלה עשו ביוחסין, כתב שאינו סומך על דעתו להתיר עד שיסיכמו עמו שני גדולי הוראה (פת"ש).

⁵² ואם הבעל אינו שותק אלא מקשה על העד, כלל אינו צריך לגרשה. ואם אח"כ מאמין לעד צריך לגרשה רק משום לעז - לצאת ידי אדם (טור).

⁵³ ולכן כאן השמיט מקרה זה, וכן בס' סח סעי' ז, לגבי האומר פתח פתוח מצאתי, לא העיר שבזמן הזה אינו נאמן – להוציאה בעל כרחה.

עדות קרובים: המעיד על אחד מקרוביו שזינה עם אשה זו, כיוון שפסול להעיד על קרובו, הרי עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, ולכן גם אינו נאמן להעיד על האשה עצמה (רדב"ז). והתוס' חולקים (פת"ש אות לג).

דעת הרשב"א (חו"מ לד, כו), שדווקא באומר "אשתך זינתה עמי", למילים "אשתך זינתה" יש משמעות בפני עצמם, ופליגין דיבוריה. לעומת זאת, אם העד אומר, "אני זינתי עם אשתך", לא פליגין דיבוריה, כי אין שום משמעות למילים "אני זינתי". אולם הרשב"א יחיד, ואין הלכה כמותו. וגם לדעת הרשב"א האדם שזינה נאמן, אבל כשאומר "אני זינתי עם אשתך", עדותו אינה מתקבלת, כי מתוך שנאמן לומר עליה שהיא זינתה, נאמן על עצמו, ובכך הפך את עצמו לרשע, וממילא עדותו פסולה. אבל אם הוא חזר בתשובה, הוא נאמן להעיד מחדש, עדותו תתקבל, והאשה תהיה אסורה לבעלה.⁵⁴

ועוד, נראה שהרשב"א חילק רק בדיני נפשות, אבל לאסור את האשה על בעלה, גם לשון "אני זינתי עם אשתך" מתקבלת, ואין הכרח לומר שהוא משים עצמו רשע, כי יתכן שבשעת מעשה חשב שהיא אשתו (או שלא ידע שהיא אשת איש, ואח"כ נודע לו) ובא להעיד לבעלה שכעת היא אסורה עליו. לעומת זאת, כשמעיד עליה שזינתה וחייבת מיתה הוא ידע שהיא אשת איש, שהרי היה צריך להתרות בה, וממילא הוא עצמו פסול לעדות מדין רשע (נו"ב, פת"ש אות לב).

ואם היא הודתה בפני אחד שזינתה, הנחשד עצמו, מצטרף אם האחד (שהודתה בפניו) לאסרה על בעלה (תרוה"ד, רמ"א). ואפילו אם עכשיו היא מכחישה שהודתה, כי הנחשד מעיד שזינתה והעד השני מעיד שהודתה בפניו שזינתה, ועדות כזו מצטרפת.⁵⁵ אולם אם הוא נחשד על מעשים כאלו, גם מלפני כן, הרי שהוא פסול לעדות אשה (ח"מ). **האם גם צריך שיהיה רגלים לדבר:**

דעה א': האשה נאסרת על בעלה דווקא כשיש רגליים לדבר שזינתה, אחרת חוששים שנתנה עיניה באחר, ואין משמעות להודאתה, כמבואר בדין הבא (ח"מ, ב"ש).

דעה ב': מדובר כשאין רגליים לדבר (רעק"א, ב"מ, רש"ז מלאדי). הסבר א': העד הנוסף, מהווה כבר רגלים לדבר ושוב לא חוששים שנתנה עיניה באחר, ולכן כעת שניהם מצטרפים (רעק"א, ב"מ). הסבר ב': כשנאסרת רק משום שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, חוששים שמא נתנה עיניה באחר. אולם, כשנאסרת על ידי שני עדים, יש כאן עדות גמורה, לא חוששים שנתנה עיניה באחר (רש"ז מלאדי).

הודתה לפני אחד שזינתה, ואחר כך אומרת ששקר הוא, ומכחשת העד המעיד עליה, מותרת לבעלה אף אם הבעל מאמין לעד המעיד עליה, דאמרינן בתחילה שהודתה, ואינה מפסידה את הנדוניה (ב"י), ודווקא מה שבעין, אבל מה שלא בעין מפסידה (ב"ש). ודווקא בגדים ותכשיטים, אבל מעות נחשב אינו בעין, אף אם לא הוציאם (חכם צבי, רעק"א). נתנה עיניה באחר ועכשיו חוזרת בה (מהרי"ק, רמ"א). וכן אם היא הודתה בפני שניים שזינתה, מותרת לבעלה, שמא נתנה עיניה באחר. אלא שבשני עדים האשה גם מפסידה כתובתה (ח"מ, ב"ש). ומדברי הרמ"א משמע שאם העד מעיד שראה שזינתה, והבעל מאמין לו כשני עדים, היא נאסרה עליו, אפילו אם היא מכחישה את העד (פת"ש אות לט).

⁵⁴ ואע"פ שכדי שהעדות תתקיים, צריך שתחילתה וסופה יהיו בכשרות, כבר כתב הש"ך (חו"מ לד, לד) שבפסול מחמת עבירה אין צורך שתחילת העדות תהיה בכשרות.

⁵⁵ דעות הודאה, אחר עדות הלואה מצטרפים.

אשה שאמרה לבעלה שזינתה, אע"פ שאינה נאמנת, אם עמד וגרשה, אסור להחזירה, ואפילו אם החזירה, יש לחוש (מהר"ם פדובה, רמ"א).⁵⁶

דעה א': האיסור להחזירה הוא דווקא כשעומדת בדבריה גם לאחר הגירושין, כי אז לא שייך לומר שטוענת כן רק משום שנתנה עיניה באחר. אולם, אם חזרה בה ונתנה אמתלא לדבריה הראשונים, יכול להחזירה. ואמתלא מועילה גם לאחר הגירושין (מהר"ם פדובה, ח"מ, ב"ש, ביאור הגר"א).

דעה ב': לכאורה הדין תלוי במחלוקת הט"ז והש"ך, בדין אמתלא לאחר מעשה, שלדעת הש"ך מועיל, ולדעת הט"ז אינו מועיל. אולם יתכן שכאן הט"ז יודה מכיוון שקבלת הגט מצד עצמה, אינו מורה שזינתה, ולפי זה אין חילוק בין דעה א' לדעה ב' (נו"ב).

דעה ג': אמתלא אינה מועילה לאחר גירושין. המהר"ם פדובה דן בדיעבד כשכבר החזירה אליו, וכשבעלה לא האמין לה בתחילה, אלא שעל פי עצת אנשים אחרים גרשה (שיבת ציון, פת"ש אות לז).

(סעיף ז) מי שראה אשתו שזינתה, או שאמר לו אחד מקרוביו או קרובותיה, שהוא מאמינם וסומכת דעתו עליהם, שזנתה אשתו, בין שהיה האומר איש בין שהייתה אשה (שו"ע), ואפילו גוי, בין מסיח לפי תומו, בין מתכווין להעיד (רשב"א, פת"ש אות לח), הועיל וסמך דעתו לדבר זה שהוא אמת, הרי זה חייב להוציאה ואסור לו לבוא עליה (רמב"ם, שו"ע), אבל עד אחד שראה בה דבר כיעור (ראו לעיל יא, א) אינו חייב לגרשה, ואפילו אם העד נאמן עליו כשניים (ב"ש ס"ק כה), ויתן כתובה (שו"ע).

כאמור, עפ"י הגמ' בקידושין דף סו והשו"ע, חייב לגרשה, מה הדין כשהאשה מכחישה את העדות?

דעה א': דווקא בשותקת חייב להוציאה, אך במכחישה לא, כי עד אחד בהכחשה אינו כלום (רשב"א, מל"מ).

דעה ב': גם במכחישה, כשמאמין לעד חייב להוציאה (תשו' מיימוניות, רמ"א, רעק"א).⁵⁷

האם כופים עליו לגרש באומר שראה שזינתה (פת"ש אות לז):

דעה א': לא כופים (רמב"ם, ב"מ, בגדי כהונה, רעק"א).

נימוק א': כל דבר שבי"ד אינם מענישים בידי אדם, גם אין כופים להוציא (ב"מ).

נימוק ב': כיוון שנאמן לחזור בו ללא אמתלא, לא כופים עליו להוציא. ורק בדבר שנוגע לאחרים צריך אמתלא, כי האחרים אינם יודעים אם הוא דובר אמת, אבל בדבר שבינם לבין עצמם, ששניהם יודעים את האמת, אין צורך באמתלא (בגדי כהונה).⁵⁸

נימוק ג': אמנם הוא נאמן כלפי עצמו,⁵⁹ אך אנו לא יכולים לכוף אותו כי חוששים שמא הוא משקר, ואז הגט יהיה מעושה, עפ"יז בשאר איסורים וודאי כופים כששוויא אנפשיה (חת"ס).

⁵⁶ ואם עמד והחזירה, נחלקו הראשונים, אם יכול לקיימה (שיבת ציון, פת"ש אות לז).

⁵⁷ רעק"א כתב דמסתפינא להקל בעד אחד הנאמן לבעל, ומעיד שזינתה, אבל בעדי כיעור וילדה ל"ב חודש (לעיל סי' ד וסי' יא) יש להקל. הוא מדייק להחמיר מדברי הרמ"א בסעי' ו, שאם הודתה בפני עד ואח"כ חזרה בה, מותרת, גם אם הוא מאמין לעד. משמע שאם העד ראה בעצמו אסורה, אף במכחישה.

⁵⁸ אולם ברית אברהם הוכיח משו"ת הראש שגם בדברים שבינם לבין עצמם צריך אמתלא.

⁵⁹ כי ראה במו עיניו.

דעה ב': כופים עליו להוציא (רא"ם, צמח צדק, ברית אברהם) כן דעת הרמב"ם, אמנם הרמב"ם עוסק בבעל שיודע שאשתו זינתה, אך לא אמר כן. אולם כשאומר כן, הרי שוויא אנפשיה, וכופים אותו (ברית אברהם). לעומת זאת החת"ס כתב שלדעת הרמב"ם אין כופים, ולדעת הריטב"א כופים, ואם יחזור בו הבעל גם הריטב"א יודה - שאע"פ שכלפי עצמו אינו נאמן לחזור ולהתירה, מ"מ איננו כופים מחשש לגט מעושה.

לפיכך משביעה בנקיטת חפץ שלא זינתה תחתיו, אם ראה אותה בעצמו, ואחר כך תגבה כתובתה (שו"ע):

דעה א': יכול להשביעה שלא זינתה, ורק אם תישבע תיטול כתובתה (רמב"ם, שו"ע).⁶⁰

דעה ב': אינה יכול להשביעה (מ"מ).⁶¹

אבל בדברי אחר אינו יכול להשביעה, אלא על ידי גלגול⁶² (רמב"ם, שו"ע). כיוון שהבעל עצמו אינו יודע, וטוען כנגד האשה רק בטענת שמא ולא בטענת ברי (כס"מ).

דעה א': מדובר בעד כשר, ולפי זה יש להקשות מחו"מ (עה, כג) מדוע אינו יכול להשביעה (ח"מ).

דעה ב': מדובר בעד פסול, לפיכך הרמב"ם והשו"ע לשיטתם בחו"מ (עה, כא), שאינו יכול להשביעה (ב"ש).⁶³

הרבה קרובים כולם אינם רק כעד אחד (הגה"מ, רמ"א).

ויש אומרים שאינו יכול לומר שמאמין לעד, אלא אם מאמין לו גם בשאר דברים, אבל אם אינו מאמין לו בשאר דברים, רק בדבר זה, משום דבלאו הכי נחשדה לו קצת, לא נאסרה עליו משום זה (מהרי"ק, רמ"א). והמהרי"ק שם כתב, דדווקא אם מכיר אותו היטב, ויודע שאינו משקר, הרי הוא נאמן עליו כשניים, אבל אם אינו מכירו, אלא שהוא מוחזק בצדקותו שאינו משקר, ולכן הוא מאמין לו, אינו נאמן כשנים (מהרי"ק, ב"ש ס"ק לג). אולם, לדעת הב"מ ורעק"א, יש מקום להחמיר גם במקום שהוא מאמין לו רק משום שמוחזק שאינו משקר (פת"ש אות מב).

⁶⁰ כעין שבועת "אישתבע לי דלא פרעתיך" (מ"מ).

⁶¹ גם אם ראה בעצמו שזינתה, אינו יכול להשביעה, כי דין זה דומה למלוה ולווה, שאם הלווה טוען "השבע לי שלא פרעתיך", המלוה חייב להישבע כיוון שהשטר עומד לפירעון, אבל אם הוא טוען ששטר אמנה הוא (שאדם נותן לחברו, ללא שהתבצעה כל הלואה, לדוגמא: כדי לקבל ממנו הלואה כל אימת שיזדקק לכסף, שאינו לפירעון), אינו יכול להשביעו אלא רק לאחר שפרע, כי השטר אינו עומד לכך. והוא הדין כאן, כשיש עדים שעברה על דת משה, והבעל טוען שהתרה בה והפסידה כתובתה, והאשה טוענת שלא היתרה בה, צריכה שבועה, שהרי ברור שעברה על דת, אלא שלא ידוע אם היתרה בה. אבל כשטוען שעברה על דת ואין לו עדים, והאשה מכחישו, נוטלת כתובתה ואינה צריכה שבועה, לפי שאין השטר עומד לכך (מ"מ, ח"מ).

והרמב"ם כתב, שגם אם הוא ראה אותה בעצמו ואין לו עדים על כך, צריכה שבועה, והמ"מ תמה על כך, ותירץ שאולי דומיא לזמן הבית שהיה יכול להשקותה ולהשביעה על חשש זנות, על ידי קינוי וסתירה. ודברי הרמב"ם צריכים תלמוד (מ"מ, ח"מ).

⁶² הטלת שבועה שאין האדם חייב בה, אגב שבועה אחרת שהוא חייב בה. **למשל**, אדם שתבע מחברו מטלטלין וקרקעות, ונתחייב הנתבע שבועה על המטלטלין, מגלגלים עליו שבועה גם על הקרקעות. אף על פי שמעיקר הדין אין נשבעים על קרקעות, ניתן להשביע עליהן על ידי גלגול שבועה.

⁶³ ב"ש מקשה על הרמ"א, שבחו"מ (עה, כג) פסק שאפשר להשביע בשמא עפ"י עד פסול הנאמן עליו, ומדוע כאן הרמ"א לא השיג על השו"ע. התומים והב"מ מיישבים, ששם מדובר רק בשבועת היסת, ולא ב"אישתבע לי דלא פרעתיך".

האם צריך להאמין לעד בכל עניין?

דעה א': היא נאסרת עליו רק אם הוא מאמין לעד גם בשאר דברים (מהרי"ק, רמ"א).

דעה ב': היא נאסרת עליו גם כשמאמין לעד רק בדבר זה (ב"מ, רעק"א).

(סעיף ח) האומר לאשתו בפני עדים: אל תסתרי עם איש פלוני,⁶⁴ ויש עדים שנכנסה עמו בסתר ושהתה עמו כדי טומאה, היא אסורה לבעלה ותצא בלא כתובה (שו"ע).
ודווקא כשאמר לה בלשון קינוי (מהרי"ו, רמ"א).⁶⁵

להלן קיצור דינים שיבוארו בהרחבה בסי' קנד:

אסורה לבעלה – לעולם, ובזמן הבית עד שישקנה מים המרים (רמב"ם, ח"מ).

ויוצאת בלא כתובה – שהיא גרמה לאסור עצמה עליו. ואינה מפסידה את הנדוניא (ב"י), ודווקא מה שבעין, אבל מה שלא בעין מפסידה (ב"ש ס"ק לד). ודווקא בגדים ותכשיטים, אבל מעות נחשב אינו בעין, גם אם לא הוציאם (חכם צבי, רעק"א).

ייחוד – אסור לה להתייחד עמו.

כופים עליו לגרשה – כיוון שאסור לה להתייחד עמו (ביאור הגר"א אות לט).

(סעיף ט) אמר לה בינו לבינה: אל תסתרי עם איש פלוני, וראה אותה שנסתרה ושהתה עמו כדי טומאה, היא אסורה לו וחייב להוציאה,⁶⁶ ויתן לה כתובה (שו"ע). כדי להשקותה מים המרים צריך קינוי בפני שני עדים, אבל לאסורה לבעלה נאסרת גם בקינוי שבינו לבינה (ח"מ, ב"ש).⁶⁷ ואם הודתה שנסתרה אחר שהתרה בה, תצא בלא כתובה, לפי שהיא גרמה לאסור את עצמה עליו, בכך שעברה ונסתרה (ב"ש). לפיכך (אם היא מכחישה) משביעה על זה ואחר כך נותן לה כתובה (רמב"ם, שו"ע). וגם כאן, כאמור לעיל בסי' ז' המ"מ חולק (ח"מ).

(סעיף י) אם השביע את אשתו שלא תדבר עם פלוני, ועברה ודברה עמו, הרי היא עוברת על דת, כמו בנודרת ואינה מקיימת (רא"ש, ח"מ), והפסידה כתובתה אם התרו בה תחילה - אם תעברי על שבועתך תפסידי כתובתיך (רא"ש, שו"ע). ומשמע שצריך לומר לה באופן מפורש, שאם תעבור על השבועה, תפסיד כתובתה, ולא כדעת ריא"ז (לעיל סעי' ד) שגם בסתם התראה, מפסידה כתובתה (ח"מ). ואם גם בעלה נודר ואינו מקיים, נראה שעדיין האשה מפסידה כתובתה, מדין "מדברת עם כל אדם" (ולכאורה היא עוברת על דת יהודית), שהרי הוא מקפיד על זה, והשביעה על כך (ח"מ ס"ק לז). והדברים אינם מוכחים (ב"ש ס"ק לז).

⁶⁴ דהיינו, קינוי

⁶⁵ דהיינו, שאמר לה בלשון "אל תסתרי עם פלוני". אבל אם אמר לה בלשון אחרת, כגון: "לא יהיה לך עסק עם פלוני", לא הווי קינוי (מהרי"ו, ח"מ ס"ק לב).

⁶⁶ אבל בזמן הבית אינו חייב לגרשה, משום שיש לו תקנה, באופן שיקנא לה שוב, הפעם בפני שני עדים, ואח"כ היא תסתור בפני שני עדים, וכעת הבעל יכול להשקותה מים המרים שיחולו גם על הסתירה הראשונה, שהיה ביניהם ללא עדים, ואח"כ היא תהיה מותרת לבעלה (ח"מ ס"ק לד).

⁶⁷ בגמרא נחלקו בכך, והרמב"ם פסק לענין לאסורה על בעלה, לחוש לדעה שיש קינוי בינו לבינה (ח"מ, ב"ש).

סימן קיז. דין כתובה באשה שאין לה וסת, או שאר מומין ודין קטלנית

(סעיף א) הנושא אשה, ובדקה עצמה ונבעלה, ובעת שקינחו את עצמם בעד, נמצא דם על העד שלה, או על העד שלו (שו"ע). כיוון שנפסק ביו"ד שנאסרת מספק היא מפסידה כתובתה (ב"ש). ולא אומרים שהבעל חייב מטעם איני יודע אם פרעתיך.¹ אלא מדמים לדברי הריב"ש שבספק טריפה המוכר צריך להחזיר את המעות ולא אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה, לפי שספק טריפה אסור ואם כן, אין לך מום גדול מזה (ב"ש). **אם אירע זה פעם אחר פעם ג' פעמים סמוכות זו לזו, אסור לה לישב עם בעלה, ותצא בלא כתובה, לא עיקר ולא תוספת,**

דעה א': אין לרואה מחמת תשמיש תוספת כתובה (רמב"ם, שו"ע), כדין שאר מומים, וברואה מחמת תשמיש אין הבדל בין אם ידעה מהם, או לא (מ"מ).

דעה ב': יש לה תוספת כתובה, כי רק במומים שידעה מהם אין לה תוספת (בעל העיטור, רמב"ן).²

אבל האשה מקבלת נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג, בדיוק כדין שאר נשים, כי היא לא ידעה מקיומה של מום זה ולכן אין לקונסה (ב"ש).³

ולא תנאי מתנאי הכתובה, שהרי אינה ראויה לתשמיש; ויוציא ולא יחזיר לעולם. כי חוששים שמא האשה תינשא לאחר ואח"כ תתרפה הפגם, ואז הבעל יטען שלא נתן דעתו לכך, ואילו ידע שתתרפא לא היה מגרשה, ונמצא הגט בטל ובניה ממזרים. והר"ן הביא מחלוקת אם דין זה הוא דווקא כשמנמק את סיבת הגירושין,⁴ וכאן סתמו ולא חילקו, לפי שידוע שאין אדם משהה אשה האסורה עליו בתשמיש (ח"מ ס"ק ג).

במה דברים אמורים, כשהייתה כך מתחילת נישואיה, ומבעילה ראשונה ראתה דם.

דעה א': כל הדין כאן מתייחס רק לאלמנה, כי בבתולה אנו תולים את הפעם הראשונה בדם בתולים, ושוב אין ראייה שמהפעם הראשונה היא רואה דם מחמת תשמיש (ח"מ, ב"ש).

דעה ב': הדין הוא גם בבתולה (מהר"ם פדובה).⁵ ורק אם בעל פעם אחת ולא נמצא דם כלל, אומרים שרק לאחר הנישואין הפכה לרואה דם מחמת התשמיש, ונסתחפה שדהו⁶ (ח"מ ס"ק ה); ב"ש ס"ק ה).

¹ הטוען טענת ברי (טענה ודאית) אינו יכול להוציא ממון מהטוען טענת שמא (טענת 'אולי') בעזרת טענתו בלבד, שכן עליו להביא ראייה לטענתו. אולם, דין זה אמור רק כאשר הנתבע טוען "איני יודע אם הלווית לי". אבל אם הנתבע זוכר שהתובע הלווה לו ורק אינו זוכר אם פרע את החוב - כלומר, טוען "איני יודע אם פרעתי, חייב לשלם (משנה בבבא-קמא ק"ח, א).

² ולכן ברואה מחמת תשמיש שלא ידעה, יש לה תוספת. הו"ד בב"ש וח"מ.

³ ואין לדמות לעוברת על דת, שידעה מכך, והטעתה אותו.

⁴ ולדעת רבי מאיר צריך תנאי כפול, דהיינו צריך לפרט מה יקרא כשהתנאי יתקיים, ומה יקרא אם התנאי לא יתקיים, כמו התנאי שהתנה משה עם בני גד וראובן בנחלת הארץ.

⁵ אם אחרי הפעם הראשונה, שתולים בדם בתולים, היא רואה שלוש פעמים נוספים, הפסידה כתובתה.

⁶ הבעל משול כאן, למי שקנה קרקע, ואח"כ ירד מטר סוחף ושטף את הקרקע, היות והקרקע כבר נמצא ברשות הקונה, אין לו כל טענה כלפי המוכר, ומזלו גרם, והאשה אנוסה, ואין להטיל עליה את האחריות לכך.

אבל אם אירע לה חולי זה אחר שנישאת, נסתחפה שדהו (מזלו גרם). לפיכך אם בעל פעם אחת ולא מצא דם, ואחר כך חזרה להיות רואה דם בכל עת תשמיש, יוציא ויתן כתובה כולה ולא יחזירה עולמית (שו"ע). ויש אומרים דאם אינו רוצה לישא אחרת ורוצה לשרות עם זו על ידי שלישי בשנה אחת (רמ"א). צריך לגרוס "בשכונה אחת", כי המגרש את אשתו אינה רשאית לדור בשכונתו, אמנם אם גירשה מחמת תשמיש מותר לה לדור בשכונתו.⁷

דעה א': מותרים לגור באותו שכונה דווקא כשמשרה אותה על ידי שלישי, שישמור ביניהם (ח"מ).

דעה ב': יתכן שנכתב כאן שלישי, רק כדי לדאוג לצרכיה הגשמיים, אך אין צורך בשמירה (ב"ש).⁸ ולא ילך אצלה אלא בעדים, ואין צריך לגרשה (רשב"ם, ר"ם, ב"י, רמ"א). יש להקשות מסי' קנד סעי' י, שבשהה י' שנים ולא ילדה, אם אינו נושא אחרת חייב לגרשה, כדי לזרזו לשאת אחרת ולקיים מצות פרו ורבו, ומדוע כאן רשאי להשהותה.⁹ ויש לחלק, שבשהה י' שנים שהיא בת תשמיש, חוששים שלא ישא אחרת (על אף שאוסרים עליו לבוא עליה), לעומת זאת, כאן היא אינה בת תשמיש, ממילא ברור שהוא יוציא אותה, ואין צורך לגזור על כך (ח"מ).

ואם נושא אשה אחרת,

דעה א': צריך לגרש את הראשונה, כדי שלא יאמרו זו אשתו וזו זונתו (מהר"ם פדובה). ודבריו תמוהים, שהרי אינה בת תשמיש (ח"מ ס"ק ז).

דעה ב': אינו צריך לגרש את הראשונה (ח"מ).¹⁰

ואם הוא רוצה להשאירה ולהשרותה על ידי שלישי,¹¹ ומשום כך היא תובעת גירושין, הבעל פטור מלתת לה תוספת כתובה, כיוון שהיה רשאי להשאירה כך, אלא שהיא באה בטענה (ח"מ, ב"ש).¹²

וכל שכן אם זינתה תחתיו, דמאיסה ליה, דשרי בכה"ג (רמ"א).

דעה א': במקרה כזה, מותר להשרותה אפילו בלי עדים, ואפילו יכולה לשמשו בביתו כשפחה, כיוון שמאוסה עליו, ואין חשש שיבוא עליה.¹³ (מהר"ם, ח"מ, ב"ש). ויש לחלק בין המקרה כאן לבין מי שקינא לה ונסתרה ומשבויה, שאסור לו להתייחד עימם, ששם רק ספק אם זינתה, ולכן אינה מאוסה לו כל כך (ב"ש).

⁷ ורק בשבויה מותרת אפילו באותו חצר (ח"מ ס"ק ו).

⁸ צ"ע מדברי הרמ"א שכתב במפורש שלא ילך אצלה אלא בעדים. וראו בסוף הסעיף את דברי המהר"ם פדובה שאם גם זנתה תחתיו, יכולה לשמשו בביתו כשפחה.

⁹ ואפילו אם כבר קיים מצות פרו ורבו, מכל מקום אסור לשהות בלא אשה.

¹⁰ כמו בשהה עשר שנים ולא ילדה שמתירים לו לשאת אחרת בלי לגרש, ולא חוששים שיאמרו שזו אשתו וזו זונתו, והחשש שיאמרו כן מובא בגמרא באגדה ולא בהלכה. והב"ש יישב את המהר"ם, שרק בשהה י' שנים שהיא ראויה לתשמיש, לא יאמרו שהיא זונתו.

¹¹ אדם אחר שיספק לה כל צרכיה.

¹² ובאופן זה יש להעמיד את תשובת המהר"ם שכתב שלא צריך לתת תוספת כתובה לרואה מחמת תשמיש.

¹³ ולשון הרמ"א "בכה"ג" הוא לאו דווקא.

דעה ב': יש לדייק מדברי הרמב"ם שאסור להם לגור בבית אחד, והרדב"ז החמיר אפילו בעדים, וכתב שאין לסמוך על דעת המקילים בזה, אלא יוציא בגט (פת"ש אות ב).¹⁴

(סעיף ב) אשה שנבדקה על ידי נשים, ואמרו שאינה ראויה לאיש,¹⁵ אין לה כתובה ולא תנאי כתובה (שו"ע). ואם אינה יכולה להבעל משום שהיא מתקשה בשעת התשמיש ומרגישה כאב, דינה כאילונית ויש לה תוספת (ב"ש ס"ק י). ואם (רק) הבעל טוען עליה כך, כל זמן שלא נבדקה אינו חייב במזונותיה (רא"ש, שו"ע). כיוון שהוא טוען טענת ברי, וגם דבריו עומדים להתברר לאלתר, ולמה נחייב אותו במזונות, אם היא רוצה מזונות שתעשה בדיקה (בפני עדים), ותבטל טענתו (רא"ש).

(סעיף ג) הנושא אשה סתם, ונמצאו עליה נדרים שנתבארו בסי' לט, תצא בלא כתובה, לא עיקר ולא תוספת (שו"ע).

(סעיף ד) וכן הכונס אשה סתם, ונמצא בה מום ממומי הנשים שנתבארו בסי' לט, ולא ידע הבעל במום זה תצא בלא כתובה, לא עיקר ולא תוספת (שו"ע).

ודווקא במומים מפסידה כל כתובתה, כי היה עליה לספר לו על כך. אבל הנושא אשה האסורה עליו בלאו, ולא ידע מכך, יש לה תוספת כתובה, שהיה עליו לבדוק ולדעת על כך (ח"מ ס"ק י).

איילונית יש לה תוספת כתובה, אע"פ שהוא מום גדול כי:

דעה א': הוא היה יכול לבדוק ולדעת לפני שנישאו (רמב"ם).

דעה ב': היא עצמה לא ידעה על כך (ר"ן). ודבריו תמוהים, כי אחד הסימנים הוא שאין לה דדים (ח"מ). ובב"ש ביאר שהיא לא ידעה שיש לה את כל הסימנים, שלדעת הרמב"ם רק אז היא נקראת איילונית, והסימן של קישוי בעת תשמיש, היא לא יכלה לדעת קודם, ולכן היא לא הייתה צריכה להגיד לו. לעומת זאת, הבעל יכל לדעת שיש לה חלק מהסימנים (ב"ש).

(סעיף ה) אם יש מרחץ בעיר, והיו לו קרובים שם, אינו יכול לומר, לא ידעתי ממומין אלו, ואפילו מומין שבסתר, מפני שהוא בודק על ידי קרובותיו,¹⁶ וחזקתו ששמע ונתרצה. ואם אין שם מרחץ, או שלא היו שם קרובים, טוען על מומים שבסתר (שלא ידע מהם, ונפטר מלתת כתובתה). ונכפה לעיתים ידועים.¹⁷ הריהו הוא כמום נסתר, אבל במומים גלויים, אינו יכול לטעון (ולא לתת כתובתה), שחזקתו ששמע ונתפייס (שו"ע). המשתינה במיטתה תמיד,¹⁸ יש אומרים דלא הווי מום (ב"י, רשב"ץ) ויש אומרים דהווי מום (ב"י), וכן נראה לי עיקר (רמ"א). אבל אם היא ישנה עם השכנות, נקרא מום גלוי (ח"מ). ואיש שהשתין במיטה לא הווי מום (באר היטב), אך גם אי אפשר לחייב את האשה להיות איתו (רדב"ז, באר היטב סי' קנד, ג).

טען על אשתו שהיא מצורעת, הווי מום (רמ"א). נכלל בזה כל נגע שאינו עובר (ח"מ). הייתה מצורעת ונתרפאה, אפשר שעדיין נחשב כמום, כיוון שהנגע יכול לחזור, והוא הדין אם חלה במחלת הנפילה (נכפה), ונתרפאה. ויש לדון אם ביטל על כך שידוך, האם פטור מקנס (ח"מ ס"ק יב).

¹⁴ גירסה משום שהיא מצורעת ומאוסה בעיניו, פסק השבו"י, שלא יגור עמו בחצר, דלא פלוג רבנן. והמל"מ מפקפק בהוכחה שמביא שם (באר היטב אות ח).

¹⁵ דהיינו שהיא סגורה ואטומה ולכן אינה ראויה להבעל (ח"מ ס"ק ט).

¹⁶ בבית המרחץ.

¹⁷ חולה במחלת הנפילה (אפלפסיה), שמקבל התקפים בזמנים קבועים.

¹⁸ לאו דווקא תמיד, אלא הכוונה להוציא דרך מקרה, שאינו נקרא מום.

(סעיף ו) כל האמור בסעיף הקודם, הוא רק במקום שמנהג הנשים להלך בשוק פניהן גלויות, אבל במקום שאין דרך הבנות לצאת לשוק כלל, ואם היא יוצאת למרחץ יוצאת מנוכרת,¹⁹ הרי זה טוען אפילו מומין שבגלוי. ואם יש שם מרחץ, אם יש לו קרובה אינו יכול לטעון, שבוודאי הכל רואים אותה במרחץ.²⁰

דעה א': אפילו קודם לאירוסין בודקים במרחץ, לכן לאחר האירוסין כבר אינו יכול לטעון, וחייב בכתובתה (תוס').

דעה ב': נוהגים לבדוק רק לאחר האירוסין (מרדכי, דגול מרובה).

ואם דרכן להתחבא במרחץ, יכול לטעון אף על מומין גלויים (רמב"ם, שו"ע). ויש אומרים, שאפילו אם אין לו קרובים בעיר, יש לו רעים ובודק על ידי נשותיהן (גאונים, טור, רמ"א).

כללים לסעיפים הבאים:

חזקת הגוף - כשיש ספק במציאות בהווה, כגון שיש ספק על אשה האם נבעלה, פוסקים על פי המציאות שהיתה ידועה בעבר, כלומר מעמידים על חזקת העבר שהיא בתולה.

חזקת ממון - כלל המעניק עדיפות לצד המחזיק בזמן הווה ברכוש, כאשר מתגלע ספק בקשר לבעלות על הדבר בין שני צדדים. הכלל מורכב מדין החזקה, בנוסף לדין המוציא מחברו עליו הראיה.

כאן נמצאו וכאן היו - כלל הקובע שאם התגלה מום גופני אצל אישה, מניחים שהוא נוצר כאן, כלומר ברשות שבו התגלה המום שם המום נוצר (הכלל מובא להסבר הסוגיא על ידי רבא).

אין אדם שותה בכוס אלא אם בודקו - חזקה שאין אדם כונס אשה אלא אם כן בודקה קודם, לראות אם אין בה מומים.

אין אדם מתפייס במומין - חזקה שאדם אינו נושא אשה שיש בה מום, ולכן כשמתגלה לאחר הנישואין מום שלא היה מקום שידע מקודם על קיומו, הנישואין נחשבים כמקח טעות, הוא יכול לגרש את אשתו ללא כתובה.

מנה לאבא בידך – בנערה,²¹ בין האירוסין לקידושין, אביה זוכה בכתובתה, לכן כיוון שהחוב הוא כלפי האב ולא כלפי הנערה, מתבטל חזקת הגוף. לפי שאין לחזקת הגוף עדיפות להוציא ממון, אלא לבעל הגוף עצמו, אך לא לאדם אחר (הכלל מובא להסבר הסוגיא על ידי רב אשי).

מנה לי בידך – כאשר האשה נשואה, או גדולה, חוב הכתובה הוא כבר כלפיה, ולא כלפי אביה, ולכן יש לה חזקת הגוף (הכלל מובא להסבר הסוגיא על ידי רב אשי).

(סעיף ז) כיצד טוענים על המומין? אם המומין היו שם בוודאות קודם לאירוסין, כגון אצבע יתירה וכיוצא בו, על האב,²² להביא ראיה שהבעל ידע על כך ונתרצה, או שחזקתו שידע. ואם לא הביא ראיה תצא בלא כתובה כלל (שו"ע). כגון שיש בעיר מרחץ, או שהולכות ברחוב ולא מתחבאות (ח"מ ס"ק יד).²³ כי חזקה אין אדם מתפייס במומין, אבל אם בעל אותה כבר או

¹⁹ מוסתרות.

²⁰ והקרובה תספר לו על כך.

²¹ בין גיל שתים עשרה לשתים עשרה וחצי.

²² אביה של הכלה.

²³ הדוגמאות הללו נחשבים כראיה שהבעל ידע מהמומים ונתרצה.

אפילו הכניסה לחופה, אז חזקה שאין אדם שותה בכוס אלא עם בודקו. ומסתמא נתפייס על כך.

(סעיף ח) היו בה מומין שאפשר שנולדו בה לאחר האירוסין,²⁴ אם נמצאו בה המומין אחר שכנסה לבית הבעל, על הבעל להביא ראיה, שהמומין היו בה, גם לפני שהתארסה, ולכן מקחו מקח טעות (שו"ע). והבעל יכול לגרשה ללא כתובה.

הסבר: יש לאשה "חזקת הגוף", לכן ההנחה היא שהמומין נוצרו לאחר אירוסיה, וכשיש חזקת הגוף, "חזקת הממון" שכספי הכתובה נמצאים בידי הבעל, אינו נחשב לכלום. בנוסף על כך, כשהאשה ברשות הבעל (לשיטת רבא) אומרים "כאן נמצאו וכאן היו", ומניחים שהמום נוצר אצל הבעל. ודין זה הוא בין אם האב או האשה, טוענים "ברי" שהמומים נוצרו לאחר האירוסין, ובין אם טוענים כך רק ב"שמא".

ואם כשהאשה נמצאת כבר אצל הבעל, הוא מביא הוכחה שהמומים נוצרו כשהייתה בבית אביה, הגם שאומרים "כאן נמצאו וכאן היו", ולכן מניחים שהמומים נוצרו בבית אביה ונטל ההוכחה צריך לעבור אליו. כלל זה אינו עומד בפני עצמו, ואין בכחו כשלעצמו לפטור את הבעל מלתת כתובתה. כי גם אם המומים נוצרו בבית אביה לפני האירוסין, עדיין אפשר לטעון, שהבעל "ראה ונתפייס", ולכן אין לפוטרו מחיוב הכתובה, אלא אם נצרף גם את החזקה "שאינן אדם מתפייס במומין". ומכיוון שאינו יכול להשתחרר מחיובו לתת לאשה את כתובתה, אלא בצירוף שני הטיעונים יחד, אין שתיהן יחד נחשבות אלא כחזקה אחת בלבד. וכנגדה עומדות שני חזקות: חזקת הגוף שהמומים נוצרו לאחר האירוסין, וחזקה שאין אדם שותה בכוס אלא אם בודקו,²⁵ לכן הבעל חייב בכתובתה (רמב"ן, רשב"א, ריטב"א).²⁶

אם נמצאו בה המומים כשהיא ארוסה בבית אביה:

דעה א': על האב להביא הוכחה שהמומים נוצרו לאחר האירוסין (רש"י, תוס', שו"ע), כשיטת רבא, שאומרים "כאן נמצאו וכאן היו", ולכן טענת "חזקת הגוף" של האשה נחלשת,²⁷ וכנגדה עומדת טענת חזקת הממון.²⁸ אולם, כל זה דווקא בנערה, אבל בבוגרת, כבר לאחר האירוסין היא נמצאת ברשות בעלה, גם אם פיזית היא עדיין נמצאת בבית אביה,²⁹ ואם היא טוענת ברי,³⁰ שהמומים נוצרו לאחר האירוסין, נטל ההוכחה עובר לבעל.

²⁴ הועיל ומדובר במומים שאינם מלידה (מאירי), או שהחזקה מבוססת על כך שרוב הנשים נולדות ללא מום (רבינו שמשון ברשב"א, חולין יא, א, אבל עי' הגהות יעב"ץ כאן).

²⁵ וטעון זה יכול להתווסף רק כאשר הבעל "מכריז" על המום, לאחר שהאשה כבר נמצאת ברשותו.
²⁶ כל זה כשמסבירים את הסוגיא לפי שיטת רבא שהוא דעת השו"ע. בהמשך נראה את דעת הרמ"א וסייעתו הסוברים כדעת רב אשי.

²⁷ ולדעה ש"כאן נמצאו וכאן היו" היא חזקה העומדת בפני עצמה (תוס'), הרי שהיא מקזזת ומבטלת את "חזקת הגוף".

²⁸ ואם האב לא הביא ראיה שהמומים נוצרו לאחר האירוסין, צריך להחזיר לחתן את כל הוצאותיו (ב"ש).
²⁹ כי הולכים לפי הרשות שהאשה נמצאת בה, ולא לפי המיקום הגיאוגרפי.

³⁰ ולדעת התוס' והרא"ש, גם אם היא טוענת שמא, כיוון שעומדת לה חזקת הגוף (ב"ש ס"ק יז). יש לציין שבמציאות בדרך כלל הבת והאב יודעים מתי התחילו המומים, ורק הבעל אינו יודע.

דעה ב': אם האב טוען בטענת ברי, שהמומים נוצרו לאחר האירוסין, נטל ההוכחה עובר לבעל, ואם אינו מביא ראיה,³¹ צריך לתת לה כתובתה.³² דעה זו מבוססת על שיטת רב אשי³³ (רמב"ן, רשב"א, ר"ן, רמ"א). ולדעת הר"ן הוא הדין גם לשיטת רבא, כי הכלל "כאן נמצאו כאן היו", חל רק בטענת שמא.³⁴ אולם אם היא כבר בוגרת. הרי שהיא בחזקת הבעל (ראו לעיל הערה 29), ולכן יש לה "חזקת הגוף", ונטל ההוכחה הוא על הבעל, גם אם היא טוענת שמא.³⁵

תוספת כתובה: הבעל מתחייב בתוספת כתובה רק לאחר הקידושין, לכן כאן מספיק שהבעל יוכיח שהמומים היו קודם לקידושין, ולא ידע עליהם. וכל עוד לא כינסה לא יחול החזקה ש"אין אדם שותה בכוס אלא אם בודקו" (ב"ש).

מומים שאי אפשר לבדוק, שנמצאו לאחר שכינסה: מספיק שהבעל יוכיח שהם שהיו שם לפני שכינסה, ואז יחול הכלל של "כאן נמצאו וכאן היו", וכאמור יחלש (רש"י), או יבטל (תוס'), את חזקת הגוף (ב"ש).³⁶

ויש אומרים שאם הגיע זמן לכנס אע"פ שלא כנסה, הווי כאילו הייתה ברשות הבעל (רמ"א). דין זה תמוה (ח"מ, ב"ש).

(סעיף ט) הביא הבעל ראיה שהמומים נוצרו לפני האירוסין, או שהודתה בכך. והאב הביא ראיה שהבעל ראה ושתק ונתפייס, או שחזקתו שידע בהן ונתפייס,³⁷ הרי זה חייב בכתובתה.

(סעיף י) בא על אשתו ושהה כמה ימים, וטען שמום זה לא נראה לו עד עתה, אפילו היה בתוך הקמטים,³⁸ או בכף הרגל, אין שומעין לו, כי חזקה אין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקו, ולכן מניחים שהבעל ידע ונתפייס (רמב"ם, שו"ע). כל עוד לא בא עליה, יש חזקה שאין אדם מתפייס במומין. אולם לאחר שבא עליה, הרי שאין אדם שותה בכוס אלא אם בודקו. בהקשר לדברי הרמב"ם הובאו כמה הסברים (ודעת שלטי הגיבורים החולקת):

דעה א': דווקא אם בא עליה, השתהה זמן מה, ורק אח"כ בא ואמר שמצא בה מום שלא היה ידוע לו, אינו נאמן, שבוודאי ידע על המומים ומחל. אולם, אם מיד לאחר שבא עליה, בא וטען שמצא מום שלא היה ידוע לו, נאמן (מ"מ, מהרי"ק).³⁹

³¹ שהמומים נולדו לפני האירוסין.

³² והסיבה שבגמרא מובא שהאב צריך להביא הוכחה, הוא מפני שהוא טוען טענת שמא, וטענת הברי של הבת אינה מועילה לו, כל עוד היא ברשותו.

³³ שאינו סובר "כאן נמצאו וכאן היו". על פי דעת הסוברים שרב אשי חולק על רבא (רשב"א, ריטב"א, ר"י מטראני). אמנם אחרים סוברים שרב אשי אינו חולק על רבא (ר"ן, רא"ה).

³⁴ וכאן האב טוען טענת בריא, שהמומים נולדו לאחר האירוסין.

³⁵ אמנם יש הסוברים שסוגייתנו עוסקת דווקא באומרת ברי, וטענת שמא אינה מספיקה (רמב"ן, רשב"א, ריטב"א).

³⁶ לכאורה לשיטת רב אשי שלא אומרים "כאן נמצאו וכאן היו", הבעל צריך להוכיח שהמומים היו שם לפני האירוסין, אולם אפשר לומר שלאחר שהוא הוכיח שהמומים היו כבר לפני האירוסין, נמצא שכבר נולד הספק. ראו גם לעיל הערה 33 (ב"ש).

³⁷ כמפורט לעיל בסעיף ה.

³⁸ תחת בית השחי, או תחת הדדים וכד'.

³⁹ יש להקשות כיצד מועילה מחילה, הרי סוף סוף יש לה מומים והכתובה בטילה, ולכאורה אם הוא מעוניין להמשיך לשהות איתה, צריך עכשיו לכתוב כתובה חדשה. אלא יש לומר, שגם כשיש מומים, הכתובה אינה בטילה, אלא אם הבעל מקפיד (ב"ש).

דעה ב': גם אם לא השתהה, ומיד לאחר שבא עליה, בא ואמר שמצא בה מום שלא היה ידוע לו, אינו נאמן, שחזקה שאין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקה, והרמב"ם נקט בששהה לרבנות, שהיה מקום לומר שמכך ששהה, מוכח שלא הכיר בא (כס"מ, פרישה, ח"מ).

דעה ג': אפילו בא עליה ושהה, הבעל יכול לבוא ולטעון שמצא בה מום שלא היה ידוע לו, מכח חזקה שאין אדם מתפייס במומין. **ב"ש מביא את כל השיטות.**

עד מתי הבעל נאמן לומר שלא בא עליה, וממילא ידע מהמום הנסתר: רבי מאיר סובר (יבמות קיא,ב) עד שלושים יום אדם נאמן לומר שלא בא עליה. רבי יוסי סובר, שאם הבעל נסתרה עמה, וודאי בא עליה מייד, ובלא נסתרה עמה, נאמן לומר שלא בא עליה, גם לאחר ל' יום.

דעה א': עד שלושים יום, נאמן לומר שלא בא עליה, כדעת רבי מאיר (מהרי"ק, רמ"א). כי גם רבי יוסי מודה לרבי מאיר, כשיש לנו סיבה לומר שלא בא עליה, אף כשנסתרו. ובהתגלה מום, יתכן שכאשר הוא ראה את המומים, עוד לא גמר בדעתו אם למחול או לא, ולכן הוא המתין.⁴⁰

דעה ב': יש לפסוק ככל הפוסקים שפסקו כדעת ר' יוסי, ותימא על הרמ"א שלא פסק כך (ח"מ ס"ק יח).

(סעיף יא) נודע לו שאשתו נכפית,⁴¹ ורוצה לגרשה אבל הוא אינו משיג כדי כתובתה, כופין אותה לקבל גט (שו"ע). ואין בזה משום תקנת רבינו גרשם (רמ"א). חייב לשלם כתובתה, או משום שחלתה לאחר האירוסין, או הנישואין, או שידע ומחל, ולמרות זאת יכול לגרשה בעל כרחו, משום שסכנה לבוא עליה (ב"ש) וח"מ סובר שאם הסכים, אינו יכול לגרשה בעל כרחו.

בשו"ת הרא"ש מובא, שכופין את הנכפית (חולת אפלפסיה) לקבל גט, ובמקרה כזה לא תיקן רבינו גרשום, משום שאשה אינה עדיפה מאיש, ואם אשה יכולה לכפות את בעלה לגרשה כשהוא נכפה, כל שכן שהאיש כופה את אשתו. בהבנת דברי הרא"ש הובאו כמה דעות:

דעה א': הרא"ש הסתפק אם יכול לגרשה בעל כרחו, ומכל מקום וודאי יכול למנוע ממנה: שאר, כסות ועונה, וגם באיש נכפה יש מחלוקת אם כופין אותו לגרש, או לא (ח"מ).

דעה ב': לדעת הרא"ש כופין אותה להתגרש בשוטים עד שתאמר רוצה אני, וכל שכן הוא יכול לזרוק לה את הגט בעל כרחו. ואשה נכפית (החולה באפילפסיה), וודאי הווי מום, ורק כשהבעל נכפה (חולה באפילפסיה) נחלקו, כיוון שאשה בכל שהוא ניחא ליה (ב"ש).

דעה ג': הרא"ש הסתפק אם יכול לזרוק לה גיטה בעל כרחו, אך סובר שאפשר לכפותה בשוטים, או למנוע ממנה שאר, כסות ועונה, עד שתאמר רוצה אני (נו"ב).

שו"ע סובר כדעת הרא"ש. הנו"ב והב"ש מבארים את דעת השו"ע כל אחד לפי הסברו.

ויתן כעת את מה שיכול לכתובתה, והמותר לכשתשיג ידו, ואם תמאן לקבל גט, ימנע ממנו, שאר כסות ועונה. וראו לעיל (עז, א) מחלוקת, האם יכול למנוע שאר, כסות ועונה, מכל אשה המסרבת לקבל גט. ולדעת המתירים, החידוש כאן הוא שיכול למנוע אותם ממנה, גם כשאין לו כעת לתת כתובתה, שאינו רשאי לנהוג כן באשה שאינה נכפית.

⁴⁰ הב"ש למד מדין יבמה שבכל מקום שיש הסבר לכך שלא בעל, רבי יוסי מודה לרבי מאיר.
⁴¹ מדובר כשאינו יודע, או אינו יכול להוכיח שהייתה נכפית (חולה במחלת הנפילה), קודם האירוסין.

ודווקא במום גדול כזה, שאילו היה באיש היו כופין אותו לגרש מדין התלמוד, ולא תיקן רבן גמליאל שתהא האשה עדיפא מאיש (רא"ש, רמ"א), אבל משום שאר מומין אינו יכול לגרשה בעל כרחה, הכוונה למומין שתחילתן לאחר האירוסין, או מומין שידע מהם ומחל עליהם ועכשיו מואס בה בגללם, אבל במומין שהסתירה ממנו, כופין אותה להתגרש, כיוון שעשתה שלא כהוגן (ב"ש). אבל היא אינה יכולה להוציא ממנו את הנדוניה שלה, כשהיא אינה רוצה להתגרש (ח"מ ס"ק כב).

אבל מכל מקום אין כופין אותו להיות עמה, מאחר דמאיסה עליו ורוצה לגרשה ולתת לה כתובתה (מהרי"ק, רמ"א). חייב לה שאר וכסות, ופטור מעונה, לפי שאין כופין אותו להוליד בן שנואה (ב"ש). והדין שפטור מעונה, הוא רק כשיש לו מהיכן לשלם כתובתה, ורק היא אינה רוצה להתגרש. אולם אם אין לו מהיכן לשלם כתובתה, חייב בעונתה, ואם מונע ממנה עונתה, הוא נחשב כמורד (ח"מ ס"ק כג). ומשמע שאם אינו רוצה לתת לה כתובתה, או שאינה מאוסה בעיניו, כופין אותו לקיים עונתה, ותימא שיחייבו אותו ללדת בני שנואה (ב"ש ס"ק כה).⁴²

⁴² אמנם לעיל (עז,א) משמע שהרמ"א פוסק כדעת הרא"ם, שבכל אשה שבעלה רוצה לגרשה, והיא לא מסכימה, יכול למנוע שאר, כסות ועונה.

סימן קלד. צריך שיבטל הבעל כל מודעות

(סעיף א-ב) קודם שיתן הגט, צריך שיבטל את כל המודעות שמסר, שאם מסר מודעה בפני שנים ואמר: גט שאני רוצה ליתן לאשתי דעו שאני אנוס ליתנו, ולכן אני אומר בפניכם שיהא בטל, הרי הוא שהגט בטל (שו"ע).

צריך שיאמר לעידי המודעה: "אתם עידי" או "שמעו" (משמע ברשב"ץ ובריב"ש), והב"מ מפקפק בזה (פת"ש אות ב).

דיבר באופן שמשמע שהוא אנוס לתת את הגט, ואח"כ נתן **אמתלא** שהתכוון לדבר אחר, נאמן (רשב"ץ, ריב"ש). אולם, המל"מ בדעת הרמב"ם, מפקפק בזה וצ"ע.

הבעל יכול למסור את המודעה בפני שני עדים, זה שלא בפני זה, ובלבד שיהיו כשרים (ריב"ש, רמ"א).

המודעה שמסר אינה מבוטלת,¹ עד שיאמר בפירוש שמבטל אותה, ורק אז היא מבוטלת (רמב"ם, שו"ע). כי "אתי דיבור ומבטל דיבור". אולם מחשבה אינה מבטלת דיבור (ט"ז).

אין צורך לעשות קנין על המודעה (רמב"ם, שו"ע). ואפילו עשה אח"כ קנין לגרש את אשתו, כדרך רוב האנשים אמירת המודעה מבטלת את הקנין (ט"ז אות א).

דין מסירת מודעה לביטול הגט, כשאין שם אונס:²

דעה א': רק צריך שיאמר שהגט בטל, ואין צורך שיהיה שם אונס (רמב"ם, רשב"א, רא"ש, שו"ע).³ כי המודעה הוא גילוי מילתא, ואין צורך שיהיה אונס.

דעה ב': אם ידוע שלא היה אונס, המודעה אינה מבטלת את הגט (רמב"ן).⁴

דעה ג': צריך לפרש שהוא אנוס, ואם לא פירש, ולא ידוע אם היה שם אונס, הגט כשר (רשב"ם).⁵

האם יכול לבטל את הגט לפני כתיבתו:

דעה א': יכול לבטל (רמב"ם).

דעה ב': אינו יכול לבטל. ואם אמר בסתם, "גט זה בטל הוא", ואח"כ ציווה לכתוב גט, הרי שהצווה לכתוב גט, מבטל את דבריו הראשונים (רשב"ם ופוסקים נוספים).

¹ וגם אם לאחר שמסר את המודעה, נתן את הגט לאשתו, ולא אמר לה כלום, לא ביטל בכך את המודעה (שו"ע).

² או שהאונס שאמר היה שקר.

³ ואפילו אמר שאין שם אונס, הגט בטל (ריב"ש בדעת הרמב"ם).

⁴ כי אע"פ שביטל את הגט כשמסר את המודעה, כשאומר אח"כ לעדים ולסופר לכתוב את הגט, הרי שבכך הוא חוזר ומקיים את הגט. אבל לאחר כתיבת הגט (קודם למסירתו), יכול לבטלו, ולא אומרים בשעת מסירת הגט דאתי דיבור ומבטל דיבור, משום שבמודעה הוא מבטל את גוף הגט. וכשמוסרו, הוא כבר פסול (ריב"ש, ב"ש).

אפשרות נוספת העולה מסוף דברי הרמב"ן, הוא שרק כשלא ביטל את הגט אלא אמר שהוא אנוס, ובאמת לא היה אנוס, הביטול אינו מועיל, אבל כשאמר שמבטל את הגט, הביטול מועיל (ב"י).

⁵ לדעת הרמב"ן והרשב"ם, צריך שיהיה אונס, אבל אין צורך שהעדים יידעו שהיה אונס. אבל אם אין בכלל אונס פשוט שהמודעה אינה מועילה.

גילוי דעת, ללא ביטול הגט:

דעה א': גילוי דעת לאחר כתיבת הגט אינו מועיל, אך אם גילה דעתו שהוא אנוס קודם כתיבת הגט, גם גילוי דעת מבטלת את הגט (ב"ח).

דעה ב': גם גילוי דעת קודם כתיבת הגט אינו מועיל, אלא צריך דווקא מסירת מודעה, שבמפורש מבטלת את הגט (רשב"ץ, ב"ש).⁶

(סעיף ג) לכן צריך שיבטל קודם כתיבת הגט כל מודעה שמסר, נוסח המודעה:

דעה א': צריך שיאמר הריני מבטל כל מודעה שמסרתי על גט זה. וכן אני מבטל כל דבר שגורם כשיתקיימו אותן הדברים, ביטול לגט זה וכן אני מעיד על עצמי, שלא מסרתי דבר על הגט שיבוטל הגט מחמתו.⁷ (רמב"ם, שו"ע).⁸ ולדעת הרמב"ם, צריך לומר שהוא מבטל כל דבר הגורם לביטול הגט. ולא מספיק לומר שמבטל מודעה דמודעה (מהרש"ל, דרישה, ט"ז).

דעה ב': מספיק שיאמר שמבטל מודעה ומודעה דמודעה, עד סוף כל מודעי (רא"ש, טור).⁹ ואין הבדל אם אמר "שמבטל" כל מודעה ומודעה דמודעה, עד סוף כל המודעות, או שאמר "שמבטל כל מה שיכול לפסול את הגט" (ב"ש ס"ק ד).

דעה ג': סובר כדעת הרא"ש, אך כדי לצאת ידי כל הספקות יש להוסיף את המילים "והריני פוסל כל עד או עדים שיעידו שמסרתי שום דבר שיבוטל מחמתו גט זה" (רשב"א). בפסקיו כותב הרשב"א שאין עדיפות לנוסח הרמב"ם על פני נוסח הרא"ש. אולם, בתיקון גט הרשב"א, מובא נוסח הרמב"ם, עם תוספת הרשב"א, ובעקבותיו הלך גם השו"ע.

הרמ"א כתב שנוהגים כדעת הרא"ש, אך לכתחילה טוב להוסיף כדעת הרשב"א.

דין מודעה דמודעה: לכל הדעות העיקר הוא לבטל את כל המודעות, ודי בכך. וגם אם הוציא בעבר מודעה המבטלת את ביטול המודעה (מודעה דמודעה), אין לחשוש, משום שהולכים לפי דבריו האחרונים. ורק כדי לצאת ידי כל הספקות, כתב הרשב"א לכתחילה גם לבטל את העדים, לפיכך גם אם הבעל מסר מודעה המבטלת את העדים,¹⁰ הגט כשר (ב"ש ס"ק ג).

גם אם לא אמר את כל הנוסח, אלא רק אמר שהוא "מבטל המודעות", ואחר שנישאת לאשה אחרת, נולדו לה ילדים, והביא הבעל עדים שמסר מודעה גם על ביטול המודעות, אינה יוצאת מבעלה והילדים כשרים (רדב"ז, ב"ש).

⁶ הרבה פוסקים חולקים על הב"ח, וסוברים כדעת הב"ש, שגילוי דעת לבד אינו מבטל את הגט (פת"ש אות א).

⁷ הודעה זו מועילה גם אם ידוע לנו שאינו אומר אמת, כי העיקר הוא שמבטל את המודעה בלב שלם, וכשאומר בלשון זה, הרי הוא מגלה בדעתו שמבטל את כל המודעות בלב שלם (פת"ש אות ה).

⁸ והשו"ע כאן מוסיף לנוסח את תוספת הרשב"א (יבואר להלן): והריני פוסל כל עד, או עדים, שיעידו שמסרתי או שאמרתי שום דבר שיבוטל מחמתו גט זה, או שיורע כחו של גט זה מחמת אותה מודעה או אותו דיבור.

⁹ ולדעת הרא"ש, מה שכתב הרמב"ם שאינו מספיק, מתייחס לאמירה שמבטל כל מודעות, כשאינו מוסיף לכך את המילים "מודעה דמודעה".
¹⁰ לפני שביטל את כל המודעות.

הביטול מועיל רק כשלא ידוע אונסו, אבל אם ידוע לנו האונס שבגללו עשה מודעה וביטל את הגט, ביטול המודעות אינו מועיל עד שיתברר לנו שגורם האונס התבטל (מבי"ט, פת"ש אות ד).¹¹

המנהג היום לומר גם את נוסח הרמב"ם, הביאו השו"ע, וגם את נוסח הרא"ש, הביאו הרמ"א (ט"ז).

(סעיף ד) נהגו להצריך בטול מודעה אף למגרש מרצונו (שו"ע). ומיהו, אם שכח מלבטל הגט כשר (רא"ש, מ"כ, רמ"א), מאחר שמגרש מרצונו (מהר"ל, מ"כ, רמ"א). עוד נהגו לבטל את המודעות גם לפני כתיבת הגט, וגם לאחר כתיבת הגט, לפני נתינתו לאשה (מרדכי, רמ"א), ואע"פ שלדעת הרמב"ם, ספר התרומה והסמ"ג,¹² אם הבעל ביטל את הגט בין הכתיבה לנתינה, לא מועיל אח"כ בטול מודעה, ואי אפשר כבר לגרש באותו גט (רמ"א), והבעל אינו יכול לבטל את הגט אלא בפני הסופר והעדים שצווה להם שיכתבו את הגט (ספר התרומה, סמ"ג, ב"ש), ולכן אין מניחים אותו לילך עד שיתן הגט. אפילו הכי מחמירין גם כן לבטל מודעה בשעת נתינה (ב"י, רמ"א).

(סעיף ה) נשבע הבעל ליתן גט, צריך שיתירו לו את השבועה קודם נתינת הגט, כי השבועה דומה לאונס (ר' פרץ, שו"ע). אך בדיעבד כשר,¹³ כיוון שאין זה ממש אונס, הועיל ונשבע מעצמו ומרצונו,¹⁴

ונוהגים להתיר את הנדר רק לרווחא דמילתא (ט"ז אות ו).

הנשבע לגרשה ואינו רוצה לקיים נדרו: כתב הב"מ שאסור לכפות אותו לקיים נדרו, ואם כפו אותו, קרוב הדבר לגט מעושה, ובספר גט מקושר תמה עליו וכתב שצ"ע לדינא (פת"ש אות ח).

אבל כשחייב לגרשה עפ"י דין, כופים אותו על זה, ולא מתייחסים ולא איכפת לנו משבועתו (ב"ש).

נשבע שלא לגרש, או שלא לבטל המודעות: צריך התרה, ואם לא התירו, צ"ע לדינא, שמא השבועה בטילה מדין "אי עביד לא מהני", דהיינו מעשה שנעשה בעבירה אינו חל (רעק"א).

נשבע ברבים שלא יגרש את אשתו ללא ידיעת אביו, וגרשה, ואח"כ יצא קול עירעור על הגט שגרשה ללא ידיעת אביו, הגט כשר (נו"ב, פת"ש אות ו).

קיבל עליו בחרם בעוה"ז ובעוה"ב לגרש את אשתו: אין לו התרה, אף שהוא לדבר מצוה, וצריך לגרשה, ואינו נחשב כאונס כיוון שהוא הביאו על עצמו. וכדי לצאת ידי כל החומרות צריך לתת לה אח"כ גט נוסף (רדב"ז). אולם, לשיטתנו שיש התרה לדבר מצוה, אין צריך לכל זה, ויתירו נדרו (פת"ש אות ז).

¹¹ ואם אמר שמבטל מודעה עד עולם, אינו מועיל, כי מדבריו משמע שמבטל רק מודעה זו, ולא מודעות אחרות שעשה (ב"ש).

¹² וכן פוסקים להלכה.

¹³ וגם השו"ע (קנד, כג) כתב, שטוב שיתירו לו. ומבואר שם בסעיף כד שבמקום שאין אפשרות להתיר, כגון בנזירות שמשון, הגט כשר.

¹⁴ כך כתב הגר"א (קנד, כג), שמהרא"ש, המרדכי ופוסקים רבים, משמע שכל אדם שעושה מעצמו אינו נקרא אונס. אולם, משמע בשו"ת הרשב"א (בהמשך לעניין קנסות), שחולק וסובר שאף דבר שגרם לעצמו, נחשב כאונס גמור ופסול.

התחייב לתת ערבות, ייתן את הערבות שאין זה נחשב כאונס (שו"ע). ואין לדמות לנשבע לגרש שתולה את הגט בשבועתו, ונראה כאונס. אבל בערבות הגט ניתלה בדבר אחר, ומכיוון שהוא יכול לשלם, אין כאן אונס.

קיבל קניין לגרש את האישה:

דעה א': קנין לגרש דומה לשבועה, ולכן צריך לפוטרו קודם שיגרשה (תרוה"ד, רמ"א).¹⁵

דעה ב': הקנין כלל אינו חל, וממילא אין צורך לפוטרו (ב"ש).¹⁶

קיבל עליו קנסות אם לא יגרש:¹⁷

דעה א': קנס את עצמו אינו נחשב כאונס, כיוון שהוא חייב את עצמו, והחויב הוא על דבר אחר, ולא ישירות על נתינת הגט, והוא גם יכול לתת את הקנסות ולא לגרש (ר' מימון נואר, מהרי"ק). ובתורת הגיטין כתב שפטור מלשלם את הקנס, כי הוא רוצה לגרש, אלא שבי"ד אינם נותנים לו מחשש לגט מעושה והוא אנוס, לכן אפילו אם הוא יחזור בו מלתת את הגט, בי"ד אינם יכולים לכוף אותו לשלם את הקנס, וממה נפשך הוא נפטר מתשלום הקנס (פת"ש אות ט). ואם נראה שמגרש מרצונו ולא מחמת הקנס, הגט כשר (משכנות יעקב, פת"ש אות י).

דעה ב': נחשב כאונס, ויש לפוטרו מהקנס לפני שמגרש (רשב"א).

הסבר א': הפוסקים (דעה א' ודעה ב') נחלקו בכך, לכן לכתחילה צריך לפוטרו מהקנס, אך בדיעבד כשר (רמ"א).

הסבר ב': אין כאן מחלוקת.¹⁸ הרשב"א עוסק בנשוי המתחייב בקנס אם לא יגרש, ולכן הוא נחשב כאונס, וצריך לבטל את הקנס לפני הגט. המהרי"ק עוסק בגרוש המתחייב בקנס אם יחזיר את אשתו, ושוב יגרשה. דלא הווי אונס, כיוון שהאפשרות בידו שלא להחזירה (לבוש). ב"ש מביא את שני ההסברים.

אונס של אדם אחר כדי שהבעל יגרש (דהיינו האונס אינו על הבעל, אלא על אדם אחר):

דעה א': אונסין על אדם אחר, אינו נחשב אונס, ואפילו אב על בנו, או להיפך (רשב"ץ, רמ"א כיש אומרים).

דעה ב': אב על בנו נחשב כאונס (רשב"א, ב"י, גמ"ר, משכנ"י, רמ"א כיש מחמירין).

אונס ממון:

דעה א': מסתפק באונסים אותו להפסיד ממון, אם לא יגרש, האם נחשב כאונס (רדב"ז).

דעה ב': מוכח מהגמ' (ב"ב מ,ב מההוא פרדיסא), דאונס ממון הווי אונס (תורת גיטין).

דעה ג': נחשב ספק אונס (פת"ש).

¹⁵ מהרמ"א משמע שחל וממילא צריך לפוטרו (ב"ש).

¹⁶ בתרוה"ד עצמו כתב שהקנין לא חל, לפי זה לא מובן מדוע הוא סובר שצריך לפוטרו. התו"ג מיישב שאכן הקניין אינו חל, אלא שהבעל חושב שהוא חל, ולכן הוא נחשב כאונס וצריך לפוטרו, כלומר להודיעו שפטור.

¹⁷ אבל אם הטילו עליו קנס על מנת שיגרש, קרוב הדבר שלכו"ע הווי גט מעושה (פת"ש)

¹⁸ ולמעשה ההלכה היא כדעה ב'.

גזלה ממון מבעלה, והחזר הגזילה מותנה בכך שיגרשה, ומחמת ההפסד הממוני גירשה. יש להסתפק אם הגט מעושה (רשב"ץ, ב"י). תורת הגיטין מבאר, שאם האשה תלתה את הגט במפורש בממון, הווי גט מעושה, דאונס ממון חשיב אונס. אבל אם לא תלתה את הגירושין במפורש בממון, והבעל החליט על דעת עצמו לגרשה, כדי להימנע מהפסד ממוני, הגט אינו מעושה. שהרי מעשים שבכל יום שהאשה מציקה לבעלה בענייני ממון ובדברים אחרים, ובגללם הבעל מגרשה, ולא חשים לגט מעושה.¹⁹ ויש לתמוה שהרי הרשב"ץ כתב מפורשות שהאשה אינה רוצה להחזיר את הממון עד שיגרשנה, לכן נראה שהרשב"ץ מסתפק, האם אונס ממון חשיב אונס.

אולם, נראה שאפשר לחדש, שאם בתחילה היה אונס ממון, ואחרי כן הבטיחו לבעל ממון נוסף כפיצוי, והסכים לגרש, הגט כשר (פת"ש אות יא).

(סעיף ו) אם הוא אנוס ומסר מודעה, הגט נפסל, אבל אם לא מסר מודעה, תלוי: אם אנסוהו שלא כדין²⁰ הגט פסול (מדאורייתא, ב"ש). אבל אם אנסוהו כדין, כגון שהוא חייב להוציא ואינו רוצה, ואנסוהו בי"ד עד (שאמר רוצה אני וביטל את כל המודעות שמסר, באר הגולה) שהוציאה, הגט כשר. ומצוה על בי"ד,²¹ לכוף את המגרש לבטל את המודעות שמסר (שו"ע).

(סעיף ז) מי שמסר מודעה על הגט, מכין אותו מכת מרדות,²² מפני שגרם להיות ממזרים, שהרי הגט הגיע לידה, על פיה היא נישאת, ולאחר זמן יבואו עדים שביטל בפניהם, או שמסר מודעה בפניהם קודם לכתובת הגט, ונמצא הוולד ממזר (שו"ע).

ואפילו ביטל את המודעה בשעת הנתינה, אפילו הכי משמתינן לה (נידוי), דיש לחוש שמא איכא דידיעי במודעה ולא ידעי בביטול (תוס', רא"ש, ב"י, רמ"א). ודברים אלו תמוהים, שהרי נידוי חמור ממלקות, וכאן שביטל את המודעות שמסר, למה שנגזור עליו נידוי, ודעת הטור שמנדים אותו, הוא רק כשמסר לבטל את המודעות שמסר. לכן כאן שרוצה לבטל את המודעות, מלקים אותו על שגרם להוצאת לעז, אבל אין מנדים אותו (ב"ש ס"ק יב).

(סעיף ח) אנסוהו ישראל לגרש שלא כדין, ואמר: רוצה אני, וגם ביטל המודעה, או לא מסרה, הגט פסול; ואעפ"כ האשה פסולה מן הכהונה (שו"ע).

מי שעל פי הדין חייב לגרש, ואנסוהו לגרש, ואחר כך ראו העדים שהוא רץ אחריהם בכוונה לבטל את הגט, ואטמו את אוזניהם כדי שלא ישמעו את דבריו, אין כאן ביטול, והגט כשר (שלטי הגיבורים, ב"ש).

אמר שרב או דיין צוו עליו לבטל את הגט, נחשב כמודעה ממש, ולא רק כגילוי דעת (ב"ש ס"ק יא).

(סעיף ט) אנסוהו עובדי כוכבים לגרש, אם הוא חייב לגרשה מן הדין, הגט פסול, ואעפ"כ האשה פסולה מן הכהונה. ואם לא היה חייב לגרשה מן הדין, אפילו ריח גט אין בו, ולא נפסלה מן הכהונה (שו"ע).

¹⁹ בדומה יש להסביר את חילוקי הדעות לעיל בין הרשב"ץ והב"י באונס של האב על בנו. הרשב"ץ מדבר על מקרה שלא הזכירו מפורשות את הגט, לכן אינו חשיב אונס, אבל אם כשאנסו את האב על בנו, תלו זאת מפורשות בגט, גם הרשב"ץ יודה לב"י דהווי גט מעושה (תורת הגיטין).

²⁰ או אנסוהו לבטל את המודעה שמסר (ט"ז אות ז)

²¹ בכל מקום ובכל זמן (שו"ע)

²² ודווקא כשחייב לגרש עפ"י דין (רא"ש, ב"ש).

ואפילו אם קיבל מעות על נתינת הגט, לא אמרינן שמשום זה נתרצה (הגהות הרי"ף, רמ"א).²³ כי במכר אם נתנו לו פחות מדמיו נחשב כתליוהו ויהיב,²⁴ והמכר אינו מתקיים, כך כאן אי אפשר לומר שנתנו לו לפי השווי, כי אולי היא חביבה לו, וכל הון יבזזו לו בעד אשתו (תו"ג).

מסר מודעה, ואין אנו יודעים אם אנסוהו או לא, אם הוא קיבל על כך מעות, הווי גט, שמא מחמת שקיבל מעות התרצה, וכל שכן אם לא אנסוהו (ב"ש ס"ק יד). ודווקא כשקיבל מעות שלא היה לו מקודם שום זכות בהם. אולם יש פוסקים המפקפקים בזה, וסוברים שגם בקיבל מעות באופן זה, הווי גט מעושה (פת"ש אות טז).

מאיימים עליו באיומים שיש ביכולתם לממש, חשיב אונס, גם אם לא מכים אותו (פת"ש אות טו).

(סעיף י) דחקו אותו בי"ד של ישראל על ידי כותים, והיו הכותים מכין אותו ואומרים: עשה מה שישראל אומרים לך, דינו כאנסוהו ישראל (שו"ע).

(סעיף יא) גט שמסר הבעל מודעא על נתינתו, ונתנו לה, ואח"כ ביטל את המודעא מרצונו,²⁵ ואמר לה: תתגרשי בגט שנתתי לך כבר, אין צריך לחזור וליטלו ממנה (שו"ע). כי זה דומה לדין מי שנתן גט ביד אשתו בזמן שהיא ישנה, שאין צריך לחזור וליתנו לה כשתתעורר (באר הגולה).

²³ ואפילו אנסוהו גויים כדין (פת"ש אות טז).

²⁴ "תליוהו וזבין זביניה זביני" – דהיינו, מכירה באונס, המכר קיים. אבל "תליוהו ויהיב" – דהיינו, מתנה באונס, המתנה אינה קיימת.

²⁵ אבל לא אמר שהוא מבטל את הגט, שהרי לפי הרמב"ם הגט יהיה פסול, אלא אמר שהוא אנוס (ערוה"ש).

סימן קנד. למי שכופין להוציא בגט

(סעיף א) אלו שכופין אותם להוציא וליתן כתובה:

1. מי שנולד לו ריח הפה, או ריח החוטם.

2. מקבץ צואת כלבים,¹ או בורסקי.²

3. מחתך נחושת מעקרו.³

לעומת זאת:

1. אדם שלאחר נישואיו רוצה להיות סופר סת"ם ולעבד בעצמו את העורות, ולצורך כך משתמשים גם במעט צואת כלבים, אשתו אינה יכולה למחות בו. כי בזמנינו הפרנסה קשה, וגם צריך שעבוד העור יהיה לשמה, והוא אינו סומך על אחרים. אולם, אם הוא יכול להתפרנס ממלאכה אחרת, האשה יכולה למחות בו (פת"ש).

2. משתין במיטה (ראו לעיל קיז,ה), אשתו אינה יכולה לכוף עליו לגרשה. אולם, גם אין כופין עליה להיות איתו (רדב"ז, באר היטב).

3. עבודות בזויות, אשתו אינה יכולה להתנגד, שהרי "פשוט נבילתא בשוקא, ולא תימא: כהנא אנא, גברא רבא אנא" (פת"ש).

כשכופין מצד ריח רע, האם חייבים בתוספת כתובה:

דעה א': אינם חייבים בתוספת כתובה, כי בעת שהתחייב על כך, לא היה בדעתו לתת תוספת על הכתובה, במידה ויכפו עליו גירושין (ר"ח, ב"ש).⁴

דעה ב': הבעל צריך לתת לה תוספת כתובה (ר"ת).⁵

כשידעה לפני הנישואין ולא התנתה על כך.⁶

דעה א': לא כופים עליו לגרשה, דסברה וקבלה (רמ"ה, רמ"א).⁷ כן דעת הרמב"ם ולכן גם הרמ"א פסק כך (מ"מ, ב"י). אולם, אין הוכחה מהרמב"ם, כי דווקא מהכתובה הוא פטור כשידעה על כך, כדי שלא תלך כל אשה ותערים, ותינשא לאדם בעל מומים אלו, ותיכף אח"כ תכוף אותו לגרשה ולתת כתובתה, אבל לכוף עליו לגרשה ללא כתובה, יכולה גם כשידעה מהמומים (ב"ש).⁸

¹ לצורך שריית בגדים לפני הכביסה, או לצורך עיבוד עורות.

² מעבד עורות.

³ כורה נחושת, כי במכרים יש ריח רע מאוד.

⁴ להלן סעי' ו, בשוהה י' שנים, והאשה באה בטענה ויוצאת, אינה נוטלת תוספת כתובה, כי על דעת כן הבעל לא התחייב (רי"ף, רא"ש, רמב"ם, שו"ע). ואולי הוא הדין כאן (ב"ש).

⁵ ונחלקו הדעות בדעת הר"ן, בד"מ כתב שסובר כר"ת, לעומת זאת, לדעת הב"ש הר"ן סובר כדעת הר"ח.

⁶ דהיינו שידעה ושתקה, ולא אמרה בפירוש שאף על פי כן היא מסכימה להינשא לו.

⁷ לדעת רבי מאיר (כתובות עז,א) אף בהיתנה עמה, יכולה לחזור בה. וחכמים חולקים. לדעה זו חכמים חולקים בין במקרה שהיא לא ידעה ובין במקרה שהיא ידעה ושתקה.

⁸ וכך מוכח מהרמב"ם, שלהלן במוכה שחין העמיד באופן שהמחלה החלה לאחר הנישואין שחייב בכתובה, ולא באופן שידעה מראש שפטור מכתובה.

דעה ב': כל עוד לא התנתה, כופין,⁹ ויכולה היא לומר: "סבורה הייתי שאני יכולה לקבל, ועכשיו איני יכולה לקבל" (רשב"א, טור, ר"ן בשם יש אומרים).

לכן נראה שאם היא אינה רוצה לגור עם בעלה, היא לא תקרא "מורדת", כיוון שיכולה לומר "קים לי" כדעה זו (ב"ש). אולם, לדעת הב"מ האשה אינה יכולה לומר קים לי, שהרי המשמעות של מורדת הוא שהבעל יכול לפחות מכתובתה, והבעל הוא המוחזק (פת"ש).¹⁰ ונראה ליישב את הב"ש, שיכולת הבעל להפחית מכתובתה הוא מטעם קנס, וכשיש דעות אחרות שהוא יכול לסמוך עליהם, אין לקונסה (יאיר השולחן, הרב יאיר וסרטייל).

חיוב בכתובה כשידעה מהמומים, אך לא התנתה,

דעה א': גם לדעות שכופים לגרש, אין לה כתובה, מחשש להערמה כמבואר לעיל (ב"ש ברמב"ם).

דעה ב': יש לה כתובה, ואין לחשוש מהערמה, כי הוא יכל להתנות שאם היא תתגרש ממנו, תפסיד כתובתה, ומכיוון שלא התנה הפסיד לעצמו (מרדכי).

דעה ג': במקום שיש חשש הערמה, אין לה כתובה (תוס').

ב"ש הביא את שלושת הדעות.

נעשה האיש מוכה שחין,¹¹ כופין אותו להוציא וליתן כתובה, ואע"פ שהיא רוצה להמשיך ולישב עמו (או שהתנה עמו קודם שנישאו), אין שומעין לה (שו"ע).

תוספת כתובה: מוכה שחין פטור, כי על דעת שיהיה מוכה שחין ויצטרך לגרשה לא קיבל על עצמו.

היה מוכה שחין קודם שנשאה, יתכן שחייב בתוספת כתובתה, משום שידע שיכפוהו להתגרש, ובכל זאת התחייב בכתובה ובתוספת, הרי שהתכוון לשלם (ב"ש ס"ק א). אבל אם לא ידע שיכפוהו להתגרש, נראה שאינו חייב בתוספת (ערוה"ש).

כתובה: יש אומרים שאם היה מוכה שחין לפני שנשאה, אין לה כתובה, מחשש להערמה, והמרדכי חולק, כמבואר לעיל במומים (ב"ש).

אלא מפרישים אותם בעל כרחם, מפני שהיא ממיקתו,¹² לכן אם האשה אמרה: אשב עמו בעדים, כדי שלא יבוא אלי, שומעין לה (שו"ע). והעדים אינם צריכים לשמור כל הזמן, אלא כדרך כל הישנים בבית אחד (ראנ"ח, באר היטב).

דין המתנכר (הממיר את דתו):

דעה א': כופים אותו על ידי גויים להוציאה,¹³ ובשעת הגט יבטל את כל המודעות (ארחות חיים, מרדכי, ב"י, מהר"ם אלשקר).

⁹ לדעה זו חכמים חולקים על רבי מאיר רק כשהתנה עמה, אבל בשתקה חכמים מודים לרבי מאיר.

¹⁰ ולכן כבעל החזקה הבעל יכול לומר קים לי, כדעה השניה, ולהפחית מכתובתה. לפי זה בכל מקרה שיש מחלוקת אם כופים, האשה נחשבת כמורדת.

¹¹ מצורע (באר הגולה בשם הרמב"ם)

¹² שהתשמיש מסוכנת עבורו וגורמת לו לנמק, ובשרו נופל חתיכות חתיכות (באר היטב).

¹³ אומרים לגוי, עשה מה שבי"ד של ישראל אומרים לך (והדין הוא כמבואר לעיל קלד, ט).

דעה ב': לא כופים עליו גירושין, כיוון "שטב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו"¹⁴ (מהר"ם פדובה).
אלא אם מאכילה איסורים, או נודר ואינו מקיים (מהרי"ו)¹⁵.

אלא אם עבר על חרם כנגדה, כגון חרם שלא להכותה (הגה"מ). נראה שהגה"מ אינו מסכים עם החילוק של מהרי"ו (ד"מ).

הרמ"א מביא את כל הדעות, כולל החילוק שהביא מהרי"ו וכל שכן את החילוק שהביא הגה"מ. **הלכה למעשה**: בשו"ת עבודת הגרשוני כתב, שכיוון שנחלקו בכך, אי אפשר להקל בספק דאורייתא,¹⁶ לכן כתב הב"מ שטוב יותר שלא לכופו להוציאה, אבל יכופו אותו לשלם לה מזונות ולפרנסה, או ישלם לה כתובה ונדוניה, ועל ידי כך אולי ירצה מעצמו להתפשר אתה ולגרשה (פת"ש אות ד).

מי שהוא רועה זונות,¹⁷ **ואשתו קובלת עליו, ויש עדות שראו אותו עם מנאפים**,¹⁸ או שהודה. **יש אומרים שכופין אותו להוציא** (חידושי אגדות ביבמות, רמ"א), ודווקא במוחזק בכך, לפי שהוא יאבד הון ולבסוף לא יהא לו כדי לפרנסה (חכ"צ).¹⁹ וגם דווקא כשעמד במרדו, אבל אם חזר בתשובה, אין כופין אותו להוציא (חכ"צ, באר היטב).²⁰ אבל אין מחרימים על עדות זו,²¹ דכל ישראל בחזקת כשרות הם (אגודה, ב"ש ס"ק ד).

ואם מביאים לפניו ילדים נכריים וטוענים שהוא אביהם אין לחוש, שמא משקרים עליו (חידושי אגדות ביבמות, רמ"א).

(סעיף ב) היה לבעלה אחד מהמומים שכופים עליו להוציאה, ומת, ונפלה לפני אחיו לייבום, וגם לו יש את המום שהיה לבעלה, יכולה היא לומר: לאחייך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל, ויחלוץ ויתן לה כתובה.

(סעיף ג) האומר איני זן ואיני מפרנס, ומי שאינו רוצה לשמש, בכתובות (עז,א), מובא על כך מחלוקת: לדעת שמואל כופים אותו לזון אותה, ולדעת רב, כופין עליו לגרשה, כי אי אפשר להסתפק בכפיית מזונות, ש"אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת".

לדינא: דעה א': כופים אותו לזון, כדעת שמואל (רי"ף, ר"ח, שו"ע). וכשאי אפשר, כגון שאין לו במה להתפרנס, ואינו רוצה להשתכר ולזון, אם היא רוצה להתגרש,²² כופים אותו להוציא

¹⁴ טוב לשבת בשניים מלשבת באלמנות.

¹⁵ שבניו מתים בעוון נדרים.

¹⁶ מחשש לגט מעושה.

¹⁷ שמרבה בזנות.

¹⁸ ודווקא בעדות ברורה.

¹⁹ אמנם האגודה הביא לכך מקור מהפסוק "רועה זונות יאבד הון", אך הוא הביא גם מקור נוסף מהפסוק "אם תישא בנות על בנותיי", ולפי זה יתכן שהדין שייך גם כשאין חשש לפרנסתו.

²⁰ מעשה באדם נשוי שברח מאשתו למקום רחוק, ונשא שם אשה אחרת. והיתרו בו שיגרשה, ולא גירשה, ולאחר זמן גרשה והודה שאמנם חטא, אבל אמר שלא יוסיף לחטוא עוד, והוא רוצה לחזור לאשתו הראשונה, ואומר שיותר לא יבגוד בה. אבל היא מתנגדת ורוצה שיגרשנה. אי אפשר לכפות אותו שיגרשנה, לא בשוטים, ואפילו לא במילים. אך אם אשתו טוענת שהוא מאוס עליה, מחמת מה שעשה, אי אפשר לכופה לחיות איתו, והיא אינה נחשבת כ"מורדת" (נו"ב, פת"ש אות ה).

²¹ דהיינו, אין מוציאים עליו חרם, בגין עדות זו.

²² ואפילו אם היא קיבלה עליה (ב"ש ס"ק ו). שהרי אפילו אומרת "איני ניזונת ואיני עושה" יכולה לחזור בה, שמזונות עיקר (הערה שלי).

מיד, וליתן כתובה (רשב"א, שו"ע). והוא הדין במי שאינו רוצה לשמשה (שו"ע). רק שבעובר על עונתה, הבעל גם נחשב כמורד (ב"ש), וראה לעיל (עז,א) לדין מורד.²³

דעה ב': כופים עליו לגרש, כדעת רב. כי האשה בושה לבוא כל פעם לבי"ד, ואם לא נכפה לגרש, תמות ברעב (בה"ג, רא"ש).

דעה ג': אין כופים עליו לגרש, כדעת שמואל. אלא אם בנוסף על כך מורד גם מתשמיש (ר"ח, רא"ש ביבמות),²⁴ ומכל מקום למעשה יש לחוש לדעת האומרים שאף כשמורד בשניהם (מזונות ותשמיש), אין לכפות (גבורת ארי).²⁵

לדינא אפשר לכפותו בשוטים שיזון אותה, וישמש עמה, או שיתן לה גט, ואין זה נקרא כפייה על הגט. כי יש לו בחירה והוא יכול לבחור לזון אותה, או לשמש עמה, ואז לא יאלץ לגרשה (ב"ש עפ"י ריב"ש ורמ"א).

ומי שבורח מאשתו כמה שנים ואינו רוצה לשלוח לה מזונות ולא להתקרב עליה, אין לך מורד גדול מזה, וכופים אותו לגרשה (מהר"מ מטרנאני, באר היטב).

ומי שאין לו כדי לזון את אשתו, הרמב"ם והשו"ע (לעיל ע, ג) פוסקים שכופין אותו להוציא, והרמ"א מביא את דעת ר"ת, שלא כופין להוציא. וכתבו החת"ס והב"מ, שכשיכול להשתכר ואינו רוצה, לכו"ע כופין.²⁶ ולכן כאן שעוסקים במקרה שאינו רוצה להשתכר, הרמ"א אינו משיג על השו"ע.

בדומה למי שיש לו ריח רע, גם במי שמונע מזונות מאשתו, אם היא אינה רוצה לדור עמו, אינה נחשבת כמורדת, כי היא יכולה לומר קים לי כדעת הרא"ש. אולם, בדומה למובא לעיל, לדעת הב"מ היא אינה יכולה לטעון כן, כי בעלה הוא המוחזק, ולכן היא אינה יכולה להיתלות בדעה הנוחה לה. ואם הוא עשיר וזן אותה בפחות מהראוי, לכו"ע רק כופים אותו על מזונות, ובמקרה כזה היא תיחשב למורדת. אולם, יש ליישב ולומר, שבכל מקרה היא אינה נחשבת כמורדת, כי היא אינה נוהגת כן כנקמה על העבר, או כדי לצערנו, אלא כדי שבעלה יזון אותה כראוי, ועביד איניש דינא לנפשיה (פת"ש).

וכן איש שרגיל לכונוס ולהוציא את אשתו מביתו תמיד, כופין אותו להוציא, כי מתוך שמוציאה מביתו, הוא לפעמים אינו זנה, ופורש מתשמיש עמה, יותר מעונתה והוי כמורד במזונות ותשמיש (רשב"א, רמ"א).

לדינא: דעה א': כיוון שיש בזה מחלוקת, יש לחוש לדעה שחוששין לגט מעושה, ולכן אפילו אם הוא מונע ממנה כל ענייני אישות (מזונות ושימוש), אין כופין בשוטים על הגט.

אבל כופים אותו בשוטים שיפרנסה ויזון אותה, או ישמש אותה. ואם רוצה להינצל מכך, יתן לה גט, ולכן אין כאן גט מעושה כי הברירה בידו (ש"ך בגבורת אנשים, פת"ש).

דעה ב': להלכה לא פוסקים כדעת הש"ך, ואם מונע ממנה כל ענייני אישות כופים אותו לגרשה. וכך המנהג למעשה (עין יצחק).

²³ ונחלקו הדעות האם יש דין מורד במזונות, ולפי רוב הדעות אין דין מורד במזונות.

²⁴ להוציא מקרה שבאה מחמת טענה: **בעינא חוטרא לידה:** [רוצה ילדים] שיהיו לה למשען בעת זקנתה. **ומרא לקבורה,** שיקברוה לאחר מותה. שכופים עליו לגרשה, אפילו מחמת מורד מתשמיש בלבד.

²⁵ וכל שכן במקרה שעליו מדבר הרמ"א בהמשך, שבעלה כעסן ולפעמים פורש ממנה מתשמיש וממזונות.

²⁶ ורק שנחלקו האם כופים אותו על מזונות, או שכופים עליו לגרשה.

איש המכה את אשתו, עבירה היא בידו כמכה חברו.²⁷ ואם רגיל הוא בכך, יש ביד בי"ד ליסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני רידוי וכפייה ולהשביעו שלא יעשה עוד, ואם לא ציית לדברי הבי"ד יש אומרים שכופין אותו להוציא, ובלבד שמתרין בו תחילה פעם אחת או שתיים, כי אינו מדרך בני ישראל להכות נשותיהם, ומעשה עובד כוכבים הוא.

וכל זה כשהוא המתחיל, אבל אם מקללתו בחנם, או מזלזלת באביו ובאמו, והוכיחה בדברים ואינה משגחת עליו, יש אומרים דמותר להכותה, ויש אומרים דאפילו אשה רעה אסור להכותה, והסברא הראשונה עיקר.²⁸

ואם אינם יודעים מי הגורם, אין הבעל נאמן לומר שהיא המתחלת, שכל הנשים בחזקת כשרות, ומושיבים ביניהם אחרים לראות בשל מי הרעה הזאת.

ואם הוא מקללתו חנם, יוצאת בלא כתובה. ונראה לי דווקא ברגילה בכך, ואחר ההתראה (כמבואר לעיל בסי קטו).

הלכה מביתו ולוותה ואכלה, אם יצאה מכח שהכה אותה תמיד, חייב לשלם (מרדכי, מוהר"ם, רמ"א).

(סעיף ד) איש שנולדו בו מומין אחר שנשא, אפילו נקטעה ידו או רגלו, או נסמית עינו, ולא רצתה אשתו לישב עמו, אין כופין אותו להוציא וליתן כתובה, אלא אם רצתה תשב, ואם לא רצתה, דינה כדין מורדת (שו"ע). נקטעו שתי ידי, רגליו או עיניו ח"ו, מה הדין:

דעה א': כופים אותו לגרש (רא"ש, רמ"א). שהרי הוא כעבר ובטל מן העולם (טור). אולם בשו"ת הראש מובא שגם בנקטעו שני ידי וכו' לא כופים, בסתירה לדבריו ברא"ש.

דעה ב': לא כופים אותו לגרש, שכן נוהגין ומנהג זה תורה היא, וכל המשנה מרבה ממזרים בישראל (לבוש).²⁹ ואף שלהלכה הרא"ש סבר לחלק, הלכה למעשה בשו"ת לא רצה להורות כן, וכן נראה מהמשנה שלא חילקה בין המקרים. וכן משמע מכל הפוסקים, ונראה שכן דעת הרמ"א שכתב דעה זו כיש אומרים (גבורת ארי). ואינו יכול לומר נסתחפה שדך (מזלך גרם), כי האשה היא כשדה לבעל ולא ההיפך (ביאור הגר"א).

היה קטוע רגליים וכו' עוד לפני שנישאו: דינו כמי שהיה לו ריח רע כמובא לעיל (ב"ש ס"ק ח).

(סעיף ה) איש המשתטה מידי יום, ואשתו טוענת: אבי מחמת דחקו השיאני לו וסבורה הייתי לקבל, ואי אפשר כי הוא מטורף ויראה אני פן יהרגני בכעסו. אין כופין אותו לגרש, שאין כופין אלא באותם שאמרו חכמים (שו"ע). אלא אומרים שסברה וקיבלה (ביאור הגר"א).

דין נכפה - חולה אפלפסיה (להרחבה ראו לעיל קיז,יא):

²⁷ ועונשו יותר ממכה חברו, משום "שחייב בכבודה יותר מגופו...ודמעתי מצויה". ואם דודה של הבעל גרה בביתם, והיא מלבה את המחלוקת ביניהם, חייב להוציא את הדודה מהבית (מהרי"ו, באר היטב).
²⁸ וכן פסק המהרש"ל, שלאפרושי מאיסורא מותר להכותה, ודווקא לאחר שהוכיחה ואינה שומעת (רעק"א).

²⁹ בגלל חשש לגט מעושה.

דעה א': אינו מום ואין כופין עליו לגרש. אולם, גם אין כופין אותה שתהיה עמו, הועיל ובאתה מחמת טענה (מרדכי, ראבי"ה רמ"א כיש אומרים).³⁰ אולם, במקרים בהם קיים סכנה אם ישמשו, כופין אותו לגרשה (ב"ש).

דעה ב': הווי מום גם באיש, וכופין לגרש (רא"ש, רמ"א כיש אומרים). ואפילו התנה עמה, כיוון שיש בזה סכנה עבורו, אם ישמשו (ב"ש בהסבר הרא"ש).

(סעיף ו) האשה שתובעת גט בטענה שאינה ראויה להבנות ממנו, אין שומעין לה (שו"ע),³¹ לפי שאינה חייבת בפריה ורבייה (ט"ז). אבל אם טענה שחפצה לילד, כדי שיהיה לה בן שתשען עליו.³² ועד עכשיו אין לה בנים (מהרי"ו),³³ והם נשואים עשר שנים והיא לא התעברה,³⁴ ואינה תובעת כתובתה,³⁵ והאשה טוענת ברי שאינו יורה כמפורט להלן בדעה א',³⁶ שומעין לה, וכופין אותו להוציאה (רא"ש, שו"ע).

האם חייב בכתובה: דעה א': פטור מלתת לה כתובתה, אפילו אם הבעל אינו יודע מי האשם בכך, משום שהבעל מוחזק בממון, אלא אם האשה טוענת ברי שהוא אינו יורה כחץ,³⁷ (רמב"ם, שו"ע - כמוסבר בב"ש).³⁸

דעה ב': כשהיו לו ילדים מאשה אחרת, או שזה כבר בעלה השלישי ששוהה עמו עשר שנים,³⁹ ואינה טוענת שהוא אינו יורה כחץ - תולים את האשמה בה, ופטור מלתת לה כתובתה. בכל המקרים האחרים תולים בו וחייב בכתובתה (תוס', רא"ש, רמ"א).⁴⁰

דעה ג': כמו דעה ב', רק שבבעל שלישי, הפסידה כתובתה, ואפילו היא טוענת ברי שאינו יורה כחץ, והוא טוען שמא. משום שהחזקה בשלושה בעלים שאינה יולדת, ולכן החזקה שלה נפגמה, ולבעל יש חזקת ממון (נ"י).

³⁰ ונחשב למום רק באשה ולא באיש, משום ש"אשה בכל דהו ניחא לה" (כמבואר לעיל בהרחבה קי"ז, יא)

³¹ **כששהו עשר שנים ולא התעברה, בגמרא הובאו שתי סוגיות:** יבמות (סו, א): הוא טוען שהאשמה בה, והיא טוענת שהאשמה בו, בדברים שבינו לבינה היא נאמנת. **מכאן משמע שהאשה מקבלת כתובתה רק כשהיא טוענת שהאשמה בו - שהוא אינו יורה כחץ.** יבמות (סד, א): שהה עשר שנים ולא ילדה, יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להיבנות ממנה. **מכאן משמע שאפילו אם הוא יורה כחץ, האשה מקבלת כתובתה, כי האשמה בו, ובגלל עוונות שבידו לא זכה להיבנות. במקביל הוא גם חייב לגרשה, כי אולי הוא יזכה להיבנות מאשה אחרת, והדברים אינם סותרים.**

³² לדאוג לה בעת זקנתה ולטפל בקבורתה (בעינא חוטרא לידה ומרא לקבורה).

³³ או בת (נ"י, ב"ש). או נכד או נכדה (רדב"ז, פת"ש)

³⁴ אבל בתוך עשר שנים אין עילה לגירושין מנימוק זה:

1. כי הבעל המצווה על פרייה ורבייה, כופים אותו לגרש את אשתו, רק לאחר שעברו עשר שנים ולא ילדה, קל וחומר האישה, שאינה מצווה על פרייה ורבייה (מ"מ, באר הגולה אות ה).

2. כיוון שאין ביטחון שהמניעה היא ממנו, וייתכן שלאמתו של דבר האישה נתנה עיניה באחר, נחוץ מבחן אובייקטיבי, שיחלפו עשר שנים בלא שילדה, כדי להסתלק מחשש זה (רא"ש, ב"ש ס"ק יב).

³⁵ כדי שלא נחוש שתובעת את הגט כדי לגבות כתובתה (שו"ע), וגם אין לתלות תביעות הגט בשום דבר אחר (רא"ש, שו"ע).

³⁶ ובטענה ש"אינו יורה כחץ", הבעל אינו יכול לדעת אם טענה זו של האשה כלפיו, נכונה או לא.

³⁷ ואפילו יש לו בנים מאשה אחרת, דשמא נתקלקל הבעל אחר כך.

³⁸ ולדעה זו, הסבר הגמרא בדף סד (בהערה 31) – "שמא לא זכה להיבנות ממנה" ולכן אינו יורה כחץ (ב"ש). ולכן אם הוא יורה כחץ תולים באשה, והוא אינו חייב בכתובתה.

³⁹ ואפילו אם היו לו ילדים מאשה אחרת, כי תולים בכך שעכשיו הוא התקלקל (שו"ע).

⁴⁰ יש לתמוה על הרמ"א שהביא את דעת הרא"ש, באופן שנראה שהרא"ש והשו"ע אינם חלוקים ביניהם, ולא היא (ב"ש).

דעה ד: רק כשהבעל טוען, שהאשה אשמה, לפי שהיא פולטת,⁴¹ והיא אינה טוענת מנגד שהוא אינו יורה כחץ – תולים את האשמה בה, ופטור מלתת לה כתובתה. בכל המקרים האחרים תולים בו וחייב בכתובתה (רי"ף עפ"י רמב"ן ורא"ש, שו"ע להלן סעי' י).⁴²

אבל אינו חייב בתוספת כתובה,⁴³ ויתן נדונייתא מה שהכניסה לו (רי"ף, רמב"ם, רא"ש, שו"ע).⁴⁴

והבעל יכול להחרים את האשה על מה שטוענת דבר שאינה יודעת בו בוודאי.⁴⁵ ורק אח"כ יתן לה כתובתה. ואם אמר אשה אחרת בנוסף עליה ואבדוק עצמי, תלוי בשיטות שהובאו לעיל:

לדעת הרמב"ם והשו"ע תמיד יכול לנהוג כן, ולבדוק עצמו בנשיאת אשה נוספת.

לדעת הרי"ף רק כשהבעל טוען ברי שהאשמה בה, כי היא מתקשה ופולטת את הזרע.

לדעת התוס' והרא"ש, רק כשהיו לו ילדים מאחר, או ששהתה כבר עשר שנים עם שני בעלים נוספים.

ואם ילדה השניה, תצא הראשונה בלא כתובה, ואם לא יוציא שתיהן ויתן להם כתובתם, או ישא שלישית, אם באפשרותו לספק את צורכי שלושתם. ויש מי שאומר שאם גם השניה טוענת שאינו יורה כחץ, לא ממתנים עשר שנים, אלא יוציא שתיהן ויתן כתובתם (שו"ע).⁴⁶

ידוע שהוא עקר, אך לא עברו עשר שנים, והאשה רוצה ילדים:

דעה א': אם באה מחמת טענה,⁴⁷ יוציא מיד (תוס', טור, שו"ע, הגר"א, ב"מ).

דעה ב': אינו חייב להוציא, כי גם באופן הזה, בתוך עשר שנים חוששים שנתנה עיניה באחר (ברא"ש, הו"ד בב"ש).

כשטוען ברי שהתקלה ממנה, כגון שמתקשה ופולטת הזרע, ולא עברו עשר שנים:

דעה א': אינה נאמן בתוך עשר, שאם לא כן מה הועילו חכמים בתקנתם, שכל הרוצה לגרש את אשתו יטען כן (רי"ף).

⁴¹ שהיא מתקשה ופולטת את הזרע.

⁴² יש לתמוה על השו"ע שלהלן בסעי' י, כתב בסתם שיש לה כתובה, ומשמע שהוא סובר כמו הדעות החולקים על הרמב"ם (ב"ש). ב"ש מציין שדברי השו"ע שם נראים כדעת הרי"ף, אבל מדברי ב"ש שכתב שמשמע כדעות החולקים על הרמב"ם, אפשר גם לומר שמשמע שדעת השו"ע שם כדעת תוס'.⁴³ מה שהוסיף לה בכתובה מעצמו, כיוון שלא כתב לה תוספת על דעת שתדרוש ממנו שיגרשנו (באר הגולה).

⁴⁴ מתנות שנתן לה הבעל בשעת השידוכין, או מתנות שהבעל קיבל – שייכים לבעל

מתנות שנתנו לה בשעת הנישואין, בין מקרוביה ובין מקרובי הבעל (באר היטב אות טז): דעה א': הכל שייך לבעל (ב"י).

דעה ב': הכל שייך לאשה (רש"ך).

⁴⁵ בדורותינו ביטלו הראשונים שבועה דאורייתא, לפי שעונשה גדול ותיקנו לגזור עליו ארור בעשרה, והא אמרן ארור בו שבועה (רש"י, שבועות לח, ב), וזה נקרא חרם. אבל אינו יכול להשביעה, כי טענתו הוא טענת שמא (ב"ש).

⁴⁶ ואם נשא את השניה בתוך עשר שנים מהראשונה, אפילו אם גם השניה טוענת שאינו יורה כחץ, הראשונה אינה יכולה לכופף אותו לגרשה, כי הוא לא היה אצלה עשר שנים, וחיישין שמא נתנה עיניה באחר (ב"ש).

⁴⁷ **בעינא חוטרא לידה**: [רוצה ילדים] שיהיו לה למשען בעת זקנתה. **ומרא לקבורה**, שיקברוה לאחר מותה.

דעה ב': אם טוען ברי שהתקלה בא ממנה, כגון שפולטת הזרע, והיא מכחישה, אפילו בתוך עשר שנים, נאמן (רא"ש).

(סעיף ז) אם האשה טוענת שאין לבעלה "גבורת אנשים" לבא עליה, ומבקשת גט, והוא מכחישה. יש אומרים שהיא נאמנת (שו"ע). ואפילו אם לא שהתה עשר שנים (רמ"א). מפני שכל שהבעל יודע אם היא משקרת, אין מעיזה להכחישו,⁴⁸ ומשום הכי נאמנת אפילו בתוך עשר שנים,⁴⁹ ודווקא שאומר כן בפניו,⁵⁰ ואין צורך בטענת "בעינא חוטרא לידי" (ראו הערה 47), כיוון שגם אינו יכול לקיים מצות עונה (ב"ש ס"ק יח).

וכופין אותו להוציא מיד (שו"ע).⁵¹ האם כופים אותו לגרש בשוטים (פת"ש)?

אם האשה באה בטענה שהוא אינו מקיים עונתו – אין כופים.

אם היא באה בטענת "בעינא חוטרא לידי" – כופים אותו אפילו בשוטים.

האם צריך לתת לה כתובתה:

דעה א': אינו נותן כתובתה, כי הבעל מכחיש, כדעת הגה"מ באומרת גרשתי לעיל יז,ב, (שו"ע).⁵²

דעה ב': צריך לתת כתובתה, כדעת הרמב"ם ושו"ע (ק"י) באומרת גרשתי (ש"ך, הגר"א נוטה לכך).

אבל אם הבעל מודה, חייב בכתובה (ב"ש).

האם חייב בתוספת כתובה:

דעה א': אינו חייב, דהווי ככנסה לחופה ולא נבעלה, שהועיל ולא היה חיבת ביאה, הגמרא נשארה בתיקו (תוס').⁵³ ולפי זה אם האשה תפסה אין מוציאין מידה, כי עכשיו עליו ההוכחה (ב"ש).

דעה ב': אינה מקבלת, לפי שלא כתב לה תוספת, על דעת שתכריחנו לגרשה (רשב"א, רא"ש). לפי זה, אפילה תפסה, צריכה להחזיר לו, אולם שיטתם צ"ע, שהרי הוא ידע מראש שאין לו גבורת אנשים, ועל דעת כן נשאה (ב"ש).

ואם מגרשה מרצונו בלי כפייה, יתן לה כתובה (רא"ש, שו"ע).

דין תוספת כתובה כשמגרש אותה לרצונו:

דעה א': חייב בתוספת, כי כאן, היא לא הכריחה אותו, אלא הוא גירש מרצונו (רשב"א, רא"ש).

⁴⁸ בדומה (לעיל יז,ב) לאשה האומרת לבעלה בפניו: גרשתי, שנאמנת, למרות שהבעל מכחיש ואומר שהוא לא גירש אותה.

⁴⁹ כאמור, לעיל בטוענת שאינו יורה כחץ, הבעל אינו יכול לדעת אם טענה זו של האשה כלפיו, נכונה או לא.

⁵⁰ טענה שלא בפניו ונשמעו הדברים לבעל, נחלקו הפוסקים אם נחשב כפניו, או לא (באר היטב). טענה שלא בפניו ואחר כך חזרה וטענה בפניו, נאמנת (פת"ש).

⁵¹ ועדיף קודם ללכת לרופאים, ואפילו בבעל זקן, ולא למהר ולהתגרש (נו"ב, פת"ש).

⁵² באומרת גרשתי, והבעל מכחיש (לעיל יז,ב), נחלקו הדעות. לדעת הרמב"ם ושו"ע (ק"י) נאמנת גם לענין כתובה, לעומת זאת, לדעת הגה"מ לענין כתובה אינה נאמנת.

⁵³ ומי שיכול להתקשות ולהכניס עטרה, אבל אינו יכול למרק, נחלקו שם האם נחשב כחיבת ביאה ויש לה תוספת כתובה, או לא (ב"ש).

דעה ב': פטור מתוספת כדלעיל, דהווי ככנסה לחופה ולא נבעלה (תוס').

במה דברים אמורים, כשאינה תובעת כתובתה, אבל אם תובעת כתובתה, אינה נאמנת, ואף להוציא אין כופין אותו (שו"ע).⁵⁴

ויש אומרים, דאע"פ שיכול לבעול אחרת, צריך ליתן לזאת הכתובה. כי הוא לא יכול לבוא עליה, ולכן היא יכולה לטעון: מסרתי עצמי לך, ומה אעשה לך יותר (א"ח, ב", רמ"א). ואין הכוונה שהיא אטומה ואינה ראויה לביאה, שעל זה כבר נפסק בשו"ע (ק"ז, ב) דאין לך מום גדול מזה, ופטור מלשלם כתובתה (גבורת אנשים, פת"ש).⁵⁵ ובזמן הזה שיש נשים חצופות?

דעה א': אינה נאמנת, אלא רק במקום שיש אומדנא שאומרת אמת (מהר"ם, מרדכי, רמ"א). ואין צורך באומדנא דמוכח, אלא רק שיהיה רגלים לדבר (פת"ש).

דעה ב': גם בימינו, אם אמרה בפירוש שיתן לה גט ומוחלת על כתובתה, גם ללא אמתלא נאמנת. וכל הראשונים והאחרונים פוסקו כך ומקצתם הורו כן למעשה (גבורת אנשים, פת"ש).

אם הוא צעיר וחלש, והיא בתולה ורחמה צר, תולין בזה ואין כופין להוציא (ריצב"א, רמ"א).

ויש אומרים דאפילו במקום שאין כופין אותו, מכל מקום אין כופין אותה להתפייס ולדור עמו, ואין דנין אותה כדין מורדת, אלא מאריכין הדבר, עד שיתפשרו, או עד שישהה עשר שנים ולא תלד (רשב"א, מהרי"ק, ב", רמ"א). ומשמע מלשונו שהוא הדין גם כשתובעת כתובתה. אולם, הדברים כאן מתייחסים לדעה, שבימינו שיש נשים חצופות, הבעל אינו צריך להוציאה.⁵⁶ אבל בתובעת כתובתה, כלל אינה נאמנת, ואם אחר כך היא אינה רוצה לדור עמו, דינה כמורדת (גבורת אנשים, פת"ש).

והוא הדין אם קידש אשה שאסורה להינשא לו ולאחר,⁵⁷ כופין אותו להוציא (רא"ש, רמ"א).⁵⁸

טוענת שבעלה אינו שוכב עמה, ואינו בא עליה, דינה כדין טוענת שאין לו גבורת אנשים (רמ"א). צריך להעמיד באופן שהאשה טוענת שהוא אינו יכול, או אינו בקי, ולא שהוא מורד בה, אחרת היא אינה נאמנת.

כי בטוענת שהוא מורד מתשמיש, הוא יכול לשנות דרכו בכל עת שירצה, ולא יצטרך לגרשה, ולכן לא יחול הכלל, ש"אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה", ואינה נאמנת. אבל בטוענת שהוא אינו יכול לבוא עליה, שאין לו פתרון אחר מלבד גרושין, יחול הכלל ש"אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה", בדבר שהוא יודע, ולכן האשה נאמנת (גבו"א, פת"ש). להרחבה ראו לעיל (ע"ד, ובהערה 49 שם).

⁵⁴ ואפילו לא תבעה בפירוש, אלא רק רמזה, או שנראה לבי"ד שהיא מנסה להערים, שוב אינה נאמנת. ויש להסתפק, אם תפסה מנכסי בעלה, ולכן כבר אין לה צורך בתביעת הכתובה (באר היטב).

⁵⁵ אלא הכוונה כאן הוא שהאיש מתקשה קצת, ויכול לבעול אשה רגילה, אבל לא את האשה הזאת שרחמה צר, ואילו היה מתקשה הרבה, לא היה כאן בעיה, לכן צריך ליתן כתובתה (גבורת אנשים, פת"ש).

⁵⁶ ובמקרה כזה, שהבעל אינו מחויב להוציאה, גם היא אינה חייבת לדור עמו, ולא תיחשב בכך למורדת. כגון קידש אחת משתי אחיות, ולא פירש איזה מהן קידש, וכעת שתיהן אסורות לאחרים.

⁵⁸ וצריך להוציאה גם אם היא לא באה בטענה ד"בעינא חוטרא לידה" (ב"ש). אולם, למעשה אין כופים עליו לגרשה אלא כשהיא באה מחמת טענה (גבורת אנשים, פת"ש).

(סעיף ח) אם ידוע שהאיש רוצה לילך לארץ אחרת, ישביעוהו שלא ילך, או יכפוהו שקודם שילך יגרש אותה לזמן (רא"ש, שו"ע).⁵⁹ ולא הווי גט מעושה, כי כופים אותו למלא חובתו לקיים מצות עונה, והברירה בידו לקיים את המצוה, או לגרשה, ואין כאן כפייה וגט מעושה, אלא הוא בוחר מרצונו החופשי, באחת משתי האפשרויות (ביאור הגר"א).⁶⁰

(סעיף ט) אם ידוע שאינו רשאי לגור במקום שנשאה, מפני סכנת נפשות, כופין אותו לגרשה (שו"ע), כי היא אינה צריכה ללכת אחריו (רמ"א). ואינו גט מעושה, כי יש לו ברירה, או לא לעזוב את מקומו, או לגרש אותה. הגט הוא מעושה רק כשאין לו בחירה, אלא רק לגרש (ביאור הגר"א).

(סעיף י) נשא אשה ושהתה עמו עשר שנים, ולא ילדה,⁶¹ יוציא ויתן כתובה,⁶² או ישא אשה נוספת הראויה לילד.⁶³ ואם לא רצה כופין אותו עד שיוציא.

ואם אמר איני בועלה, והריני שוכן עמה בפני עדים כדי שלא אתיחד עמה, בין שאמרה היא בין שאמר הוא, אין שומעין לו אלא יוציא וישא אשה הראויה ללדת (שו"ע). ומשמע שכופים אותו לשאת אשה אחרת, אפילו אם אשתו טוענת שאנו יורה כחץ (ב"ש).

יש אומרים דכל זה כשלא הוליד כלל, אבל אם הוליד זרע של קיימא, אע"פ שלא קיים עדיין מצות פריה ורביה, אין כופין להוציא (ריב"ש, רמ"א). ודווקא כשהיא ראויה להוליד, אבל אם **הזקינה ואינה ראויה להוליד:**

דעה א': כופים עליו להוציא (ב"ש ס"ק כד).

דעה ב': אין כופים עליו להוציא, וכל אנשי השם נהגו כן מעולם (מעיל צדקה, פת"ש).

ועי' לעיל (א, ג ושם בהערה 14), דבזמן הזה אין נוהגין לכוף כלל (ריב"ש, רמ"א).⁶⁴ אבל האיסור במקומו עומד וודאי ראוי לו לגרש את אשתו לאחר עשר שנים, ואפילו בעל כורחה (ב"ש).⁶⁵

⁵⁹ דהיינו שאם ישוב עד לזמן שנקבע, הגט בטל.

⁶⁰ אמנם בב"מ כתב שמדברי הריב"ש משמע שבי"ד כופים אותו שישבע שלא יסע, או שיגרשנה לזמן, ואם הוא חשוד על השבועה, ואי אפשר להשביעו שלא יסע, אזי אם יגרשנו לזמן, הגט יהיה מעושה, כי אין כבר בחירה בין שתי אפשרויות. אבל משמעות דברי הרא"ש אינם כן (פת"ש).

⁶¹ ואם היו לו בנים ומתו, מונה משעה שמתו (ב"י).

⁶² ותמוה כי לכאורה השו"ע כאן סותר את דבריו מסעיף ו', כי כאן סתם דבריו ולא כתב שצריכה לטעון שהוא אינו יורה כחץ, כמבואר שם (ב"ש). וראו עוד לעיל בהערה 42.

⁶³ מעשה באיש שנולדו לו בנים ומתו, ועברו יותר מעשר שנים, וביקש מאשתו שיעלו יחדיו לארץ ישראל, ואולי יזכו שם לזרע של קיימא, והיא סירבה, וגם סירבה לקבל גט ללא תשלום מופקע, ופסק הנו"ב שיכול לשאת אשה אחרת על פניה, בהיתר מאה רבנים (פת"ש).

⁶⁴ ובגדי כהונה, צירף כמה טעמים להקל לאיש ירא אלוקים, שלא יגרש את אשתו: א. לחלק מהראשונים הדין לא חל בחו"ל (כי הדין נסמך על נישואי אברהם אבינו להגר, לאחר עשר שנים בארץ כנען, והשנים בחו"ל אינם נספרים).

ב. הזמן שהיה חולה אינו עולה מן המניין, גם אם שימש בהם (ראו להלן סעי' יא).
ג. אדם אינו מחויב לבזבז יותר מחומש הונן, לקיום מצות עשה, וכאן הכתובה ותוספת כתובה מרובים יותר.

ד. הואיל והוא לומד תורה, ויתכן שלא תזדמן לו אשת חייל שיוכל להמשיך לשבת וללמוד, ויתבטל מלימוד תורה, לכן הוא יכול להתאחר אף לעולם, כדברי הרמב"ם - ביחס לרווק, וקל-וחומר בנשוי. ואף שלדעת הרא"ש אינו רשאי להתאחר לעולם, יתכן שהוא מודה במי שכבר נשוי עשר שנים, הואיל ויתכן מאוד שגם מהאשה האחרת הוא לא יצליח להיבנות.

⁶⁵ **לדין גירושין בעל כורחן לאחר חרם דרבינו גרשום**, ראו לעיל סי' א' סעיף י'.

ונאמן האיש לומר, שידוע בעצמו שאינו מוליד, ואין כופין אותו לישא אשה (נ"י, רמ"א).⁶⁶

(סעיף יא) אם בתוך עשר השנים שלא התעברה, הלך בעלה לסחור, או שהיו חבושים בבית האסורים, או שאחד משניהם היה חולה (שו"ע). אף על פי ששימשו יחד בתקופת המחלה (רמ"א). זמנים אלו אינם עולים להם מן המניין (שו"ע). כי יתכן שעוונם גרם להם שלא תלד, כפי שעוונם גרם להם שיהיו חולים, או חבושים בבית האסורים (רא"ש, באר הגולה). יש מקום לומר, שאם היה לה וסת זמן רב שלא כדרך כל הנשים, הוא כמו חלתה, ואין עולה לה מן המניין.

צריך שימש עם אשתו לפחות פעם אחת בכל עונה, כדי שהתקופה יחשב מן המניין (מעיל צדקה, פת"ש).

(סעיף יב) הפילה, מונה עשר שנים מיום שהפילה, הפילה וחזרה והפילה שלוש פעמים, הוחזקה לנפלים, ויוציא ויתן כתובה.⁶⁷ ומכל מקום מותרת לינשא לאחר (רי"ף, רש"י, שו"ע). כאן אפילו רבי יודה, שצריך שלוש פעמים לחזקה,⁶⁸ משום שהרבה נשים מפילות בתחילת הריונם (ב"ש).

האם מותר לה להינשא אם כל אחד?

דעה א': מותר לה להינשא רק אם מי שכבר קיים מצות פריה ורביה, שהרי הוחזקה שאינה יולדת, אלא מפילה (ריא"ז, שלטי הגיבורים, באר היטב).

דעה ב': יכולה להינשא גם אם מי שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה (שו"ע).⁶⁹

דעה ג': יכולה להינשא גם אם מי שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה, אולם אם גם אצל השני הוחזקה להפיל, שוב לא תינשא אלא למי שאין לו בנים (מהרש"ל).

(סעיף יג) הוא אומר: אשתי הפילה בתוך עשר שנים, כדי שתמשיך לישב עמו; והיא אומרת: לא הפלתי, היא נאמנת (שו"ע). מפני שבכך היא מחזיקה את עצמה כעקרה, וסתם אשה לא תחזיק את עצמה כעקרה (ב"ש). ונאמנת רק כשבי"ד כפו את הבעל לגרש, ולא כשהיא מבקשת להתגרש, שאז חוששין שמא נתנה עיניה באחר (נ"י, ב"ש).

במקרה הפוך, כשהבעל רוצה להוציאה כי עברו עשר שנים ולא ילדה, והיא אומרת שהפילה בתוך הזמן, אינה נאמנת. אולם, אם יש גם עדות של נשים שהפילה נאמנת (באר היטב).

(סעיף יד) הוא אומר הפילה שנים, והיא אומרת: הפלתי שלושה, היא נאמנת (שו"ע). והבעל אינו נאמן במיגו שהיה יכול לומר שהוא מכיר בעצמו שאינו מוליד, משום שמודה שאשתו התעברה ממנו פעמיים. ומרש"י נראה שאינו מיגו, לפי שאינו רוצה להחזיק את עצמו כעקר (ב"ש).

(סעיף טו) בכל זה (סעיפים יג, יד), משביעה שבועת היסת, שלא הפילה, או שהפילה ג' פעמים (שו"ע), שבטענה זו יתחייב ליתן לה כתובה (רמב"ם, שו"ע). כי הוא

⁶⁶ כל עוד לא ידוע לנו שאומר כן, כתירוץ למרוד באשתו הנוכחי (ראו ב"ש).

⁶⁷ שמא לא זכה להיבנות ממנה, ואפילו לשיטת הרמב"ם, שמסבירים שבגלל שלא זכה, אינו יורה כחץ, גם במקרה כאן שהפילה שלוש פעמים, אומרים שהאשמה תלויה בו, והוא לא זכה להיבנות ממנה (ב"ש).

⁶⁸ ולא מספיק פעמיים כדעת רבי בחזקה. אלא כרשב"ג הסובר שצריך ג' פעמים לחזקה.

⁶⁹ כי בשו"ע מובא "שמותר לו להינשא לאחר", ומשמע גם למי שאין לו בנים. וגם כתב שחייב לתת לאשה כתובה, שמא לא זכה להיבנות ממנה, ונראה שתוליים התקלה בו, ולא בה.

טוען טענת ברי שפטור. ודומה למלווה הטוען שהגיע זמן הפירעון והלווה מכחישו, שהמלווה נשבע שבועת היסת (ב"ש).

(סעיף טז) שהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה, והוציאה, מותרת להינשא עם השני. שהתה עם השני עשר שנים ולא ילדה, דינא עמו כדינה עם הראשון (שו"ע)

(סעיף יז) גירשה השני, לא תינשא לשלישי שאין לו בנים, (שו"ע). כי לענין נישואין קי"ל כרבי, שחזקה בשתי פעמים. אולם, מכיוון שלענין ממון קי"ל כרשב"ג שחזקה בשלוש פעמים, היא לא הפסידה כתובתה מהשני (תוס', ב"ש).

ואם נישאת לשלישי תצא בלא כתובה (שו"ע). ויוצאת מיד משום שהוא עדיין לא קיים מצות פרייה ורביה, ופטור מכתובה משום שיש כאן מקח טעות (ב"ש). **אלא אם כן יש לו אשה אחרת (רמב"ם, שו"ע), או שכבר קיים מצות פריה ורביה, או שהכיר בה לפני הנישואין שאינה יכולה ללדת, בכל אלו יש לה כתובה.**⁷⁰

(סעיף יח) שהתה עם השלישי עשר שנים ולא ילדה, וגם לא גבתה כתובה משני הבעלים הראשונים, האם היא יכולה עכשיו לגבות כתובתה מהם?

דעה א': אם לא גבתה שוב אינה יכולה לגבות, ואם כבר גבתה לא תחזיר, דאמרינן עכשיו חלתה (רא"ש, שו"ע). ואפילו תפסה, לדעת הרא"ש צריכה להחזיר (ב"ש).

דעה ב': גם אם לא גבתה עדיין, יכולה לגבות עכשיו (נ"י בשם פוסקים).

(סעיף יט) הוציאה השלישי בלא כתובה, ונישאת לרביעי וילדה, אינה יכולה לגבות כתובה מהשלישי, דשמא עתה נתרפאה (שו"ע).

(סעיף כ) כל הנושא אשה בעבירה, אפילו באיסור דרבנן כגון "שניות",⁷¹ כופין אותו להוציא (שו"ע).

(סעיף כא) כל אלו שאמרו להוציא, כופין אפילו בשוטים (רי"ף, רמב"ם, שו"ע) יש אומרים שכל מי שלא נאמר בו בגמרא בפירוש כופין להוציא, אלא "יוציא" בלבד (כגון המורד באשתו, והמדיר - ראו להלן בסיכום), אין כופין בשוטים, אלא אומרים לו: חכמים חייבונך להוציא. ואם לא תוציא מותר לקרותך עבריין (שו"ע). וכיוון דאיכא פלוגתא דרבוותא, ראוי להחמיר שלא לכופ בשוטים, שלא יהא הגט מעושה (רא"ש, טור, רמ"א). אבל אם יש לו אשה בעבירה לכו"ע כופין אותו בשוטים לגרשה. סיכום כפייה במקרים שנאמר במשנה "יוציא":

דעה א': לא כופים (ירושלמי, ר"ח, רמ"א, רא"ש, שו"ע כיש אומרים). אולם כשמונע ממנה גם מזנות וגם תשמיש כופים (ר"ח, רא"ש ביבמות סד, א).⁷²

דעה ב': כופים (רי"ף, רמב"ם, שו"ע בסתם).

⁷⁰ משמע, שאם יש לו אשה אחרת, או שהוא כבר קיים מצות פרייה ורביה, גם אם לא הכיר בה קודם לנישואין שאינה יכולה ללדת, לא הווי מקח טעות, ולכן אם הוא רוצה להוציאה, נותן לה כתובתה (ב"ש).

⁷¹ שניות - הנשים שאסרום חכמים כדי להרחיק את האדם מן העריות האסורות מן התורה.

⁷² וראו (דעה ג' לעיל סעיף ג'), שלדעת גבורת ארי, העיקר לדינא כדעת הר"ח, שיש לכופ רק כשמונע ממנה כל ענייני אישות (גם מזנות וגם תשמיש), אך למעשה יש לחוש לסוברים שאף בכך אין לכופ (דעה א' שם).

וכל מקום שאין כופין בשוטים, גם אין מנדים אותו (מרדכי, רמ"א). שנידוי חמור ממכות, והווי גט מעושה (ביאור הגר"א), ומכל מקום יכולים לגזור על כל ישראל שלא לעשות לו שום טובה, או לישא וליתן עמו (שערי דורא בשם ר"ת, מהרי"ק), או למול בנו, או לקברם עד שיגרש (בנימין זאב, רמ"א), דהיינו הרחקות דר"ת.⁷³ אולם, היום שההרחקות חשובים כנידוי, אין לעשות שום הרחקה, אלא רק לומר לו שמותר לקרותו עבריין (מהר"י בר לב).⁷⁴ וטוב להחמיר (גבורת ארי). אולם, הלכה למעשה דעתו של המהר"י בן לב לא התקבלה ועושים הרחקות אלו, שאינם נחשבים לנידוי. וגם המהר"י בן לב עצמו בתשובה שם כתב שאין חולקים על ר"ת, אלא שבזמנו לדעתו זה היה נחשב כנידוי (אתר דין, מכון ירושלים לדיינות).

ובכל חומרא שירצו בי"ד יכולים להחמיר בהאי גוונא, ומלבד שלא ינדו אותו. כי מכל הגזירות האחרות הוא יכול להינצל, על ידי הליכתו לעיר אחרת, והם אינם פגיעות שבגופו, וגוזרים אותם עליו מפני שעבר על דברי חכמים. ורק כשעושים מעשה בגופו - מכות או נידוי, נחשב כגט מעושה (ביאור הגר"א). אבל מי שאינו מקיים עונה, יכולים לנדוהו ולהחרימו שיקיים עונה, או שיגרש, כי אין זה כפייה, רק לקיים עונתו, וכן כל כיוצא בזה (ריב"ש, רמ"א). הריב"ש לשיטתו, שאין כופים על מי שמורד מתשמיש, ולכן כתב שמנדים אותו, אבל הרמ"א סובר שכופים אפילו בשוטים, ויש לתמוה מדוע כאן אימץ את דעת הריב"ש (פת"ש). וכן מי שגירש אשתו בגט כשר, ויצא קצת לעז על הגט, מותר לכופו לתת גט אחר. ובכל מקום דאיכא פלוגתא אם כופין או לא, אע"ג דאין כופין לגרש, מכל מקום כופין אותו ליתן כתובה ונדוניא מיד (מרדכי, רמ"א). כי מן הדין הוא חייב לגרשה, ועל אף שאי אפשר לכפות עליו לתת גט, אפשר לכפות אותו לשלם חובו (ביאור הגר"א). אבל אינו חייב בתוספת כתובה (ב"ש ס"ק לה).⁷⁵

סיכום מתי כופים:

1. מוכה שחין, בעל פוליפוס,⁷⁶ מקמץ,⁷⁷ מצרף נחושת,⁷⁸ בורסי: (משנה, כתובות עז,א, מפורש שכופים).
2. פסולות לנישואין, אפילו בפסולי דרבנן: (גמרא כתובות שם ובירושלמי שכופים).
3. שהה עשר שנים ולא ילדה: (נחלקו האמוראים בכתובות עז ע"א, ונפסק לעיל בסעי' י שכופים).
4. המדיר את אשתו:⁷⁹ (ירושלמי, ר"ח, רא"ש, רמ"א - לא כופים; רי"ף ורמב"ם - כופים; שו"ע סתם כרמב"ם וי"א כרא"ש).

⁷³ בנידוי, הענישה היא בגוף האדם שאסור לו להסתפר או לכבס את בגדיו כמו בדיני אַבְלָה. לעומת זאת, הרחקות דרבינו תם, פונות אל הציבור ולא אל הבעל, ועיקרן הוא בהימנעות של הציבור מלעשות טובה עם האדם, על ידי התרחקותם ממנו.

⁷⁵ מלבד שהה עשר שנים ולא ילדה, שכופים אותו לגרשה כדי שיקיים מצות פריה ורביה, שיש לה תוספת כתובה (ב"ש). לעומת זאת, אם האשה היא זו שתובעת גט, בטענה שאינה ראויה להיבנות ממנו, היא אינה זכאית לתוספת כתובה, כמבואר לעיל בסעיף ו'.

⁷⁶ שריח רע נודף מחוטמו.

⁷⁷ המקבץ צואת כלבים לעיבוד עורות

⁷⁸ מחתך נחושת ממקום מחצבו.

⁷⁹ מקיים את נדרי אשתו (משנה, כתובות פ"ז מ"ד).

5. מורד מתשמיש ומזונות (כשאי אפשר לכופו לזון): שו"ע, רמ"א ג: כופים, לר"ח רק במורד משניהם כופים. גבורת ארי סובר כר"ח. ולמעשה חוששים גם בכך.

6. מאכילה דבר איסור: (מהרי"ו, רמ"א – כופים).

7. נודר ואינו מקיים: (הגה"מ, רמ"א – כופים).

8. רועה זונות: (אגודה, רמ"א – כופים).

9. מומר: (אורחות חיים – כופים; מהר"ם – לא כופים; הרמ"א - הביא את שתי הדעות).

10. המכה אשתו: (מהר"ם, רמ"א – כופים לאחר התראה).

11. יצא לעז על הגט הראשון: (מרדכי, רמ"א – כופים).

(סעיף כב) צריך להטיל חרם על כל הנוכחים בשעת נתינת הגט, שלא להוציא לעז על הגט (רא"ש, שו"ע). ומזכירין שר"ת במעמד תלמידיו, גזר על כל מי שמוציא לעז על הגט הניתן (רמ"א). אבל תלמיד חכם הרואה קלקול בגט, חס ושלום שישתוק (ערוה"ש). וגם יזהירו את האיש והאשה שלא יתייחדו, והאשה לא תדור בשכונתו ולא תיתן מעות מידה לידו (משפטי שמואל, באר היטב). ונהגו לקרוע את הגט לאחר נתינתו לאשה (סדר הגט).

(סעיף כג) אם נשבע הבעל ליתן גט, טוב שיתירו לו קודם, שלא יהא דומה לאונס; אך ערבון יתן, אם ירצה (ר' פרץ, שו"ע), להרחבה ראו לעיל (קלד, ה). ובגט מתנכר (מומר), אין צריכין לשאול אם נשבע או נדר, מאחר דצריך לגרש מדינא, אך שואלין אותו אם הוא מגרש ברצון, וכן שואלין לאשתו (רמ"א).

(סעיף כד) מי שקיבל עליו נזירות שמשון, אם לא יגרש את אשתו, מותר לו לגרשה, ואין בזה משום מגרש באונס.⁸⁰ וטוב לגרשה בשני גיטין, ויתנם לה זה אחר זה (שו"ע). מכיוון שנזירות שמשון היא נזירות עולמית שאין לה התרה, טוב שיתן שני גיטין,⁸¹ הראשון לקיים את השבועה שנשבע לקבל עליו נזירות אם לא יגרש, ובכך לפטור את עצמו מהנזירות, והשני לעיקר הגט.⁸²

⁸⁰ מכיוון שהוא יכול לקיים את נדרו ולא לגרש.

⁸¹ להוציא מידי כל הספקות, שלא יחשב כגט מעושה.

⁸² ובדומה, ראו לעיל (קלד, ה) בדעת הרדב"ז, בקיבל עליו בחרם בעוה"ז ובעוה"ב לגרש את אשתו.

סימן קעח. הלכות סוטה

מושגים:

קינוי - הזהרת האשה על ידי בעלה שלא תתייחד (תסתתר) עם אדם מסויים.

סתירה – התייחדות (הסתתרות) האשה עם אותו אדם, כשיעור זמן שיש לחשוד בה שזינתה עמו.

סוטה - אשה שבעלה הזהירה לבל תסתתר עם איש פלוני, והיא הסתתרה עם איתו, ושהתה עמו כדי טומאה, כלומר, כשיעור זמן שיש לחשוד בה שזינתה עמו, הרי היא "סוטה" החשודה בזנות תחת בעלה, ונאסרה על בעלה, ואם היא אשת כהן, אסורה לאכול בתרומה, עד שישקוה את "המים המרים המאררים". ובזמן הזה שאין ביהמ"ק, אסורה לעולם.

שתיית מי סוטה, בזמן ביהמ"ק - אם לאחר ששתתה את המים המאררים, נמצאת טהורה, הרי שהיא שוב מותרת לבעלה, ומותרת לאכול בתרומה, ופניה מזהירות, וכל חולי שהיה בה יסור מעליה.

לעומת זאת, אם טמאה היא, אינה מספיקה לגמור את שתיית המים עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות, ומתוך שבשרה מתנפח, נראית כולה כמלאת גידים, ובטנה צבה וירכה נופלת, עד שמתה.

(סעיף א) המקנה את אשתו ונסתרה, ואינו יודע אם נטמאה,¹ אסורה לו,² ובלבד שיהא הקינוי והסתירה כראוי, ואז הפסידה כתובתה, אפילו מת קודם שגירשה (שו"ע), וגם תפיסה אינה מועילה לה (ב"מ, פת"ש).

(סעיף ב) כיצד הקינוי, אומר לה בפני שנים: אל תסתרי עם איש פלוני, אפילו אם הוא אביה,³ או אחיה, או כותי, או שחוף – שאינו מתקשה (טור).⁴ והוא שיהא גדול. אבל אם אמר לה: אל תסתרי עם פלוני, והוא קטן או בהמה, לא הווי קינוי, ומקנא לה בין אם היא ארוסה, בין אם היא נשואה, או זקוקה ליבם (שו"ע).⁵

גדר קטן:

דעה א': פחות מבין י"ג, שאינו בכלל איש (תוס').

דעה ב': פחות מבן תשע שנים ויום אחד, שאינו ראוי לביאה (רמב"ם).

(סעיף ג) קטנה שהשיאה אביה וזנתה לרצונה (שקידושיה מדאורייתא):

דעה א': אסורה לבעלה, לכן הבעל יכול לקנא לאשתו קטנה, ולהפסידה כתובתה (רמב"ם, שו"ע בדעה קמא).⁶

¹ וראו להלן סעיף יד, לענין עידי טומאה בזמן שביהמ"ק קיים.

² ואסורים להתייחד (רא"ש, ב"ש), ואפילו בזמן שהיא נידה (רעק"א, פת"ש).

³ ואף שמותר לאשה להתייחד עם אביה, אם בעלה קינה לה ממנו, אסורה להתייחד עמו (ב"ש ס"ק ב).

⁴ בזמנינו שאין ביהמ"ק, ואין משקים את הסוטה, אם קינה לה משחוף, ונסתרה עמו, לכאורה היא מותרת לבעלה, ולדינא צ"ע (יד המלך, פת"ש אות ג).

⁵ ואע"פ שארוסה ושומרת יבם אינם שותים מי סוטה, הבעל יכול לקנא להם (פרישה).

⁶ לעומת זאת אם אמה או אחיה השיאוה וזינתה, הרי זה כאילו זינתה פנויה, ומותרת גם לכהן (ב"ש ס"ק ג).

דעה ב': אם בעלה ישראל מותרת לו, ואם הוא כהן אסורה לו (תוס', שו"ע בדעה בתרא). משום שפיתוי קטנה נחשב לאונס (ב"ש).

אשה שוטה שזינתה (פת"ש אות ז),

דעה א': יש לה דין של אונס (רוב הפוסקים), ואפילו לדעת הרמב"ם שפיתוי קטנה אינו אונס (ברית אברהם).

דעה ב': אין לשוטה דין אונס (כנ"י).

אשה חרשת, שזינתה.

דעה א': דינה כקטנה כמובא לעיל (רעק"א).

דעה ב': דינה כשוטה (מל"מ).

גדולה שזנתה בשוגג, כי סברה שהוא בעלה, והתברר שלא היה בעלה, מותרת לבעלה אם הוא ישראל (רמב"ם, רמ"א). אבל זנתה וסברה שמותר לזנות, הווי כמזידה ואסורה לבעלה (מהרי"ק, רמ"א).

אשה שהתייחדה עם אנשים בדרך, ובאה ואמרה, נתייחדתי ונאנסתי:

דעה א': נאמנת במיגו שיכלה לומר שלא נבעלה (דעה א' במרדכי).

דעה ב': אינה נאמנת, ואין כאן טענת מיגו, משום שעברה על איסור ייחוד (דעה ב' במרדכי). ודווקא כשיש עדים שנתייחדה, אבל אם אין עדים, אלא רק היא מודה בזה, צריך להמתין שמא יבואו עדים, ואם לא באו, יש טענת מיגו, ומותרת לבעלה (נו"ב) והב"מ חולק וסובר שבכל אופן לדעה זו אין לה טענת מיגו.

ואם נודע שהתייחדה על ידי עדים פסולים, אם הפסול הוא מגזירת הכתוב, כגון שהעדים קרובים, אין לה טענת מיגו. ואם פסולם של העדים הוא מחמת עבירה, כגון גזלנים, יש לה טענת מיגו (תומים, פת"ש). וקלא דלא פסיק גרוע מעידי ייחוד (נו"ב, פת"ש).

מושל או אנס, שאיים על אשת איש, שאם לא תזנה יהרוג אותה, וזנתה, היא מותרת לבעלה, ואע"פ שמן הדין הייתה צריכה להיהרג ולא לעבור, לא כל הנשים יודעות את הדין (פת"ש אות ח).

אשה שנאנסה, ולא התנגדה, כי חשבה שזה לא יעזור לה, או שאסור לה, נחשבת כאנוסה ומותרת לבעלה (פת"ש אות י).

(סעיף ד) כיצד היא הסתירה: שנסתרה בפני עדים עם אותו פלוני שקנא לה, ושהתה כדי טומאה, שהיא כדי לצלות ביצה ולגמעה (שו"ע). ואם העדים אינם יודעים את משך הזמן שנסתרה, נראה יותר לומר שמותרת לבעלה. והשאלה עדיין צריכה תלמוד (נו"ב, פת"ש אות יג).

(סעיף ה) קינא לה בשני עדים, ואמר לה: אל תסתרי עם פלוני ופלוני, ונסתרה עם שניהם כאחד,⁷ אפילו הם שני אחיה, או אביה ואחיה, אסורה לבעלה (שו"ע). אבל אם קינא לה מפלוני ונסתרה עמו ואם אדם אחר ביחד, לא נאסרה על בעלה (מל"מ, פת"ש).

(סעיף ו) אמר לה בפני שנים, אל תדברי עם איש פלוני, אין זה קינוי; אפילו נסתרה עמו ושהתה עמו כדי טומאה, מותרת. וכן אם אמר לה: אל תסתרי עם איש פלוני,

⁷ ואפילו אם שהתה רק עם אחד מהם (פת"ש אות יד).

ודברה עמו בפני עדים, מותרת. וכן אם נסתרה בפני עדים ושהתה כדי טומאה עמו, ולא קינא לה בפני עדים, מותרת, שאין אוסרים על הייחוד, אפילו נסתרו יחד על דעת ערווה, אלא אם קנא לה תחילה בפני שנים. ומכל מקום לא תתייחד אשה עם אנשים (שו"ע). והרמ"א חולק וסובר שאם התייחדה על דעת לזנות אסורה לבעלה (ב"ש).

"אל תניחי לפלוני להיכנס אצלך בבית" – אינו נקרא קינוי. (פת"ש אות יד).

"אל תסתרי עם פלוני, אפילו כשעוד מישהו איתך בבית ומשמרך" – אינו נקרא קינוי (פת"ש אות יד).

(סעיף ז) לא יאמר אדם לאשתו, ואפילו בינו לבינה; אל תסתרי עם פלוני, דלמא קיימא לן כרבי יוסי ברבי יהודה דאמר: קינא לה בינו לבינה הווי קינוי (שו"ע). ועכשיו אין לנו מי סוטה, ואם נסתרה אחר הקינוי, אסורה לבעלה לעולם (סמ"ג, טור, רמ"א), ואם היא תכחיש, הבעל לא יוכל לגרשה בעל כורחה משום חדר"ג, ואסור לו לבוא עליה ולהתייחד עמה, והוא ישאר עגון לעולם (פת"ש אות יז). ואם שכח וקינא לה ימחל לה מיד על הקינוי (או"ז).

קינה לה ללא עדים:

דעה א': לכתחילה לא יעשה כן, בדיעבד מותרת לבעלה (טור, ב"ח, שו"ע סעי' ו).

דעה ב': קרוב בעיניו שמדין תורה אינו חייב לגרשה, אבל מצוה עליו לגרשה (רשב"א).

ביאור דעת הרמב"ם: באישות (כד, כה) כתב שאסורה לבעלה. בסוטה (א, א), כתב שצריך עדים:

דעה ג' ברמב"ם: אסורה לבעלה, אך חייב לתת לה כתובה (פת"ש אות טו).

דעה ד' ברמב"ם: אסורה לבעלה ורק אינה שוטה מי סוטה (ח"מ, ב"ש). אולם אין בכך כדי לבאר את דברי הרמב"ם בסעי' ו (פת"ש).

לכו"ע קינה לה ללא עדים, לא כופים עליו לגרשה (פת"ש).

השתמש בלשון זהירות, ולא בלשון קינוי, שהוא לשון חשד, אינו נחשב לקינוי (פת"ש).

בקינוי אפשר לאסור עד שתי אנשים (פת"ש), והאיסור הוא ביחד ולחוד.

(סעיף ח) עד אחד המעיד שנסתרה ושהתה כדי טומאה, או שהבעל ראה בעצמו:⁸

1. אם העד נאמן עליו כשני עדים, יוציאה ויתן לה כתובתה (שו"ע). אפילו העד גוי, ובין אם העיד ובין אם הסיח לפי תומו (רשב"א, מ"מ). וגם אם האשה מכחישה (ב"ש).

2. אם העד אינו נאמן עליו כשני עדים, האשה מותרת לו (שו"ע).

3. כשהבעל ראה בעצמו, האשה אסורה עליו, ויוציאה ויתן לה כתובתה (שו"ע).⁹

⁸ אין הבדל בין עם בעלה בעיר או לא, או אם יש במקום שנסתרה פתח הפתוח לרשות הרבים או לא (רמ"א).

⁹ קל-וחומר מעד אחד, כי כאן הוא יודע באופן ברור יותר מעד אחד הנאמן עליו (ביאור הגר"א).

(סעיף ט) כשהאשה זינתה ללא קינוי, לפי השו"ע (ודומה לכך גם הדעה השלישית ברמ"א,¹⁰ אלא שלדעה ברמ"א מנדים אותו, שעבר על חדר"ג):

1. עד אחד שזינתה, האשה מותרת לו.
2. עד אחד שזינתה, והאשה שותקת, היא אסורה לבעלה, ששתיקה כהודעה (מהרש"ל, ב"ש ס"ק ח).¹¹ ויוציאה ויתן כתובתה.
3. עד אחד שזינתה ומאמין לו כשניים, יוציא ויתן כתובה.
4. מודע בפני בעלה שזינתה ואין עדים. אם הוא מאמין לה - אסורה עליו. ואם אינו מאמין לה - מותרת לו (לעיל קטו,ו).

דעה הראשונה ברמ"א: יש אומרים שבזמן הזה, שאסור לבעל לגרש את אשתו בעל כורחה,¹² אין הבעל נאמן לומר שמאמין לאשה או לעד, דחיישין שמא נתן עיניו באחרת, וזו הסיבה שהוא אומר שמאמין לה (רמ"א). ואפילו אם הבעל מעיד שהוא בעצמו ראה, אינו נאמן (שו"ת הרמ"א).

לעומת זאת, לנו"ב נראה יותר לומר, שאם ראה בעצמו, היא אסורה עליו לכל הדעות. ואם גם היא מודה, כותב רעק"א שנאסרת עליו ומגרשה בעל כורחה, ואפילו אם הוא רק ראה בה דבר כיעור והיא מודה שזינתה.

דעה שניה ברמ"א: כשהאשה מכחישה את העד, או שמעצמה הודתה, ואח"כ נתנה על כך אמתלא, כופים את הבעל לשמש עמה. ברית אברהם מסביר, שלדעה זו לעולם הבעל אינו נאמן. והנו"ב חולק וסובר שאי אפשר לכופ את הבעל לשמש עמה, כשהוא טוען שהיא אסורה עליו.

נידוי במצבים שמתחייב לגרש את אשתו, בניגוד לחדר"ג שאסור לגרש בעל כורחה (לפי הדעה הראשונה ברמ"א):

דעה א': מנדים אותו כשאומר שמאמין לאשתו המעידה שזינתה. ויש אומרים שמנדים על תנאי. דהיינו, רק אם הוא טוען שמאמין לה, ואינו מאמין לה יהא מנודה (פת"ש אות כ). ויש לתמוה, הרי לפי הרמ"א, הבעל אינו נאמן לומר שאינו מאמין לעד, וממילא הוא לא ביטל את החרם (ב"ש). ויש ליישב שאנו לא מאמינים לו כשהוא אומר שמאמין לה או לעד בלב שלם, ושמה הוא גרם לכך שהיא תהיה אסורה עליו בכך שטען שהוא מאמין לה (ברית אברהם, פת"ש).

דעה ב': כשהבעל חזר בו, ומודה ששיקר ואמר שהוא מאמין לה, מפני שנתן עיניו באחרת – מותרת לה. ואם הבעל אינו מודה ששיקר – היא אסורה לו ומנדים אותו (ר"י הלוי).

כאשר היה קטטה בין הבעל לאשה, הבעל כבר אינו נאמן לומר שמאמין לדברי העד, דוודאי מחמת שנאה אומר כן (מהרי"ק, רמ"א):

דעה א': רק בקטטה שכבר הוחזק בה כשקרן (ברית אברהם).

דעה ב': מדברי הרמ"א יש לדייק, שגם אם לא הוחזק כשקרן אינו נאמן, אלא רק שהוא מחפש תחבולות כיצד להוציאה, וצ"ע לדינא (חת"ס).

¹⁰ שאם הבעל מאמין לעד, היא אסורה עליו גם בזמן הזה. ובב"ש מבאר שלדעה זו מנדים אותו על שביטל חרם דרבנו גרשום. וברית אברהם מסביר שלשיטה זו הבעל נאמן לגמרי (פת"ש).

¹¹ וכאן אין הבדל בין אם מאמין לעד כשניים או לא (אלא רק במקרים שהבעל עצמו שותק).
¹² בגלל חרם דרבינו גרשום – חדר"ג.

כשלא שייך הטעם של "שמה נתנה עיניה באחר", כגון שנטתה למות, הודתה ואח"כ הבריאה:

דעה א': אסורה לבעלה (חוות יאיר).

דעה ב': מותרת לבעלה (נו"ב).

הודתה בדרך תשובה וידידי על חטא, חוששין שמא נתנה עיניה באחר, והיא חושבת שבדרך זה יאמינו לה. אולם אם בעלה מאמין לה, הרי שהיא אסורה עליו (חת"ס).

(סעיף י) הוציא קול על אשתו שזנתה.¹³ ואח"כ הודה ששיקר, ושעשה כן, כי היא הכעיסה אותו, אם נותן אמתלא לדבריו, מותרת לו, ואם לאו אסורה לו (שו"ע). מהי האמתלא המתירה לו את אשתו?

דעה א': מספיק אמירתו שהוציא עליה קול מחמת כעסו (גבעת שאול).

דעה ב': אמתלה זו מועילה רק אם האשה ביקשה גט.¹⁴ ולכן הוא כעס והעליל עליה. אבל אם רק התקוטטו ביניהם, נדרש אמתלא טובה יותר כדי לנמק מדוע שהוא ירצה לגרום לכך שאשתו תהיה אסורה עליו לעולם (חת"ס).

(סעיף יא) שמע שהעם מרננים לאחר הקינוי, עד שהנשים נושאות ונותנות בה שזינתה מהאיש שקינא לה. הרי היא אסורה לו ויוציאה ויתן לה כתובתה (שו"ע). כי אע"פ שאין עדים על הסתירה, היה כאן קינוי עם דבר מכוער, ולכן צריך להוציאה (ב"ש).

(סעיף יב) הבעל יכול למחול על הקינוי קודם לסתירה, והווי כאילו לא קינה לה. אבל לאחר שכבר נסתרה אינו יכול למחול. לאחר שהבעל גירשה הרי זה כאילו מחל לה, ואם החזירה, הקינוי הקודם בטל (שו"ע).

(סעיף יג) כשהבעל אינו נוכח,¹⁵ ובי"ד שמעו שמרננים אחריה. הרי שבי"ד קוראים ואומרים לה: אל תסתרי עם איש פלוני. ואם אח"כ באו עדים שנסתרה עמו,¹⁶ בי"ד אוסרים אותה על בעלה לעולם, וקורעים כתובתה. וכשיבוא בעלה,¹⁷ יתן לה גט (שו"ע). בי"ד פועלים כאן מכח דין "זכין לאדם שלא בפניו", שמן הסתם ניחא לו בקינוי זה. אבל כאשר הבעל נוכח, בי"ד אינם יכולים לקנא במקומו, שהרי גילה דעתו שאינו רוצה בכך.¹⁸ יתרה מכך הסברה נותנת, שאם בי"ד אסרו אותה עליו במהלך היעדרותו, וכשמגיע, הוא אומר שמעולם לא חפץ בקינוי שבי"ד עשו עבורו, הרי שהיא מותרת לו, ועדיין הדבר צריך תלמוד (נו"ב, פת"ש אות כו).

האם אפשר לקנא ע"י שליח?

דעה א': רק בי"ד עצמם, ואינם יכולים ע"י שליח. יש להסתפק אם הבעל יכול לקנא על יד שליח (נו"ב).

דעה ב': אפילו בי"ד (הפועלים בעצמם כשליחי הבעל) מקנים על ידי שליח (חת"ס, פת"ש אות כו).

¹³ ואמר שנתברר לו הדבר (שו"ע).

¹⁴ ולהבנתו, הכוונה גם שבכך הוא יוכל לגרשה ללא כתובה.

¹⁵ שנתחרש, נשתטה, היה במדינה אחרת או היה חבוש בבית האסורים (שו"ע).

¹⁶ ושהתה כדי טומאה (שו"ע).

¹⁷ או יבריא או ייצא מבית האסורים (שו"ע).

¹⁸ כי השמועות גם הגיעו לאוזניו, ולמרות זאת בחר שלא לקנא בה.

(סעיף יד) לאחר קינוי וסתירה בפני שני עדים, בא עד והעיד שנטמאה,¹⁹ תצא בלא כתובה.²⁰ ואפילו אם עד הטומאה היה אחד מעידי הסתירה (שו"ע), כל עוד עד הסתירה השני אינו סותר את דבריו, וכשהעד השני סותרו, האשה אינה מפסידה כתובתה. ומסתפקים כאן בעד אחד לטומאה, מפני שיש כבר רגלים לדבר, שהרי האשה כבר נסתרה בפני עדים (ב"ש ס"ק יא).

עד אחד הנאמן מדאורייתא, דינו כשני עדים, ולאחר סיום עדותו, אין עד אחר מכחישו. לכן לאחר שהעד העיד שנטמאה, עד אחר המכחישו אינו נאמן.

עד אחד הנאמן רק מדרבנן, ובא עד אחר והכחישו, עדותו בטילה, ורק לאחר פסיקת הדין, דינו כשני עדים (ב"ש ס"ק יא).

(סימן טו) חמש הנשים ששונאות אותה,²¹ נאמנות להעיד שנטמאת לאחר סתירה, לאסרה על בעלה, אבל לא להפסיד כתובתה (שו"ע). כי התורה האמינה לעדותן, אך לא כשמפסידה ממון, הואיל והן שונאות אותה, אלא נאמנות להעיד רק שלא תשתה מי סוטה (רש"י, ב"י).

(סעיף טז) אם יש עידי טומאה, תצא מבעלה, ואינם צריכים לראות דווקא כמכחול בשפופרת, אלא אפילו אם העדים ראו אותם דבוקים זה בזה ונוהגים כדרך המנאפים, חל עליהם דין עידי טומאה (שו"ע). **מה נחשב כנוהגים כדרך המנאפים?** דעה א': שראו אותו מתנענע מעליה ודש, אבל אם רק ראו אותו שוכב מעליה, אינה נאסרת, שמא לא בעל (רש"י).

דעה ב': גם אם רק ראו אותו שוכב מעליה, היא נאסרת לבעלה, שאם הוא כל כך פרץ באשת חברו, אי אפשר שלא גמר תאוותו, ווודאי שימשו (ר' יונתן, שטמ"ק). אולם, גם לדעה זו, צריך שיראו אותם כך, זמן מה. אולם, אם בא העד וראה אותם כך, ומיד אחרי זה קפץ האיש בבהלה, היא אינה נאסרת, גם לא לכהן. שאמנם נראה שהתכוונה לזנות, אך הם לא הספיקו לשמש, וגם יש לחוש שמא הוא רצה לאונסה (נו"ב, פת"ש).

(סעיף יז) אשה שנאסרה על בעלה בקינוי וסתירה, נאסרה גם לאותו שנאסרה בשבילו (בגללו).²² ואם עבר ונשאה, מוציאין אותה מתחתיו בגט, אפילו היו לה כמה בנים ממנו. לא קדם קינוי, ובאו עדים שנסתרה עם איש זה, ומצאו בה דבר מכוער, נתבאר לעיל סי' יא, א (שו"ע).

(סעיף יח) כל אשה, שבאו עדים והעידו שזינתה עם בעלה הנוכחי בזמן שהייתה תחת (נשואה ל) איש אחר, הרי זו תצא מבעלה הנוכחי (בעלה זה), ואע"פ שיש לה ממנו כמה בנים (שו"ע).

(סעיף יט) אשת איש שזינתה עם גוי, וגירשה בעלה ונתגייר הגוי, לדעת ר"ת מותרת לו (שו"ע). ושלושה טעמים לכך:

1. גם לפני שזינתה עמו, היא הייתה אסורה לו כגוי, לכן לא שייך לומר "כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבעל". שמשמע שלוליה שהייתה נשואה, היא הייתה מותרת לו.

¹⁹ ואפילו עבד, או שפחה, או אשה או קרוב כשרים לעדות זו (שו"ע).

²⁰ הכוונה כאן לזמן שביהמ"ק קיים, אבל בזמן הזה האשה מפסידה כתובתה גם ללא עידי טומאה.

²¹ חמותה, בת חמותה, צרתה, יבמתה, בת בעלה (משנה בסוטה ו,ב).

²² שנאמר "ונטמעה" "ונטמעה", אחד לבעל ואחד לבעל.

2. בעת שזינתה עמו, הוא לא היה בר קידושין.

3. לאחר שנתגייר, הרי הוא כקטן שנולד (ב"ש ס"ק יג).

לעומת זאת, מי שזנה עם אחות אשתו, ואח"כ התגרשו, היא (אחות אשתו) אסורה לבועל (לו), גם לאחר מיתת אשתו, אע"ג דבלאו הכי הייתה אסורה לו כשזינתה עמו (תרוה"ד, רמ"א). אין לדמות למקרה לעיל שזינתה עם הגוי שהתגייר, שהיה אסור גם לאחרים ואינו בר קידושין, לעומת זאת, אחות אשתו הייתה ברת קידושין ומותרת לאחרים, ובמיתת אשתו הייתה מותרת לו (ב"ש ס"ק יג).

זינתה עם קטן, הגדול מבן תשע וקטן מבן י"ג, האם כשיגדל תהיה מותרת לו?

מצד אחד המקרה דומה לזינתה עם גוי, כי בשניהם היא הייתה אסורה לו גם קודם שזינתה ובשניהם הוא לא היה בר קידושין.²³

מצד שני, המקרה דומה למי שזונה עם אחות אשתו, כי בשני המקרים, בקטן לאחר זמן, ובזינתה אם אחות אשתו, כשאשתו תמות. היא הייתה צריכה להיות מותרת לו (פת"ש אות לב).²⁴

(סעיף כ) אשת איש שטוענת על איש אחד שהוא רודף אחריה, והוא מכחישה,

אם הוא אינו מוחזק כחשוד, אין להאמין לה, ואין לייסר אותו. אבל צריכים להרחיקה ממנה. וגוזרים עליו נידוי, שלא ידבר עמה כלל, ושלא ידורו בשכונה אחת.

אם הוא מוחזק בעיניהם לחשוד על העריות, ראוי לגעור בו בנזיפה, ולאיים עליו שאם לא יתנהג כשורה, יבדילוהו מהם לרעה וידחוהו בשתי ידיים, כמו שאמרו חז"ל: מלקין על לא טובה השמועה (שו"ע).

(סעיף כא) מצות חכמים על בני ישראל לקנאות לנשותיהם. וכל מי שאינו מקפיד על אשתו ועל בניו ובני ביתו ומזהירם ופוקד דרכיהם תמיד עד שידע שהם שלמים מכל חטא ועוון, הרי זה חוטא, שנאמר: "ופקדת נוך ולא תחטא".²⁵ וכל המקנה את אשתו נכנסה בו רוח טהרה. ולא יקנא לה מתוך שחוק, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך מריבה, ולא להטיל עליה אימה. ואם עבר וקינא לה בפני עדים מתוך אחד מכל הדברים האלו, הרי זה קינאי (שו"ע).

(סעיף כב) אין ראוי לקפץ ולקנאה בפני עדים תחילה. ואפילו בינו לבינה לא

יאמר לה: אל תסתרי עם איש פלוני, כמו שנתבאר. אלא מוכיח אותה בינו לבינה, בנחת ובדרך טהרה ואזהרה, כדי להסיר המכשול ולהדריכה בדרך ישרה (שו"ע). ויאמר לה שאין כוונתו לאוסרה עליו, אלא ידבר בלשון כללי, שלא תיסתר עם אנשים (פרישה, פת"ש). ואשה כשרה אסור לקנות בה (ערוה"ש).

דין קינאי הוא רק כשמקנא לה בדבר שהיא נאסרת עליו (כמבואר בגמרא). לפי זה, אם אמר אל תסתרי עם פלוני כדי שלא יאנוס אותך, אין זה קינאי (מל"מ, פת"ש אות לד).

²³ כי המשיא אשה לבנו קטן, הרי זה כזנות.

²⁴ אין לדמות גר שנדרש פעולה שלו עצמו, כדי להתירו לה. ולא אירוע חיצוני של מות האשה.

²⁵ אין הכוונה לקינאי ממש, אלא רק על דרך התוכחה והאזהרה (ב"ש ס"ק יד).